ПРИЈЕДЛОГ

РЕПУБЛИКА СРПСКА

ВЛАДА

Стратегија реформе пензијског система у Републици Српској

Бања Лука, март 2010. године

Једна друштвена заједница постаће велика оног тренутка кад стари људи саде младице дрвећа у чијем хладу никад неће сједити.

Грчка пословица

САДРЖАЈ:

СТУДИЈЕ:

I АНАЛИЗА СТАЊА ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ СА ПРИЈЕДЛОГОМ РЕФОРМСКИХ МЈЕРА

II УПРАВЉАЊЕ АКЦИЈАМА ИЗ ПОРТФЕЉА ФОНДА ЗА ПЕНЗИЈСКО И ИНВАЛИДСКО ОСИГУРАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

III ДОБРОВОЉНИ ПЕНЗИЈСКИ ФОНДОВИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ : ПОТРЕБЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

РАДНА ГРУПА ЗА ИЗРАДУ СТРАТЕГИЈЕ РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

I СТУДИЈА АНАЛИЗЕ СТАЊА ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РС СА ПРИЈЕДЛОГОМ РЕФОРМСКИХ МЈЕРА

Бања Лука, децембар 2009.

СТРАТЕГИЈА РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА

У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Изјава одговорности:

Мишљења, ставови и препоруке чланова Радне групе за израду Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској, који су садржани у овом документу, нису нужно једнаки ставовима институција у којима су аутори стално запослени

Радна група за израду Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској („Службени гласник Републике Српске“, број: 11/07, 81/07 и 4/09):

1. Божана Шљивар – предсједник,
2. проф. др. Јасмин Комић – члан,
3. проф. др. Остоја Кременовић – члан,
4. проф. др. Радомир Божић – члан,
5. мр. Сњежана Рудић – члан,
6. Брано Симанић – члан,
7. Чедо Ковачевић – члан,
8. Далибор Томаш – члан,
9. Дарко Лакић – члан,
10. Мира Поткоњак – члан,
11. Рајко Плавшић – члан.

Поред чланова Радне групе у изради дијела Стратегије који се односи на демографске аспекте пензијског система учествовали су:

- проф др. Бранислав Ђурђев, Нови Сад, Србија
- Рајко Врањеш, Републички завод за статистику.

Консултант на изради софтвера за пројекције пензијског система био је г. Патрик Вајс (Patrick Wiese), актуар, Вашингтон, САД.

Техничка обрада: Божана Ловшин.

ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Поред чланова радне групе, у изради ове стратегије били су укључени и бројни домаћи и међународни стручњаци из области које су повезане са пензијским системом, међу којима се посебна захвалност изражава:

- сарадницима из Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске,
- савјетницима који су били укључени у Пројекат техничке помоћи социјалном осигурању у БиХ (енгл. SITAP - Social Insurance Technical Assistance Project), подкомпонента: Савјетник за пензијску политику, а посебно Душану Кидричу (Словенија), Амилу Каменици (БиХ), David Lindeman (САД), Agnieska Chlon Dominciak (Пољска) и Ufuk Guven (Турска),
- колегицама и пријатељима Зорици Апостолској и Биљани Петроској из Агенције за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување Македонија (МАПАС),
- колегама у Министарству рада и социјалне политике Републике Србије и Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање Србије,
- колегама у Хрватском заводу за мировинско осигурање,
- колегама у Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije и
- другима који су савјетима, сугестијама и примједбама допринијели изради ове Стратегије.

С а д р ж а ј

ПРЕДГОВОР 10

1 ЦИЉЕВИ И НАЧИН ФУНКЦИОНИСАЊА ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА 13

1.1 Циљеви пензијских система 13
1.2 Начин функционисања пензијских система 14
1.3 Могућа рјешења и приступи рјешавању проблема у функционисању PAYG пензијских система 18

2 ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 20

2.1 Процјена броја становника 20
2.1.1 Процјена броја становника на основу административних извора 22
2.2 Пројекције становништва Републике Српске 29
2.2.1 Претпоставке пројекција становништва Републике Српске до 2056. године 30
2.2.2 Резултати пројекција становништва 32
2.2.3 Пројекције броја становника на основу симулационог модела "A Model of Republika Srpska Pension System" 36
2.2.3.1 Резиме резултата пројекција становништва Републике Српске засновани на симулационом моделу "A Model of Republika Srpska Pension System" 42
2.3 Упоредна анализа добијених резултата демографских пројекција 43
2.4 Актуелна демографска кретања 45
2.4.1 Промјене у природном кретању становништва Републике Српске и становништва у окружењу 45
2.4.2 Демографски трендови и тенденције 49
2.4.3 Дизајнирање пронаталитетног програма 53

3 ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ПРИЈЕДЛОЗИМА ДАЉИХ ПАРАМЕТАРСКИХ РЕФОРМИ 54

3.1 Историјски развој 54
3.2 Анализа постојећег пензијског система у Републици Српској 56
3.2.1 Правни оквир 56
3.2.2 Извршене параметарске реформе 58
3.2.3 Организација Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске 62
3.2.3.1 Препоруке за унапређење функционисања Фонда ПИО 66
3.2.4 Основни показатељи система пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске 68
3.2.4.1 Осигураници, корисници и просјечна пензија 69
3.2.4.2 Приходи и расходи Фонда ПИО 73
3.2.5 Анализа основних сегмената пензијског система Републике Српске 77
3.2.5.1 Обавезно осигурана лица 78
3.2.5.1.1 Приједлог проширења круга осигураника 80
3.2.5.2 Услови за остваривање права на старосну пензију 82
3.2.5.2.1 Приједлози за измјену услова за остваривање права на старосну пензију 85
3.2.5.3 Услови за остваривање права на породичну пензију 87
3.2.5.4 Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, обрачунска стопа и стопа замјене 88
3.2.5.4.1 Одређивање висине пензија у Републици Српској 88
3.2.5.4.2 Усклађивање пензија у Републици Српској 89
3.2.5.4.3 Карактеристике и могућности увођења бод система у Републици Српској 95
3.2.5.4.4 Промјена начина усклађивања пензија у условима увођења бод система 102
3.2.5.5 Појединачна уплата и докуп стажа 106
3.2.5.6 Лимитиране пензије 108
3.2.5.7 Социјална пензија и сиромаштво пензионера 110
3.2.5.8 Привилегована права 115
3.2.5.8.1 Могуће промјене система привилегованих права 122
3.2.5.9 Инвалидско осигурање 125
3.2.5.9.1 Препоруке 145
3.2.5.10 Наплата доприноса 156
3.2.5.11 Актуарска јединица 159

3.2.6 Препоруке и приједлози за доградњу постојећег система међугенерацијске солидарности-резиме 161

4 МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА И МОДЕЛИ РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКИХ СИСТЕМА..... 164

4.1 Искуства изабраних земаља..... 168
4.2 Систем нефинансијских условно дефинисаних доприноса..... 190
4.3 Суштина обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања..... 193
4.3.1 Унапријед дефинисани доприноси..... 194
4.3.2 Институције система..... 196
4.3.3 Административни трошкови и накнаде..... 196
4.3.4 Инвестициона стратегија и ризици..... 202
4.3.5 Транзициони трошак..... 204
4.4 Претпоставке и предуслови за увођења обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања..... 210
4.5 Предности и недостаци II стуба..... 212
4.5.1 Проблем старења становништва..... 214
4.5.2 Стварање резерви за старост..... 215
4.5.3 Утицај пензијских фондова на привредни раст..... 216
4.5.4 Утицај пензијског систем на јавну потрошњу..... 216
4.5.5 Јавни дуг пензијског система..... 217
4.5.6 Тржиште радне снаге..... 217
4.5.7 Слобода избора за осигуранике..... 218
4.5.8 Ризик улагања у II стуб у односу на PAYG систем..... 219
4.5.9 Принос осигураника кроз II стуб у односу на PAYG систем..... 220
4.5.10 Уплитање државе у пензијски систем..... 222
4.5.11 Закључна разматрања..... 223
4.6 Утицај свјетске економске кризе на реформу пензијског система у Републике Српске..... 223

5 МОДЕЛИРАЊЕ СИСТЕМА ОБАВЕЗНОГ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ..... 233

5.1 Циљеви пензијске реформе у РС..... 233
5.2 Полазне основе моделирања..... 234
5.3 Основни демографски подаци потребни за пројекције пензијског система..... 235
5.3.1 Укупно становништво у Републици Српској..... 235
5.3.2 Радна снага и запосленост у Републици Српској..... 236
5.3.3 Осигурана лица у Републици Српској..... 238
5.3.4 Пензионери у Републици Српској..... 242
5.3.5 Анализа основних демографских показатеља пензијског система у РС..... 248
5.4 Основни макроекономски подаци потребни за пројекције пензијског система..... 250
5.5 Основни финансијски подаци пензијског система потребни за пројекције..... 250
5.5.1 Приходи Фонда ПИО..... 250
5.5.2 Расходи Фонда ПИО..... 251
5.5.3 Анализа финансијских показатеља постојећег пензијског система у РС..... 253
5.6 Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција..... 255
5.7 Пројекције демографских показатеља..... 261
5.8 Пројекције макроекономских показатеља..... 266
5.9 Пројекције финансијских показатеља постојећег пензијског система без реформе..... 267
5.9.1 Укупни приходи Фонда ПИО..... 267
5.9.2 Расходи Фонда ПИО РС..... 268
5.9.3 Кофицијент за уравнотежење постојећег пензијског система РС (Коефицијент исплате пензија) 271
5.9.4 Дефицит постојећег пензијског система РС..... 273
5.9.5 Укупна издвајања из буџета потребна за уравнотежење постојећег пензијског система РС 274
5.9.6 Стопа доприноса потребна за уравнотежење PAYG система..... 276
5.9.7 Однос просјечне пензије и просјечне нето плате (просјечна стопа замјене)..... 278
5.9.8 Резиме пројекција постојећег пензијског система..... 281
5.10 Основни правци реформе пензијског система Републике Српске..... 282
5.11 Реформа постојећег PAYG система..... 283
5.11.1 Опције даље реформе постојећег PAYG система..... 283
5.11.2 Симулација ефективног повећања старосне границе на 63 године + „швајцарска“ индексација + корекција формуле за израчунавање пензија..... 289

5.11.3 Резиме симулација ефеката реформисаног пензијског система међугенерацијске солидарности у РС ... *293*
5.12 УВОЂЕЊЕ ОБАВЕЗНОГ КАПИТАЛНОГ II СТУБА ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА ... 294
5.12.1 Разматране опције увођења обавезног капиталног II стуба пензијског осигурања ... *296*
5.12.2 Симулације разматраних опција увођења обавезног капиталног II стуба пензијског осигурања 298
5.12.3 Резиме анализираних опција увођења II стуба пензијског осигурања ... *300*
5.12.3.1 Додатни буџетски трансфери ... 300
5.12.3.2 Буџетски трансфери потребни за уравнотежење првог стуба ... 301
5.12.3.3 Транзициони трошак ... 302
5.12.3.4 Однос просјечне пензије и просјечне плате ... 303
5.12.4 Приједлог модела обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања у Републици Српској 304

6 ПЕНЗИЈСКИ РЕЗЕРВНИ ФОНД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ ... 309

7 УВОЂЕЊЕ ДОБРОВОЉНОГ КАПИТАЛИЗОВАНОГ „III СТУБА“ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА ... 311

З А К Љ У Ч Ц И ... 312

ДОДАТАК 1 ... 315

ДОДАТАК 2 ... 318

ДОДАТАК 3 ... 325

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ... 327

ЛИТЕРАТУРА ... 332

ПРЕДГОВОР

Пензијски систем Републике Српске функционише искључиво на принципу међугенерацијске солидарности (енгл: Pay As You Go – PAYG). Овакав систем пензијског осигурања под утицајем је бројних негативних демографских и економских промјена и трендова, што угрожава његову дугорочну финансијску одрживост. Промјене и трендови се првенствено огледају у: смањењу стопе фертилитета, продужавању очекиваног животног вијека, те постојању горњих граница за могуће пензионисање и повећању стопе доприноса. Све наведено резултира чињеницом да постепено долази до смањења броја запослених у односу на број пензионера, због чега пензијски системи, засновани на текућем финансирању, долазе у кризу широм свијета. Због наведеног, овај систем пензијског осигурања напуштен је у појединим земљама, а у великом броју других реформисан и надограђен.

Реформа пензијског система у Републици Српској започела је 2000. године, када су кроз усвајање новог закона извршене значајне параметарске реформе које су резултирале у сужавању врста и обима права која су постојала у оквиру пензијског система. Упркос тим реформама, садашње стање пензијског система није задовољавајуће, што потврђује низ извршених анализа и датих показатеља у оквиру ове Стратегије. Поједине тенденције су у тој мјери негативне да се наметнула потреба разматрања даљих реформских праваца пензијског система РС.

Од октобра 2003. године, до краја 2007. године трајао је пројекат техничке помоћи социјалном осигурању у БиХ (SITAP - Social Insurance Technical Assistance Project)[1], подпројекат: Савјетник за пензијску политику. Упркос дужини трајања, значајном кадровском и финансијском ангажовању, те израђеним анализама основних сегмената ентитетских пензијских система, у оквиру тог Пројекта нису извршене дугорочне пројекције, нити су понуђена детаљнија коначна рјешења у вези са којим би се могла постићи сагласност и на бази којих би се могла донијети одлука о правцима реформе. Управо зато, једна од препорука Пројекта била је и формирање ентитетских радних група за реформу пензијског система, како би се започете активности наставиле.

У октобру 2005. године, Влада РС је формирала радну групу за реформу пензијског система, која није одговорила постављеним задацима, тј. понудила конкретна рјешења за реформу пензијског система у РС.

Након тога, Влада РС је у марту 2007. године формирала Радну групу коју чине представници академске заједнице, институција и регулатора финансијског тржишта, те представници Министарства рада и борачко-инвалидске заштите, Министарства финансија и Фонда ПИО РС. Основни циљ формирања Радне групе је био да се реформи пензијског система приступи на цјеловит и свеобухватан начин, те да се процес убрза

[1] SITAP пројекат је финасниран кредитом Свјетске банке (IDA – 3778BOS)

коначним предлагањем новог модела пензијског осигурања. У том смислу, задатак Радне груупе био је да изради приједлог Стратегије реформе пензијског система РС, водећи се основним циљевима сваког пензијског система, а то су: обезбјеђење адекватног нивоа прихода у старости и дугорочне финансијске одрживости и стабилности пензијског система.

У оквиру цјеловитог пројекта реформе пензијског система, као посебан задатак је дефинисано предлагање модела организовања и начина управљања акцијама из приватизационог портфеља Фонда ПИО у циљу очувања вриједности ове имовине. Радна група је у мају 2007. године израдила Студију о избору модела управљања акцијама из портфеља Фонда ПИО, да би након стручне расправе био припремљен и усвојен Закон о пензијском резервном фонду Републике Српске (Службени гласник РС 73/08).

Поред тога, заузет је став да се дио реформе, који се односи на добровољну компоненту додатног пензијског осигурања, може предложити и спровести прије усвајања коначне стратегије. Искуства других земаља су такође указивала на могућности, па и предности таквог редослиједа реформских корака, јер се процес убрзава без негативних општих ефеката. Због тога је, као интегрални дио свеобухватне стратегије реформе пензијског система РС, Радна група у јуну 2008. године, припремила Студију о потребама и перспективама добровољних пензијских фондова. Након тога, уз спроведену стручну и јавну расправу усвојен је Закон о доборовољним пензијским фондовима и пензијским плановима (Службени гласник РС 13/09), а потом и подзаконска акта, неопходна за пословање друштава за управљање добровољним пензијским фондовима, чије се оснивање очекује до краја ове или почетком наредне године.

При изради Стратегије, Радна група се сусретала са бројним објективним проблемима и ограничењима, међу којима посебно треба истаћи чињеницу да у РС и БиХ није спроведен попис становништва од 1991. године, што је основни предуслов за израду поузданих дугорочних пројекција броја становништва, броја запослених и броја пензионера, као полазних параметара у реформи пензијског система. Такође, нису били расположиви одговарајући макроекономски модели, прилагођени специфичностима и потребама РС. И у таквим условима, први пут су у Републици Српској извршене дугорочне (на 50 година) демографске и макроекономске пројекције, што је изискивало дужи период прикупљања података и припреме.

Завршна фаза израде Стратегије одвијала се у условима почетка свјетске финансијске и економске кризе. То је захтијевало поновно анализирање и преиспитивање већ донесених и утврђених ставова и опредјељења. Истовремено, такав процес преиспитивања већ спроведених и реформи у току, започеле су бројне земље. У овим условима указала се потреба за размјеном искустава.

Стратегија реформе пензијског система у РС обухвата више сегмената:

- процјену становништва и дугорочне демографске пројекције,
- историјски развој и анализе основних сегмената постојећег пензијског система,

- дугорочне макроекономске пројекције,
- препоруке неопходних параметарских реформи,
- анализе, услове и препоруке које се односе на увођење капитализованог система обавезног пензијског осигурања (тзв. II стуб пензијског осигурања).

Такође, напомиње се да је прва радна верзија Стратегије, и прије њеног објелодањивања, послужила Министарству рада и борачко-инвалидске заштите за израду Информације о стању у области пензијског и инвалидског осигурања за 2009. годину, која је предмет разматрања у Народној скупштини РС.

Након што се прва радна верзија Стратегије презентује Влади и Народној Скупштини РС, требало би спровести широку јавну расправу, укључујући све социјалне партнере (удружења синдиката, удружења пензионера, удружења послодаваца) и друге заинтересоване групе (представници академске заједнице, медија, финансијског сектора, међународних финансијских институција у РС и БиХ, и остале). У току израде прве радне верзије Стратегије чланови Радне групе одазвали су се на све позиве Савеза синдиката РС ради њиховог информисања, а успостављени су и контакти са Удружењем пензионера РС, од којих се у току јавне расправе очекује активна сарадња и учешће у изради коначног документа.

Након јавне расправе, приступило би се изради коначне верзије Стратегије, оперативних планова за њену реализацију, одговарајућих закона и, коначно, самој имплементацији реформе пензијског система. Процеси након усвајања Стратегије, захтијевају формирање актуарске јединице и интерресорне оперативне групе, те делегирање задатака ресорним министарствима и институцијама, у циљу обезбјеђења пуне посвећености спровођењу реформе.

1 ЦИЉЕВИ И НАЧИН ФУНКЦИОНИСАЊА ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА

1.1 Циљеви пензијских система

Пензијски систем је веома важан сегмент система социјалне заштите у сваком друштву. **Општи циљ пензијског система** је да обезбиједи **приход или доходак појединцима након окончања радног вијека,** односно након што због старости појединци изгубе радни капацитет, као и појединцима који доживе радну неспособност (инвалидитет), те породицама након смрти члана породице који је обезбјеђивао доходак за цијелу породицу.

Овај циљ би се хипотетички или концептуално, осим за најсиромашније чланове друштва, могао остварити на начин да сваки појединац током свог радног вијека уштеди довољно средстава за старост, те би посматрано из тог угла, пензијски систем био сувишан, уколико се као његов додатни циљ не промовише **редистрибуција дохотка од богатијих ка сиромашнијим члановима друштва.** Међутим, због **кратковидости (миопије**) и очекивања да је држава дужна и да ће преузети бригу о старима након окончања радног вијека, појединци не воде рачуна о сопственој будућности. Практично то значи да они троше све или готово све што зараде, ризикујући крајњу биједу у старости или очекујући државну помоћ. Стога су доста давно настали законом обавезни државни системи пензијског осигурања. Чини се да је њихов приоритени циљ био заштита друштва/државе од појединаца који не би добровољно и самоодговорно уштедјели дио дохотка за старост, док је друштвена солидарност са потенцијално сиромашним старим људима ипак била у другом плану. Суштина оваквих обавезних пензијских система, који су се одржали до данашњих дана, је законом утврђена обавеза уплаћивања доприноса на исплаћене зараде у државни пензијски фонд. Такав фонд функционише на **принципу међугенерацијске солидарности** што значи да се из уплаћених доприноса текуће генерације запослених финансирају текуће обавезе за исплату пензија постојећим пензионерима (тзв. Pay-as-you-go или скраћено PAYG систем).

Не доводећи у питање поменути општи циљ пензијског система, у теорији, релевантној литератури и пракси се ипак води расправа о улози и циљевима пензијског система, те у вези са тим и о индикаторима којима се мјери адекватност пензијског система, односно да ли и у којој мјери остварује своје циљеве.

Тако, на примјер, **хипотеза о животном циклусу** претпоставља да ће лице преферирати уравнотежену потрошњу, тј. да ће вршити **"неглање" потрошње током живота**, настојећи да потрошња у старости буде приближно једнака потрошњи током радног вијека. У складу са наведеним, циљ пензијског система би требао бити одржавање животног стандарда појединца на нивоу прије пензионисања. Да би се то обезбиједило потребно је утврдити ниво прихода/дохотка у старости који обезбјеђује остваривање овог циља. Бројне студије и истраживања указују да укупна пензија може бити мања од 100%-тног износа бруто примања прије пензионисања (уобичајено у распону од 60%-75%), а да при томе обезбиједи животни стандард пензионеру који је у разумној мјери еквивалентан

стандарду који је имао пред крај свог радног вијека[2]. У прилог оваквог става се обично наводе сљедећи аргументи: (1) непостојање потребе да се и даље штеди за старост, (2) нестанак или смањење одређених трошкова, као што су одијевање или превоз, који су у радном добу већи и (3) значајно мањи порез који плаћају пензионери. Међутим, „старо доба“ са друге стране, значајно повећава издатке и трошкове здравствене заштите, тако да начин финансирања здравственог система битно утиче на потребни ниво прихода у старости. Поред наведеног, за земље у транзицији, одржавање животног стандарда на нивоу прије пензионисања, у условима када емпиријски подаци потврђују значајан привредни раст и раст реалних зарада, може довести поједине генерације пензионера у неједнак положај.

Ако се пође од општег циља пензијског система – обезбјеђење прихода/дохотка у старости – са становишта појединца то значи потребу успостављања одговарајућег механизма за **уједначавање потрошње и осигурање од дуговјечности**[3]. При томе се под уједначавањем потрошње подразумијева механизам преноса дијела могуће потрошње из радног периода у период након пензионисања. Ризик дуговјечности, односно трајања живота је, за појединца који самостално штеди за пензију, ризик да ће надживјети своју уштеђевину, односно да ће потрошити само њен дио. Стога је у области пензијског, као и у другим сегментима осигурања, неопходно тзв. удруживање ризика, како би се са већим степеном поузданости управљало ризицима иманентним пензијском осигурању. Због наведеног је у области пензијског осигурања неопходна јавна или државна интервенција у смислу прописивања „правила игре“. Кључни разлози за то су: (1) спречавање напријед наведеног неодговорног, тј. кратковидог понашања појединаца и (2) несавршеност тржишта, тј. потреба да у случају индивидуалне капитализоване штедње постоје одговарајући финансијски инструменти[4], чији оптимални ниво кроз развој финансијских тржишта треба да обезбиједи држава, као њихов регулатор.

Поред наведених циљева – уравнотежења потрошње и осигурања од дуговјечности, посматрано из угла јавне политике и одговорности, пензијски систем може имати још два, друштвено веома важна циља: (**1) смањење сиромаштва,** кроз обезбјеђење прихватљивог животног стандарда пензионера и (**2) редистрибуцију додатних ресурс**а изнад нивоа сиромаштва.

1.2 Начин функционисања пензијских система

Пензијски систем, као што је у претходној тачки образложено, може имати више циљева, али су најважнији – смањење сиромаштва кроз обезбјеђење одговарајућег нивоа прихода у старости и уједначавања потрошње, односно одржавање релативног животног стандарда у

[2] На примјер: Palmer B, "*Tax Reform and Retirement Income Replacement Ratios*", The Journal of Risk and Insurance, Vol. 56, No. 4 (December,1989); Munnell A, Soto O, "*How much pre-retirement income does social security replace*?", Issue in Brief, Center for Retirement Research at Boston College, (2005).

[3] Barr N, Diamond P, „*The Economics of Pensions*“, Oxford Review of Economic Policy*,* Vol. 22, No. 1 (2006).

[4] Дугорочна штедња за старост и ануитет, као инструмената осигурања од неизвјесног датума смтри

складу са претходним зарадама. Који од наведених циљева треба бити приоритет државног обавезног пензијског система је предмет теоријских расправа, али и практично питање успостављања и функционисања пензијских система у савременом свијету. На основу овог „критеријума“ савремени пензијски системи се групишу у системе[5]:

1. **Бизмарковог типа**, чији је циљ да омогуће потпуно одржавање прихода у старости,
2. **Беверицовог типа**, који су редистрибутивни, а чији је циљ смањење сиромаштва у старости[6].

Јавни пензијски систем у Републици Српској је, као дио правног наслијеђа бивше СФРЈ[7], пензијски систем Бизмарковог типа, односно систем међугенерацијске солидарности (PAYG). Његова основна карактеристика је да се текуће пензије исплаћују из текућих доприноса, а право на пензију имају појединци који су испунили законом прописане услове уколико су за њих уплаћени прописани доприноси. Висина пензије се утврђује на основу дужине радног или стажа осигурања и висине зарада, а не зависи од висине уплаћених доприноса (**метод прописане или утврђене исплате** – енгл. *Defined benefit*). Суштина овог модела пензијског система је да осигураник треба да прима пензију утврђену на основу прописане формуле. Висина пензије је позната, за разлику од тзв. модела **прописаног доприноса** (енгл. *Defined contribution*) код кога висина пензије није позната[8], него је неизвјесна и подложна ризику. Иако на први поглед модел утврђене исплате (пензије) изгледа повољнији и мање ризичан за (будућег) пензионера, то се у пракси често не потврђује. Наиме, извјесност овакве пензије постаје упитна уколико се тешкоће пензијског система у смислу недовољности средстава у пензијском фонду за исплату „обећаних“ пензија превале на пензионере кроз непотпуну индексацију и/или промјену пензијских права. С друге стране, до недавне финансијске кризе, сматрало се да модел утврђеног доприноса, по основу акумулисања и инвестирања доприноса током радног вијека, у условима реално позитивних стопа приноса, доноси пензионеру већу пензију, чиме се у одређеној мјери компензира већи тржишни ризик којем је пензионер изложен.

Државни (јавни) PAYG системи су још увијек доминантни пензијски системи у савременом свијету. Иако су од почетка 90-их година прошлог вијека у знатном броју

[5] Дио анализе у овој тачки базира се на тексту "*Улога пензијског система у одржању нивоа прихода у старости-мјерење и међународна поређења*", аутора Катарине Станић, објављено у књизи: "Пензијски систем у Србији", УСАИД, Београд 2009

[6] Треба напоменути да у земљама које имају Беверицов тип пензијског система приватне пензије имају значајну улогу у обезбјеђивању прихода у старости, дијелом кроз обавезне приватне пензијске фондове, а већим дијелом кроз колективне уговоре који обезбјеђују пензијске планове по запослењу (учешће у овом плану је везано за рад код одређеног послодавца, који је као спонзор плана дужан да уплаћује доприносе за своје запослене у такав план, с тим да у такве планове могу уплаћивати и појединци).

[7] На овом мјесту се посебно наглашава чињеница да је пензијски систем РС наслијеђен од система СФРЈ само у смислу правног оквира, без новчаних резерви или других облика имовине који су се стварали у вријеме повољних демографских и економских прилика у СФРЈ и СРБиХ.

[8] Код овог модела постоји веза између висине пензије и уплаћених доприноса на начин да се пензија одређује на основу акумулисане суме индивидуалног доприноса осигураника.

земаља PAYG системи у значајној мјери реформисани[9], у неким земљама су још увијек једини или доминантни пензијски систем.

Опште је познато да **PAYG** пензијски системи функционишу успјешно у условима које карактеришу: **брзи раст становништва, релативно младо становништво, те брзи економски раст.** Успјех функционисања PAYG система се у таквим околностима, које карактерише низак однос броја пензионера у односу на број запослених за које се уплаћују доприноси, огледа у довољно издашним доприносима уз релативно ниске стопе доприноса. Резултати PAYG система у таквим околностима стварају привид да он генерише средства за пензије „из ничега". У таквим условима, један од највећих економиста XX вијека Пол Самјелсон[10], је прије четрдесетак година писао „да је љепота социјалног осигурања у томе што није актуарски засновано", те „да је нација која расте највећа игра *ланац среће* која је икада пронађена". Међутим, и Самјуелсон је био принуђен да, двадесетак година касније, увиђајући прије свега демографске промјене и њихов утицај на функционисање PAYG пензијских система, констатује „да је нажалост, током ружичастог пута некапитализованих пензија за запослене и недовољно капитализованих социјалних програма, пропуштена прилика да се створе одређене резерве за године у којима се раст становништва успорава и када *ланац среће* престаје да дјелује". Заиста, систем има тенденцију да се понаша као „ланац среће" или пирамидална шема, јер средстава за исплату пензија има довољно (чак се стварају и вишкови), док у систем улазе нови запослени/осигураници. Међутим, чим њихов прилив успори, усљед неповољних економских или демографских промјена, наступа криза „ланца среће" односно функционисања PAYG пензијског система, о чему свједоче искуства већег броја земаља.

Неповољне демографске промјене, које се огледају у **старењу становништва**, постају једна од основних карактеристика значајног дијела савременог свијета, а посебно развијених западних земаља, али и земаља у транзицији[11]. Овај процес карактерише успоравање раста становништва усљед ниске стопе укупног фертилитета и споријег „прилива" млађег становништва у свим старосним групама, а оно што је из угла PAYG система посебно важно, радно способног контингента (18 до 60/65 година), са једне стране, и такође општег тренда повећања животног вијека, са друге стране[12]. У таквим околностима се нарушава поменути однос између броја запослених/осигураника и броја пензионера, а уз то се и продужава период примања пензије, што доводи до проблема у функционисању PAYG пензијских система. Тај проблем се манифестује као недовољност

[9] Реформе су започеле 1981. године у Чилеу (њихов идејни творац и реализатор је био Jose Pinera, тадашњи министар рада и социјалне заштите у Чилеу, а касније оснивач и предсједник Међународног центра за пензиону реформу, и доктор економије са Харварда), настављене у већини земаља Латинске Америке према „чилеанском" моделу, као и једном броју земаља Централне и Источне Европе (према тзв. Моделу Свјетске банке), а у значајној мјери извршене су и у 16 земаља OECD.

[10] Наведено према, Б. Мијатовић, Д. Хибнер, *Капитализација пензијског осигурања у Србији*, Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2008. стр. 21.

[11] О овом феномену у земљама у транзицији видјети шире у M. Chawla, G. Betcherman, A. Banjeri и сарадници, *Из црвеног у сиједо*, Свјетска банка, Washington.

[12] детаљније о овоме видјети у поглављу :Демографски аспекти пензијског система Републике Српске.

доприноса за исплату пензија, стечених на основу дотадашњих прописа, односно кроз дефиците које почиње да ствара PAYG систем. Хипотетички посматрано, могућа рјешења су:

- повећање стопе доприноса, што има своје реалне границе у погледу могућности и конкурентности за послодавце,
- покривање дефицита из општих пореских прихода (буџета), што значи прерасподјелу тих средстава са других социјалних или развојних приоритета или
- смањење пензијских права, што би било на штету постојећих пензионера који су већ стекли одређена пензијска права.

Проблем је најједноставније схватити кроз анализу сљедеће једначине равнотеже PAYG пензијског система[13]:

$$sWE = PR$$

гдје је:
s – стопа доприноса у PAYG пензијском систему,
W – просјечна номинална зарада/плата,
E – број запослених/радника,
P – просјечна номинална пензија, и
R – број пензионера.

Полазећи од ове формуле, врло је илустративно посматрати претпостављене ефекте неповољних демографских тенденција (због пада наталитета, односно ниске стопе укупног фертилитета). У наставку се, стога, анализира хипотетичка ("шок") претпоставка да, након периода „1“ који карактерише велика или бројна генерација радно способног становништва, услиједи, нпр. двоструко мања генерација радно способног становништва у периоду „2“[14]. У овом случају, мањи број запослених/осигураника из периода „2“ треба да уплатом доприноса обезбиједи пензије великог броја пензионера из периода „1“. Дакле, пензијски систем PAYG није више у равнотежи због двоструко мањег броја запослених (E). Према формули, ова равнотежа се теоријски може поново успоставити:

1. ако се преполови просјечна пензија, или
2. ако се удвостручи стопа доприноса.

Према првом рјешењу, сву тежину претпостављеног (или у реалним условима нешто блажег) демографског шока поднијели би пензионери, што не би било правично и социјално прихватљиво.

Према другом рјешењу укупан терет се преваљује на запослене и послодавце, чиме се умањује конкурентност економије и подстиче евазија уплате доприноса, тј. неформални

[13] Наведено према, Barr N, *Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choises,* IMF Working paper 139. August. Washington, D.C. 2000.

[14] У реалности ово се неће догодити у два сускцесивна периода, али, у дугом року, како то потврђују дугорочне пројекције броја становништва и за потребе израде ове Стратегије, заиста долази до значајног смањена укупног броја становника, уз раст релативног учешћа старијег становништва.

сектор. Као што је већ споменуто, ни финансирање овог терета у цијелости из буџета не би било прихватљиво рјешење.

Овај примјер, иако је поједностављен и хипотетички, показује да је, у средњем и дугом року, PAYG пензијски систем подложан демографским промјенама које га доводе у неравнотежу, која у пракси најчешће резултира неприхватљиво ниским пензијама и/или дефицитом система. Модерни пензијски системи суочавају се са низом трендова, прије свега демографских.[15] Под демографским промјенама подразумијева се дугорочни тренд пада наталитета и дугорочни тренд продужетка животног вијека. Уз то, не треба занемарити ни негативан утицај дугорочног тренда ранијег одласка у пензију.

Имајући у виду све наведено, очигледно је да је **неопходна озбиљна, цјеловита, промишљена, правична и социјално прихватљива, али и финансијски дугорочно одржива реформа PAYG пензијских система.** Са овим проблемом суочавају се, како земље чији су PAYG системи већ у кризи, тако и земље, које на бази актуарских пројекција предвиђају будуће дефиците својих PAYG система. Земље суочене са текућом кризом принуђене су да реагују релативно брзо, али не исхитрено, кроз избор и комбиновање различитих реформских опција. За другу групу земаља, карактеристично је формирање различитих облика резерви, које имају за циљ амортизовање дефицита када настане. Истовремено, ове земље имају предност да се благовремено (на бази туђих искустава и грешака) припрема за реформе, које ће сасвим сигурно бити потребне у будућности. Нажалост, Република Српска, као и већина земаља из окружења, се налази у групи земаља чији су пензијски системи већ суочени са кризом.

Претходно поменуте резерве су **капиталне резерве,** а оне се могу стварати кроз различите модалитете дјелимично капитализованих јавних пензијских фондова. Ти модалитети су, прије свега, (1) усмјеравање и штедња вишка доприноса у периодима бројне радне популације и брзог демографског и економског раста, (2) прописивање више стопе доприноса у раним фазама PAYG система, када оне нису нужне за финансирање текућих пензија, (3) буџетске трансфере, (4) дио приватизационих прихода или (5) дио прихода по основу експлоатације природних ресурса (на примјер, Норвешка)[16].

1.3 Могућа рјешења и приступи рјешавању проблема у функционисању PAYG пензијских система

Досадашњи покушаји унапређења и побољшања система пензијско инвалидског осигурања Републике Српске (систем ПИО РС), или његове реформе како се то уобичајено каже и у теорији и пракси, су били фокусирани на остваривање претходно елаборираних циљева, уз обезбјеђење **финансијске одрживости**. При томе се под финансијском одрживошћу подразумијева такво функционисање пензијског система које

[15] Nicholas Barr, Лондонска школа економије и политичких наука, презентација на Конференцији о пензијским реформама у Србији, Међународна организација рада, Београд, септембар 2009.

[16] У Републици Српској је од наведених могућности искоришћено усмјеравање дијела приватизационих прихода у Резервни пензијски фонд, што је било предмет анализе и приједлога у оквиру посебне студије израђене у 2008. години.

обезбјеђује законом утврђена права, односно средства за покриће расхода на име исплате „обећаних“ пензија, а да при томе не ствара дефиците. Више је него очигледно да одрживост пензијског система зависи од могућности било које националне економије да у реалним околностима обезбиједи довољно високе доприносе за финансирање пензија, или да евентуални недостатак надомјести из буџетских средстава (наравно, на терет неких других намјена).

Суочене са поменутим неповољним демографским промјенама, које у крајњем значе драстично смањење броја осигураника/уплатилаца доприноса у односу на број пензионера, већина европских земаља већ има, или ће имати у будућности, озбиљне проблеме у функционисању својих PAYG система, што се огледа у све већем дефициту, који ће у дугом року бити већи од 5% БДП. Ради успостављања дугорочне солвентности, као економске мјере финансијске одрживости својих PAYG система, и ове земље су принуђене на непопуларне мјере значајнијег повећања стопа PAYG доприноса и/или смањења PAYG обавеза/права на пензије и/или пооштравања услова за остваривања права на пензију.

Реформе унутар постојећих PAYG пензијских система су **параметарске реформе**, које имају за циљ да повећају обухват осигураника и уплаћених доприноса, продуже потребни радни стаж и године живота за стицање права за одлазак у пензију, пооштре услове за остваривање права на пензију, као и да успоставе већу актуарску правичност овог система. Поред тога, реформске опције су у појединим земљама усмјерене на **формирање резервних пензијских фондова**, који треба да амортизују очекиване будуће проблеме фунционисања PAYG система. Поред параметарских, системске реформе обухватају **увођење приватних капитализованих обавезних и/или добровољних пензијских фондова**, чиме се обезбјеђује диверзификација прихода пензионера из различитих извора.

При томе, треба имати у виду да било која **реформа пензијског система није и не може бити „чаробни штапић“ или универзални лијек** за трајно елиминисање његове краткорочне неравнотеже или дугорочне кризе, а поготово не трајни одговор за неповољне демографске промјене и економске поремећаје. Напротив, досадашња теорија и емпирија показују да пензијска реформа није једнократан чин или „једном завршена прича“, у смислу да се добро осмисли, донесу одговарајуће одлуке и примијени, те тако разријеше сви проблеми пензијског система. Ово поготово имајући у виду разноликост и промјенљивости услова који детерминишу функционисање пензијских система. У том смислу, реформе пензијског система представљају стални процес промјена, односно прилагођавање актуелним и очекиваним демографским трендовима и економским условима у свакој појединој земљи, уважавајући трендове глобализације и амортизујући њене негативне утицаје. Овакав приступ снажно промовише економику пензијског осигурања, као научну дисциплину која треба да цјеловито истражује веома комплексна питања социјалног и пензијског осигурања, те да на бази одговарајућих актуарских модела омогући симулацију разматраних реформских опција и њихов избор, али и преиспитивање засновано на праћењу ефеката, те стално трагање за даљим могућностима унапређења и прилагођавања условима у којима пензијски систем функционише, или се очекује да ће функционисати у будућности.

2 ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Функционисање пензијских система међугенерацијске солидарности је у дугом року снажно условљено демографским аспектима, јер број и одговарајуће структуре укупне популације, а посебно њихове промјене кроз вријеме, битно утичу на карактеристике у функционисање овог типа пензијских система. Неповољне демографске промјене, поменуте у претходном поглављу, озбиљно доводе у питање одрживост таквих пензијских система. Стога се у оквиру истраживања у функцији израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској морало поћи од постојећег броја и релевантне структуре становништва Републике Српске и пројектовати њихово кретање у наредних 50 година, како би се могле извршити одговарајуће актуарске пројекције. Ове пројекције би требале бити коришћене као подлога за доношење стратешких одлука у вези са даљим побољшањима и дизајном пензијског система за садашње и будуће генерације.

Међутим, већ на том „првом кораку“ појавила се готово непремостива тешкоћа, јер се показало да одговор на питање: ***"Колико становника тренутно има Република Српска и каква је његова старосна и полна структура?"***, није нимало лак и једноставан. Као што је опште познато, последњи попис становништва у БиХ, као најпоузданији извор података за потребе, не само демографске односно популационе политике, него и развојне политике у најширем смислу ријечи, је проведен 1991. године. Проблем су додатно увећала помјерања становништва усљед ратних дешавања.

Процјене укупног броја становника у БиХ и Републици Српској, које су вршене током последњих неколико година, су се међусобно разликовале, а посебан проблем у контексту израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској, односно актуарских пројекција и моделирања пензијског система, су биле неодговарајуће и неконзистентне старосне структуре и релативни демографски показатељи, који су се из таквих процјена изводили. Стога се за потребе израде ове Стратегије морала ревидирати и званична процјена броја становника Републичког завода за статистику, од које се првобитно пошло.

2.1 Процјена броја становника

Званична процјена броја становника у Републици Српској у 2006. години износила је **1.487.785.** [17] У јулу мјесецу 2008. године, Републички завод за статистику је ревидирао процјену броја становника Републике Српске за период 2002.–2006. година, тако да број становника у ревидираној процјени за 2006. годину износи **1.443.709**.

На основу званичне процјене броја становника од **1.487.785** и старосне структуре која је добијена из анкетног истраживања „Анкета о радној снази Републике Српске у 2006. години“[18], извршена је процјена броја становника по петогодишњим старосним групама.

[17] Републички завод за статистику Републике Српске

[18] Републички завод за статистику Републике Српске

Добијени подаци су тестирани на основу релевантних демографских софтвера и на основу симулационог модела који је кориштен за потребе израде ове Стратегије[19]. Тестирања су показала да добијени демографски подаци нису конзистентни јер се јављају одређене неусаглашености у старосним структурама и релативним демографским показатељима, односно одступања од показатеља за упоредиве земље у региону. Једино логично објашњење за оваква одступања је било да неки од улазних демографских података, а прије свега, подаци о живорођеним по петогодишњим групама старости мајке и умрлим по полу и петогодишњим старосним групама у 2006. години и процјена укупног броја становника за 2006. годину по полу и петогодишњим старосним групама, нису конзистентни. Полазећи од чињенице да је витална статистика редовно годишње статистичко истраживање, чији се подаци прикупљају на мјесечном нивоу, закључено је да су демографски подаци виталне статистике тачни у великом проценту, те да их треба искористити за потребе израде „нове“ процјене броја и релевантне структуре становника Републике Српске.

За потребе пројекција у функцији израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској, заснованих на кориштеном поменутиом симулационом моделу, **потребни су подаци по појединачним годинама старости (процијењеног) броја становника.** Такве податке није било могуће обезбиједити из расположивих извора Републичког завода за статистику који је надлежан за обезбјеђивање ове врсте података, јер сва до сада спроведена анкетна истраживања нису обезбиједила ову врсту демографских података. Наиме, демографска пракса у анкетним истраживањима је да се процјене броја становника израђују по петогодишњим старосним групама. Стога је било потребно податке по петогодишњим старосним групама рашчланити по појединачним годинама старости. Међутим, при таквом рашчлањивању постоји велика вјероватноћа грешке, зато што је анкетно истраживање засновано на узорку, а свако „спуштање на ниже нивое“ повећава грешку.

Поменути подаци су били неопходни, прије свега, за израду детаљних таблица морталитета. Детаљне таблице морталитета подразумијевају да се оне израђују око године пописа тј. када су подаци о популацији за коју се израђују најтачнији. Са протеком времена од проведеног пописа израђују се скраћене таблице морталитета. У функцији симулација за потребе израде ове Стратегије било је потребно да се процијене подаци о укупној популацији према појединачним годинама старости и полу, те да се на основу тих података и уз податке добијене из редовних статистичких активности, израде детаљне таблице морталитета.

У складу са захтјевима и специфичним потребама за процијењеним бројем становника по појединачним годинама старости, било је неопходно искористити алтернативне изворе података који би задовољили наведене потребе. У том циљу, коришћени су

[19] „*A Model of Republika Srpska Pension System*“. Овај модел је развијен за потребе израде Стратегије реформе пензијског система у Републици Српској. Видјети шире у поглављу ове Стратегије: Полазне основе моделирања и Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција

административни извори података, као релевантни извори за израду процјене броја становника у Републици Српској у 2006. години, као базној години за симулације пензијског система. Коришћење административних извора података, као извора за статистичке сврхе, је познато у теорији и пракси[20]. Наравно, приликом коришћења административних регистара, као извора за поједине статистичке податке, потребно је водити рачуна о многим недостацима који могу да се јаве приликом добијања жељених података (усклађеност методологија, временско ажурирање података и сл.).

2.1.1 Процјена броја становника на основу административних извора

У протеклој деценији у цивилном систему регистара појавили су се административни органи чије би базе података могле да послуже као основа за израду процјене структуре становништва Републике Српске. Један од тих органа је и Дирекција за имплементацију CIPS пројекта (Citizen Indentification Protection System), који је на неки начин у служби цивилног регистра на нивоу БиХ. CIPS пројекат је активан од 2002. године. Од јуна 2008. године престаје са постојањем Дирекција за имплементацију CIPS пројекта, а њена дотадашња надлежност прелази на Агенцију за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине (IDDEEA)[21] (у даљем тексту: Агенција)

Из базе података Агенције на једноставан начин могу да се добију подаци о старости, полу и мјесту/општини пребивалишта регистрованог лица. На основу закона о Агенцији за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине, евиденција која се води у Агенцији је о: (а) јединственим матичним бројевима (јмб); (б) пребивалишту и боравишту држављана Босне и Херцеговине; (ц) личним картама држављана Босне и Херцеговине; д) грађанским, службеним и дипломатским пасошима.

За потребе процјене броја становника на нивоу Републике Српске кориштени су подаци који су добијени из Агенције, а који се односе на све регистроване „случајеве“ на територији Републике Српске према години рођења и полу лица која су евидентирана у бази података Агенције. Будући да је посматран крај 2006. године (31.12.), старост је израчунавана на начин (2006. – година рођења лица). Добијени подаци су приказани у графичком приказу Графикон 2-1.

[20] Тако су, на примјер, у последњем пописном циклусу 2000. године, Данска, Норвешка и Финска користиле неколико административних извора података да би пописале своје становништво. Видјети: *Measuring Population and Housing Practices of Unece Countries in the 2000 round of Censuses,* United Nations, New York and Geneva, 2008, страна 11.

[21] Више информација на: www.iddeea.gov.ba/

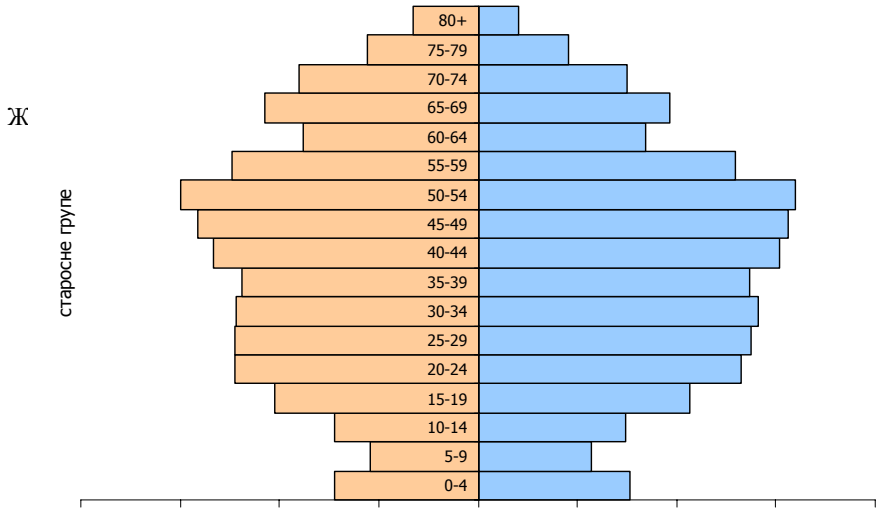

Графикон 2-1 Старосна полна структура становништва Републике Српске у 2006 години према CIPS-у

Подаци из графичког приказа број 1. представљају становништво Републике Српске на дан 31.12.2006. године које је регистровано у бази Агенције. Посматрајући пирамиду уочавју се одређени недостаци у старосној структури становништва, прије свега у бази пирамиде. Тако је старосна група од 0 – 4 бројчано већа од 5 – 9 и од 10 – 14, а разлог лежи у чињеници да је CIPS почео са радом 2002. године и да сва лица која су рођена раније нису уписивана у базу CIPS –а, а ради се о лицима старосне доби испод старосне границе за издавање личних документа.

Подаци који су коришћени за израду процјене броја становника у Републици Српској представљају податке који се односе на активне јединствене матичне бројеве (ЈМБ), који се налазе у бази Агенције. То значи да се сви грађани, који се налазе у БиХ, укључујући и странце у БиХ који су стекли услове за добијање ЈМБ за странце на основу Закона о ЈМБ („Службени гласник БиХ“ бр. 32/01) и држављани БиХ који се налазе у иностранству, без обзира колико траје временско одсуство у иностранству, или можда на територији ФБиХ или Дистрикта Брчко, налазе у бази. У складу са овим чињеницама ова друга категорија становништва тј. становништво које је у иностранству и становништво које се налази у ФБиХ или Дистрикту Брчко, а уписано је у евиденцију Агенције представља контингент становништва који не би требао да буде укључен у коначну процјену становништва Републике Српске. Евиденција која се у Агенцији користи не може да обезбиједи информацију о лицима која су у иностранству, ФБиХ или Дистрикту Брчко de facto присутни, а пријављени су са пребивалиштем на територији Републике Српске и нису извршили одјаву пребивалишта. Према члану 4. Закона о пријави и одјави пребивалишта и боравишта држављана БиХ („Службени гласник БиХ“ бр. 32/01) пријављивање и одјављивање пребивалишта, као и адресе становања, обавезно је за све држављане, осим случајева из члана 9. став 4. овог закона, који каже: „ако држављанин који се стално настанио у иностранству или који у иностранству борави дуже од једне године, добије дијете држављанина, које је рођено у иностранству, оно се не пријављује као лице са

пребивалиштем у БиХ у вријеме свог рођења“ и даље у наредном ставу „изузетно од одредби предходних ставова овог члана држављанин који у иностранству борави дуже од једне године, није дужан одјавити пребивалиште у БиХ уколико не намјерава да се стално настани у земљи у којој тренутно борави и уколико одржава дјелотворну везу са БиХ (на примјер, ако има породицу, чланове породице у БиХ, или ако има кућу, стан или предузеће у власништву и сл.)“. Из наведеног може се закључити да нема законске обавезе да држављани БиХ одјављују своје пребивалиште у БиХ ако су одсутни у иностранству, тако да се у броју становника који су приказани у регистру Агенције појављују и држављани РС-БиХ који се могу налазити у иностранству. Случај са ФБиХ или Дистриктом Брчко је нешто другачији, уколико лице изврши пријаву пребивалишта на некој од ове двије територијалне јединице у БиХ аутоматизмом се одјављује пребивалиште из Републике Српске.

Када је утврђено да су одређени контингенти становништва, који не би требали бити укључени у процјену броја становника РС, приказани у подацима добијеним од Агенције, поставило се питање на који начин се тај број може искључити из укупног броја становника. Ово поготово ако се зна да у бази Агенције нема индикатора на које би се могли ослонити, јер процјена која се ради односи се на процјену броја становника са уобичајеним пребивалиштем на територији Републике Српске.

У вези са наведеним чињеницама и уоченим недостацима било је потребно постићи да број становника и структура становништва буду што прецизнији и у исто вријеме да резултати извршених процјена у комбинацији са виталном статистиком дају релативне показатеље који се не би битно разликовали од земаља у окружењу.

Адекватан приступ рјешењу овог проблема (корекција података добијених од Агенције) подразумијевао је да се утврди да ли постоји још неки административни орган из којег би се могли прибавити релевантни подаци, који би послужили у сврху процјене броја становника Републике Српске у 2006. години. У том смислу, процијењено је да је Фонд здравственог осигурања Републике Српске (**у даљем тексту: Фонд здравства**) административни орган који посједује адекватну базу података о својим корисницима, а која може послужити у сврху процјене. Фонд здравства располаже подацима који се односе на број регистрованих здравствених осигураника по било ком основу тј. у било којој од категорија осигурања[22]. Осигураници су лица која су уплатиоци осигурања а самим тим и корисници, док су осигурана лица она лица која на основу осигурања осигураника користе здравствено осигурање (на примјер, отац је осигураник, а његово дијете је осигурано лице). Подаци који су добијени од Фонда здравства су разврстани по категоријама осигурања (листа категорија осигурања је дата у прилогу Стратегије).

Одређене категорије према својој природи осигурања нису укључене приликом анализе података за израду процјене. То су категорије осигурања под шифром 46 - пензионери и чланови породице са пребивалиштем у иностранству, те категорије 81 - лични иностранi

[22] За више детаља видјети на http://www.zdravstvo-srpske.org

осигураници радници по конвенцијама (из ове категорије искључен је контингент становништва осигураника). Ово је примијењено јер се сматра да се осигураници, који су у иностранству одсутни више од 1 године, на основу начела присутности – одсутности искључују из података добијених од Фонда.

Подаци који су добијени од Фонда здравства су приказани у графичком приказу (Графикон 2-2).

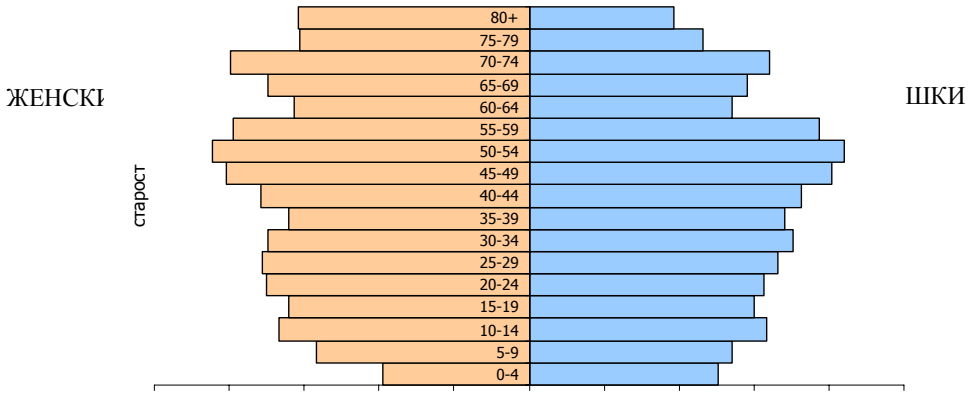

Графикон 2-2 Старосна полна структура становништва Републике Српске у 2006 години према Фонду

Добијени подаци из наведена **два административна извора** престављали су **основу за израду процјене броја становника** Републике Српске у старосном добу од **15 – 100 година.** Према графичком приказу 3 – Упоредни преглед CIPS – Фонд старосно-полне структуре становништва за 2006. годину у Републици Српској, може се уочити да су подаци којима располажу ови административни извори података за старосне групе до 15 година генерацијски различити. Стога је, као поузданији извор за **категорију до 14 година**, коришћена **база података Републичког завода за статистику**, који посједује податке о броју рођених, умрлих и школообавезних од 1996. године.

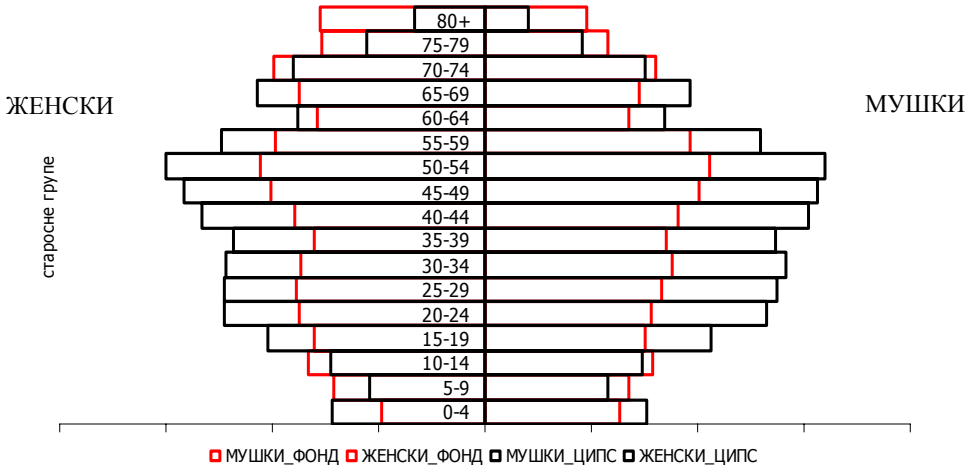

Графикон 2-3 Упоредни преглед CIPS – Фонд старосно –полне структуре становништва Републике Српске за 2006 годину

На основу наведеног методолошког приступа, за потребе Израде ове Стратегије, извршена је **процјена броја и релевантне старосно-полне структуре становништва** у Републици Српској у 2006. години, презентована у наредној табели и графичком приказу.

Табела 2-1 Процјена броја становника у 2006. годину за Републику Српску

старост	МУШКИ	ЖЕНСКИ	УКУПНО
1	5410	5100	10510
2	5622	5222	10844
3	5541	5152	10693
4	5957	5603	11560
5	6784	6358	13142
6	7350	6952	14302
7	6988	6732	13720
8	7376	6730	14106
9	6845	6314	13159
10	7639	7328	14967
11	7572	7366	14938
12	8146	7762	15908
13	6848	6515	13363
14	6449	5953	12402
15	6256	6243	12499
16	6819	6736	13555
17	7590	7739	15329
18	7940	7873	15813
19	7887	8027	15914
20	8125	8204	16329
21	8204	8315	16519
22	8349	8501	16850
23	8679	8523	17202
24	8781	8565	17346
25	8778	8567	17345
26	8801	8588	17389
27	8761	8444	17205
28	8898	8376	17274
29	8888	8352	17240
30	9304	8506	17810
31	9133	8510	17643
32	9205	8375	17580
33	9120	8258	17378
34	9138	8152	17290
35	8936	8076	17012
36	8672	7776	16448
37	8950	7894	16844
38	8633	7886	16519
39	9199	8196	17395
40	9288	8578	17866
41	9737	8922	18659
42	9553	8804	18357
43	10051	9128	19179
44	9977	9200	19177
45	10177	9457	19634
46	10486	9775	20261
47	10342	9784	20126
48	10558	9999	20557
49	9847	9530	19377
50	10674	10163	20837
51	10071	9768	19839
52	11008	10552	21560
53	10360	10012	20372
54	10987	10683	21670

старост	МУШКИ	ЖЕНСКИ	УКУПНО
55	9477	9078	18555
56	9965	9791	19756
57	9060	8705	17765
58	8441	8766	17207
59	8401	8490	16891
60	7429	7873	15302
61	6326	6890	13216
62	6069	6645	12714
63	5292	6009	11301
64	5408	6054	11462
65	5863	6779	12642
66	6599	7478	14077
67	6969	7919	14888
68	7287	8406	15693
69	7128	8329	15457
70	6964	8138	15102
71	6628	8015	14643
72	6279	7759	14038
73	5793	7212	13005
74	5383	6875	12258
75	4759	6045	10804
76	4725	6098	10823
77	3946	4978	8924
78	4115	5094	9209
79	3148	4265	7413
80	2964	3993	6957
81	2122	3316	5438
82	1707	2833	4540
83	1383	2362	3745
84	1152	1994	3146
85	998	1666	2664
86	808	1499	2307
87	624	1036	1660
88	493	908	1401
89	356	602	958
90	162	290	452
91	149	242	391
92	129	201	330
93	116	207	323
94	145	233	378
95	94	153	247
96	83	146	229
97	58	81	139
98	62	72	134
99	43	41	84
100	102	142	244
Укупно	**641215**	**644989**	**1286204**

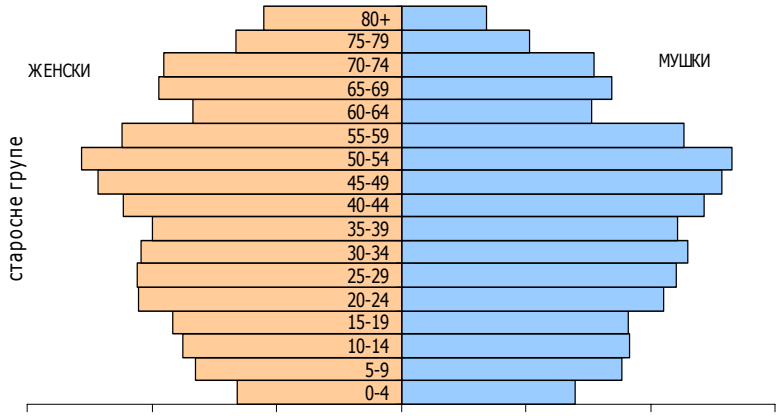

Графикон 2-4 Коначна процјена броја становника Републике Српске на основу виталне статистике и административних извора података

За категорије становништва од **0 – 9 година** подаци су добијени на основу података прикупљених из **виталне статистике.** Коришћен је број живорођених према старости и полу за сваку посматрану годину. За сваку наредну годину посматрана је свака појединачна генерација и од те генерације одузиман је број умрлих у тој години према години рођења умрле особе, закључно са 2006. годином.

За категорију становништва од **10 – 14 година** старости подаци су добијени на основу података прикупљених из **статистике основног образовања**. За израчунавање укупног броја становника по појединачним годинама и полу коришћен је исти метод као и у виталној статистици, с тим да су у 2006. години узимани у обзир они који се уписују у основну школу школске 2006/2007. године. С обзиром да школска година почиње у септембру од броја уписаних у септембру се одузимао број умрлих у октобру, новембру и децембру 2006. године. Након овако добијеног броја становника, категорија становништва у старости од 6 – 14 година повећана је за 2,8 %. Основни разлог за повећавање овог контингента лежи у чињеници да у пракси основним школовањем није обухваћено око 3% школообавезне дјеце.

Старосне групе у распону од **15 – 100 година** су добијене на начин да је један дио становништва укључен из података **Агенције, а један дио из података Фонда здравства**. Основа за овакав приступ је оцјена да се дио становништва, које је регистровано у Агенцији, не може према методологији уобичајеног пребивалишта укључити у укупан број становника, а са друге стране, претпостављено је да у подацима добијеним од Фонда постоје одређени контингенти становнишва који нису обухваћени здравственим осигурањем. Потврда претпоставке постојања дијела становништва у иностранству, са мјестом пребивалишта у БиХ, налази се у подацима о броју БиХ исељеништва од 1.356.619 (Преглед стања босанскохерцеговачког исељеништва, Сарајево септембар 2008. године[23]).

[23] http://www.dijasporabih.gov.ba/

На основу претходно елаборираног приступа и методологије, **процјена броја становника у Републици Српској у 2006. години износи 1.286.204,** уз претходно презентовану старосно–полну структуру.

Ова процјена односи се на крај 2006. године. У статистичко-демографској пракси израде процјене броја становника, процјене које се израђују крајем године користе се и за почетак наредне године. У овом случају, процјена која је израђена за **31.децембар 2006.** године може се користити као податак о процијењеном броју и релевантним структурама становника на дан **1. јануар 2007. године.** У складу са тим, добијени подаци из процјене укупног броја и старосно-полне структуре становништва Ребублике Српске за 2007. годину коришћени су у симулационом моделу „*A Model of Republika Srpska Pension System*“. **Година 2007. изабрана је као базна година за пројекције урађене у овој Стратегији.**

У прилогу се налазе детаљни демографски и други подаци, добијени из административних извора наведених у овом поглављу.

2.2 Пројекције становништва Републике Српске

Једна од основних претпоставки на којој се заснива приступ симулацији ефеката пензијског система, како у функцији оцјене његове дугорочне одрживости, тако и у функцији оцјене ефеката разматраних реформи, је **дугорочна пројекција кретања броја и релевантних структура становништва.** Стога се у оквиру Стратегије ферорме пензијског система у Републици Српској, након што је извршена процјена броја и старосно-полне структуре становника, морало приступити и дугорочним демографским пројекцијама. Због већ елаборираних проблема у вези са утврђивањем броја и стуктуре становника у Републици Српској, али и због потребе да се добијене пројекције додатно провјере, у изради ове Стратегије није коришћен само симулациони модел „*A Model of Republika Srpska Pension System“*. Независно од пројекција заснованих на овом моделу, од стране ангажованих експерата за демографију, **извршена је и додатна, независна пројекција становништва Републике Српске**, на основу специфичног демографског софтвера који се користи за ове намјене (MortPak-lite). Подаци презентовани и анализирани у наредним подпоглављима, показују да су обје пројекције дале готово идентичне резултате. Добијени резултати ће за све добронамјерне кориснике ове Стратегије бити веома забрињавајући. На њима се заснива не само будуће функционисање пензијског система, него и укупна перспектива Ребулике Српске. Морамо сагледати и покушати управљати својом будућношћу, имајући у виду пројектована неповољна демографска кретања у Републици Српској[24].

[24] Ово питање је озбиљно истражено и продискутовано кроз цјелокупни рад на изради ове Стратегије, а релевантни међународни извори потврђују да нисмо изузетак и да слична судбина чека и друге земље у нашем окружењу и земље у транзицији. Видјети шире у „Из црвеног у сиједо“, Студија Свјетске банке.

2.2.1 Претпоставке пројекција становништва Републике Српске до 2056. године

У наставку се дефинишу основне претпоставке потребне за пројекције становништва РС до 2056. године.

Претпоставка о одсуству катастрофа: у пројектованом периоду неће бити ратова, разорних земљотреса, глади, епидемија или других великих погибељи на овим и сусједним просторима;

Претпоставка о полној структури живорођених: на основу просјека у петогодишту 1999.-2003. претпостављено је да ће се у читавом пројектованом периоду рађати 106 дјечака на сваких 100 рођених дјевојчица;

Претпоставке о фертилитету: за разлику од јединствених претпоставки о свим осталим факторима који утичу на будући раст становништва, овом приликом претпостављена су три нивоа фертилитета: **опадајући, константан и растући фертилитет**. Овдје треба рећи да ће се у случају остварења претпоставке о растућем фертилитету ниво простог обнављања достићи 2046. године. То је утврђено на основу израчунавања по којима повећање улагања у подстицање рађања од 25 посто повећава фертилитет за 0,1 дијете по петогодишту (Mc Donald 2006), а то имплицира годишњи трошак од око 3% бруто домаћег производа на подстицање рађања (то је и разлог што ће се ова претпоставка вјероватно тешко остварити).

Зависно од варијанте, **стопе укупног фертилитета TFR / СУФ** (број живорођене деце по једној жени) имаће вриједности назначене у табели-2-2, а удио у укупним рађањима по петогодиштима приказан је у табели-2-3.

Табела 2-2: Претпостављени износи стопа укупног фертилитета по декадама

Претпоставке о фертилитету	Стање 2006.	Претпоставке				
		2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	1,3	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0
Константан	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Растући	1,3	1,4	1,7	1,9	2,1	2,1

Табела 2-3: Удио у укупним рађањима у сваком од три претпостављена нивоа

Старосна група	Ниво 1,0	Ниво 1,3	Ниво 2,1
15-19	7,31	8,74	8,39
20-24	25,62	30,71	28,48
25-29	42,35	34,55	35,43
30-34	17,93	18,13	18,74
35-39	5,39	6,74	6,84
40-44	1,24	1,10	1,87
45-49	0,16	0,03	0,25
Укупно	100,00	100,00	100,00

Извор: Демографска статистика, бројеви 6 и 7, 2003. и 2004. и Pasex програм: Asfrpatt, 1997.

Претпоставке о морталитету: Промјене у очекиваном трајању живота претпостављене су на основу модела Уједињених нација о средњем повећавању очекиваног трајања живота новорођенчади. Наиме, у припремама пројекција које публикују сваке друге године, Уједињене нације користе модел промјена у очекиваном трајању живота. Модел претпоставља да очекивано трајање живота новорођенчади (и за мушке и за женске) расте од 2,0 до 2,5 година током сваког петогодишњег периода када је очекивано трајање живота мање од 60 година, а да је на вишим нивоима то повећање спорије (Табела 2-4).

Табела 2-4: Модел повећања очекиваног трајања живота током петогодишта

Трајање живота	Брзи пораст		Средњи пораст		Спори пораст	
	Мушки	Женски	Мушки	Женски	Мушки	Женски
55,0-57,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0
57,5-60,0	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0
60,0-62,5	2,5	2,5	2,3	2,5	2,0	2,0
62,5-65,0	2,3	2,5	2,0	2,5	2,0	2,0
65,0-67,5	2,0	2,5	1,5	2,3	1,5	2,0
67,5-70,0	1,5	2,3	1,2	2,0	1,0	1,5
70,0-72,5	1,2	2,0	1,0	1,5	0,8	1,2
72,5-75,0	1,0	1,5	0,8	1,2	0,5	1,0
75,0-77,5	0,8	1,2	0,5	1,0	0,3	0,8
77,5-80,0	0,5	1,0	0,4	0,8	0,3	0,5
80,0-82,5	0,5	0,8	0,4	0,5	0,3	0,3
82,5-85,0	-	0,5	-	0,4	-	0,3
85,0-87,5	-	0,5	-	0,4	-	0,3

Извор:Demproj Version 4, 1997, страна 26

На основу средњег пораста очекиваног трајања живота и нашег стања у 2006/2007. години добијени су подаци у табели-Табела 2-5. Само је код мушких у периоду 2006-2011. године рачунато са повећањем од 0,5 година и у периоду 2011-2016. од 0,4 године, јер се сматра да ће се разлика у очекиваном трајању живота међу половима смањити (са садашњих 4,6 година на 4,3 године). У свим осталим случајевима очекивано трајање живота повећавано је линеарно, за по 0,3 године по петогодишту.

Табела 2-5: Пораст очекиваног трајања живота

	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Мушки	74,8	75,7	76,3	76,9	77,5	78,1
Женски	79,4	80,0	80,6	81,2	81,8	82,4
Укупно	77,0	77,7	78,3	78,9	79,5	80,1

Практично, у пројекцијама становништва треба користити емпиријске таблице морталитета за два петогодишта, до 2016. године (које су дате у Прилогу ове Стратегије). У петогодиштима између 2016. и 2026. године треба користити јужни модел таблица Coale-Demeny, у петогодиштима између 2016. и 2036. треба користити западни модел, а послије тога, све до краја пројектованог периода треба користити сјеверни модел истих таблица.

Претпоставке о миграцијама: Послије масовног избјегличког таласа у последњој декади двадесетог вијека, почетком двадесет првог вијека треба очекивати смиривање миграционих токова и уравнотежен миграциони салдо. Претпостављен је, значи, нулти миграциони салдо.

Претпоставка о просјечној величини домаћинства: Претпостављено је да ће просјечна величина домаћинства опадати за око 0,1 члана по декади. Дакле, очекује се да ће просјечна величина домаћинства износити:

2016. = 2,9;
2026. = 2,8;
2036. = 2,7;
2046. = 2,6;
2056. = 2,5.

У прилогу ове Студије налазе се :

- Таблице морталитета мушког, женског и укупног становништва Републике Српске 2006-2007.
- Пројекције становништва РС по кохортама (функционалним контингентима) до 2056. године, израђене за раличите стопе фертилитета, са одговрајућом документационом основом

2.2.2 Резултати пројекција становништва

Пројекције становништва у Републици Српској у наредних пола вијека, презентоване у овом поглављу су резултат почетне процјене и претходно наведених претпоставки, а добијене су на основу примјене модела MortPak-lite.

Резултати истраживања указују да ће током наредних пола вијека **демографски развој** Републике Српске бити **ограничавајући фактор укупног развоја.** Независно од варијанте пројекција годишњи број умрлих повећаће се са садашњих 13,5 хиљада на преко 16 хиљада лица. Број живорођених биће током читавог пројектованог периода мањи од броја умрлих. У варијанти опадајућег фертилитета могуће је да број живорођених у другој половини 21. вијека буде мањи од трећине садашњег броја.

Укупан број становника Републике Српске **непрекидно ће се смањивати у свакој од претпостављених варијанти све до краја пројектованог периода.** Као резултат, укупно становништво биће малобројније за 25,7% до чак 41,4%. Овакво очекивано смањење броја становника је више него алармантно, али је у контексту сагледавања перспективе пензијског система, али и развојних перспектива Републике Српске уопште, још неповољније и алармантније очекивано погоршање „квалитета“ појединих функционалних контигената.

Резиме резултата пројекција укупног становништва Републике Српске, уз три разматране варијанте претпостављеног фертилитета, са пресјеком након сваких десет година током периода пројекције је дат у наредној табели.

Табела 2-6: Пројекције укупног становништва за различит претпостављени фертилитет

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	1.286.204	1.233.906	1.141.212	1.022.308	886.201	753.812
Константан		1.237.275	1.154.092	1.049.113	929.528	813.922
Растући		1.240.786	1.173.581	1.097.235	1.018.086	955.162

У овом резимеу резултата пројекција нужно је указати на особености будућег развоја најважнијих функционалних контингената.

Контингент дјеце јасленог узраста (1-3 године)

У случају опадајућег фертилитета број дјеце јасленог узраста биће мањи од трећине њиховог садашњег броја. Охрабрујуће је што ће у случају растућег фертилитета број ове дјеце бити на приближно истом нивоу током свих 50 година, а почеће да расте већ од 2036. године и до краја пројектованог периода скоро ће се изједначити са бројем на почетку периода. Пројекција броја дјеце јасленог узраста је дата у наредној табели.

Табела 2-7: Пројекције броја дјеце јасленог узраста

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	31.890	28.363	22.221	16.148	12.849	9.897
Константан		29.925	25.387	20.711	17.864	14.977
Растући		31.639	31.551	29.933	31.170	31.382

Контингент дјеце предшколског узраста (4-6 година)

Овај контингент биће осјетно мањи у свим варијантама, а у варијанти растућег фертилитета почеће да расте од 2036. године. Пројекција броја дјеце предшколског узраста је дата у наредној табели.

Табела 2-8: Пројекције броја дјеце предшколског узраста

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	38.068	30.152	24.081	17.658	13.712	10.782
Константан		31.059	26.935	21.817	18.663	15.851
Растући		32.021	31.540	30.224	30.524	31.642

Контингент дјеце школског узраста (7-14 година)

Слично важи и за број дјеце школског узраста, с тим што се пораст може очекивати тек од 2046. године. Пројекција броја дјеце школског узраста је дата у наредној табели.

Табела 2-9: Пројекције броја дјеце школског узраста

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	113.503	85.711	73.054	56.629	41.432	33.060
Константан		85.946	78.033	65.521	53.962	46.464
Растући		86.192	83.575	83.507	79.915	83.750

Контингент средњошколског узраста (15-18 година)

Контингент средњошколског узраста смањиваће се током свих педесет година и на крају ће бити мањи за преко 30%. Пројекција броја дјеце средњошколског узраста је дата у наредној табели.

Табела 2-10: Пројекције броја дјеце средњошколског узраста

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	57.717	54.182	41.209	33.235	24.800	18.818
Константан			41.976	36.739	29.985	25.393
Растући			42.786	41.720	40.735	40.315

Становништво на почетку студентског узраста (19 година)

И контингент „бруцоша“ неминовно ће опадати у свим варијантама и на крају ће пад овог контингента бити најмање за 35%. Пројекција броја становника у овом функционалном контингенту је дата у наредној табели.

Табела 2-11: Пројекције броја становника на почетку студентског узраста

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	15.392	14.125	10.702	8.804	6.759	4.929
Константан				9.536	7.908	6.571
Растући				10.276	10.413	9.963

Женски фертилни контингент (жене 15-49 година)

Резултати пројекција указују да ће се женски фертилни контингент готово преполовити. Пројекција женског фертилног контингента је дата у наредној табели.

Табела 2-12: Пројекције женског фертилног контингента

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	295.859	269.586	239.118	198.221	160.258	125.868
Константан			239.491	201.914	169.581	142.846
Растући			239.885	206.400	185.475	175.066

Контингент старог становништва (65 и више година)

Бројност старог становништва не зависи од варијанти фертилитета, јер је сво ово становништво већ рођено, тако да се са већом сигурношћу може тврдити да ће се њихов број повећати за 15%. Тако ће овај удио на крају периода износити од 27% до 34%, што ће бити осјетно изнад европског просјека. Пројекција контингента старог становништва је дата у наредној табели.

Табела 2-13: Пројекције контингента старог становништва

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	224.743	246.929	282.829	282.599	272.756	258.495
Константан						
Растући						

Контингент остарјелог становништва (80 и више година)

Број и удео остарјелог становништва највише ће се повећати, за чак 120%. Пројекција контингента остарјелог становништва је дата у наредној табели.

Табела 2-14: Пројекције контингента остарјелог становништва

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	35.767	63.836	61.894	81.274	82.665	78.668
Константан						
Растући						

Радно способни контингент (мушкарци: 15-64, жене: 15-59 година)

Сви су изгледи да ће се број становника у радно способном узрасту преполовити, а то је и основни разлог за тврдњу с почетка овог резимеа да ће у наредних пола вијека демографски развој Републике Српске бити ограничавајући фактор укупног развоја. Удио становништва радно способног узраста опашће са 65% на почетку, на 53% на крају периода пројекције, што је једно од најнижих учешћа у европским размјерама. Пројекција контингента радно способног становништва је дата у наредној табели.

Табела 2-15: Пројекције контингента радно способног становништва

Претпостављени фертилитет	Пројекције					
	2006.	2016.	2026.	2036.	2046.	2056.
Опадајући	833.897	785.110	690.254	605.153	502.049	405.818
Константан			691.020	612.743	521.196	440.673
Растући			691.830	621.962	553.851	506.838

2.2.3 Пројекције броја становника на основу симулационог модела "A Model of Republika Srpska Pension System"

Као што је већ речено, за потребе израде Стратегије реформе пензијског система Републике Српске извршена је пројекција броја становника за период 2007.–2080. година и на основу симулационог модела "*A Model of Republika Srpska Pension System*". Ова пројекција је заснована на истим претпоставкама као и претходно елаборирана пројекција, како би се са већом сигурношћу могли прихватити добијени очекивани резултати. У наставку се синтетизују резултати извршених пројекција за различите симулиране стопе укупног фертилитета.

Табела 2-16: Пројекција броја становника Републике Српске заснована на константној стопи фертилитета од (1,3)

- у 000 -				
Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2007.	1.286	235	826	225
2008.	1.282	231	827	225
2009.	1.278	227	826	225
2010.	1.274	225	823	225
2011.	1.269	223	820	226
2012.	1.264	219	816	229
2013.	1.259	213	813	232
2014.	1.253	208	808	236
2015.	1.247	203	804	240
2016.	1.241	199	796	245
2017.	1.234	194	790	250
2018.	1.228	190	782	256
2019.	1.221	185	775	262
2020.	1.213	180	766	267
2021.	1.206	178	757	271
2022.	1.198	176	746	276
2023.	1.190	173	737	279
2024.	1.181	171	727	283
2025.	1.172	169	717	286
2026.	1.163	167	708	289
2027.	1.154	164	698	292
2028.	1.145	161	689	294
2029.	1.135	159	680	295
2030.	1.124	156	672	296
2031.	1.114	153	663	297
2032.	1.103	151	655	297
2033.	1.092	148	648	297
2034.	1.081	145	640	296
2035.	1.070	143	633	295
2036.	1.059	140	626	293
2037.	1.048	137	618	293

- у 000 -				
Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2038.	1.036	135	610	292
2039.	1.024	132	601	291
2040.	1.013	129	592	291
2041.	1.001	127	584	291
2042.	989	124	574	290
2043.	978	122	566	290
2044.	966	120	557	290
2045.	955	118	548	289
2046	943	115	538	289
2047.	932	113	529	289
2048.	920	112	519	289
2049.	908	110	510	289
2050.	896	108	501	288
2051.	885	106	491	287
2052.	873	104	482	286
2053.	861	103	473	285
2054.	849	101	464	284
2055.	838	99	456	282
2056.	826	98	449	279
2057.	814	96	443	275
2058.	803	95	437	271
2059.	791	93	429	269
2060.	779	91	420	268
2061.	768	90	411	267
2062.	756	88	403	265
2063.	745	87	396	262
2064.	733	85	388	261
2065.	722	83	380	258
2066.	710	82	371	257
2067.	699	80	364	254
2068.	688	79	358	251
2069.	676	77	353	246
2070.	665	76	347	242
2071.	654	75	342	238
2072.	644	73	336	234
2073.	633	72	331	230
2074.	622	71	325	226
2075.	612	69	320	222
2076.	601	68	314	218
2077.	591	67	309	215
2078.	580	66	304	211
2079.	570	65	298	207
2080.	560	64	293	203

Табела 2-17: Пројекција броја становника Републике Српске заснована на растућој стопи фертилитета од (1,3 – 2,1)

- у 000 -

Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2007.	1.286	235	826	225
2008.	1.282	231	827	225
2009.	1.279	228	826	225
2010.	1.275	226	823	225
2011.	1.270	224	820	226
2012.	1.266	221	816	229
2013.	1.261	216	813	232
2014.	1.256	212	808	236
2015.	1.251	207	804	240
2016.	1.246	204	796	245
2017.	1.241	201	790	250
2018.	1.236	198	782	256
2019.	1.230	194	775	262
2020.	1.224	191	766	267
2021.	1.219	191	757	271
2022.	1.213	191	746	276
2023.	1.207	191	737	279
2024.	1.201	191	727	283
2025.	1.195	191	717	286
2026.	1.188	191	708	289
2027.	1.182	191	699	292
2028.	1.175	191	690	294
2029.	1.168	191	682	295
2030.	1.161	191	674	296
2031.	1.154	191	666	297
2032.	1.146	190	659	297
2033.	1.139	190	652	297
2034.	1.131	190	646	296
2035.	1.123	189	639	295
2036.	1.116	189	633	293
2037.	1.108	189	627	293
2038.	1.100	188	620	292
2039.	1.093	188	614	291
2040.	1.085	187	607	291
2041.	1.078	187	601	291
2042.	1.071	186	594	290
2043.	1.064	186	588	290
2044.	1.057	186	582	290
2045.	1.051	186	575	289
2046.	1.045	186	569	289
2047.	1.038	187	562	289
2048.	1.032	187	556	289
2049.	1.026	188	549	289
2050.	1.020	189	543	288
2051.	1.014	190	537	287
2052.	1.008	190	532	286
2053.	1.002	191	526	285

- у 000 -

Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2054.	997	192	521	284
2055.	991	193	516	282
2056.	985	193	513	279
2057.	980	194	511	275
2058.	974	194	509	271
2059.	969	195	506	269
2060.	964	195	501	268
2061.	958	195	497	267
2062.	953	195	493	265
2063.	948	195	491	262
2064.	943	195	488	261
2065.	938	194	486	258
2066.	934	194	483	257
2067.	929	194	481	254
2068.	925	194	481	251
2069.	921	194	481	246
2070.	917	194	481	242
2071.	913	194	481	238
2072.	910	194	482	234
2073.	906	194	482	230
2074.	903	194	482	226
2075.	900	195	483	223
2076.	897	195	483	219
2077.	894	196	483	216
2078.	892	196	483	213
2079.	890	197	483	210
2080.	887	197	483	207

Табела 2-18: Пројекција броја становника Републике Српске заснована на опадајућој стопи фертилитета од (1,3 – 1,0)

- у 000 -

Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2007.	1.286	235	826	225
2008.	1.282	230	827	225
2009.	1.278	227	826	225
2010.	1.274	225	823	225
2011.	1.269	222	820	226
2012.	1.263	219	816	229
2013.	1.258	213	813	232
2014.	1.252	207	808	236
2015.	1.245	201	804	240
2016.	1.239	197	796	245
2017.	1.232	192	790	250
2018.	1.225	187	782	256
2019.	1.218	181	775	262

- у 000 -

Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2020.	1.210	177	766	267
2021.	1.201	173	757	271
2022.	1.193	171	746	276
2023.	1.184	168	737	279
2024.	1.175	165	727	283
2025.	1.165	162	717	286
2026.	1.155	158	708	289
2027.	1.145	155	698	292
2028.	1.134	151	689	294
2029.	1.123	148	680	295
2030.	1.112	144	672	296
2031.	1.100	141	663	297
2032.	1.089	137	654	297
2033.	1.077	134	646	297
2034.	1.064	130	639	296
2035.	1.052	127	631	295
2036.	1.039	123	623	293
2037.	1.027	119	615	293
2038.	1.014	116	606	292
2039.	1.001	113	597	291
2040.	988	109	587	291
2041.	975	106	578	291
2042.	962	103	568	290
2043.	949	100	558	290
2044.	936	98	549	290
2045.	923	95	539	289
2046.	910	93	528	289
2047.	897	90	518	289
2048.	884	88	507	289
2049.	871	86	497	289
2050.	858	84	486	288
2051.	845	82	476	287
2052.	831	80	465	286
2053.	818	78	455	285
2054.	805	76	445	284
2055.	792	75	435	282
2056.	779	73	427	279
2057.	766	71	419	275
2058.	753	70	412	271
2059.	740	68	403	269
2060.	727	66	393	268
2061.	714	65	383	267
2062.	701	63	373	265
2063.	688	61	364	262
2064.	675	60	355	261
2065.	662	58	346	258
2066.	649	56	336	257
2067.	637	55	327	254
2068.	624	53	320	251

- у 000 -

Година	Укупно становништво	Становништво < 18	Становништво од 18 до 64	Становништво 65+
2069.	611	52	313	246
2070.	599	51	306	242
2071.	587	49	299	238
2072.	575	48	293	234
2073.	563	47	286	230
2074.	551	45	279	226
2075.	539	44	272	222
2076.	527	43	266	218
2077.	515	42	259	214
2078.	504	41	253	210
2079.	493	40	246	206
2080.	481	39	240	202

2.2.3.1 Резиме резултата пројекција становништва Републике Српске засновани на симулационом моделу "A Model of Republika Srpska Pension System"

Претходно презентовани детаљни резултати пројекција становништва Републике Српске, засновани на симулационом моделу „*A Model of Republika Srpska Pension System*", указују на очекивано непрекидно смањивање укупног броја становника Републике Српске током периода пројекције (2007. – 2080. година) у свакој од претпостављених варијанти укупног фертилитета. Резултати пројекција указују на очекивано смањење укупног броја становника у Републици Српској до краја периода пројекције у распону од 23,8% у варијанти растућег фертилитета до чак 40,5% у варијанти опадајућег фертилитета, у посматраном периоду од 2007. до 2057. године. Поред тога, резултати пројекција нажалост потврђују, демографску процјену из поглавља 2.2.2, о сразмјерном погоршању „квалитета" појединих функционалних контигената, што укупну очекивану демографску слику или ситуацију чини још тежом.

Ради лакшег увида у резултате ових пројекција, а поготово ради лакше компарације са претходно извршеним демографским пројекцијама, у наставку се даје табеларни преглед резултата пројекција становништва Републике Српске засновани на симулационом моделу „*A Model of Republika Srpska Pension System*".

Укупно становништво

Табела 2-19: Пројекције укупног становништва за различит претпостављени фертилитет

Претпостављени фертилитет	**2007.**	**2017.**	**2027.**	**2037.**	**2047.**	**2057**
опадајући		1.232.209	1.144.931	1.026.710	897.195	765.825
константан	1.286.204	1.234.349	1.154.176	1.047.620	931.594	814.191
растући		1.240.770	1.181.914	1.108.136	1.038.415	979.766

Контингент младог становништво испод 18 година

Пројекције указују да ће контингент младог становништва тј. становништва до 18 година старости константно опадати. У посматраној групи број становника ће се смањити у периоду 2007. до 2057. година за 17,69 % у варијанти растућег фертилитата, до 69,73% у варијанти опадајућег фертилитата. Учешће младих у укупном броју становника ће се стално смањивати, тако да је учешће у посматраној константној варијанти у 2007. години од 18.31%. а пројекције од 2057. године предвиђају да ће удио до 18 година у укупном броју становника бити 7.79%.

Табела 2-20: Пројекције функционалног контингента становништва млађег од 18 година

Претпостављени фертилитет	**2007.**	**2017.**	**2027.**	**2037.**	**2047.**	**2057**
опадајући		192.188	154.950	119.449	90.278	71.282
константан	235.476	194.328	164.070	137.284	113.477	96.207
растући		200.748	191.437	188.574	186.858	193.827

Контингент младог - средњовјечног становништва 18 – 64 године

Сви су изгледи да ће се број становника у радно способном узрасту преполовити. Удио становништва радно способног износи 64% у укупном становништву посматрајући 2007. годину, у варијанти константног фертилитета очекује се пад удијела радно способног становништва у укупном броју становника на 34% у 2057. години.

Табела 2-21: Пројекције функционалног контингента становништва између 19 и 64 године

Претпостављени фертилитет	2007.	2017.	2027.	2037.	2047.	2057
опадајући			698.210	614.661	517.797	419.263
константан	825.985	790.330	698.334	617.736	528.997	442.703
растући			698.706	626.962	562.438	510.658

Контингент старог становништва 65+

Бројност старог становништва не зависи од варијанти фертилитета, сво ово становништво је већ рођено, тако да са већом сигурношћу можемо тврдити да ће се њихов број повећати за 18% у периоду 2007 – 2057. године. Удио овог становништва у 2007. години у укупном становништву је 17%, док на крају посматраног периода 2057. године се очекује да ће износити 34% укупне популације, што ће бити знатно изнад европског просјека.

Табела 2-22: Пројекције функционалног контингента становништва старијег од 65 година (65+)

Претпостављени фертилитет	2007.	2017.	2027.	2037.	2047.	2057
опадајући						
константан	224.743	249.691	291.772	292.600	289.120	275.280
растући						

2.3 Упоредна анализа добијених резултата демографских пројекција

Након добијених пројекција броја становника за посматрани период, извршена је упоредна анализа пројекција добијених коришћењем MortPak-lite са једне стране, и резултата добијених на основу *„A Model of Republika Srpska Pension System”,* са друге стране. У даљем тексту представљен је табеларни приказ резултата такве упоредне анализе, за све три претпоставке кретања фертилитета.

Табела 2-23 Прикази резултата упоредне анализе пројекција становништва Републике Српске

Константан фертилитет

Година	Пројекције		разлика (1) - (2)	%
	*Модел „*MortPak-lite“	*“A Model of Republika Srpska Pension System”*		
	1	2	1-2	
2007.	1.286.204	1.286.204	0	0,0%
2008.	1.283.320	1.282.270	1.050	0,1%
2017.	1.237.275	1.234.349	2.926	0,2%
2027.	1.154.092	1.154.176	-84	0,0%
2037.	1.049.113	1.047.620	1.493	0,1%
2047.	929.528	931.594	-2.066	-0,2%
2057.	813.922	814.191	-269	0,0%

Растући фертилитет

Година	Пројекције		разлика (1) - (2)	%
	*Модел „*MortPak-lite“	*“A Model of Republika Srpska Pension System”*		
	1	2	1-2	
2007.	1.286.204	1.286.204	0	0,0%
2008.	1.283.320	1.282.395	925	0,1%
2017.	1.240.786	1.240.769	17	0,0%
2027.	1.173.581	1.181.914	-8333	-0,7%
2037.	1.097.235	1.108.136	-10.901	-1,0%
2047.	1.018.086	1.038.415	-20.329	-2,0%
2057.	955.162	979.766	-24.604	-2,6%

Опадајући фертилитет

Година	Пројекције		разлика (1) - (2)	%
	*Модел „*MortPak-lite“	*“A Model of Republika Srpska Pension System”*		
	1	2	1-2	
2007.	1.286.204	1.286.204	0	0,0%
2008.	1.283.320	1.282.229	1.091	0,1%
2017.	1.233.906	1.232.209	1.697	0,1%
2027.	1.141.212	1.144.931	-3.719	-0,3%
2037.	1.022.308	1.026.710	-4.402	-0,4%
2047.	886.201	897.195	-10.994	-1,2%
2057.	753.812	765.825	-12.013	-1,6%

Упоредна анализа показује да се **коришћењем оба модела добијају резултати без значајније статистичке разлике.** Поново се напомиње да ће у даљим пројекцијама пензијског система бити коришћене пројекције становништва добијене по моделу *„A Model of Republika Srpska Pension System“*.

2.4 Актуелна демографска кретања

2.4.1 Промјене у природном кретању становништва Републике Српске и становништва у окружењу

На простору Републике Српске је незахвално обављати било какво научно-стручно истраживање везано за кретање становништва. Полазећи од чињенице да је посљедњи попис становништва обављен 1991. године на простору бивше СР БиХ не говори много о становништву Републике Српске, ако се зна какве су промјене услиједиле од тог периода до данас.

Кретање становништва Републике Српске према одређеним демографским показатељима могуће је пратити од 1996. године од када је Републички завод за статистику почео да публикује податке о виталним догађајима. Од тада се континуирано годишње обрађују и публикују подаци виталне статистике за територију Републике Српске уз мање методолошке корекције које су наступиле од 2002. године у складу са препорукама УН из 1998. године.

Табела 2-24: Кретање броја живорођених и умрлих у периоду 1996.–2007. година

Година	Број живорођених	Број умрлих	Природни прираштај
1996.	12.263	10.931	1.332
1997.	13.757	11.755	2.002
1998.	13.527	12.469	1.058
1999.	14.500	12.529	1.971
2000.	14.191	13.370	821
2001.	13.699	13.434	25
2002.	12.336	12.980	-644
2003.*	10.537	12.988	-2.451
2004.*	10.628	13.082	-2.454
2005.*	10.322	13.802	-3.480
2006.*	10.524	13.232	-2.708
2007.*	10.110	14.146	-4.036

Извор: Статистички билтен

Напомена:*од 2003 године подаци за живорођене и умрле односе се само на догађаје у Републици Српској, док се до 2003. године исказивао укупан број живорођених и умрлих у Републици Српској и иностранству

Из претходне табеле може се уочити да до негативног природног прираштаја долази од 2002. године, што узрокује смањење броја становника у Републици Српској природним путем.

Садашње демографско стање у Републици Српској је узроковано **демографским промјенама у прошлости, посебно крајем 20 вијека,** на које су поред општих развојних фактора, дјеловали и многи специфични фактори (**политички, економски, социјални и други).** Утицај **спољних фактора** (прије свега рата) дјеловао је на све категорије укупног кретања становништва (наталитет, морталитет, имиграцију и емиграцију). Ако се говори о главним факторима који су временом утицали на смањење наталитета/фертилитета онда

су то сигурно сљедећи: **деруралиазација, деаграризација, форсирање запошљавања мајки без обезбијеђене потребне инфраструктуре за помоћ запосленој мајци, исељавање младих, људски губици у рату,** и др. Ратна дешавања су погоршала ситуацију у психолошком и социо-економском смислу, што се одразило у свим сегментима друштвеног живота, па тако и на репродуктивно понашање.

Садашње карактеристике кретања становништва у Републици Српској, представљају дугорочан фактор у развоју будућих демографских промјена и процеса посматрајући укупно становништво и његове структуре.

Табела 2-25 Преглед кретања стопе укупног фертилитета у БиХ 1960. – 1991.

Година	СУФ		Година	СУФ
1960.	3.95		1976	2.31
1961.	3.84		1977	2.14
1962.	3.76		1978	2.01
1963.	3.64		1979	1.92
1964.	3.51		1980	1.93
1965.	3.5		1981	1.97
1966.	3.34		1982	2.02
1967.	3.14		1983	2.01
1968.	3		1984	1.97
1969.	2.98		1985	1.89
1970.	2.71		1986	1.83
1971.	2.8		1987	1.81
1972.	2.73		1988	1.8
1973.	2.51		1989	1.7
1974.	2.43		1990	1.71
1975.	2.38		1991	1.65

Извор: Статистички годишњак СР БиХ

Као што претходна табела указује, опадајући тренд кретања стопе укупног фертилитета у СР БиХ је присутан од 1960. године. Пад стопе укупног фертилитета је континуиран током посматраних година, да би у 1991. години ова стопа достигла најнижу вриједност од 1.65 промила.

Миграциона кретања на територији бивше СФРЈ довела су до значајних демографских промјена и у Републици Српској. Међутим, то није довело до значајнијих промјена у домену репродуктивног понашања, јер је стопа укупног фертилитета била ниска и код становништва које је избјегло у Републику Српску. Позитивни трендови у природном кретању, који се биљеже непосредно након рата и неколико наредних година, прије свега, су утицај тзв. „компензационог периода“ и методолошке обраде података, гдје се у укупан број живорођених и умрлих укључивало и иностранство.

Актуелна **стопа укупног фертилитета** у Републици Српској износи око **1.30** (1.26) промила, што је знатно испод **стопе простог обнављања становништва (2.1)**. Поред тога, још више брине чињеница да се унутар укупног броја становништва **погоршавају**

односи старосне структуре, која би у будућности могла да узрокује многе проблеме и изазове за друштво у Републици Српској.

Овакав тренд кретања становништва није јединствен у Европи и свијету. **Већина земаља у окружењу и земаља ЕУ има сличне трендове кретања становништва.** Становништво веома брзо стари у многим земљама, а у индустријским земљама као што су Француска, Италија и Јапан становништво ће почети да се смањује од 2010. године. Поред тога, расположиви подаци указују да су у периоду између 2000. и 2005. године земље у којима је број становника смањен за по више од 5.000 биле земље Источне Европе и бившег Совјетског Савеза – њих 16 - међу којима предњаче Руска Федерација, Украјина, Румунија, Бјелорусија и Бугарска. На примјер, учешће становништва Пољске старосне доби 65 година и старијег у пројекцијама расте са 13% у 2005. години до 21% у 2025. години, док се очекује да ће се у Словенији повећати са 16% у 2005. години до 24% у 2025. години.

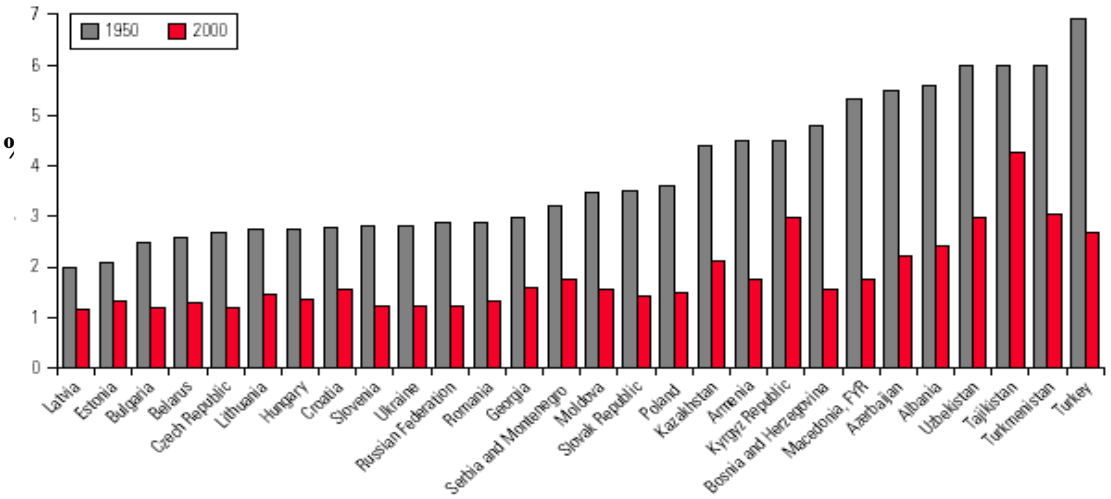

Графикон 2-5: Кретања стопе укупног фертилитета у земљама Источне Европе и бившег СССР – а, 1950.–2000. година

У протеклих 50 година повећано је становништво свих источноевропских земаља и бивших совјетских република, али ће у већини њих број становника бити смањен између 2000. и 2025. године. Ова **демографска транзиција** дио је **глобалне демографске тенденције ка дужем очекиваном животном вијеку и смањеном наталитету** - и резултантној промјени ка успостављању такве структуре становништва у којој доминирају стари, а не млади људи.

Брзина старења се природно разликује од земље до земље и од региона до региона. Најдраматичније старење у свијету већ се догодило, али се очекује да се старење настави у оним земљама које су деценијама имале стопу наталитета испод нивоа неопходног за просту репродукцију, као што су **Јапан и земље Западне Европе**. Средња старост становништва у Европи повећаће се са 38 година, колико данас износи, на 49 година 2050. године, што је за 20 година више од просјечне старости у Африци. **Најстарија земља свијета биће Шпанија,** у којој ће половина становништва 2050. године бити старија од 55

година, док ће је у стопу пратити **Италија и Аустрија,** у којима ће просјек година, како се предвиђа, износити 54. Међутим, током наредне двије деценије земље које ће најбрже старити биће државе **Источне Европе и бившег Совјетског Савеза,** што је резултат невиђеног пада наталитета и продужетка очекиваног животног века. Према релевантним пројекцијама, овај регион (не укључујући Турску) забиљежиће укупно смањење становника за око 23,5 милиона. **Највећи апсолутни пад** биће забиљежен у Русији, а за њом ће слиједити Украјина и Румунија. У **Киргистану, Таџикистану, Туркменистану, и Узбекистану, као и у Албанији и Турској**, број становника ће се и даље повећавати. У већини осталих земаља у региону пројектоване промјене у апсолутном броју становника биће, како се очекује, мање изражене[25].

У неким је земљама из окружења, међу којима је и **Хрватска**, почетком 21. вијека стопа укупног фертилитета пала је на ниво од свега око 1.3 и мање дјеце по једној жени у фертилном раздобљу. Стопа наталитета у 1950. години је смањена с 24.8 промила на 11.7 промила у 1990. години (за 52.8%), стопа морталитета у 1950. се смањила са 12.3 промила на 11.2 промила у 1990. годину (за 8.9%), дакле знатно спорије, што је резултирало радикалним смањењем стопе природног прираштаја становништва и то с 12.5 промила у 1950. години, на свега 0.7 промила у 1990. години (за чак око 18 пута)[26].

Македонија је једна од земаља у окружењу која биљежи позитиван природни прираштај, иако су у периоду 1997.–2007. године рађања у сталном опадању, а стопа природног прираштаја је са 13 промила у 1997. години пала на 11.1 промил у 2007. години. Стопа морталитета у истом периоду је повећана са 8.2 у 1997. години на 9.6 промила у 2007. години. Стопа укупног фертилитета се са 2.0 промила у 2000. години смањила на 1.5 промила у 2006. години[27].

Црна Гора је такође земља која прати тренд смањивања броја живорођених, иако је природни прираштај позитиван у периоду од 1991. до 2007. године. Природни прираштај са 9.7 промила у 1991. години опао на 4.3 промила у 2003. години да би у 2007. години спустио се на 2.5 промила[28]. Укупна стопа фертилитета у 2007. години износила је 1.6 промила[29]. Стопа морталитета се у истом посматраном периоду кретала са 6.8 у 1991. години на 9.2 промила у 2003. години, да би у 2006. години била 9.6 промила[30].

Ниво репродукције становништва **Србије** је у протеклих пола вијека био под највећим утицајем фертилитета. У посматраном периоду је и за ову компоненту својствено присуство опадајућих тенденција. Смањење фертилитета је било нарочито интензивно током 1950-их година. Касније, све до средине 1990-их промјене су биле врло умјерене, да

[25] Наведено према, „Из црвеног у сиједо“, ... Извор: УН 2005.

[26] Alica Wertheimer-Балетић , Полазишта за популацијску пронаталистичку политику у Хрватској*1,)

[27] Macedonia in figures 2008, Republic of Macedonia State Statistical Office.

[28] http://www.monstat.cg.yu/MeniGodisnjiPodaci.htm

[29] http://www.unece.org/pxweb/Dialog/Saveshow.asp

[30] http://www.monstat.cg.yu/MeniGodisnjiPodaci.htm

би у посљедњој деценији 20. вијека поново био забиљежен интензиван пад фертилитета[31]. У 2002. години стопа укупног фертилитета износила је у Републици Србији 1.57, у централној Србији 1.60 и само 1.48 дјеце по жени у Војводини. Ова негативна разлика се из године у годину повећава, те је 2002. године Србији недостајала четвртина живорођених, централној Србији петина, а Војводини чак трећина[32].

2.4.2 Демографски трендови и тенденције

Многи страхови савременог свијета (од рата, сиромаштва, глади, епидемија или природних катастрофа) исти су у читавом свијету. Страх од раста становништва, међутим, није исти. У многим дијеловима традиционалног свијета још увек је актуелан **страх од пренасељености**, док је модерни свијет еволуирао од страха од пренасељености ка **страху од изумирања.**

У модерном свијету је јасно да су људски ресурси ограничени и да свако промишљање о будућности мора водити рачуна о **минимуму становништва**, који је потребан да одржава постојећу инфраструктуру.

Према пројекцијама публикованим у априлу 2005. године, број становника **Европске уније** (чији члан и БиХ намјерава да постане) повећаваће се до 2025. године, а затим ће опадати и до 2050. године биће мањи за 1,5% него почетком 2004. године. Број становника ће се повећавати захваљујући углавном усељавањима, јер ће број умрлих бити већи од броја живорођених почев од 2010. године Највеће релативно смањење броја становника очекује се у **Летонији** (-19,2%), а апсолутно у **Њемачкој** (-7,9 милиона). На основу наведених података могло би се помислити да је оваква перспектива повољна у већини земаља ЕУ. Међутим, промјене у квалитету становништва су оно што забрињава. Удио становништва радно способног узраста (између 15 и 64 године) у укупном становништву опашће са 67,2% у 2004. години, на 56,7% (у Шпанији на само 52,9%) у 2050. години, што представља смањење за 52 милиона становника радно способног узраста. Удио становништва млађег од 15 година опашће са 16,4% у 2004. години, на 13,4% (у Италији на само 11,2%) у 2050. години, док ће се пропорција старих 65 и више година скоро дуплирати, порашће са 16,4% у 2004. години, на 29,9% (у Шпанији и Италији на преко 35%) у 2050. години.

Општи циљ одрживог демографског развоја је **стационарно становништво**, тј. становништво у коме ће сљедеће генерације бити исте величине као и постојеће. Овај ниво простог **обнављања становништва или замјене генерација** значи да на индивидуалном нивоу једна жена у свом фертилном периоду треба да се надомјести са једним женским дјететом, тј. да нето стопа репродукције буде једнака јединици. У нашим условима, гдје је смртност ниска, а фертилитет испод нивоа потребног за замјену генерација, нето стопа репродукције је на нивоу око јединице када је кохортна стопа укупног фертилитета на нивоу око 2,1 дјетета по жени. Наиме, да би саме себе

[31] Пенев Г, Замена генерација у Србији у периоду 1950-2000. година, 2001.

[32] Ђурђев, С. Б; Колико деце треба Србији?

надомјестиле, стотину жена треба да роде стотину девојчица, а "успут" оне ће родити и 105 до 107 дјечака (што је генетски предодређено), а на све то у условима високог очекиваног трајања живота треба додати и 3% умрлих мајки и дјевојчица прије краја репродуктивног периода.

Глобални одговори на страх од изумирања резултирали су у модерном свијету са неколико различитих врста **мјера популационе политике**[33]. У модерном свијету актуелно је неколико одговора на стопу простог обнављања становништва (below replacement fertility):

- мјере за продужење људског века,
- мјере које ограничавају приступ средствима контроле рађања,
- мјере за повећавање усељавања,
- мјере за прилагођавање демографским промјенама,
- мјере које теже да повећају фертилитет позитивним подстицајима.

Лични исконски страх од смрти резултирао је најразноврснијим мјерама за **продужење људског вијека**. Треба рећи да продужење људског вијека и није мјера која се спроводила ради заустављања депопулације. Продужење људског вијека пратило је процес модернизације и знатно је убрзало пораст становништва у свијету. У условима константног фертилитета стопа раста повећава се за 38 промила када се очекивано трајање живота повећа са 20 на 70 година. Међутим, што је људски вијек дужи, свако даље продужење има све мање ефекте на популациони раст. На примјер, продужење људског вијека са 20 на 30 година повећава стопу раста за 14 промила, а са 60 на 70 година само за 4 промила. Ако је нето стопа репродукције мања од јединице, ни бесмртност неће значити непрекидан раст. Дакле, продужење људског вијека у будућности неће битније утицати на стопу раста[34].

Ограничавање приступа средствима контроле рађања одувијек је било непопуларно и коришћено је у тоталитарним режимима. "...У настојању да подигну стопу наталитета Румунија у периоду 1966-1989. године, Бугарска, Чехословачка и Мађарска у више наврата, као и Пољска у деведесетим годинама, одлучиле су се на мање или више рестриктивну политику према намјерном прекиду трудноће. Но, очекивани дуготрајни ефекти у смислу повећања нивоа рађања нису остварени"[35]. У блажем облику сличне мјере могу се препознати и у неким демократским земљама у виду забране неких метода контрацепције, непостојања могућности за стерилизацију ...

Мере за повећавање усељавања на дјелу су у богатим земљама, које „купују» радну снагу. У САД се ових година усељава више од милион људи годишње, а то је више усељеника него у декади најинтензивнијег насељавања ове земље, 1901-1910. године, када

[33] Teitelbaum, Winter, 1985.
[34] Ansley Coale, 1959.
[35] Рашевић, 2001, 75

се досељавало мање од 900 хиљада лица годишње. Настојање да понуда стране радне снаге буде што већа, а њена цијена што мања може бити и објашњење промијењеног става САД према програмима планирања породице. На конференцији о становништву одржаној у Мексику 1984. године САД је потпуно промијенила позицију у односу на популациону конференцију у Букурешту 1974. године. Њихова делегација сада је устврдила да је популациони раст неутрални феномен и да је за успоравање раста кључно слободно тржиште. Ово је веома изненађујућа позиција, уз неколико измијењених фраза, овакво тврђење могло би се приписати наступу Кине у Букурешту десет година раније, тј. да уз одговарајући економски систем проблеми популационог раста нестају[36]. Изгледа да је разлог промјени става врло прецизна рачуница. Према израчунавањима познатог америчког демографа Томаса Еспеншеда[37] у 1980. години директни трошкови исхране, одјеће, становања, медицинских услуга и образовања до навршене 18 године и још четири године колеџа коштају родитеље 85.000 долара по дјетету, а уз индиректне дрошкове (изгубљену зараду мајке) ови трошкови пењу се на 100 хиљада код породица са ниским приходима и до 140 хиљада долара код породица са средњим приходима. Ова процјена је за 30% већа од процјене за 1977. годину, а то значи да су данашњи трошкови подизања дјеце много, много већи. Увозом едуковане радне снаге која је у најбољим годинама, смањују се ове огромне демографске инвестиције, које смањују штедњу и производна улагања. Медијско противљење најезди радне снаге са југа је цинично. Запад зависи од те радне снаге, тражи ту радну снагу, али инсистира на праву да одабира само оне који су здрави, у пуној радној снази, образовани, који знају језик...

Повећавањем усељавања рјешавају се краткорочни проблеми недостатка радне снаге, али се у дугорочном смислу јавља проблем смјене једног становништва другим становништвом. Преме пројекцијама Бувијеа и Девиса[38] ако САД буду имале годишњи миграциони салдо од милион људи (а сада је то управо случај) у њима ће до 2080. године удио бијелаца (не-Хиспаноамериканца) опасти са скоро 80% колико их је било 1980. године на мање од 50% становника. Слична тенденција је све видљивија и у западноевропским земљама. Промјене расне и етничке структуре неизбјежно значе и промјене лингвистичке и културне композиције тога друштва.

Прилагођавање демографским промјенама може значити да земља захваћена депопулацијом настоји да технологијом надомјести недостатак радне снаге у одређеним секторима економије. Будући да ова мјера није лако остварива, прибјегава се реформи пензијског система, а која обавезно значи подизање старосне границе за државну пензију и/или смањивање износа државних пензија. Ова мјера има високу политичку цијену, буне се сви - и радно активни и пензионери.

Мјере за повећање фертилитета позитивним подстицајима примјењиване су у разним комбинацијама и интензитету у већини држава са недовољним рађањима и имале су

[36] Murray, 1985.
[37] Espenshade, 1980.
[38] Bouvier, Davis, 1982.

ограничено дејство, прије свега, временско. Један од важних разлога могао је бити и у чињеници да у мноштву мјера неке од њих нису биле погодне за коришћење, а да су се неке од њих неким корисницима чиниле недовољно подстицајним. Зато, стимуланс мора бити једноставан, јасан, свима доступан, разумљив и привлачан. Полазећи од чињенице да дјеца код нас већ одавно не значе економску добит, те су традиционално ниске норме досегле критичне вредности. Друштвена брига о репродукцији углавном је симболична, а брига о рађању дјеце је препуштена само брачним паровима. У таквој ситуацији није чудо да неки мислиоци сматрају да се у модерним друштвима дјеца рађају само због јединственог задовољства које пружа родитељство.

Ова мјера представља једини одрживи одговор на проблем недовољног рађања, а то значи да са популационе политике треба прећи на **планирање породице**, којом приликом се узима у обзир и број дјеце који је потребан за просту замјену генерација. Веома је важно имати јасан циљ и правити разлику између термина популациона политика и термина планирање породице. Популациона политика је дио социјалне политике и мјере популационе политике не морају нужно да изазивају промјене у рађањима. Оне, прије свега, теже хармонизацији односа у друштву. Планирање породице много је егзактнији појам у коме се дефинише жељени број дјеце. У циљу повећања фертилитета становништва, планирање породице мора бити тако формулисано да узима у обзир број дјеце који је потребан и да води рачуна о механизму дејства многобројних фактора. Потребна је друштвена акција која подразумијева посебно истраживање проблема, мјера и искустава код сличних популација у свијету, као и праћење остварених резултата. Основни постулат мора бити: **већи фертилитет мора бити економско преимућство**. Ако су дјеца дијелом и нормално добро, као и свако друго, друштво без довољно дјеце мора понудити и цијену како би «купило» дијете више. У актуелној економској ситуацији није се захвално залагати за већа издвајања. Међутим, посматрајући дистрибуцију породица према броју дјеце у подручјима која немају проблема са обнављањем становништва, закључујемо да се не треба плашити да ће број породица са троје, а поготово са више од троје дјеце, бити нарочито велики.

Као алтернативне могућности, у модерном свијету све су озбиљнији приједлози да мајке на изборима треба да имају додатни глас за свако малољетно дијете, а да радно способни треба да уплаћују дио свог пензијског осигурања директно својим родитељима[39]. Тако би и радно способни били стимулисани да имају више дјеце која би им, у старости, надокнадила уплате сопственим родитељима и повећала пензије. Последњим решењем поново бисмо дошли у ситуацију да нас наша дјеца "“хљебом хране“. Универзални циљ је достизање нивоа стационарног становништва гдје неће бити потребе за прекомјерним демографским инвестицијама, али ни проблема са замјеном генерација.

[39] Demeny, 1986.

2.4.3 Дизајнирање пронаталитетног програма

Поучени искуствима углавном неуспјешних пронаталитетних програма у европским земљама, желимо нагласити важност неких предуслова за примјену било којег сета мјера, имајући у виду преовлађујуће социоекономске трендове[40]:

- **Прво,** сваки програм мора бити оријентисан према жени (перспективној мајци), мора водити рачуна о њеном здрављу, образовању и врстама помоћи у подизању деце. Постојано низак фертилитет условљава и транзицију односа међу половима, те су жене све више укључене у планирање и извршење нових социјалних програма.
- **Друго,** сљедећи аспект оријентисаности према жени је нужност да централна јединица програма буде жена и њена дјеца. Другим ријечима, програм не треба да буде усмјерен на породицу, јер она губи на значају. Наравно, самачка домаћинства нису практична, па већина мушакараца и жена живи са неким дијелећи трошкове и, можда, још нешто узвишеније. «Домаћинство» или «корезидентна група» можда су адекватинији термини за овакав начин живота. У многим индустријским земљама данас је улазак или излазак из брака једноставнији од куповине или продаје куће.
- **Треће,** програм мора да понуди јасну економску помоћ и мотивацију жени која размишља о рађању. Такав програм не значи да друштво купује «дијете», него да преузима на себе финансијске и психичке трошкове које потенцијална мајка предвиђа да ће јој донети ново дијете.
- **Четврто,** пронаталитетни програм мора да буде промовисан темељном медијском кампањом, усмјереном ка мијењању јавног мнења у прилог већем фертилитету. Неко ће тврдити да ово звучи као манипулисање. Ову тврдњу је тешко негирати јер емоционална реакција на страх од изумирања може поново омогућити некоме да тражи дјецу за државу, цркву, партију, умјесто да тражи богатије друштво за људе.
- **Програми планирања породице** су веома скупи и зато захтијевају претходну јавну расправу и јасно одређивање извора финансирања.
- Програм мора бити на националном нивоу, иако се понекад он неко вријеме тестира на мањој територији.

Достизање **општег циља** неминовно захтијева и претходно достизање **посебних циљева** и на глобалном и на локалном нивоу:

- Усклађивање рада и родитељства (приватног живота),
- Снижавање психолошке цијене материнства,
- Промоција репродуктивног здравља младих,
- Борба против неплодности,
- Здраво материнство,
- Позитивна популациона клима.

[40] Harbison, Robinson, 2002, 45-46.

3 ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ ПЕНЗИЈСКОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ПРИЈЕДЛОЗИМА ДАЉИХ ПАРАМЕТАРСКИХ РЕФОРМИ

3.1 Историјски развој

Према Анексу 4. Дејтонског мировног Споразума за Босну и Херцеговину, систем пензијског и инвалидског осигурања је у надлежности ентитета. Уставом Републике Српске одређено је да Република Српска уређује и обезбјеђује, између осталог, систем јавних служби, социјално осигурање и друге облике социјалне заштите. Актуелни систем пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске регулисан је *Законом о пензијском и инвалидском осигурању* ("Службени гласник Републике Српске" број 106/05 и 20/07).

Пензијски систем Републике Српске, као и пензијски систем другог БиХ ентитета, али и осталих држава насталих распадом бивше СФРЈ, представља у великој мјери наслијеђе јединственог предратног југословенског пензијског система, који је на јединственим основама функционисао у свим републикама тадашње СФРЈ. Подсјетимо се, радило се о класичном систему међугенерацијске солидарности, који је сервисиран преко државних републичких фондова ПИО.

Почетком рата у БиХ, као и у случају осталих институција СР БиХ, дошло је до подјеле пензионог фонда чије је сједиште било у Сарајеву. Наиме, у настојању да се пензионерима обезбиједе зарађене пензије и да се овој популацији обезбиједи минимум егзистенције, три народа у БиХ су формирали засебне пензионе фондове. При томе су Бошњаци наставили да користе пензиони фонд у Сарајеву, укључујући и јединствену евиденцију и базе података о предратним „историјатима“ зарада (као основу за утврђивање висине пензија), којима је располагао рачунски центар пензионог фонда бивше СР БиХ. Хрвати су за исте потребе основали пензиони фонд са сједиштем у Мостару, а Срби пензиони фонд са сједиштем, првобитно у Палама, а данас у Бијељини.

Због наведених околности успостављања пензионог система Републике Српске и њеног пензионог фонда, за потребе иницијалног одређивања пензија за пензионере који су прије рата остварили право на пензију, а које је „преузео“ Фонд ПИО Републике Српске, је као груби показатељ висине зарада кориштен ниво образовања, а пензије утврђене кроз пет категорија.

Након окончања рата, створени су услови да Фонд за пензијско и инавлидско осигурање Републике Српске (у даљем тексту: Фонд ПИО) приступи подацима о предратном историјату зарада за пензионере које је преузео (преко рачунског центра фонда у Сарајеву, за што се морала платити одређена накнада). На основу тога су права на пензију утврђена на основу стварних историјских зарада за сваког пензионера. С обзиром да тако утврђена права на пензије нису била усклађена са финансијским могућностима економије Републике Српске, оптерећене ратним исцрпљивањем и разарањима, а прије свега, са

драстичним смањењем броја запослених и у складу са тим висине прикупљених доприноса за финансирање текућих пензија, исплата пензија је представљала озбиљан проблем и пријетњу фискалној и макроекономској стабилности, али истовремено и велики социјални проблем, јер су исплате, ионако ниских пензија почеле да касне. У истој ситуацији су били и пензиони фондови у Федерацији БиХ, а опасност кумулирања неизмирених обавеза према пензионерима, које ентитетске економије не би могле поднијети, је била разлог за доношење Одлуке високог представника за БиХ 2000. године, којом је ограничена исплата пензија на износ наплаћених доприноса, односно расположивих средстава у фондовима ПИО. Под политичким притиском ОХР, те међународних финансијских институција, ова одредба је касније уграђена у енетитетске законе о ПИО и још увијек је у примјени. Овакво рјешење је постигло циљ са становишта фискалне уравнотежености пензијског система, али је умањило обим стечених или зарађених права, везујући их за материјалне могућности друштва, што дугорочно, без динамичнијег економског раста, прије да буде социјално неприхватљиво. Наведени, али и остали проблеми функционисања система и Фонда ПИО у Републици Српској, о којима ће бити више ријечи у наставку овог поглавља, су детерминисали потребу озбиљних параметарских реформи које су на сличним основама 2000. године извршене у оба БиХ ентитета.

Надаље, сљедећи проблем у области пензијског система, који је узрокован ратом у БиХ, је „преузимање“ од стране поменутих фондова ПИО формираних у БиХ и оних пензионера који живе на територији коју фондови покривају, без обзира што су право на пензију остварили у другом БиХ ентитету, или другим бившим југословенским републикама. Временом је, на основу споразума између бивших југословенских република, дио проблема који се односе на „међурепубличке“ односе у домену ПИО разријешен. Наиме, прихваћен је принцип према којем је Фонд ПИО који има релевантне евиденције о пензионом стажу бивших осигураника обавезан и да им исплаћује зарађену пензију. На тај начин је разријешено питање исплате пензија између БиХ и бивших југословенских република. При томе није адекватно и правично ријешено питање здравствене заштите пензионера у односима између бивших југословенских република, јер пензиони фондови не плаћају здравствено осигурање за пензионере у другим земљама, а неуједначене су и стопе доприноса за здравствено осигурање. За разлику од односа између бивших југословенских република, односи између Републике Српске и Ф БиХ у овом домену су још увијек спорни. Наиме, Фонд ПИО је преузео већи број пензионера који су право на пензију остварили у ФБиХ, те је по том основу преузео додатне финансијске обавезе. Упркос покушајима и настојањима Републике Српске и Фонда ПИО Републике Српске, те доношењу одговарајуће Одлуке Дома за људска права БиХ, да се настала дискриминација пензионера по овом основу отклони (тј. Фонд ПИО / Завод МИО ФБиХ преузме исплату пензија које су „зарађене“ у том ентитету), Федерација БиХ и њен Фонд ПИО / Завод

МИО нису испоштовали наведену одлуку. С тим у вези је покренут у судски спор пред надлежним судовима у БиХ[41].

Рат у БиХ је условио и додатне проблеме за функционисање система пензијског и инавлидског осигурања, јер је знатно повећао број лица са инвалидитетом, као и лица која имају статус бораца или чланова породица палих бораца, који на основу законских прописа остварују право на инвалиднине и борачка примања и заштиту. Пораст броја лица са инвалидитетом повећава потребне исплате на име инвалидских пензија, уз истовремено умањење потенцијалних доприноса. То је свакако додатни притисак и на систем социјалног и пензијског осигурања, поготово у условима недовољне економске снаге економије оптерећене и другим ратним и транзиционим проблемима и посљедицама.

На крају, али не и најмање важно, треба поменути и актуелне проблеме који оптерећују систем пензијског осигурања у Републици Српској који се односе на некомплетне евиденције о уплатама доприноса и стеченим правима на пензију током ратног периода, а посебно на финансијску недисциплину у погледу неуплаћивања доприноса за пензијско осигурање за раднике који су током периода транзиције, или формално остали без посла, или се само формално и даље воде као запослени, као и на релативно високо учешће неформалног сектора или рада на црно. Због тога ће се пензијски систем у Републици Српској убудуће суочавати са све већим проблемима у погледу исплате пензија, а Република Српска са проблемом да за дио популације који испуњава старосне услове за пензију, или нису довољно дуго, или нису уопште уплаћивани доприносе за пензијско осигурање. Наведени, али и други проблеми који ће посебно бити елаборирани кроз дугорочне пројекције постојећег модела или пензијског система у Републици Српској (видјети поглавље 5 овог материјала), су кључни разлог зашто је потребно приступити даљој реформи овог система.

3.2 Анализа постојећег пензијског система у Републици Српској

3.2.1 Правни оквир

Као што је већ наведено, правни оквир пензијског система у РС чине Анекс 4. Дејтонског мировног Споразума за Босну и Херцеговину, Устав РС и Закон о пензијском и инвалидском осигурању. Уставом Републике Српске одређено је да Република уређује и обезбјеђује, између осталог, систем јавних служби, социјално осигурање и друге облике социјалне заштите. Актуелни систем пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске регулисан је **Законом о пензијском и инвалидском осигурању** који је донесен 2000. године – у даљем тексту: Закон („Службени гласник Републике Српске“ 32/00) и касније мијењан у одређеним сегментима ("Службени гласник Републике Српске" број 106/05 – пречишћени текст, 20/07, 33/08 1/09 и 71/09).

[41] Надлежни судови у Мостару су већ два пута одбили основану тужбу Фонда ПИО Републике Српске, тако да су Република Српска и њен Фонд ПИО принуђени и даље тражити рјешење овог спора на вишим судским инстанцама.

У Закону о пензијском и инвалидском осигурању интегрисан је и Закон о матичној евиденцији о осигураницима и уживаоцима права из пензијског и инвалидског осигурања ("Службени гласник Републике Српске" број 3/97), који је престао да важи 29. јула 2005. године. Обједињавањем Закона о матичној евиденцији о осигураницима и уживаоцима права из пензијског и инвалидског осигурања са Законом о пензијском и инвалидском осигурању, учињен је значајан корак у поступку обједињавања прописа који регулишу област пензијског и инвалидског осигурања. Данас су сва питања од значаја за ову област регулисана матичним законом, изузев стопе доприноса за пензијско и инвалидско осигурање која је, по природи ствари, регулисана **Законом о доприносима** ("Службени гласник Републике Српске" број 51/01, 96/03 и 128/06). Као посебан закон са роком важења од једне године, у априлу 2008. године усвојен је **Закон о остваривању права на старосну пензију одређених категорија осигураника** („Службени гласник Републике Српске“ број 33/08). Овим законом омогућено је остваривање права на пријевремену старосну пензију припадника бивше Војске Републике Српске и запослених у бившем Министарству одбране Републике Српске који процесом реформе одбране у Босни и Херцеговини на дан 31. децембра 2005. године остају или ће остати без запослења. Поред ових закона, за систем су од значаја и рјешења усвојена **Законом о раду** - Пречишћени текст - ("Службени гласник Републике Српске" број 55/07).

Разматрајући правни оквир пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске, треба нагласити да је ријешено питање усклађивања прописа који регулишу област пореза и доприноса са прописима који регулишу област социјалног осигурања. Наиме, у децембру 2008. године, донесен је Закон о измјенама и допунама Закона о доприносима као и Закон о измјенама и допунама Закона о порезу на доходак. Након тога, донесен је Закон о измјенама Закона о пензијском и инвалидском осигурању и Закон о измјенама и допунама Закона о здравственом осигурању. Наведеним измјенама закона отклоњена је колизија прописа која се односила на појам обвезника доприноса, обвезника уплате доприноса, рокове доспјелости уплате доприноса као и контролу и наплату доприноса.

Поред наведених прописа за систем пензијског и инвалидског осигурања су од великог значаја **међудржавни уговори** које је закључила Босна и Херцеговина са другим државама ради регулисања међусобних права и обавеза у овој области, односно споразуми које је закључила бивша СФРЈ а који се преузимају као обавеза БиХ према Бечкој конвенцији о сукцесији држава. Основ за примјену ових прописа је Уставни закон за провођење Устава из 1992. године. Босна и Херцеговина је закључила и билатералне споразуме са Аустријом, Хрватском, Турском и Македонијом. Са Краљевином Белгијом споразум је потписан и у току је процедура ратификације. Са Холандијом и Швајцарском споразуми су парафирани и очекује се процедура потписивања и ратификације а након тога и ступање на снагу, а са Луксембургом и Мађарском у току су преговори. Према Бечкој конвенцији о сукцесији држава, за државе насљеднице на простору бивше СФРЈ, настала је, између осталог, и обавеза преузимања и извршавања задатака бивше федералне државе из уговора о социјалном осигурању затечених на снази и у примјени приликом престанка њеног постојања. Ријеч је о сљедећим државама: Белгија, Бугарска, Чешка,

Данска, Француска, Италија, Луксембург, Мађарска, Холандија, Норвешка, Пољска, Румунија (само здравство), Њемачка, Шведска, Швајцарска, Велика Британија и Египат (реципрочна исплата пензија).

Систем пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској, је иницијално успостављен Законом о пензијском и инвалидском осигурању ("Службени гласник Републике Српске" број 27/93), који је ступио на снагу 1. јануара 1994. године. До тог датума, Фонд за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске, који је основан у априлу 1992. године (Фонд ПИО), примјењивао је прописе из ове области који су важили у СР Босни и Херцеговини. Наведени закон је, уз одређене измјене и допуне, био на снази до 29. септембра 2000. године када су извршене значајне промјене. Оснивањем Фонда ПИО и усвајањем прописа Републике Српске, губи се континуитет овог система са системом СР Босне и Херцеговине.

За остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања, као и утврђених потреба и интереса у области овог осигурања, основан је Фонд за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске, чија је дјелатност од посебног друштвеног интереса.

Законом о пензијском и инвалидском осигурању установљено је обавезно пензијско и инвалидско осигурање и уређена су права и обавезе по основу тог осигурања. Такође, законом је установљена и могућност да се лица која нису обухваћена обавезним осигурањем, добровољно осигурају на пензијско и инвалидско осигурање.

Права из пензијског и инвалидског осигурања су:

- **за случај старости - старосна пензија,**
- **за случај инвалидности - инвалидска пензија и**
- **за случај смрти осигураника односно корисника личне пензије - породична пензија.**

Поступак и услови за остваривање ових права прописани су Законом. Поред наведених права, у систем пензијског и инвалидског осигурања враћена је исплата новчане накнаде за тјелесно оштећење и новчане накнаде за помоћ и његу, за одређене категорије корисника који су ово право раније остварили, иако суштински, ово право није дио система пензијског и инвалидског осигурања

3.2.2 Извршене параметарске реформе

Реформа система пензијског и инвалидског осигурања РС започета је **2000. године**, доношењем новог закона. По својим карактеристикама, ради се о **параметарској реформи,** која је имала за циљ успостављање финансијске одрживости пензијског система. Основни инструмент жељене финансијске консолидације било је пооштравање услова за остваривање права на пензију, како би се зауставио раст броја корисника, као и промјена неправичног начина обрачуна пензијског основа за одређивање висине пензије зависно од стручне спреме. **Основне промјене су се састојале у сљедећем:**

- умјесто **15 година стажа осигурања** прописано је **20 година** као доња граница стажа за остваривање права на старосну пензију,
- **пооштравање услова за остваривање права на старосну пензију** (старосна граница са 60 година за мушкарце и 55 година за жене постепено је помјерена, на 65 година живота и најмање 20 година стажа осигурања, односно 65 година живота и 25 година пензијског стажа),
- **укинуто је право на новчану накнаду за тјелесно оштећење**, као и право на новчану накнаду за туђу помоћ и његу, чиме је престала и исплата тих накнада,
- прописан је **нови начин обрачуна пензијског основа** (пензијски основ зависи од остварених плата и основица осигурања остварених током читавог радног вијека почев од 1. јануара 1970. године, умјесто дотадашњег обрачуна који је зависио од коефицијента за стручну спрему осигураника), уз обавезу Фонда да поново одреди све пензије које су остварене до дана ступања на снагу тог закона, у складу са новим одредбама,
- за одређивање висине пензије постепено је **смањен проценат са 85% на 75% од** пензијског основа за пуни пензијски стаж,
- регулисано је да се у стаж осигурања не рачуна вријеме **за које није плаћен допринос**,
- **укинути су посебни услови** за остваривање права на старосну пензију одређених категорија осигураника (запослени у органима унутрашњих послова, професионална војна лица, запослени у судској полицији и казнено-поправним установама...),
- прописано ја да се стаж остварен у републикама бивше СФРЈ може узимати само за испуњење услова за пензију, до тада је овај стаж рачунат и за испуњење услова и за одређивање висине пензије,
- посебним прописом Високи представник за БиХ је одредио да **се пензије исплаћују у износу који зависи од расположивих средстава** за исплату пензија, према мјесечном исплатном коефицијенту.

Наведеним као и каснијим промјенама Закона створени су услови за неопходно реформско подешавање првог стуба, као претпоставке за увођење допунског и додатног пензијског и инвалидског осигурања.

Најважнији ефекти промјена из 2000. године су значајно заустављање пораста броја корисника и постигнута је финансијска одрживост и ликвидност Фонда у смислу стварања услова да се пензије исплаћују у износима који зависе од расположивих средстава за исплату пензија. Ако се посебно посматрају само ефекти пооштравања услова за остваривање права на старосну пензију, видљиво је да су се они значајније одразили на број корисника након почетка примјене тих мјера, у периоду 2002. до 2005. када је практично заустављен њихов раст (повећан просјечан број за 2.300, док је за исти број година у периоду 1998. до 2001. године просјечан број старосних пензија повећан за 12.800). Посебно је карактеристична 2001. година са значајним повећањем броја

корисника, усљед примје старих услова (60 година живота), као и преузимања већег броја корисника примјеном Договора о реципрочној исплати пензија између БиХ и Републике Хрватске, на шта нису могле утицати промјене у закону. Наведеним Договором свака од уговорних страна преузела је своје кориснике који су право на пензију остварили до избијања ратних сукоба. Договор су постигле државне делегације, у марту 2001. године у Загребу, као техничко питање, тако да он није подлијегао ратификацији. Подаци који потврђују ове констатције дати су у наредном графикону и табелама.

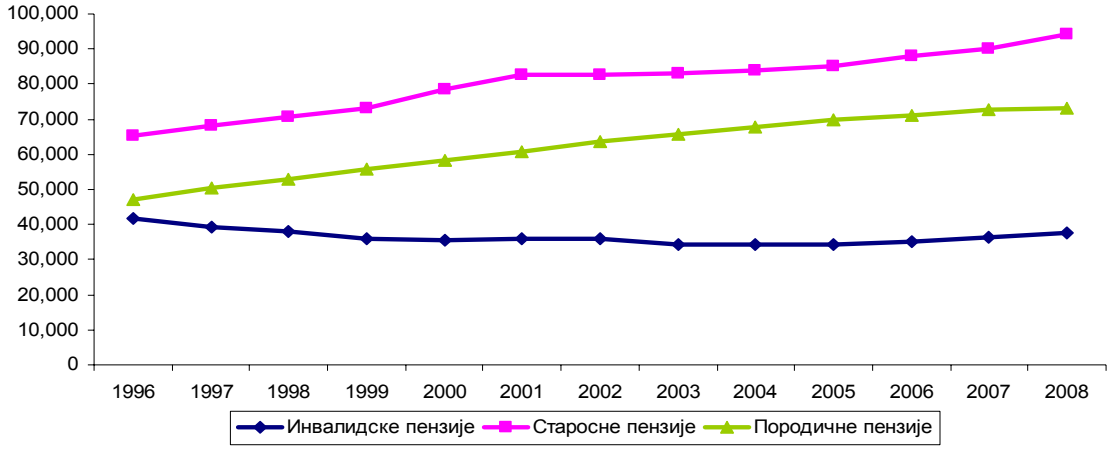

График 3-1: Корисници по врсти пензије 1996-2008

Табела 3-1: Корисници по врсти пензије 1996 – 2009.година (просјечан број)

Број корисника по врсти пензије	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	41.669	39.248	37.386	35.949	35.646	36.150	35.751	34.364	34.341	34.396	35.312	36.166	37.458	39.486
Старосне	65.539	68.105	69.762	72.889	78.302	82.562	82.758	83.169	83.875	85.106	88.081	90.228	94.404	99.941
Породичне	47.060	50.167	52.294	55.340	58.024	60.927	63.452	65.568	67.837	70.021	71.115	72.532	73.044	74.148
УКУПНО	154.268	157.519	159.442	164.178	171.972	179.640	181.961	183.101	186.053	189.523	194.508	198.926	204.905	213.575

Извор: Фонд ПИО

Табела 3-2: Учешће броја корисника у укупнном броју

Учешће корисника по врсти пензије %	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	27,01%	24,92%	23,45%	21,90%	20,73%	20,12%	19,65%	18,77%	18,46%	18,15%	18,15%	18,18%	18,28%	18,48%
Старосне	42,48%	43,24%	43,75%	44,40%	45,53%	45,96%	45,48%	45,42%	45,08%	44,91%	45,28%	45,36%	46,07%	46,79%
Породичне	30,51%	31,85%	32,80%	33,71%	33,74%	33,92%	34,87%	35,81%	36,46%	36,95%	36,56%	36,46%	35,65%	34,71%
УКУПНО	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО

Табела 3-3: Стопе раста броја корисника

%	1996.	199.7	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Инвалидске	-	-5,81%	-4,74%	-3,84%	-0,84%	1,41%	-1,10%	-3,88%	-0,07%	0,16%	2,66%	2,42%	3,57%	5,4%
Старосне	-	3,92%	2,43%	4,48%	7,43%	5,44%	0,24%	0,50%	0,85%	1,47%	3,50%	2,44%	4,63%	5,8%
Породичне	-	6,60%	4,24%	5,82%	4,85%	5,00%	4,14%	3,33%	3,46%	3,22%	1,56%	1,99%	0,71%	1,5%
УКУПНО	-	2,11%	1,22%	2,97%	4,75%	4,46%	1,29%	0,63%	1,61%	1,87%	2,63%	2,27%	3,01%	4,2%

Извор: Фонд ПИО

Ипак, наредне анализе дате у овој Стратегији, посебно оне које се односе на број пензионера и осигураника, приходе и расходе Фонда ПИО од 2000. године до данас, показују да је пораст броја пензионера само привремено успорен, а један од **основних циљева реформе** из 2000. године (успостављање дугорочне финансијске одрживости уз задржавање прихватљивог нивоа пензије) **није у потпуности остварен.** Наиме, поред објективних економских околности, које нису обезбиједиле адекватан ниво доприноса (као најзначајнијег извора прихода Фонда ПИО), **истовремено су проширивана права појединих категорија осигураника, уз пораст пријевременог пензионисања**, што је негативно утицало на расходе Фонда ПИО. Овакве тенденције су неминовно проузроковале нове неравнотеже унутар постојећег пензијског система, што је довело до потребе да се питања реформе поново актуелизују, а што ће у наставку бити детаљно елаборирано.

3.2.3 Организација Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске

Чланом 8. Закона о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да се за остваривање права из пензијског и инвалидског осигурања, као и утврђених потреба и интереса у области овог осигурања, оснива Фонд за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске (Фонд ПИО). Дјелатност Фонда ПИО је од посебног друштвеног интереса. Фонд ПИО се оснива за цијело подручје Републике, има својство правног лица и уписује се у регистар код надлежног суда. Сједиште Фонда ПИО утврђено је Статутом Фонда ("Службени гласник Републике Српске" бр. 68/03, 67/04, 85/07 и 105/07), и налази се у Бијељини. Фонд ПИО је носилац свих права, обавеза и одговорности у оквиру средстава којима располаже. Рад Фонда ПИО је јаван и о њему се обавјештавају оснивач, осигураници и корисници права из пензијског и инвалидског осигурања на начин утврђен Законом и Статутом.

Органи Фонда су **Управни одбор Фонда, Надзорни одбор Фонда и директор Фонда**. Управни одбор се састоји од девет чланова, укључујући и предсједника. Пет чланова Управног одбора се именује из реда осигураника, а четири из реда корисника пензије. Надзорни одбор се састоји од три члана укључујући и предсједника. Два члана Надзорног одбора именују се из реда осигураника, а један из реда корисника пензије. Директора Фонда, предсједника и чланове Управног и Надзорног одбора именује и разрјешава Влада Републике Српске путем јавног конкурса, у законом прописаном поступку. **Досадашња искуства, као и међународни стандарди, које промовише Међународна организација рада (МОР), показују да би у управљању Фондом ПИО, као институцијом од јавног интереса, требало да учествују и представници послодаваца, док је код избора одређеног броја чланова органа Фонда ПИО из реда осигураника потребно обезбиједити и адекватну подршку репрезентативних синдиката, као и удружења пензионера.**

Фонд ПИО представља и заступа директор, а за обављање послова спровођења пензијског и инвалидског осигурања и других стручних, административних и техничких послова образује се јединствена стручна служба. Стручна служба има сљедеће организационе дијелове: централну службу Фонда, филијале у Бањој Луци, Бијељини, Добоју, Приједору, Источном Сарајеву и Требињу, а у оквиру филијале, у сједишту општине, може се образовати организациона јединица - пословница .

У прилогу ове стратегије налази се организациона шема Фонда ПИО, из које се види да не постоји организациони дио који у опису својих послова има за циљ **анализу и пројекције дугорочне финансијске одрживости, као и оцјену стања и ефеката предузетих мјера,** а који су неопходни за вођење политике пензијског осигурања. Такође, евидентно је да организациона структура, као ни примијењене информационе технологије Фонда ПИО, нису у потпуности прилагођене потреби прикупљања, обраде и контроле наплате доприноса. Ова проблематика била је предмет посебног Пројекта ELMO, који је понудио нова функционална рјешења, о чему ће више ријечи бити у поглављу о прикупљању доприноса.

Информационе технологије у Фонду ПИО РС

Имајући у виду обимност база података којима располаже Фонд ПИО РС, питање информационих технологија једно је од најзначајнијих за успјешан сервис корисника права, уплатилаца доприноса и осигураника. Најзначајнији софтверски пакети у тренутној употреби су:

- Матична евиденција уплатилаца доприноса и осигураника
- П К-1 база података (база података о корисницима права)
- Ликвидатура пензија
- База података о приходима
- Канцеларијско пословање
- РОП - апликативни софтвер за аутоматско доношење рјешења за остваривање права на старосну пензију

Поред ових софтверских пакета, у употреби су и системи мањих капацитета чија намјена је прије свега усмјерена ка квалитетнијем сервисирању интерних потреба Фонда.

До краја 2009. године очекује се окончање израде још једнога софтверског пакета који ће подићи ниво квалитета статистичког извјештавања и канцеларијског пословања.

Такође, у 2009. години је планиран почетак израде и увођења интегралног информационог система којим ће се постићи увезивање свих постојећих пакета и повећати степен њихове експлоатације уз знатне уштеде на времену.

Очигледно је да софтверски пакети у кориштењу представљају **парцијална рјешења** и не чине јединствен и увезан информациони систем Фонда ПИО, без чега је, у данашњим

условима, немогуће обезбиједити ефикасно функционисање Фонда ПИО и испуњавање његових јавних овлашћења.

Савремене тенденције организовања јавних пензијских система нарочито потенцирају потребу транспарентности и корисничке орјентисаности, што је могуће постићи само уз примјену високог нивоа информационих технологија. Постизање поменутог, било би у функцији веће заинтересованости осигураника за пензијску проблематику током њиховог радног вијека.

Запослени у Фонду ПИО од 1996.-2008. године

У наставку су анализирани динамика броја запослених, те старосна и квалификациона структура запослених у Фонду ПИО, као битне претпоставке за ефикасно функционисање ове институције.

У прилогу ове Студије дат је преглед стања броја запослених по годинама и филијалама (Прилог III). Укупно повећање броја запослених у Стручној служби Фонда у 2008. години у односу на стање запослених у базној 1996. години износи 86 радника или 17%.

Анализа кретање броја запослених, у периоду 1996 – 2008. година, по филијалама показује да је до повећања броја запослених дошло код филијала: Бања Лука - 8% , Бијељина -17%, Добој - 38% и Источно Сарајево - 27% . У истом периоду, до смањења броја запослених дошло је код филијала: Приједор - 18% и Требиње - 20%.

У наредним графичким приказима дата је динамика броја запослених у Фонду ПИО у посматраном периоду.

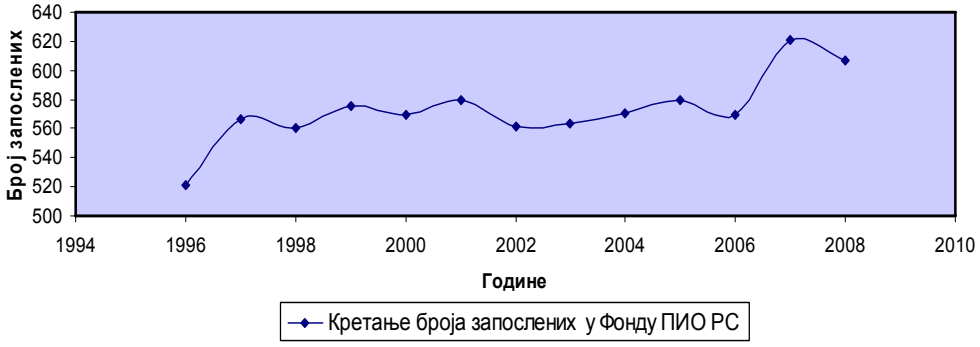

Графикон 3-2: Број запослених у Фонду ПИО РС 1996-2008. године

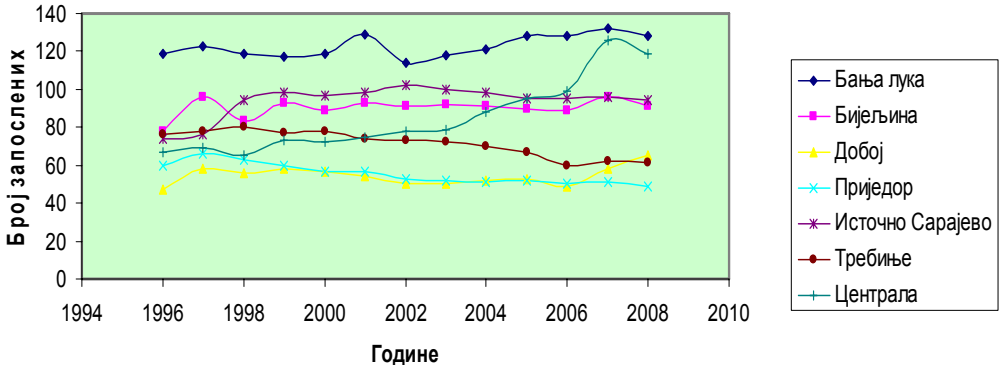

Графикон 3-3: Број запослених у Фонду ПИО РС по организационим јединицама 1996-2008. године.

Што се тиче старосне структуре запослених у Фонду ПИО, у наставку се даје преглед тренутног стања по филијалама.

Табела 3-4: Старосна структура запослених у Фонду ПИО РС, стање 31.12.2008. године

Организациона јединица	Старосна структура											
	млађи од 30 година		30-40 година		41-50 година		51-60 година		Преко 60 година		Укупно	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Бања Лука	13	10	13	10	29	23	60	47	13	10	128	100
Бијељина	6	7	17	19	41	45	23	25	4	4	91	100
Добој	6	9	6	9	19	29	32	49	2	3	65	100
Приједор	7	14	7	14	11	22	18	37	6	12	49	100
Источно Сарајево	2	2	16	17	32	34	36	38	8	9	94	100
Требиње	4	7	14	23	29	48	10	16	4	7	61	100
Централна служба	22	18	21	18	31	26	37	31	8	7	119	100
Укупно	60	10	94	15	192	32	216	36	45	7	607	100

Укупан број запослених у Фонду ПИО је 607, од чега 216 радника или 36% чине лица старосне доби од 51-60 година живота, што је доминантна старосна група запослених, а чак **75% запослених је старије од 41 године живота.**

Просјечна старост свих запослених радника на нивоу стручне службе Фонда ПИО је **51,14 година живота.**

Наведени подаци показују да је старосна структура запослених у Фонду ПИО изразито неповољна, те да се њено побољшање намеће као један од кључних задатака и приоритета.

У том циљу неопходно је обезбједити финансијска средства за едукацију, преквалификацију, дошколовавања, докуп стажа и обезбјеђење отпремнина.

Стање **квалификационе структуре** Фонда ПИО, такође, представља значајан индикатор квалитета функционисања Фонда ПИО као јавне институције. У наредној табели даје се преглед тренутне квалификационе структуре у Фонду ПИО.

Табела 3-5: Квалификациона структура укупног броја запослених по организационим јединицама стање 31.12.2008. године

Организациона јединица	ВСС		ВШ		ССС		Остали		Укупно запослених	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Бања Лука	28	22	26	20	67	52	7	5	128	100
Бијељина	16	18	20	22	42	46	13	14	91	100
Добој	13	20	18	28	28	43	6	9	65	100
Приједор	10	20	10	20	23	47	6	12	49	100
Источно Сарајево	14	15	20	21	50	53	10	11	94	100
Требиње	15	25	8	13	35	57	3	5	61	100
Централна служба	72	61	13	11	33	28	1	1	119	100
Укупно	170	28	113	19	278	46	46	8	607	100

Подаци показују да **54% запослених има средњи или нижи степен стручне спреме,** што је неповољно и не одговара захтјевима савремених јавних пензијских система.

3.2.3.1 Препоруке за унапређење функционисања Фонда ПИО

Претходно извршена анализа је показала да су основне критичне тачке функционисања Фонда ПИО:

- **непотпуна организациона структура у дијелу који се односи на дугорочне анализе и пројекције и послове са управљањем наплатом доприноса,**
- **изразито неповољна старосна и квалификациона структура запослених**
- **недовољно развијен и неинтегрисан информациони систем.**

Истовремено, Фонд ПИО је дефинисао своју визију и мисију у виду тежње да Фонд ПИО Републике Српске постане ефикасна, модерна, високо професионална и транспарентна јавна установа за провођење обавезног пензијског осигурања. У том смислу, главни стратешки циљеви Фонда ПИО требају бити:

- **побољшање стања и развој политике управљања људским ресурсима,**
- **модернизација и реорганизација и**
- **укључивање у и допринос процесу реформе пензионог система.**

Промјене у организационој шеми Фонда ПИО треба да проистичу из промјена у дјелокругу, тј. надлежности ове јавне службе. Организовање унутрашњих организационих јединица (филијала и пословница) треба да буде засновано на стандардизованом броју осигураника и корисника, а не првенствено на територијалној организацији (политичком фактору). Такве промјене у организационој структури, уз коришћење нових технологија у раду, допринијело би смањењу броја запослених, а побољшању њихове структуре, уз повећање ефикасности рада.

Што се тиче органа Фонда ПИО, већ је истакнута потреба сарадње и **учешћа свих социјалних партнера,** што се треба одразити кроз састав и начин именовања управног одбора. Не оспоравајући чињеницу да се ради о јавном фонду и не умањујући значај континуиране и свеобухватне контроле његовог пословања за остваривање друштвених интереса, ипак је потребно обезбиједити компромис неизбјежног политичког утицаја (буџетски трансфери, законска и подзаконска регулатива, бирање дијела чланова органа) и **самосталног и стручног функционисања Фонда** уз учешће свих социјалних партнера. У том смислу, једна од препорука, која је везана са реформом осталих јавних служби, је да се **укине надзорни одбор** као орган Фонда ПИО, из истих разлога због којих је напуштен у цијелом систему јавних служби.

Циљ је да Фонд ПИО РС постане **модерна јавна установа** за провођење обавезног јавног пензијског и инвалидског осигурања заснованог на међугенерацијској солидарности, са стручном службом као **јавним сервисом грађана** за остваривање права, чије су организационе јединице повезане у интегралну комуникациону мрежу и пословни процеси аутоматизовани, те чија је **ажурност и квалитет** пружања услуга на завидном нивоу.

Да би се овако дефинисани циљеви остварили, Фонд ПИО треба да кроз стратешке документе, интерне акте и оперативно функционисање обезбиједи и афирмише следеће вриједности:

- **професионализам -** Особље Фонда треба да дјелује складу са стандардима и нормама професионалног понашања,
- **квалитет и правовременост услуге -** Квалитет услуге, те њена правовременост су основна мјерила рада запослених у Фонду ПИО,
- **задовољство осигураника и пензионера пруженом услугом -** Задовољан клијент је циљ и мјера успјешности Фонда у обављању своје дјелатности. Особље Фонда је услужно, и никада не заборавља да су они ту због осигураника и пензинера, никако обрнуто,
- **брига за пензионере, осигуранике и пословну заједницу -** Сврха постојања Фонда су пензионери и осгураници. Сврха рада запослених је брига за пензионере, осигуранике и пословну заједницу,
- **пословна одговорност и етика** - Запослени у Фонду ПИО у свом раду примјењују максималну одговорност, чувајући углед и имовину Фонда као

своју. Запослени У Фонду воде рачуна о примјени етичких норми, и служе као узор осталима.

Све наведено би требало да афирмише Фонд ПИО као јавну установу окренуту ка својим корисницима, која ће имати проактиван приступ у задовољавању потреба корисника.То захтијева развијање индикатора учинка и оцјену квалитета услуга које се свакодневно пружају.

Искуства земаља које су провеле системску реформу пензијског система (Пољска, Хрватска и други) показују да су, неријетко, укупна оспособљеност и капацитет постојећег јавног пензијског фонда прецијењени, те да су као такви постали **ограничавајући фактор који је умањио ефекте реформе и пролонгирао њено провођење.**

3.2.4 Основни показатељи система пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске

Систем пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској уређен је у складу са начелом **међугенерацијске солидарности,** као што је већ наведено, и припада системима који се уобичајено означавају као **PAYG (Pay As You Go)** системи. У том контексту, систем пензијског и инвалидског осигурања се сусреће са свим проблемима који су и иначе карактеристични за овај модел, а од којих је свакако најзначанији све неповољнији однос броја осигураника и броја корисника права из пензијског и инвалидског осигурања. То је проблем који погађа значајан број европских држава и његово рјешавање свакако ће представљати један од највећих изазова свим модерним друштвима у наредним деценијама. Суштински, његови узроци налазе се у све нижој стопи фертилитета европских нација, све дужем просјечном животном вијеку, који, често није праћен адекватним радним вијеком[42].

Постојеће државно пензијско осигурање функционише тако што се из зарада запослених издвајају доприноси из којих се исплаћују пензије. Пензијски систем међугенерацијске солидарности говори о високој социјалној свијести друштва, али за будуће генерације пензионера, под претпоставком демографских поремећаја, врло је вјероватно да он неће обезбиједити одговарајући ниво прихода у старости. У наредним поглављима ове Стратегије ови елементи пензијског система ће бити детаљније анализирани.

Поремећај кључних показатеља система пензијског осигурања (број запослених, број пензионера), узрок је насталих тешкоћа и сталне неравнотеже у погледу наплаћених изворних прихода по основу доприноса и потреба за функционисањем пензијског система. Томе посебно погодује одсуство јаких контролних механизама у систему наплате доприноса и недосљедност у примјени санкција у случају фискалне недисциплине.

[42] При томе треба разликовати нормативну (која се у свим развијеним земљама постепено продужава) од ефективне доби пензионисања (која стварно утиче на финансијску равнотежу пензијског система) .

У систему међугенерацијске солидарности, Фонд ПИО је својеврстан пролазни рачун на који се уплаћују доприноси радно активних обвезника, из којих се финансирају пензије данашњих корисника. Да би овакав пензијски систем функционисао на оптималан начин, потребно је да на једног пензионера долази најмање 2-3 осигураника. Како већ дуги низ година, у РС на једног пензионера долази 1-1,5 осигураник, поставља се питање његове дугорочне финансијске одрживости. Овакав систем не одговара пензионерима, јер не обезбјеђује редовну и сигурну исплату пензија, не одговара запосленима, због обавезе плаћања високих доприноса за његово финансирање, а не одговара ни држави, која долази у ситуацију да из буџета финансира дефицит у систему пензијског и инвалидског осигурања. Зато је потребно изналазити нове могућности за финансијско јачање и стабилизацију обавезног пензијског осигурања. Због оваквог стања у систему међугенерацијске солидарности, неопходно је размотрити увођење додатних видова осигурања, што ће бити анализирано у посебном дијелу Стратегије.

Питање односа између броја запослених и броја пензионера је питање величине расположивих средстава за расподјелу. Модел међугенерацијске солидарности, дефинише стечено право као одређено потраживање према будућим генерацијама, при чему се оно поставља одвојено од капацитета плаћања тих будућих генерација. Све је већи раскорак између права из пензијског и инвалидског осигурања и реалних извора из којих се она алиментирају, тако да држава преузима бригу о материјалној и социјалној сигурности осигураника од пензионисања до краја живота.

Овакво стање у последњих двадесетак година, приморало је фондове пензијског и инвалидског осигурања, па и Фонд ПИО РС, да приступе реформисању традиционалних приступа у овој области, како би се прилагодили новим демографским околностима и избјегли евентуалне крупније поремећаје система у будућности. Уобичајено, прве промјене се тичу пооштравања услова за стицање права из пензијског и инвалидског осигурања (најчешће се повећава старосна граница за остваривање права на старосну пензију, уводе рестриктивнији услови за остваривање права на инвалидску пензију и сл.).

3.2.4.1 Осигураници, корисници и просјечна пензија

Права из пензијског и инвалидског осигурања у Фонду ПИО у 2009. години (годишњи просјек), користило је 213.575 корисника.. Ако се овај податак упореди са просјеком у 1996. години, када је било 154.268 **корисника**, уочава се да је у посматраном периоду, дошло до повећања броја корисника права за **59.307, што је раст од 38% (у односу на 2008. годину раст је 33%) .** У истом периоду просјечан број **осигураника** се повећао са 246.184 у 1996. години на 294.647 у 2009. години или за **48.463 тј. за 20% (у односу на 2008. годину раст је 24%)** Као што се може примијетити евидентна је неприхватљива несразмјера у порасту броја корисника права у односу на број осигураника. За претпоставити је да ће се тај број и даље повећавати, а нарочито ако се узме у обзир да су и даље на снази институти појединачне уплате и докупа стажа, као и чињеница да све већи број носилаца привилегованих права почиње иста да користи и то у релативно млађој старосној доби у поређењу са нормативном минималном старосном доби за остваривање

права на старосну пензију. Међутим, наведене податке у табели 3.6, до 2006. године, треба узети са резервом. И на овом примјеру се потврђује у овој Стартегији више пута изречена констатација, да је присутан проблем статистичке непоузданости података добијених од Фонда ПИО. То онемогућава стручну историјску анализу основних перформанси Фонда ПИО, што је отежавало и израду ове Стратегије. За илустрацију овог проблема дата је табела 3-6-1, у којој су подаци о осигураницима и корисницима приказани за мјесец децембар изабране године, гдје се као посебно проблематичан показује период 1998.– 2001. година. Узроци оваковог стања, поред недостатака саме статистичке обраде матичне евиденције у Фонду ПИО (обрада по филијалама без аутоматске информатичке повезаности, неадекватно ажурирање итд), могу бити и у процесу приватизације, усљед којег је истовремено дошло до ажурирања матичне евиденције осигураника, с једне стране, и отпуштања значајног броја радника, с друге. У периоду до 2001. године, не само због приватизације, присутна је масовна и недосљедна пријава и одјава осигураника. Нпр. Завод за запошљавање РС је пријавио велики осигураника за период јануар 1996. до септембар 2000. године, а ради се о демобилисаним борцима који су, по тадашњим прописима били обавезно осигурани, ако су пријављени Заводу као незпослени.

У поглављу под насловом "Извршене параметарске реформе" дати су подаци о корисницима пензија за период 1996.– 2008. година, који се у наставку поново анализирају, у контексту оцјене једног од **основних показатеља пензијског система (однос осигураника и корисника).**

Табела 3-6: Осигураници и корисници Фонда ПИО у периоду 1996–2009. година (годишњи просјек)

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
Осигураници	246.184	291.003	299.487	303.723	290.993	277.158	280.915
Корисници	154.268	157.519	159.442	164.178	171.972	179.640	181.961
Однос осигураника и корисника	1,60	1,85	1,88	1,85	1,69	1,54	1,54

Извор: Фонд ПИО

	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Осигураници	286.180	287.115	283.711	284.587	294.945	305.360	294.647
Корисници	183.101	186.053	189.523	194.508	198.926	204.905	213.575
Однос осигураника и корисника	1,56	1,54	1,50	1,46	1,48	1,49	1,38

Извор: Фонд ПИО

Табела 3-6-1. Кључни елементи система 1996 – 2009. година (стање децембар)

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Осигураници	220.062	234.816	258.421	277.312	293.524	300.618
Корисници	153.923	158.026	161.484	165.007	172.405	182.258
Однос осигураника и корисника	1,43	1,49	1,60	1,68	1,70	1,65

Извор: Фонд ПИО

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Осигураници	285.668	290.188	286.213	285.640	278.298	301.584	301.852	283.280
Корисници	182.765	183.854	188.746	191.804	197.591	202.560	209.460	219.276
Однос осигураника и корисника	1,56	1,58	1,52	1,49	1,41	1,49	1,44	1,29

Извор: Фонд ПИО

На слиједећем графикону приказано је кретање броја осигураника и број корисника права из пензијског и инвалидског осигурања у периоду од 2004. до 2009. године

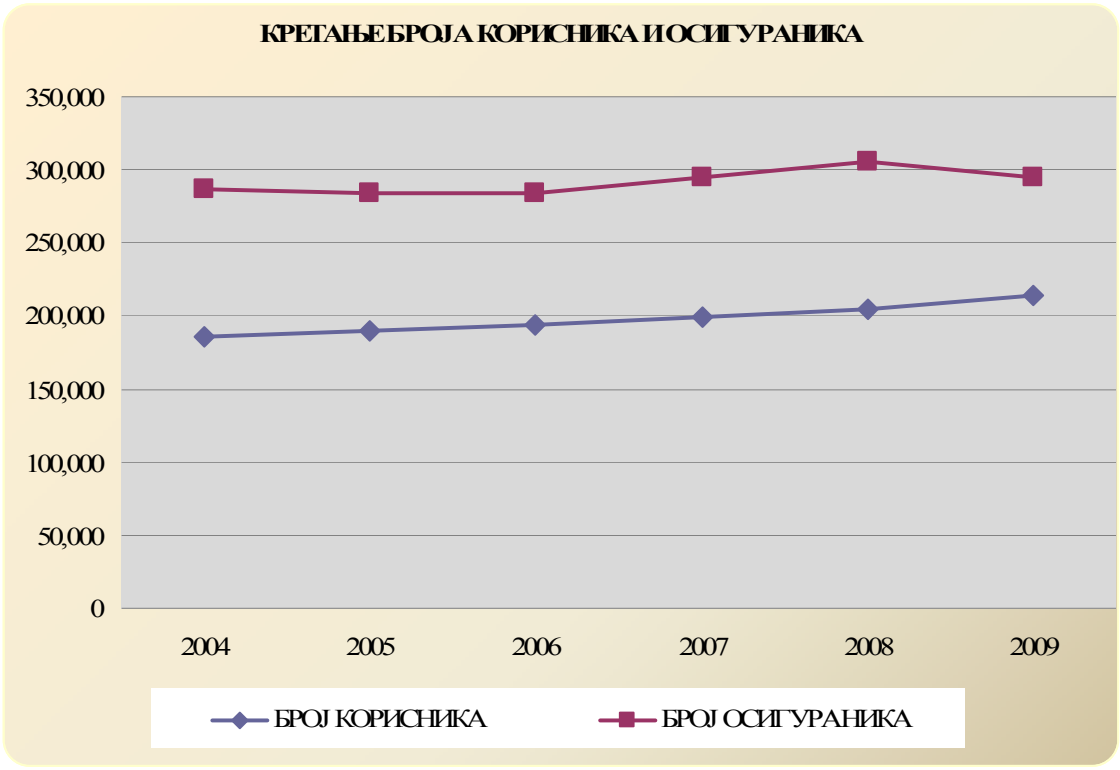

Графикон 3-4: Кретање броја корисника и осигураника

Подаци показују стално погоршање **односа броја осигураника и корисника,** који у 2008. години износи **1,49**, **а у 2009. години 1,38**. Стање је још алармантније ако се посматра само број осигураника за које је у 2008. и 2009. години години уплаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање, јер је у том случају њихов број готово изједначен са бројем корисника. Овакав однос директно угрожава **финансијску одрживост пензијског система,** а негативно утиче и на висину исплаћених пензија и захтјева континуирано додатно буџетско финансирање пензијских права.

У наредној табели дати су подаци о односу просјечне пензије и просјечне плате (стопа замјене), као другом значајном показатељу функционисања пензијског система.

Табела 3-7: Основни показатељи система у периоду од 2004. до 2009. године

Година	Просјечан број корисника	Просјечан број осигураника	Однос осигураника и корисника	Просјечна пензија год. просјек (КМ)	Просјечна нето плата (КМ)	Просјечна пензија / просјечна плата (%)	Корисници старосне пензије са пуним стажом осигурања	Просјечна исплаћена пензија за пуни стаж осигурања (КМ)	Однос просјечне пензије за пуни стаж осигурања и просјечне плате
	1	2	3	4	5	6	7( )*	8 ( ) *	9
2001.	179.460	277.158	1,54	104,94	309	33,96%	12.594	165,59	53,58%
2002.	181.961	280.915	1,54	120,20	347	34,64%	13.113	166,43	47,96%
2003.	183.101	286.180	1,56	133,26	379	35,16%	13.366	222,47	58,69%
2004.	186.053	287.115	1,54	162,87	423	38,50%	13.562	242,91	57,42%
2005.	189.523	283.711	1,50	185,39	465	39,87%	13.723	288,62	62,06%
2006.	194.508	284.587	1,46	209,83	521	40,27%	13.216**	288,30**	55,33%
2007.	198.926	294.945	1,48	230,10	585	39,30%	13.725**	345,15**	59,00%
2008.	204.905	305.360	1,49	297,37	755	39,39%	14.453**	428,54**	56,76%
2009.	213.575	294.647	1,38	319,88	788	40,59	15.376	422,21	53,58%

Извор: Фонд ПИО РС

*Подаци у означеним колонама 7. и 8. су статистички мање поуздани. Наиме, у тренутној бази података Фонда ПИО у случају промјене статуса било којег пензионера губи се историја података, што отежава компарације података у времену. Овакав систем прилагођен је искључиво обрачуну пензија и није погодан за аналитичке сврхе. Такође, у Фонду ПИО нису утврђене и стандардизоване методологије обрачуна појединих основних показатеља, поготово када се подаци рачунају као просјек. У колони 7 дати су корисници старосне пензије са пуним стажом што подразумијева: 1) све кориснике старосне пензије са 40 година стажа осигурања, 2) пензије са пуним стажом које су у моменту исплате биле старосне, а сада су породичне и 3) кориснике старосне пензије – жене, које су по старом закону навршиле пуних 35 година стажа осигурања.

**Извор података из колона 7 и 8 за период 2006. – 2008. година је Министарство рада и борачко-инвалидске заштите, а подаци се односе на стање крајем децембра сваке године.

Однос **просјечне пензије и просјечне плате** је један од општих показатеља одржавања прихода у старости, и у пензијском систему Републике Српске исти биљежи тренд раста (колона 6 горње табеле). У периоду 2001 – 2009. година овај однос је повећан са 33,96% на **40,59%, али уз истовремени раст буџетског финансирања.** Овај податак се у јавности често користи као мјера неадекватности достигнутог нивоа пензија. Међутим, за његову потпуну и исправну интерпретацију, потребно је овај однос утврдити поређењем просјечне плате са просјечно исплаћеном пензијом за **пуни стаж осигурања** (40 година уплаћених доприноса), како је то уобичајено у међународној теорији и пракси (колона 9 горње табеле). Овако израчуната стопа замјене показује далеко повољнији релативни ниво пензија у РС (**53,58%),** али је проблем у малом броју лица која остварују такво право

(колона 7 горње табеле). Према подацима из 2008. и 2009. године то представља **свега 7%** пензионерске популације.

С друге стране, у децембру 2008 године, **најнижу пензију** је примало 21.580 корисника, а у 2009. години 21.895 корисника, што чини око 10,53% од укупног броја пензионера. Најнижа пензија износила је 160 КМ, што представља 21,19% просјечне плате из 2008. године, односно 20,3% у 2009. години. Исто тако, број лица која примају пензије од **гарантованог пензијског основа или су увећане по основу учешћа у оружаним снагама** у 2009. години, износио је око 65.000, а што је 30% од укупног броја пензионера.

3.2.4.2 Приходи и расходи Фонда ПИО

У наставку се даје краћа анализа структуре прихода и расхода Фонда ПИО.

Табела 3-8: Приходи и расходи Фонда ПИО у периоду 1996. – 2009. година (милиони КМ)

	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.
Укупни приходи	48,81	115,05	135,22	183,36	219,53	232,52	333,59
Укупни расходи	65,18	113,95	135,12	205,12	300,93	261,87	300,32
Стопа раста прихода		135,71%	17,53%	35,6	19,7%	5,92%	43,47%
Стопа раста расхода		74,82%	18,56%	51,83%	46,71%	-12,98%	14,68%

	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Укупни приходи	326,78	413,72	459,85	560,62	629,15	777,43	803,33
Укупни расходи	334,92	408,98	470,81	548,72	612,44	818,34	917,12
Стопа раста прихода	-2,04%	26,61%	11,15%	21,91%	12,22%	23,57%	3,33%
Стопа раста расхода	11,52%	22,11%	15,12%	16,55%	11,61%	33,62%	12,07%

Извор: Фонд ПИО

Подаци показују неуједначену динамику раста прихода и расхода по годинама, али су још индикативнији подаци о структури укупних прихода који се дају у наредним графичким приказима.

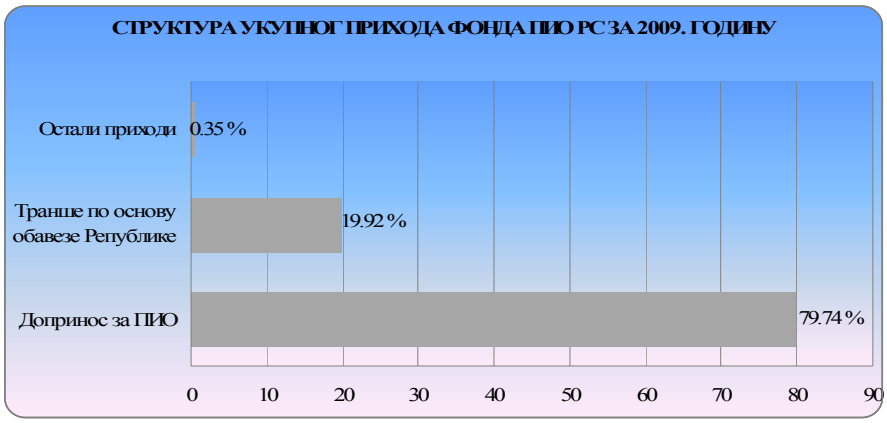

Графикон 3-5: Структура укупног прихода Фонда ПИО РС за 2009. годину

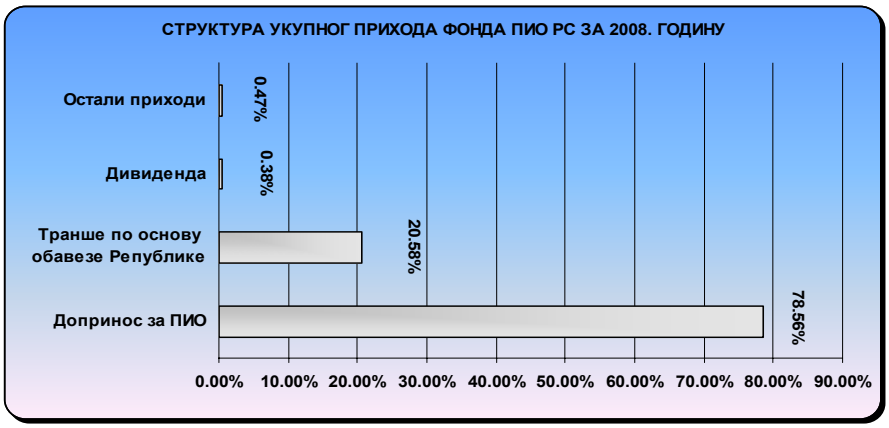

Графикон 3-6: Структура укупног прихода Фонда ПИО РС за 2008. годину

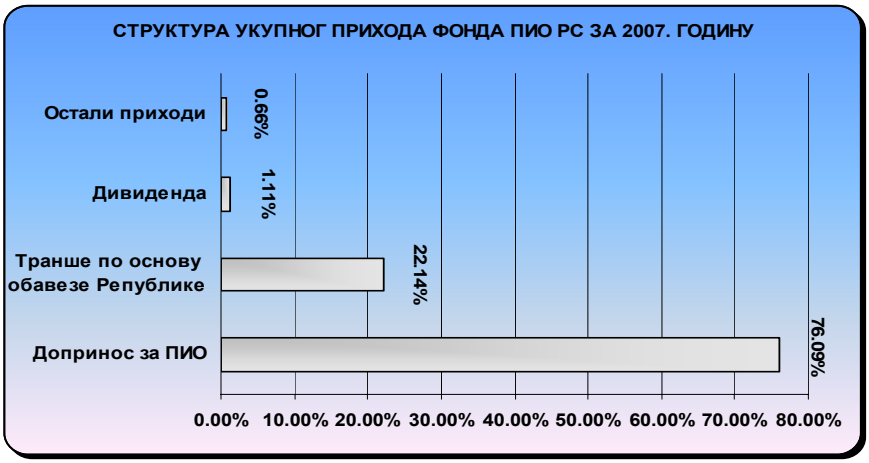

Графикон 3-7: Структура укупног прихода Фонда ПИО РС за 2007. Годину

Графикон 3-8: Просјечни мјесечни износ доприноса по годинама

Графикон 3-9: Просјечни мјесечни приходи по основу обавеза Републике Српске

Посматрајући структуру прихода, може се закључити да највећи дио прихода Фонда ПИО у посматраном периоду, чине приходи по основу **доприноса,** као најважнији извор финансирања система, и у структури укупних прихода они чине 71-79%. Приходи по основу **трансфера из буџета** на име обавеза Републике Српске достигли су у 2008. и 2009. години око 20% , укупних прихода Фонда ПИО, док у истој години дивиденда и остали приходи учествују са мање од 1%. У посматраном периоду дошло је до смањења учешћа трансфера из буџета у укупним приходима, што потврђују и подаци изнесени у наставку ове стратегије, у поглављу под насловом "Основни финансијски подаци пензијског система потребни за пројекције". Ради се о средствима која, у складу са чланом 199. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, обезбјеђује Република Српска за покриће расхода по основу посебног стажа у већем обиму у односу на остале осигуранике, као и за права која се обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника.

Преглед просјечних мјесечних прихода по основу обавеза Републике Српске дат је у посебном графикону (Графикон 3-9), а детаљнија анализа извршена је у поглављу под насловом „Привилегована права“.

У наставку се даје графички приказ структуре расхода Фонда ПИО у периоду 2006 – 2008. година.

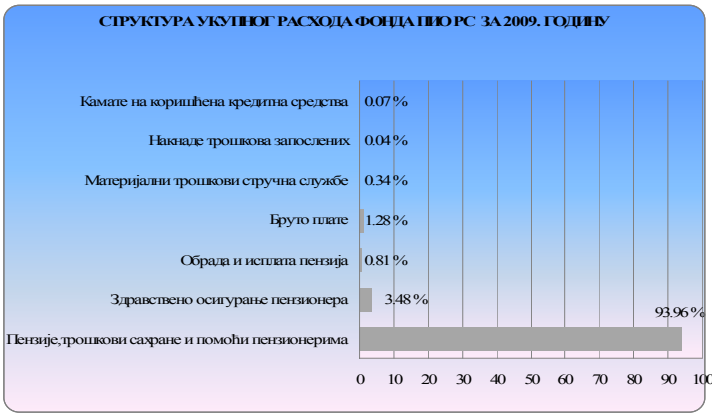

Графикон 3-10: Структура укупног расхода Фонда ПИО РС за 2009. годину

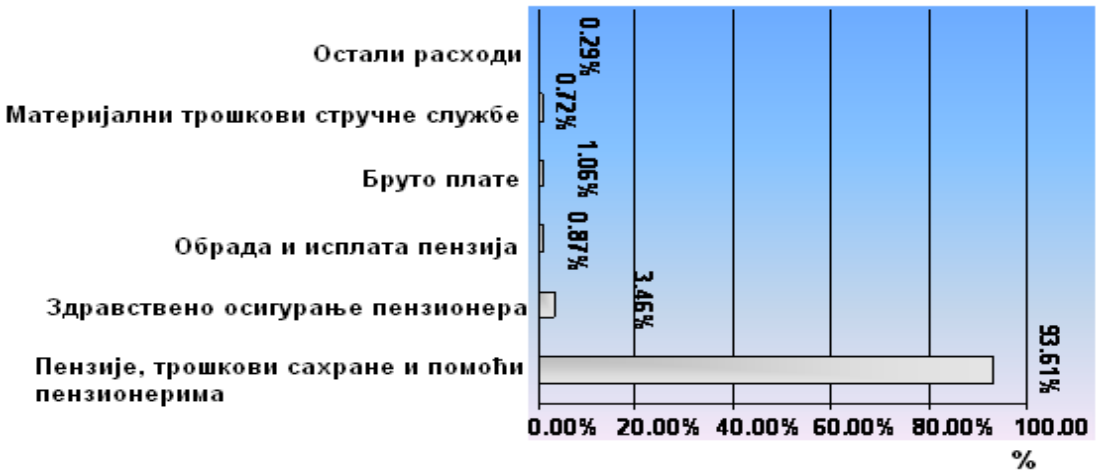

Графикон 3-11: Структура укупног расхода Фонда ПИО РС за 2008. годину

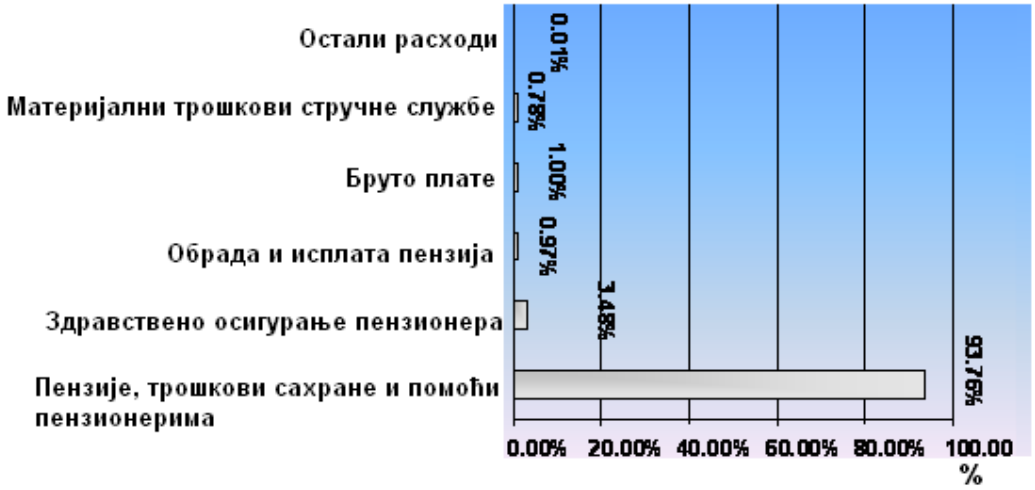

Графикон 3-12: Структура укупног расхода Фонда ПИО РС за 2007. годину

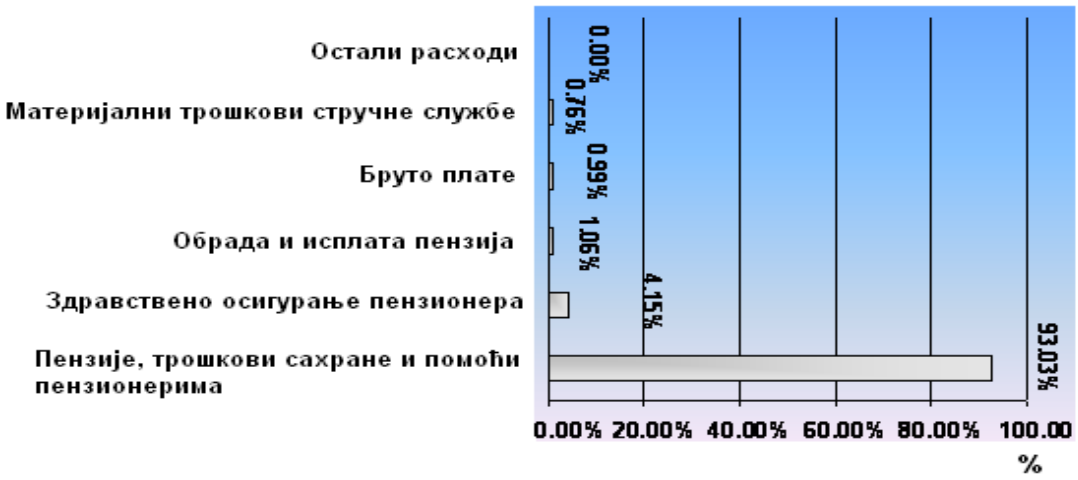

Графикон 3-13: Структура укупног расхода Фонда ПИО РС за 2006. годину

Из структуре расхода Фонда ПИО евидентно је да **доминирају расходи по основу пензија,** који се у посматраном периоду крећу око 93% укупних расхода. Затим слиједе издвајања за здравствено осигурање пензионера (3-4%), док остали трошкови (укључујући обраде и исплате пензија, бруто плате, трошкови стручне службе Фонда ПИО и накнаде трошкова запослених) заједно износе 2-3% укупних расхода.

3.2.5 Анализа основних сегмената пензијског система Републике Српске

У оквиру овог поглавља даје се анализа основних сегмената на којима се заснива постојећи пензијски систем међугенерацијске солидарности у РС, а који се односе на:

- **обухват – обавезно осигурана лица,**
- **услове за остваривање права на старосну пензију,**
- **услове за остваривање права на породичну пензију за родитеље,**
- **одређивање висине пензија,**
- **усклађивање пензија,**
- **појединачне уплате и докуп стажа,**
- **лимитиране пензије,**
- **социјалне пензије,**
- **врсту и обим привилегованих права,**
- **инвалидске пензије,**
- **наплату доприноса и актуарску јединицу.**

Ови сегменти су изабрани као кључни за процјену потреба и могућности даљих параметарских реформи, а имајући у виду до сада идентификоване проблеме у функционисању постојећег пензијског система у РС.

Поред поменутог, анализирани су услови и могућности увођења социјалне пензије, као института који се у међународној пракси развијених земаља све више заговара.

Такође, дат је само краћи осврт на систем прикупљања доприноса, с обзиром да је ово питање предмет детаљних анализа и приједлога за унапређење у оквиру посебног (ELMO пројекта), којег у РС и БиХ подржава међународна заједница.

За потребе израде ове Стратегије, у дијелу који се односи на анализу сегмената међугенерацијске солидарности, извршене су и **међународне компарације,** са циљем оцјене адекватности постојећих законских рјешења РС и утврђивања могућих приједлога за унапређење и промјене. Најчешће су коришћена искуства Србије, Црне Горе и Хрватске због чињенице да се ради о земљама са сличним пензијским системима у дијелу међугенерацијске солидарности, да постоји заједничко правно насљеђе и готово идентични економски и демографски проблеми и трендови.

За сваки од анализираних сегмената дати су и конкретни приједлози потребних параметарских реформи са детаљним образложењима. На крају овог поглавља дат је

резиме свих приједлога параметарских реформи, као предуслова за разматрање могућности и услова за системску реформу пензијског система РС.

3.2.5.1 Обавезно осигурана лица

Обавезно осигурана лица, у смислу Закона о пензијском и инвалидском осигурању, су лица у радном односу, лица која самостално обављају занатско-предузетничку дјелатност (предузетници) и лица која обављају свештеничку дјелатност или вјерску службу.

Обавезно осигурана лица у Републици Српској

Под лицима у **радном односу** подразумијевају се:

1. лице запослено у предузећу и другој организацији која обавља привредну дјелатност, удружењу, банци, организацији за осигурање, задрузи, установи, фонду и другој организацији која обавља дјелатност јавних служби, државном органу, органу политичко-територијалне заједнице и код других домаћих правних и физичких лица (у даљем тексту: послодавац);
2. официри, подофицири, официри по уговору и војници по уговору;
3. лице запослено код предузетника;
4. лице изабрано или именовано на одговарајућу јавну функцију, ако за тај рад прима плату;
5. запослено лице упућено на рад у иностранство, односно лице запослено код послодавца који обавља дјелатност у иностранству, под условом да није обавезно осигурано по прописима државе у коју је упућено на рад, односно у којој је запослено, ако међународним уговором није другачије одређено;
6. држављанин Републике који је на територији Републике запослен код страних или међународних организација или установа, страних дипломатских или конзуларних представништава, или је запослен код других страних правних или физичких лица, ако међународним уговором није другачије одређено;
7. страни држављанин и лице без држављанства који су на територији Републике запослени код страних правних или физичких лица, ако међународним уговором није другачије одређено, као и код међународних организација или установа, дипломатских или конзуларних представништава, ако је такво осигурање предвиђено међународним уговором.

Наведени осигураници су обавезно осигурани на пензијско и инвалидско осигурање и по престанку радног односа, за вријеме док остварује новчану накнаду по прописима о радним односима, запошљавању и здравственом осигурању, ако је на ту накнаду обрачунат и уплаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање.

Осигураник предузетник је:

1. занатлија, угоститељ, превозник и друго лице које обавља привредну, услужну или другу дјелатност, ако је дјелатност коју обавља регистрована у складу са прописима;
2. друго лице које, у складу са прописима, самостално у виду занимања обавља професионалну дјелатност;
3. оснивач, односно власник радње, пољопривредног газдинства, или њиховог дијела, под условом да није обавезно осигуран по другом основу.

Осигураник вјерски службеник је лице које на основу рјешења надлежног вјерског органа, односно вјерске заједнице обавља свештеничку дужност или вјерску службу.

Поред обавезног осигурања, Законом је предвиђена могућност **добровољног осигурања.** На ово осигурање може се осигурати лице које обавља пољопривредну дјелатност као једино или главно занимање и лице које није обавезно осигурано на пензијско и инвалидско осигурање, ако на дан подношења захтјева за пријем на осигурање има навршених најмање 15 година живота, општу здравствену способност и пребивалиште на територији Републике. У децембру 2008. године, на добровољно осигурање било је пријављено 5.272 лица, што је 1,74% од укупног броја осигураних лица, а што указује да овај институт није доживио већу афирмацију у пракси.

Искуства других транзицијских земаља (Србија, Хрватска, Пољска) показују, такође, да је питање осигурања лица која обављају **пољопривредну дјелатност** веома сложено, и да се успркос низу предузетих мјера не постиже жељени степен обухвата.

Обавезно осигурана лица у Србији, Црној Гори и Хрватској

Круг обавезно осигураних лица у Србији, Црној Гори и Хрватској је одређен на врло сличан или идентичан начин као и у Републици Српској. Међутим, у наведеним земљама постоје и други облици обавезног осигурања и то:

- лица која у складу са законом обављају привремене и повремене послове, ако нису осигурана по другом основу (Србија),
- лица која су оснивачи, односно чланови привредних друштава, који у њима раде, без обзира да ли су у радном односу у привредном друштву чији су оснивач односно члан (Србија),
- лица која у складу са законом обављају привремене и повремене послове преко омладинских задруга, које се сматрају послодавцем а имају навршених 26 година живота, односно без обзира на године живота ако нису на школовању (Србија),
- лица која обављају послове по основу уговора о дјелу односно послове по основу ауторског уговора, као и послове по основу других уговора, код којих за извршен посао остварују накнаду а нису осигурани по другом основу (Србија, Црна Гора, Хрватска),

- осигураници – пољопривредници – лица за која се према закону сматра да се баве пољопривредом ако нису запослени, самосталне дјелатности, корисници пензије и на школовању (Србија, Црна Гора, Хрватска),
- чланови одбора директора у привредном друштву и другом правном лицу и чланови управних одбора у јавним предузећима и установама који за свој рад примају накнаду, ако нису осигурани по другом основу (Црна Гора, Хрватска),
- врхунски спортисти ако нису осигурани по другом основу,
- обавезно осигурање родитеља који обавља родитељске дужности у првој години живота дјетета, а није обавезно осигуран по другом основу (Хрватска).

Поред наведених видова осигурања, у Хрватској постоји и продужено осигурање на које се могу осигурати лица којима од престанка обавезног осигурања није протекло више од 12 мјесеци и ако у том року поднесу пријаву на осигурање. На продужено осигурање лица се могу осигурати за вријеме неплаћеног одсуства, мировања радног односа, стручног усавршавања након престанка уговора о раду, незапослености, привременог или сезонског прекида обављања дјелатности итд.

3.2.5.1.1 ПРИЈЕДЛОГ ПРОШИРЕЊА КРУГА ОСИГУРАНИКА

Једна од битних карактеристика на основу које се оцјењује успјешност и квалитет система социјалног осигурања, па тако и пензијског, је његов **обухват.** Систем је универзалнији и социјално праведнији што је већа укљученост становништва и појединих група (са својим специфичностима) у систем.

Међутим, постоје и социјалне групе чије економске и социјалне карактеристике онемогућавају њихово укључивање у систем социјалног осигурања или захтијевају специфичну организацију социјалног осигурања, прилагођену потребама и условима ове групе. Приликом реформе организованих система социјалног осигурања, прво питање које се анализира је процјена група које нису адекватно обухваћене постојећим системом, те препоруке за мјере које би омогућиле веће укључење ових група у нови, реформисани систем.

У пензијском систему највећа група у овом смислу су лица која се баве **пољопривредном дјелатношћу.** Пољопривредни сектор и пољопривредници се нису уклапали у правила и прописе постојећег система, који је углавном прилагођен потребама и условима радника у индустријском сектору. Пољопривредници нису у зависном радном односу. По врсти (типу) активности, они су најсличнији слободним професијама, односно занатско-предузетничкој дјелатности.

За разлику од лица у зависном радном односу, пољопривредници користе властиту имовину као средство за производњу (земљиште). У случајевима када су пољопривредници запослени као на великим пољопривредним газдинствима, они су готово једнаки са лицима у зависном радном односу.

Активно становништво у пољопривредном сектору обично карактерише „**комбиновани“** статус. Ово значи да су они запослени у индустријском сектору или на другом мјесту, али обављају и пољопривредну дјелатност, радећи на властитом пољопривредном газдинству након радног времена или викендом. У Фонду ПИО РС, у 2008. години, на добровољно пензијско и инвалидско осигурање било је пријављено свега 28 пољопривредника.

Имајући у виду претходну анализу, неопходност повећања броја лица у обавезном осигурању, као једну од најважнијих претпоставки одрживог функционисања система пензијског и инвалидског осигурања, чињеницу да је круг обавезно осигураних лица у државама у окружењу значајно већи, као и чињеницу да је Законом о измјенама и допунама Закона о порезу на доходак односно Законом о измјенама и допунама Закона о доприносима прописана обавеза плаћања доприноса за одређена примања, **предлаже се да обавезно осигурана лица буду и:**

1. лица која у складу са законом обављају **привремене и повремене послове**, ако нису осигурана по другом основу.
2. Законом или подзаконским актом прецизирати начин праћења уговора о привременим и повременим пословима, евидентирање исплаћене накнаде за лица осигурана по другом основу ради укључивања у пензијски основ, утврдити начин утврђивања трајања рада уколико се не може утврдити на основу уговора, прецизирати регистровање података у одговарајућим евиденцијама у оквиру Јединственог регистра, утврђивање стажа осигурања у зависности од висине накнаде),
3. лица која имају навршених 26 година живота, односно без обзира на године живота ако нису на школовању која у складу са законом обављају **привремене и повремене послове преко омладинских задруга**, које се сматрају послодавцем (дефинисати омладинске задруге као послодавца),
4. лица која су **оснивачи односно чланови привредних друштава,** који у њима раде, без обзира да ли су у радном односу у привредном друштву чији су оснивач односно члан (нису неопходне посебне претпоставке с обзиром да се у реализацији могу примјењивати постојећи прописи),
5. лица која обављају послове по основу **уговора о дјелу** односно послове по основу **ауторског уговора**, као и послове по основу **других уговора**, код којих за извршени посао остварују накнаду, а нису осигурани по другом основу (исте претпоставке као за лица која обављају привремене и повремене послове),
6. чланови органа у привредним друштвима, јавним предузећима и установама, који за свој рад примају накнаду, ако нису осигурани по другом основу (исте претпоставке као за оснивача привредних друштава),
7. **врхунски спортисти** ако нису осигурани по другом основу (неопходно је законом прецизније утврдити појам врхунског спортисте, начин подношења одговарајућих пријава и сл.),

8. **лица која се баве пољопривредном дјелатношћу** као јединим или главним занимањем ако нису осигурана по другом основу, корисници пензије и на школовању, и који имају општу здравствену способност. У том смсилу, потребно је прецизније прописати појам лица које се бави пољопривредном дјелатношћу као јединим или главним занимањем, утврдити шта се сматра пољопривредном дјелатношћу, који орган води регистар тих лица, начин подношења одговарајућих пријава итд. Укључивање пољопривредника у пензијски систем је најкомплекснији сегмент проширивања круга осигураника. То захтијева системски приступ уређењу оснивања и пословања пољопривредних газдинстава уопште, као и подизање свијести осигураника о предностима и правима која нуди тако уређен систем, укључујући пензијско, здравствено и друге облике социјалног осигурања.

Ови приједлози имају за циљ, поред осталог, и отклањање тренутне деформације у систему, која је настала примјеном најновијих пореских прописа, а која се огледа у томе да се сви уплаћени доприноси не укључују у пензијски основ конкретног осигураника.

Поред наведених видова обавезног осигурања, предлаже се увођење **продуженог осигурања**, као облика добровољног осигурања, којим би била обухваћена лица којима од престанка обавезног осигурања није протекло више од 12 мјесеци и ако у том року поднесу пријаву на осигурање. На продужено осигурање би се могла осигурати лица за вријеме неплаћеног одсуства, мировања радног односа, стручног усавршавања, након престанка уговора о раду, незапослености, привременог или сезонског прекида обављања дјелатности итд. Поред дефинисања лица која би се могла осигурати на продужено осигурање, увођење тог осигурања подразумијева и прописивање основица осигурања, уплатиоца доприноса, начин подношења одговарајућих пријава.

Увођењем наведених видова обавезног и добровољног осигурања, не може се гарантовати да ће се број осигураних лица значајно повећати. Међутим, то је у сваком случају битна претпоставка да се обавезним осигурањем обухвате сва лица која плаћају допринос за пензијско и инвалидско осигурање на примања која остварују по разним основима. Поред тога, ове измјене би требале дестимулисати послодавце, да у циљу избјегавања плаћања доприноса, закључују разне врсте уговора који не одражавају стварну природу ангажовања одређеног лица. Умјесто тога, закључивање уговора о раду на одређено или неодређено вријеме, како прописи и захтијевају, значило би повећање броја осигураника у постојећим видовима обавезног осигурања, а тиме и већи износ наплаћених доприноса.

3.2.5.2 Услови за остваривање права на старосну пензију

Услови за остваривање права на старосну пензију у Републици Српској

Услови за остваривање права на старосну пензију прописани су члановима 75. и 76. Закона о пензијском и инвалидском осигурању.

Право на старосну пензију стиче осигураник кад наврши **65 година живота и најмање 20 година стажа осигурања.**

Осигураник који **нема 20 година стажа осигурања,** стиче право на старосну пензију кад наврши **65 година живота и најмање 25 година пензијског стажа.**

Осигураник који наврши **40 година стажа осигурања** стиче право на старосну пензију, **без обзира на године живота**.

Осигураник којем је утврђен посебан стаж у двоструком трајању, у смислу члана 42. наведеног закона, стиче право на старосну пензију кад наврши 40 година пензијског стажа, без обзира на године живота.

Изузетно од општих услова за стицање права на старосну пензију (65 година живота и 20 година стажа осигурања или 40 година стажа осигурања), **осигураник жена** ако то захтијева, стиче право на старосну пензију кад наврши **60 година живота и најмање 20 година стажа осигурања** или кад наврши **35 година стажа осигурања**, без обзира на године живота.

Осигураник који је провео најмање **15 година ефективног рада на нарочито тешким и по здравље штетним пословима**, стиче право на старосну пензију, под условом да је навршио 55 година живота и најмање 30 година пензијског стажа. По закону, као радна мјеста, односно послови на којима је нарочито тежак и штетан по здравље, могу се утврдити радна мјеста на којима постоје сљедећи услови:

1. да у вези с обављањем послова постоје знатнији штетни утицаји на здравствено стање и радну способност радника, и поред тога што су примјењене све опште и посебне заштитне мјере утврђене прописима, као и друге мјере које могу утицати на отклањање и смањивање штетних утицаја;
2. да се послови под тешким и по здравље штетним условима обављају непосредно поред извора штетних утицаја у непрекидном току процеса рада;
3. да послове на радном мјесту под наведеним околностима, обавља исти осигураник у току пуног радног времена.

Наведени услови, у погледу година живота и година пензијског стажа, примјењује се и на осигураника који је најмање 15 година ефективно радио са пуним радним временом у својству осигураника:

1. са тјелесним оштећењем од најмање 70%;
2. као војни инвалиди од I до VI групе;
3. као цивилни инвалиди рата од I до VI групе;
4. као слијепа лица, лица обољела од дистрофије и сродних мишићних и неуромишићних обољења, параплегије, церебралне и дјечије парализе и мултипле склерозе, као и осигуранику који је остварио новчану накнаду за помоћ и његу за вријеме трајања радног односа, без обзира на проценат тјелесног оштећења.

Међународна компарација - Услови за остваривање права у неким европским земљама

У циљу детаљније анализе услова за остваривање права на старосну пензију, неопходно је поређење са условима за остваривање права у неким европским земљама. Општи услови за остваривање права су сљедећи:

- **Србија -** 65(м) и 60(ж) година живота и 15 година стажа осигурања или 40(м) и 35(ж) и најмање 53 године живота година стажа без обзира на године живота,
- **Црна Гора -** 65(м) и 60(ж) година живота и 15 година стажа осигурања или 40(м) и 35(ж) и најмање 55 године живота,
- **Хрватска -** 65(м) и 60(ж) година живота и 15 година стажа осигурања,
- **Аустрија** – 65(м) и 60(ж) година живота и 180 мјесеци стажа у последњих 360 календарских мјесеци, постоји и пријевремена старосна пензија,
- **Белгија** – 65 година живота и 45 година стажа, нема минималног стажа,
- **Бугарска** – 63(м) и 60(ж) година живота и 15 година стажа осигурања,
- **Чешка** – 62(м) и 57-61(ж) (зависно од броја дјеце) година живота и 25 година стажа, и изнад 65 година живота 15 година стажа,
- **Данска** – национална пензија за старије од 67 година живота и најмање 3 године пребивања у Данској од 16-66 година живота, пуна пензија за 40 година пребивања и дјелимична са 60-66 година живота и који су запослени најмање 10 година у последњих 20 година од 12-30 сати седмично,
- **Француска** – 65 година живота и 1 тромјесечје осигурања,
- **Италија** – 65(м) и 60(ж) година живота и 20 година уплаћених доприноса, пуна старосна пензија са 35 година стажа осигурања и доприноса,
- **Луксембург** – 65 година живота и 10 година стажа осигурања, пензионисање се може одгодити до 68 година живота, пријевремена пензија – 40 година осигурања и 60 година живота,
- **Мађарска** – 62 године живота и 20 година рада,
- **Холандија** – 65 година живота уз 50 година пребивања од 15. до 64. године живота и ако су плаћени доприноси за сваку годину од 15-64,
- **Норвешка** – 67 година живота и 3 године зараде изнад основне плате и национална пензија са 67 година живота и 3 године осигурања,
- **Њемачка** – 65 година живота и 5 година стажа осигурања (редовна старосна пензија), 35 година пензијског стажа и 65 година живота (старосна пензија за дугогодишње осигуранике),
- **Пољска** – 65 (м) и 60(ж) година живота и 25(м) и 20(ж) година осигурања,
- **Шведска** – национална пензија – 65 година живота, пребивалиште у Шведској, старосна - 65 година живота и 3 године пензијског стажа,
- **Швајцарска** – 65(м) и 64(ж) године живота и 1 година стажа осигурања,

- **Велика Британија** – 65(м) и 60(ж) година живота, најмање 52 седмице плаћених доприноса, потребан стаж за пуну пензију је 9/10 година радног вијека (радни вијек је 49(м) и 44(ж).

3.2.5.2.1 ПРИЈЕДЛОЗИ ЗА ИЗМЈЕНУ УСЛОВА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРАВА НА СТАРОСНУ ПЕНЗИЈУ

У претходним поглављима ове стратегије указано је на **негативну појаву да је број корисника права у односу на број осигураника из године у годину у сталном порасту.** Истовремено, **просјечна старост** у моменту остваривања права из године у годину **се смањује** од 2000. до 2008. године (илустровано графичким приказом), што је, такође, негативна појава у пензијском систему. Извјесно је да ће се уочени трендови наставити, јер ће у наредним годинама право остваривати све већи број осигураника којима је утврђен посебан стаж у двоструком трајању. Снижавањем просјечне старосне границе (тј. **ефективног доба пензионисања)** продужава се вријеме кориштења пензије. Ово је додатно потенцирано и **продужењем очекиваног трајања живот**а, што је социјално позитивна промјена, како је образложено у дијелу ове стратегије која се бави демографијом. Међутим, заједно посматрано, ове промјене и деформације, и у условима система међугенерацијске солидарности, захтијевају **већу актуарску правичност.** Управо недостатак екгзактних квантификација ефеката до сада предложених и усвојених измјена закона од 2000. године до данас, заснованих на актуарским принципима имао је за посљедицу "...скретање са реформског курса...", на шта сликовито упозорава и Удружења пензионера РС[43].

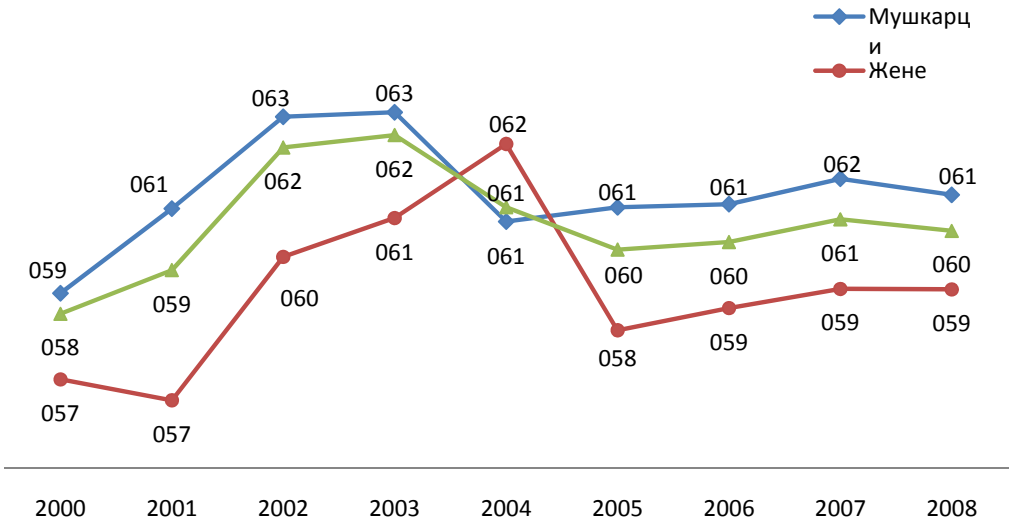

Извор: Фонд ПИО

Графикон 3-14 Просјечна старост корисника старосне пензије на дан остваривања права

[43] материјал под називом "Реформа пензијског и инвалидског осигурања у РС", усвојен на сједници УО Удружења пензионера РС, од 10.07.2009. године.

Имајући у виду све наведено, као и компаративна искуства других земаља, предлажу се строжији услови за остваривање права на старосну пензију. То значи да, **поред задржавања постојећег општег услова за остваривање права (65 година живота и 20 година стажа осигурања)** треба утврдити остваривање права уз додатне услове у погледу година живота (и године живота и године стажа биле би **кумулативни услов стицања права на старосну пензију**) и то:

- остваривање права са 40 година стажа осигурања и 60 године живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада без услова старости),
- остваривање права са 45 година стажа осигурања, без обзира на године живота (продужавање права на рад са 40 на 45 година),
- остваривање права са 40 година пензијског стажа, уз утврђен посебан стаж у двоструком трајању и 60 година живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада без услова старости),
- постепено укидање, у наредних 5 до 7 година, привилегије за осигураника жену да право на старосну пензију остварује када наврши 60 година живота и 20 година стажа осигурања, или када наврши 35 година стажа осигурања, без обзира на године живота,
- остваривање права по члану 76. Закона (15 – 55 – 35), односно са 15 година рада на пословима на којима се стаж осигурања рачуна са увећаним трајањем, 55 година живота и 35 пензијског стажа (до сада 15-55-30).

Поред наведеног, треба измијенити одредбе Закона о раду и Закона о запошљавању, које се односе на обавезу престанка уговора о раду навршењем 65 година живота и трајање радног вијека. Треба оставити осигураницима и послодавцима да ова питања слободно регулишу, уз укључивање додатних стваних година рада у пензијски основ.

Генерално, у јавности постоји погрешна перцепција да се **продужавањем година стажа** и живота за остваривање права на пензију, **негативно утиче на стопу запослености.** Наравно, ово је осјетљиво питање у Републици Српској, као и другим транзицијским земљама, које се суочавају са високим стопама незапослености и сивом економијом. Међутим, треба имати у виду да се пензијском политиком не може рјешавати политика запошљавања, јер је то замјена једног проблема другим. Поред тога, свједоци смо радикалних промјена у структури и продуктивности радне снаге, који не обезбјеђују просту замјену радних генерација.

Дугорочан циљ предложених промјена у овом сегменту, је успоравање раста броја корисника права, односно побољшање изразито негативног односа броја осигураника према броју корисника права и повећање ефективне доби пензионисања.

3.2.5.3 Услови за остваривање права на породичну пензију

Чланом 138. Закона о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да, у случају смрти осигураника или корисника старосне и инвалидске пензије, право на породичну пензију може остварити и отац и мајка, очух и маћеха, усвојитељ осигураника или корисника личне пензије, које је осигураник или корисник личне пензије издржавао до своје смрти, и то са 55 година живота отац и 45 година живота мајка.

У државама у окружењу, ово питање је ријешено на слиједећи начин:

- **Србија** – 65(м) и 60(ж),
- **Црна Гора** – родитељи немају право,
- **Хрватска** – 60 отац и 50 мајка.

С обзиром на рјешења у окружењу и стање у нашем систему, треба измијенити услове за остваривање права у погледу година живота и то са 55 година живота отац и 45 година живота мајка, на 60 година отац и 50 година мајка. (алтернативно: 65 година отац и 55 година мајка).

Чланом 144. Закона о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да удовица стиче право на породичну пензију ако је на дан смрти супруга навршила 45 година живота, а чланом 145. Закона да удовица која до смрти супруга није навршила 45 година живота, али је имала навршених 40 година живота, стиче право на породичну пензију кад наврши 45 година живота. У члановима 148. и 149. прописане су старосне границе за стицање права за удовца и то 55, односно 50 година живота.

Државе у окружењу регулисале су ово питање на слиједећи начин:
- Србија – удова 50 (45) удовац 55 година живота,
- Црна Гора – и за удовицу и за удовца 50 година,
- Хрватска - и за удовицу и за удовца 50 (45) година.

Чланом 153. Закона прописано је да дијете стиче право на породичну пензију и право му припада до навршених 15 година живота, а ако је на редовном школовању, за све вријеме школовања, али најдаље до навршених 26 година живота.

Државе у окружењу су старосну границу за дјецу одредиле на слиједећи начин:
- Србија – 20 година за средњу школу, 23 за вишу и 26 за факултет,
- Црна Гора – 20 година за средњу школу, 23 за вишу и 26 за факултет,
- Хрватска – до 26 година.

С обзиром стање у нашем систему, и у овом случају **треба повисити старосну границу** за удовицу на **50 (45)** а за удовца на **60 (55)**. Поред тога оправдано је да се старосна граница до које дјеца могу користити породичну пензију одређује **у зависности редовног трајања школовања** које похађа. На овај начин се поред скраћивања исплате пензије стимулише и редован завршетак школовања.

3.2.5.4 Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, обрачунска стопа и стопа замјене

Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, као и обрачунска стопа и стопа замјене, су посебни сегменти у систему пензијског и инвалидског осигурања. С обзиром на њихову међусобну повезаност, анализу тих сегмената је потребно објединити, указујући при томе на утицај промјена у једном сегменту на друге, као и посљедице одређених рјешења.

3.2.5.4.1 ОДРЕЂИВАЊЕ ВИСИНЕ ПЕНЗИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

У системима пензијског и инвалидског осигурања, који се заснивају на међугенерацијској солидарности, уоичајени је начин одређивања **висине пензије** на бази **остварене плате,** односно основице осигурања на коју је уплаћен допринос, **као и пензијског стажа**. Законом о пензијском и инвалидском осигурању прописано је да се пензија одређује у **проценту од пензијског основа,** зависно од дужине пензијског стажа и календарске године у којој се остварује право на пензију. Пензијски основ представља просјечан износ нето плата и накнада, односно нето основица осигурања, на које је уплаћен допринос, почев од 01.01.1970. године до године која претходи години остваривања права.

Плате и основице осигурања, у смислу члана 82. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, **валоризују се коефицијентима валоризације,** према кретању просјека нето плата свих запослених у Републици Српској, и на тај начин доводе на ниво нето плата у Републици у календарској години која претходи години почетка примјене одредаба члана 77. до 87. Закона (примјена наведених одредби почела је 01.01.2002. године).

Усклађивање коефицијената валоризације би требало да се врши сваке године, према стопи раста плата у години у којој осигураник стиче право на пензију. Међутим, у складу са законом, **могућност усклађивања коефицијената валоризације разматра Управни одбор Фонда ПИО РС сваке године, имајући у виду расположива средства за исплату пензија,** а исти се обавезно усклађује када се за то стекну услови, о чему такође одлучује Управни одбор Фонда ПИО РС.

Коефицијенти валоризације плата имају за циљ да се плате које се узимају за обрачун пензијског основа доведу на ниво плата у години на коју су усклађене пензије. Тренутно, у Републици Српској коефицијенти валоризације и пензије су усклађени на 2006. годину, (тј. на 465 КМ, што представља просјечну плату у Републици из 2005. године).

Пензијски основ се одређује тако што се збир валоризованих плата подијели са збиром радних сати остварених од 1970. године до момента пензионисања и помножи са просјечним мјесечним фондом радних сати у бившој БиХ и Републици Српској. На овај начин, пензијски основ се одређује према просјечним мјесечним сатима у бившој БиХ и Републици Српској, а не према просјечним мјесечним сатима осигураника, што би се могло сматрати недостатком постојећег система обрачуна пензијског основа валоризацијом плата. Такав начин обрачуна има за посљедицу мањи пензијски основ за оне који су радили више радних сати од мјесечног просјека у БиХ и Републици Српској,

односно доводи до упросјечавања пензијског основа. Међутим, преласком на бод систем уочени недостатак би био отклоњен.

3.2.5.4.2 УСКЛАЂИВАЊЕ ПЕНЗИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Једно од кључних питања у систему пензијског осигурања свакако је питање начина **усклађивања пензија (индексација пензија),** тј. одржавања и заштите реалне вриједности пензија. Усклађивање пензија је институт којим се све пензије, без обзира у којој су календарској години остварене, сваке године повећавају или смањују на законом прописан начин.[44] "Старе" пензије (пензије остварене до године на коју су пензије усклађују под истим условима) доводе се на ниво "нових" (усклађених) пензија. Данашњи пензијски системи полазе од претпоставке да обим права из пензијског и инвалидског осигурања није трајно дефинисан и непромјењив, већ да дијели судбину економских могућности друштва у којем се остварују. То значи да се формула за усклађивање пензија мијења како се мијењају економске могућности поједине земље. И много богатије земље од наше, са финансијски стабилнијим пензијским системом, тешко могу пратити **усклађивање пензија са растом плата.** Као могуће рјешење прихваћено је усклађивање пензија према **расту трошкова живота** и то једном годишње. Могуће је и усклађивање по **тзв. швајцарском моделу**, тако што би се пензије усклађивале 50% према трошковима живота, а 50% према расту нето плата, или пак коришћењем неког другог омјера ових стопа (нпр. Мађарска, Словачка...).

Усклађивање пензија у нашем пензијском систему подразумијева:

- **усклађивање пензија на мјесечном нивоу,**
- **усклађивање пензија на годишњем нивоу (индексација).**

Усклађивање пензија на **мјесечном нивоу** регулисано је одредбама **члана 162. Закона** о пензијском и инвалидском осигурању[45], којом је прописано да се **пензије усклађују мјесечно, према стању средстава у Фонду ПИО** намијењених за исплату пензија. Примјеном овог члана, постигнута је **финансијска одрживост система.** У одређеним периодима то је имало за посљедицу исплату пензија по **коефицијенту мањем од 1,** што није увијек социјално прихватљиво.

Усклађивање пензија на **годишњем нивоу (индексација)** је регулисано одредбама **члана 160. Закона**, а врши се тако што се пензије повећавају или смањују према кретању нето плата у Републици у години која претходи години за коју се врши исплата пензија. Могућност усклађивања пензија, као што је већ речено, разматра Управни одбор Фонда ПИО РС сваке године, а исте се обавезно усклађују када се за то стекну услови. Овакав институт усклађивања (индексација) пензија, би требао да обезбиједи да се реална вриједност износа пензије у тренутку остваривања права, одржи кроз читав период

[44] У пракси већине земаља не прибјегава се смањењу пензија, већ, у крајњем случају њиховом замрзавању.
[45] Ради се о јединственом рјешењу пензијских система у Републици Српској и Федерацији БиХ.

кориштења права, односно да се под истим условима корисницима обезбиједе иста права. Овакав начин индексације, искључиво према расту плата, је тешко одржив у условима негативних демографских промјена и високе незапослености. Стога, како је већ наглашено, све већи број земаља мијења овакав начин индексације и комбинује га са стопом инфлације.

Важно је истаћи да је прво усклађивање пензија било у марту 2007. године, када су пензије усклађене на 2005. годину, да би у мају 2008. године пензије биле усклађене на 2006. годину. Управни одбор Фонда ПИО је у марту 2007. године донио Одлуку о утврђивању коефицијената валоризације за 2007. годину. Том одлуком су плате и основице осигурања доведене на ниво од 423 КМ, што је била просјечна плата у Републици Српској у 2004. години, као години која претходи години на коју су пензије усклађене. Истовремено, управни одбор Фонда ПИО је на основу члана 160. Закона о пензијском и инвалидском осигурању и Закључка Владе РС[46] донио Одлуку о усклађивању пензија, према којој се пензије остварене примјеном коефицијената за валоризацију плата из 2002. године усклађују и повећавају за 36,8932%, пензије остварене примјеном коефицијената за валоризацију плата из 2003. године усклађују се и повећавају за 21,9020% и пензије остварене примјеном коефицијената за валоризацију плата из 2004. године усклађују се и повећавају за 11,6094% (ефекти усклађивања приказани су у наредним графиконима).

У мају 2008. године пензије су усклађене **на 2006. годину**, тј. на 465 КМ, што представља просјечну плату у Републици Српској из **2005. године,** и од тада Управни одбор Фонда ПИО није више вршио усклађивање пензија.

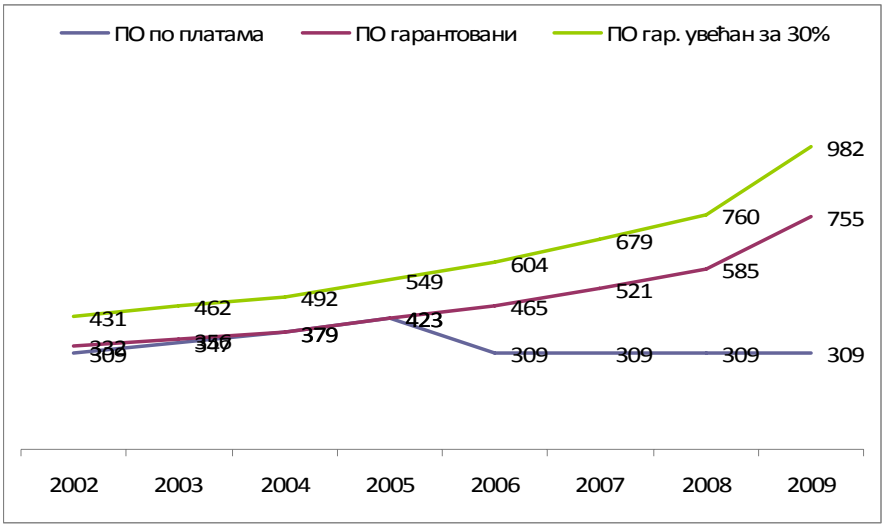

Извор: Фонд ПИО

Графикон 3-15 Пензијски основи без усклађивања од 01.03.2007. године

[46] Zaključak broj 04/1-012-355/07

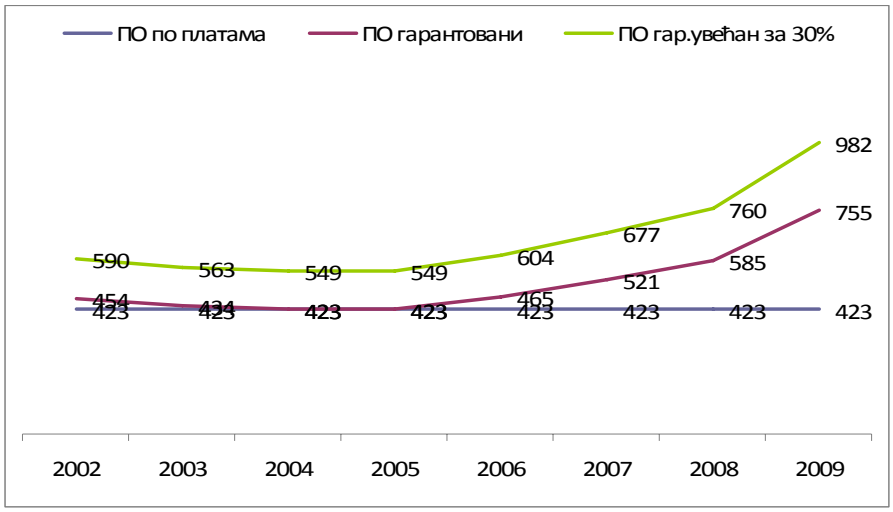

Извор: Фонд ПИО

Графикон 3-16 Пензијски основи без усклађивања у априлу 2008. године

Графикони Графикон 3-15 и Графикон 3-16 приказују различите (неусклађене) пензијске основе.

Наредни графикон приказује избалансиране пензијске основе за одређивање гарантованих пензија борачких категорија осигураника, према Закону о измјенама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању („Службени гласник Републике Српске“ број 33/08) и то:

- **465 КМ** – просјечна плата из 2005. године (пензије усклађене на 2006.),
- **512 КМ** – гарантовани пензијски основ за борце треће и четврте категорије и учесника НОР-а прије 9. септембра 1943. године,
- **535 КМ** – гарантовани пензијски основ за борце друге категорије, и
- **605 КМ -** гарантовани пензијски основ за борце прве категорије.

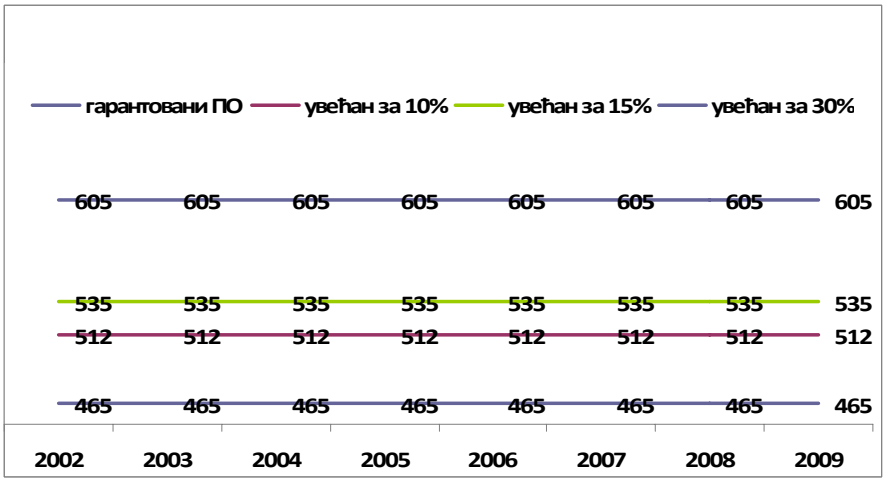

Извор: Фонд ПИО

Графикон 3-17 Пензијски основи према категорији бораца

С обзиром на финансијске могућности, друштва односно на ниво средстава која се могу обезбиједити за права из пензијског и инвалидског осигурања, на чињеницу да су пензије усклађивањем на годишњем нивоу доведене на ниво пензија из 2006. године, као и на чињеницу да је достигнут мјесечни коефицијент исплате пензије 1, приликом исплате пензије постоје двије могућности:

- задржати постојеће стање са усклађеним пензијама на 2006. годину и коефицијентом исплате 1, или
- извршити усклађивање на 2009. годину, што би, без додатних извора финансирања, коефицијент исплате умањило испод један.

Уколико је предност да првој опцији, што је тренутно опредјељење, тада ће се пензије ускладити на 2007. односно 2008. годину тек онда када буду обезбијеђена средства за исплату по коефицијенту не мањем од 1 (ниво потребних средстава приказан је у графикону-Графикон 3-18).

Друга опција значи да се усклађивање врши на 2009. годину, па се тада, за исти ниво средстава, континуирано смањује коефицијент исплате. Уколико би се при усклађивању на 2007. годину желио обезбиједити коефицијент исплате 1, било би неопходно обезбиједити око 74,4 милиона КМ мјесечно (умјесто 66,4 милиона КМ). Усклађивање на 2008. годину, за коефицијент исплате 1 тражи обезбјеђење око 83,5 милиона КМ мјесечно. Усклађивање на 2009. годину, за коефицијент исплате 1, захтијева око 107,8 милиона КМ мјесечно.

Размјере неусклађености овако утврђених потребних средстава и остварених прихода потврђују и подаци да је просјечни мјесечни приход по основу доприноса у првих 6 мјесеци 2009. године износио око 48,9 мил. КМ, а уплате из буџета око 15 мил. КМ.

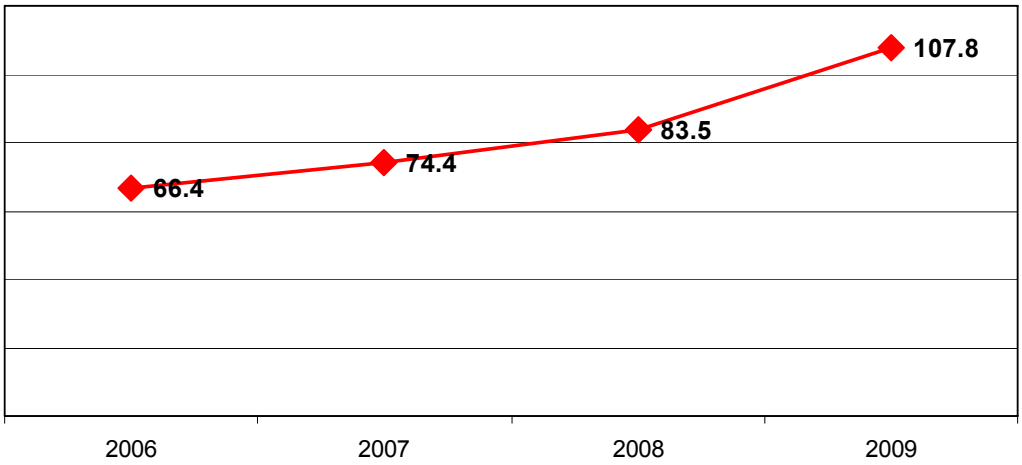

Извор: Фонд ПИО

Графикон 3-18 Износ средстава на мјесечном нивоу потребан за исплату пензија по коефицијенту 1, са усклађивањем на 2009. годину

Међутим, уз исти ниво прихода Фонда ПИО и примјену члана 162. Закона, важно је истакнути да се, без обзира на опцију која је изабрана, номинални износ пензије коју ће на крају примити сваки појединачни пензионер, неће промјенити. Другачије речено,

пензионер који има пензију 500 КМ, која је усклађена на 2006. годину са коефицијентом 1, добиће 500 КМ, односно исто онолико колико би стварно добио и да му је пензија усклађена на 2009. годину, па онда коефицијентом исплате смањена на 500 КМ (769,23 КМ x 0,65 = 500 КМ). Дакле, без додатног буџетског трансфера, или других извора прихода, уз претпостављене непромијењене остале економске услове, износ расположивих средстава је дат, а избор начина на који ће средства бити расподијељена (комбинација валоризације или коефицијената исплате) није од примарног значаја за пензионере.

Суштински, у средњем року, за усклађивање пензија пресудне су **економске могућности Републике Српске,** исказане кроз раст БДП-а, запослености, продуктивности и зарада. Истовремено, побољшана **фискална дисциплина и досљедна примјена прописа из области радних односа** могу значајно да унаприједе наплату доприноса, као најзначајнијег извора прихода Фонда ПИО. Инструменти **контроле наплате доприноса** у искључивој су надлежности Владе РС, која путем инспекцијских и других органа треба да обезбиједи њихову ефикасну примјену.

Постојеће усклађивање врши се према непрецизним законским формулацијама ("могућност усклађивања", "обавезно усклађивање кад се стекну услови"), што доводи до тога да се "касни" са годином на коју су усклађене пензије. Позитивна страна је што су за исте услове номинално исте пензије без обзира на датум остваривања права и што је стопа замјене иста за исти пензијски стаж. Све наведено детаљно је анализирано и квантификовано у пројекцијама постојећег пензијског система у оквиру ове Стратегије.

Стопа замјене и обрачунска стопа и у Републици Српској

Стопа замјене (енгл. *replacement rate*) представља однос висине пензије корисника у моменту остваривања права према његовој просјечној плати оствареној до године која претходи години на коју су усклађене пензије. Под стопом замјене се такође подразумијева и однос просјечне пензије у РС (укупно или по категоријама) и просјечне плате у РС у одређеном периоду.

Висина пензије у садашњем систему одређује се у проценту од пензијског основа, зависно од дужине пензијског стажа. За одређивање старосне пензије за првих 20 година стажа стопа замјене је 45% од пензијског основа, а за пун пензијски стаж (40 година) стопа замјене је 75% од пензијског основа. Дакле, за првих 20 година пензијског стажа, **обрачунска стопа** (стопа доспијећа – енгл. *Accrual rate*) износи 2,25% по години, што је знатно више од 1,5%, колико стопа доспијећа износи за наредних 20 година. За инвалидску пензију за првих 20 година пензијског стажа, обрачунска стопа износи 2,5% по години, и 1,25% за сваку наредну годину пензијског стажа.

Основни недостатак актуелног законског рјешења је **различита обрачунска стопа** за пензијски стаж до 20 и преко 20 година, јер тако утврђена **стимулише краћи рад**.

Међународна компаративна анализа

Одређивање висине пензија у Републици Србији

Многи системи, међу којима и систем пензијског и инвалидског осигурања у Републици Србији, за одређевиње висине пензије, умјесто коефицијената валоризације плата, користе такозвани бод систем. Бод систем подразумијева да се пензија одређује тако што се лични бодови помноже са вриједношћу општег бода на дан остваривања права. Лични бодови осигураника утврђују се множењем личног коефицијента осигураника и његовог пензијског стажа. Лични коефицијент утврђује се тако што се збир годишњих личних коефицијената подијели са периодом за који су обрачунати. Годишњи лични коефицијент представља однос укупне плате, односно основице осигурања почев од 1. јануара 1970. године, и просјечне годишње плате у Републици за исту календарску годину. Вриједност општег бода је номинални износ, који представља количник израчунатог збира пензија и збира личних бодова свих корисника старосне и инвалидске пензије који су право на пензију остварили у периоду од 01.01.2001. до 30.06.2002. године.

Усклађивање пензија у Републици Србији

Пензије се усклађују, са кретањем трошкова живота на територији Републике Србије у претходних шест мјесеци. Усклађивање се врши два пута годишње, 1. априла и 1. октобра, на основу података органа надлежног за послове статистике. У једном периоду усклађивање је вршено дијелом према расту плата, а дијелом према трошковима живота.

Општи бод се усклађује на начин који је прописан за усклађивање пензија, а усклађену вриједност објављује Фонд.

Обрачунска стопа и стопа замјене у Републици Србији

С обзиром на начин одређивања висине пензије као и начин усклађивања пензија и општег бода, стопа замјене је различита у зависности од године остваривања права, иако су износи пензија номинално исти за исте услове. Имајући у виду да се општи бод усклађује према трошковима живота, који су у правилу мањи од раста плата, из године у годину се смањује стопа замјене и то за разлику између раста плата и трошкова живота. Као потврда наведених констатација, може послужити податак да је просјечна пензија у 2002. години износила око73% од просјечне плате, а у 2007. години око 54%.

Одређивање пензије у Републици Хрватској

Законом о мировинском осигурању у Републици Хрватској прописан је систем одређивања пензија који је врло сличан систему у Србији, с тим што су термини различити и што постоји пензијски фактор који није релевантан за ову анализу. Дакле износ пензије израчунава се тако да се лични бодови помноже с пензијским фактором и општим бодом на дан остваривања права на пензију. Општи бод је утврђени износ пензије за један лични бод. Општи бод утврђује се тако да се општи бод усклади по стопи која се добије као половина збира стопе промјене просјечног индекса потрошачких цијена у

претходном полугодишту и стопе промјене просјечне бруто плате свих запослених у Републици Хрватској у претходном полугодишту у односу на полугодиште које му претходи. Општи бод утврђује Управно вијеће Завода за мировинско осигурање на основу података органа надлежног за статистику, најкасније два мјесеца након истека сваког полугодишта.

Усклађивање пензија у Републици Хрватској

Пензије се усклађују 1. јануара и 1. јула сваке календарске године према актуелној вриједности пензије утврђеној на претходно описан начин. Треба напоменути да су пензије до краја 2005. године усклађиване према расту просјечне плате свих запослених.

Обрачунска стопа и стопа замјене у Републици Хрватској

Када је ријеч о обрачунској стопи и стопи замјене у Републици Хрватској, вриједе исте констатације као и за Републику Србију, с тим што је процес опадања стопе замјене спорији, с обзиром да се вриједност пензије одређује према аритметичкој средини двије стопе: стопе раста плата и трошкова живота. С обзиром на нагли пад стопе замјене пензија, у 2007. години донесен је Закон о додатку на мировине остварене према Закону о мировинском осигурању, којим је уређен додатак за све кориснике који су право остварили послије 01.01.1999. године.

3.2.5.4.3 КАРАКТЕРИСТИКЕ И МОГУЋНОСТИ УВОЂЕЊА БОД СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

До сада приказана анализа начина одређивања висине пензије у Републици Српској и компаративно, показује да постоје различите формуле за обрачун пензије. У Републици Српској се примјењује **модел коефицијената валоризације**, док су Србија и Хрватска увеле тзв. **бод систем.** Изворно, овакав систем настао је у Њемачкој, али су га, уз одређене модификације, прихватиле и друге земље (Француска, дјелимично Норвешка, Естонија, Словачка итд).

Модел валоризације у РС се, измјенама закона у 2000. години, у значајној мјери приближио принципима бод система, какав су примијениле Србија и Хрватска и то:

- у суштини, оба модела служе за обрачун пензијског основа, тј. просјечне плате осигураника ради одређивања висине пензије,
- просјечну плату рачунају на основу плата остварених у читавом радном вијеку, (односно код нас од 01.01.1970. године),
- врло прецизно, на различите начине, раније остварене плате доводе у однос према просјечној плати у одређеној години **(**обрачун пензијског основа према коефицијентима валоризације, одређивање личног коефицијента за просјечне сате рада),

Недостаци система коефицијената валоризације у Републици Српској су сљедећи:

- дјелује релативно компликовано, није разумљив и приступачан корисницима права, због чега постоји мишљење да треба увести нови, транспарентнији начин утврђивања пензијског основа,
- за године за које није усклађена пензија, коефицијенти валоризације су мањи од један (што за посљедицу има дисконтовање умјесто валоризацију, у условима раста плата).

Теоријски и практично посматрано, **предности бод система** су сљедеће:

- за утврђивање личног коефицијента, увијек се узимају реалне вриједности остварених плата односно елиминишу се негативни коефицијенти валоризације (коефицијенти мањи од један, који дисконтују плате на мањи износ),
- лимитирањем вриједности личног бода рјешава се питање највише пензије,
- позитивно утиче на увјерење о правичности система, и
- под истим условима, у поређењу са системом коефицијената валоризације, износ пензије је исти само за пуни пензијски стаж, а нижи за краћи стаж.

Поред наведених предности, увођењем бод система у нашим условима рјешава се проблем обрачунске стопе, која је имала за посљедицу да награђује првих 20 година рада и дестимулише дужи рад.

Најважнији **недостатак бод система** је:

- немогућност одређивања висине раније признатих пензија по бод систему, односно одређивање пензија по бод систему, могуће је само убудуће.

Приликом преласка на одређивање пензија по бод систему, посебну пажњу треба обратити на везу постојећих пензија одређених према коефицијентима валоризације и пензија које би се одредиле према бод систему. Да би се успоставила логична веза између "старих" и „нових" пензија, неопходно је да висина пензије одређена према бод систему на дан почетка примјене, за исте услове, буде једнака пензији одређеној према коефицијентима валоризације. То ће се постићи преко општег бода који треба одредити тако да се износ пензије одређене према коефицијентима валоризације за пуни пензијски стаж (у нашем случају 40 година) и пензијски основ једнак просјечној плати у години на коју су усклађене пензије (у РС на 2006. годину, односно на 465,00 КМ) подијели са личним бодовима осигураника под истим условима (40 година стажа). Лични бодови су производ личног коефицијента који представља однос плате осигураника према просјечној плати (који износи 1 ако је плата једнака просјечној плати) и пензијског стажа осигураника (40). Пензија одређена коефицијентима валоризације за наведене услове износи 348,75 КМ (пензијски основ у висини од 465,00 КМ помножен са процентом 75% за пензијски стаж од 40 година). Општи бод Републици Српској, за пензије усклађене на 2006. годину, одређен на наведени начин, би износио 8,7187 КМ (348,75 : 40).

Имајући у виду све наведено, приједлог је да се у пензијски систем Републике Српске, умјесто коефицијената валоризације уведе бод систем, што се у наставку детаљније анализира.

С обзиром да су пензије усклађене на 2006. годину и да је тренутно коефицијент исплате пензија према расположивим средствима 1,06, да би пензије по бод систему биле на достигнутом нивоу пензија, поменути општи бод требало би повећати за 6%, па би износио 9,2418 КМ. Општи бод у случају усклађивања пензија на 2007. годину би износио 9,7687 КМ, на 2008. годину би износио 10,9687 КМ и на 2009. годину би износио 14,1562 КМ.

Увођењем бод система као начина одређивања висине пензије, брише се различита обрачунска стопа за пензијски стаж до 20 и преко 20 година. Као што је претходно елаборирано, обрачунска стопа за старосне пензије за првих 20 година пензијског стажа износи 2,25% по години односно 1,50% за наредних 20 година, а за инвалидске пензије 2,50% за првих 20 година и 1,25% за наредних 20 година пензијског стажа. Увођењем бод система обрачунска стопа би зависила од године на коју су усклађене пензије које су одређене коефицијентима валоризације. Ако би се општи бод одредио за пензије усклађене на 2006. годину, обрачунска стопа у односу на просјечну плату у 2008. години од 755,00 КМ би износила 1,1548% за једну годину пензијског стажа. Имајући у виду услове наведене у претходном пасусу, наведена стопа је израчуната на слиједећи начин: 465,00 x 75% = 348,75 КМ : 40 = 8,7187 КМ : 755,00% = 1,1548%. Рачунајући по истом принципу, обрачунска стопа на достигнутом нивоу пензија износи 1,2240%. Уколико би се пензије ускладиле на 2007. годину обрачунска стопа би износила 1,2938%, на 2008. годину 1,4528% и на 2009. годину обрачунска стопа би износила 1,875%.

У наставку ће се на једном примјеру објаснити обрачун пензијског основа примјеном коефицијената валоризације и примјеном бод система, у условима када пензије нису усклађене на годину признавања права, какав је сада случај у Републици Српској. Као што се види из наредне табеле, појављују се негативни коефицијенти валоризације (коефицијенти мањи од један) од године на коју су усклађене пензије до године која претходи години остваривања права. То значи да се плате из тих година за одређивање пензијског основа рачунају у мањем износу него што су остварене.

Табела 3-9 Обрачун пензијског основа - према коефицијентима валоризације (НН)

Године	Сати	Плата у важећој валути	Коефицијенти 1970-2008	Валоризоване плате на 2005.год. (3x4)	Просјечни сати
1	2	3	4	5	6
1970					
1971					
1972					
1973					
1974	462	1.288,04	19544,2473	251,87	182
1975	2191	7.432,54	16051,0873	1.193,00	182
1976.	2198	8.465,36	14099,4542	1.193,57	182

Године	Сати	Плата у важећој валути	Коефицијенти 1970-2008	Валоризоване плате на 2005.год. (3x4)	Просјечни сати
1977.	2388	32.120,79	12147,3354	3.901,82	182
1978.	2184	36.868,30	9955,0417	3.670,25	182
1979.	2191	39.867,06	8474,5763	3.378,56	182
1980.	2198	66.131,00	6949,6338	4.595,86	182
1981.	2191	89.305,55	5146,6519	4.596,25	182
1982.	2191	126.498,40	3973,6797	5.026,64	182
1983.	2191	150.793,62	3088,4697	4.657,22	182
1984.	2191	158.586,68	2198,2697	3.486,16	182
1985.	2191	707.503,45	1258,7299	8.905,56	182
1986.	2191	531.436,00	628,2086	3.338,53	182
1987.	2191	866.360,00	318,5259	2.759,58	182
1988.	1437	2.623.620,00	116,8019	3.064,44	182
1989.	2184	75.144.200,00	7,2092	5.417,29	182
1990.	2191	2.433.400,00	1,3749	3.345,74	182
1991.	546	10.242,36	0,8166	836,44	182
1994.	2191	829,00	8,4346	6.992,29	182
1995.	2191	1.144,00	6,7992	7.778,33	182
1996.	2198	1.992,00	2,5611	5.101,78	182
1997.	2172	3.199,00	1,2602	4.031,26	181
1998.	2088	10.425,00	0,5065	5.280,64	174
1999.	2088	2.296,00	2,1528	4.942,91	174
2000.	693	841,00	1,6787	1.411,79	174
2001.					
2002.	2088	2.677,00	1,3401	3.587,34	174
2003.	2088	2.691,00	1,2269	3.301,62	174
2004.	2096	2.599,00	1,0993	2.857,06	174
2005.	2080	2.769,00	1,0000	2.769,00	174
2006.	2080	3.092,00	0,8925	2.759,65	174
2007.	2088	3.474,00	0,7949	2.761,39	174
2008.	2096	4.712,00	0,6159	2.902,09	174
	63.744			120.095,93	179.47

Извор: Фонд ПИО

Из претходне табеле види се да је радник радио укупно **63.744** сати; да му укупно валоризоване плате износе **120.095,93 КМ**, те да му је просјечан мјесечни број сати **179,47.** Годишњи износ валоризоване плате се рачуна тако што се плата у важећој валути у тој години множи са коефицијентом валоризације.

Пензијски основ се одређује тако што се укупан износ валоризованих плата подијели са укупним бројем сати рада, и тако добијени износ помножи са просјечним мјесечним бројем сати у Републици у периоду рада.

Пензијски основ = 120.095,93 : 63.744 * 179,47 = 338,12 КМ

Одређивање личног коефицијента осигураника, који служи за одређивање пензије примјеном бод система, и који представља однос пензијског основа осигураника према просјечној плати у Републици у години на коју су валоризоване пензије, врши се на сљедећи начин:

Лични коефицијент = 338,12 : 465 = 0,727161

У наредној табели показаће се обрачун личног коефицијента, на истом примјеру као и за обрачун пензијског основа према коефицијентима валоризације.

Табела 3-10 Одређивање личног коефицијента за просјечне сате рада (НН)

Године	Остварена плата	Број сати	Просјечан број сат Просјечан број сати и	Плата за просјечан број сати (2/3*4)	Просјечна плата БиХ-РС	Коефицијент (%) (5/6)
1	2	3	4	5	6	7
1974.	1.288,04	462	2191	6.108,4321	28.536,00	0,214061
1975.	7.432,54	2191	2191	7.432,5400	34.764,00	0,213800
1976.	8.465,36	2198	2198	8.465,3600	39.576,00	0,213901
1977.	32.120,79	2388	2191	29.470,9593	45.936,00	0,641566
1978.	36.868,30	2184	2184	36.868,3000	56.052,00	0,657752
1979.	39.867,06	2191	2191	39.867,0600	65.844,00	0,605477
1980.	66.131,00	2198	2198	66.131,0000	80.292,00	0,823631
1981.	89.305,55	2191	2191	89.305,5500	108.420,00	0,823700
1982.	126.498,40	2191	2191	126.498,4000	140.424,00	0,900832
1983.	150.793,62	2191	2191	150.793,6200	180.672,00	0,834626
1984.	158.586,68	2191	2191	158.586,6800	253.836,00	0,624760
1985.	707.503,45	2191	2191	707.503,4500	443.304,00	1,595978
1986.	531.436,00	2191	2191	531.436,0000	888.240,00	0,598302
1987.	866.360,00	2191	2191	866.360,0000	1.751.832,00	0,494545
1988.	2.623.620,00	1437	2198	4.013.024,8852	4.777.320,00	0,840016
1989.	75.144.200,00	2184	2184	75.144.200,0000	77.401.248,00	0,970840
1990.	2.433.400,00	2191	2191	2.433.400,0000	4.058.400,00	0,599596
1991.	10.242,36	546	2191	41.100,7523	68.328,00	0,601521
1994.	829	2191	2191	829,0000	661,56	1,253099
1995.	1.144,00	2191	2184	1.140,3450	820,68	1,389512
1996.	1.992,00	2198	2198	1.992,0000	2.178,72	0,914298
1997.	3.199,00	2172	2172	3.199,0000	4.428,00	0,722448
1998.	10.425,00	2088	2088	10.425,0000	11.016,00	0,946351
1999.	2.296,00	2088	2088	2.296,0000	2.592,00	0,885802
2000.	841	693	2080	2.524,2136	3.324,00	0,759390
2001.						
2002.	2.677,00	2088	2088	2677	4164	0,642891
2003.	2.691,00	2088	2088	2691	4548	0,591689
2004.	2.599,00	2096	2096	2599	5076	0,512017

Године	Остварена плата	Број сати	Просјечан број сат Просјечан број сати и	Плата за просјечан број сати (2/3*4)	Просјечна плата БиХ-РС	Коефицијент (%) (5/6)
2005.	2.769,00	2080	2080	2769	5580	0,496237
2006.	3.092,00	2080	2080	3092	6252	0,494562
2007.	3.474,00	2088	2088	3474	7020	0,494872
2008.	4.712,00	2096	2096	4712	9060	0,520088
						0,714952

Разлика између личног коефицијента одређеног према пензијском основу (0,727161) и према бод систему за просјечне сате рада (0,714952) износи 0,012209 или 1,6789%, и резултат је заокруживања коефицијената валоризације на четврту децималу.

У наставку се даје примјер одређивања висине пензије према коефицијентима валоризације и према бод систему.

Приједлог је да се општи бод утврђује од пензије одређене по општим прописима за пензијски стаж од 40 година.

По општим прописима, пензија се одређује тако да се пензијски основ помножи са проценатом за пензијски стаж.

Пензија = 465,00 * 75% = 348,75 КМ

Ако би се одређивао на наведени начин, општи бод би био количник износа пензије по општим прописима и личних бодова осигураника. Лични бодови су производ личног коефицијента и пензијског стажа осигураника.

Општи бод = 348,75 : (1 * 40) = 8,7187.

Табела 3-11 Примјери одређивања висине пензије

Услови:

Пензијски основ: 465,00 КМ,

Просјечан лични коефицијент: 1

	Износи пензије одређене према коефицијентима валоризације (К) и по бод систему (Б) за одређе пензијски стаж				
	40	35	30	25	20
К	465 x 75% = 348,75	465 x 67,5% = 313,87	465 x 60% = 279,00	465 x 52,5% = 244,12	465 x 45% = 209,25
Б	1 x 40 x 8,7187 = 348,75	1 x 35 x 8,7187 = 305,15	1 x 30 x 8,7187 = 261,56	1 x 25 x 8,7187 = 217,96	1 x 20 x 8,7187 = 174,37

Услови:

Пензијски основ: 532,05 КМ,

Просјечан лични коефицијент: 1,1442

	Износи пензије одређене према коефицијентима валоризације (К) и по бод систему (Б) за одређени пензијски стаж				
	40	35	30	25	20
К	532,05 x 75% = 399,03	532,05 x 67,5% = 359,13	532,05 x 60% = 319,23	532,05 x 52,5% = 279,32	532,05 x 45% = 239,42
Б	1,1442 x 40 x 8,7187 = 399,03	1,1442 x 35 x 8,7187 = 349,15	1,1442 x 30 x 8,7187 = 299,27	1,1442 x 25 x 8,7187 = 249,39	1,1442 x 20 x 8,7187 = 199,51

Услови:

Пензијски основ: 436,40 КМ,

Просјечан лични коефицијент: 0,9385

	Износи пензије одређене према коефицијентима валоризације (К) и по бод систему (Б) за одређени пензијски стаж				
	40	35	30	25	20
К	436,40 x 75% = 327,30	436,40 x 67,5% = 294,57	436,40 x 60% = 261,84	436,40 x 52,5% = 229,11	436,40 x 45% = 196,38
Б	0,9385 x 40 x 8,7187 = 327,30	0,9385 x 35 x 8,7187 = 286,38	0,9385 x 30 x 8,7187 = 245,47	0,9385 x 25 x 8,7187 = 204,56	0,9385 x 20 x 8,7187 = 163,65

Б/К	100%	97,21%	93,74%	89,28%	83,33%

Из ове анализе је видљиво да за пуни пензијски стаж нема суштинске разлике између обрачуна пензијског основа примјеном коефицијената валоризације плата и одређивања личног коефицијента осигураника који служи за одређивање пензије примјеном бод система. Табела "Обрачун пензијског основа према коефицијентима валоризације" показује начин утврђивања пензијског основа као и евентуални лични коефицијент одређен према пензијском основу који је у ствари просјечна плата осигураника валоризована на одређену годину. Табела "Одређивање личног коефицијента за просјечне сате", показује начин одређивања личног коефицијента за истог осигураника. У табели "Примјери одређивања висине пензије" приказани су примјери одређивања висине пензије према коефицијентима валоризације и под истим условима по бод систему. **Евидентно је да је висина пензија иста по оба система само за пуни пензијски стаж и да је по бод систему мања за краћи пензијски стаж. Приликом увођења бод система, неопходно је на прави начин нормирати утврђивање општег бода у смислу повезивања са старим пензијама, као и начин усклађивања пензија.**

3.2.5.4.4 ПРОМЈЕНА НАЧИНА УСКЛАЂИВАЊА ПЕНЗИЈА У УСЛОВИМА УВОЂЕЊА БОД СИСТЕМА

Као што је досадашња анализа показала, једно од важнијих питања у систему пензијског и инвалидског осигурања је усклађивање пензија, а оно је у директној вези са начином одређивања пензија и стопом замјене. На основу праксе из бивше СФРЈ, постојећег система у Републици Српској, као и актуелних искустава других земаља, може се закључити да је пензије могуће одређивати и усклађивати (индексирати) на неколико начина.

Први начин је одређивање и усклађивање пензија према кретању плата, односно да се висина пензије одређује према платама валоризованим на годину која претходи години остваривања права на пензију (без обзира да ли коефицијентима валоризације или бод системом). На овај начин се обезбјеђује да се за исте услове одређује увијек иста висина пензије, без обзира на датум остваривања права, као и да је стопа замјене увијек иста. Када је у питању дилема коефицијенти валоризације или бод систем, предност се даје бод систему, због претходно изнесених аргумената.

Основно ограничење у примјени наведеног начина одређивања и усклађивања пензија је недостатак средстава за финансирање. Финансијски ефекти примјене овог модела у Републици Српској, детаљно су елаборирани у претходним поглављима. С обзиром на број осигураника, односно корисника права, годину на коју су усклађене пензије, као и потребна средства за исплату пензија, евидентно је да би дугорочно задржавање постојећег стања значило још веће „заостајање“ године на коју су усклађене пензије. Задржавање постојећег стања није корисно ни за садашње, а не би било ни за будуће кориснике, који би били додатно оштећени због негативних коефицијената валоризације.

Други систем одређивања пензије користи Србија, а врло слично и Хрватска, примјеном бод система, с тим што се општи бод усклађује (индексира) са трошковима живота. То обезбјеђује да је за исте услове увијек исти износ пензије, без обзира на датум остваривања права, што је прихватљиво. Међутим, тај систем има недостатак, у дијелу усклађивања, који у почетку није био видљив, а то је да се сваке године, с обзиром на разлику између раста плата и трошкова живота, смањује стопа замјене на штету корисника који право остварују касније. Разлика настаје због чињенице да се у општи бод уграђује негативна разлика између раста плата и трошкова живота, а губитници су само будући пензионери. У сљедећој табели и графикону је претпостављена примјена овог модела у Републици Српској од 2005. године па надаље, са тачним подацима о расту плата и трошковима живота и задатим условима за осигураника.

Табела 3-12 Усклађивање пензија и општег бода према стопи инфлације

Претпостављени лични коефицијент осигураника	2
Претпостављени пензијски стаж (у годинама)	40

Податак о години везан је за остваривање права, а податак о плати се односи на годину која претходи години остваривања права

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Плата (у КМ)	423	465	521	585	755
Стопа инфлације	2,2%	4,6%	4,3%	5,6%	3,6%
Вриједност општег бода усклађеног према стопи инфлације (у КМ)	8,00	8,37	8,73	9,22	9,55
Стопа раста плата	11,6%	9,93%	12,04%	12,28%	29,05%

	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Пензија - почетна и усклађена (у КМ)	640	669	698	737	764
Стопа замјене - почетна и накнадна	75,7%	72,0%	67,0%	63,0%	50,6%

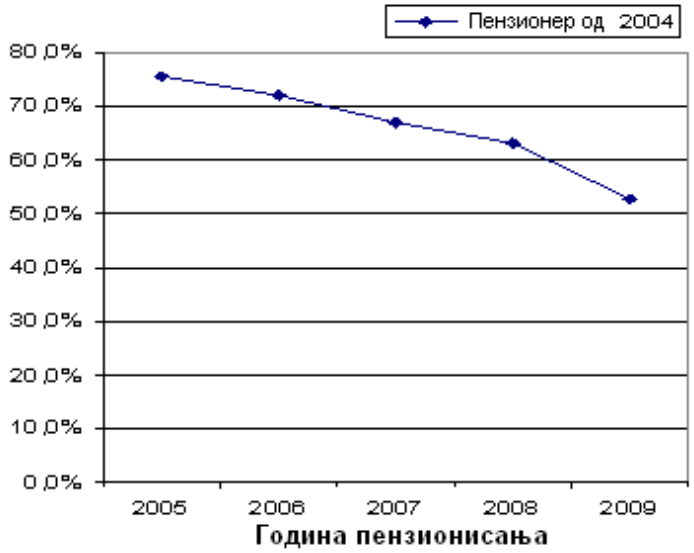

Графикон 3-19 : Стопе замјене ако се општи бод усклађује према стопи инфлације

Трећи систем полази од претпоставке да пензије не треба да се усклађују са кретањем плата него искључиво са трошковима живота. У том систему општи бод (или коефицијенти валоризације) би пратио кретање плата, а пензије би се усклађивале (индексирале) према трошковима живота. Тај модел обезбјеђује да је почетна стопа замјене, на дан остваривања права, иста за све са истим личним бодовима (видјети Табела 3-13 и Графикон 3-20). Међутим, недостатак је што за исте услове нису исти номинални износи пензија, што зависи од момента остваривања права на пензију. Уколико се настави тренд да је стопа раста плата значајно већа од стопе инфлације, номинална разлика у пензијама, "под истим условима", из године у годину, била би све већа. Наредни графикон представља пројекцију примјене овог система од 2005. до 2009. године, уз исте услове као за претходни графикон.

Табела 3-13 Усклађивање пензија према инфлацији, а општег бода према стопи раста плата

Претпостављени лични коефицијент осигураника	2
Претпостављени пензијски стаж (у годинама)	40

Податак о години везан је за остваривање права а податак о плати се односи на годину која претходи години остваривања права.

	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Плата (у КМ)	423	465	521	585	755
Стопа инфлације	2,2%	4,6%	4,3%	5,6%	3,6%
Вриједност општег бода усклађеног према стопи раста плата (у КМ)	8,00	8,79	9,85	11,06	14,27
	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Пензија - почетна и усклађена (у КМ)	640	669	698	737	764
		704	734	775	803
			788	832	862
				885	917
					1142
	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Стопа замјене - почетна и накнадна	75,7%	72,0%	67,0%	63,0%	50,6%
		75,7%	70,4%	66,2%	53,2%
			75,7%	71,1%	57,1%
				75,7%	60,7%
					75,6%

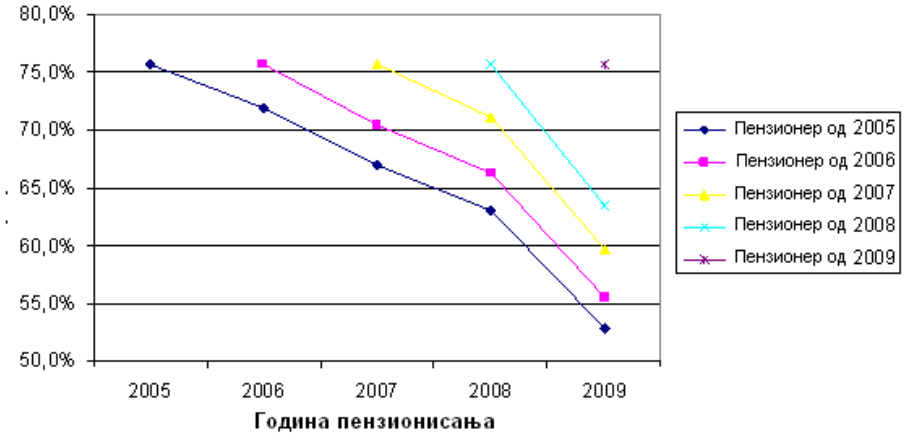

Графикон 3-20 : Стопе замјене ако се општи бод усклађује према стопи инфлације

Анализирајући све моделе одређивања и усклађивања пензија, а имајући при томе у виду стопу замјене, с обзиром на уочене недостатке сваког модела и реалне могућности економије Републике Српске, комбинација наведених модела била би најбоље рјешење. То подразумијева да се пензије одређују на основу општег бода, који се усклађује са стопом раста плата, а усклађују са комбинацијом стопе раста плата и стопе инфлације (по 50% - „швајцарски“ модел). На овај начин се обезбјеђује да и стари и нови корисници стартују са истом обрачунском стопом (видјети Табела 3-14 и Графикон 3-21).

Табела 3-14 : Усклађивање општег бода према стопи раста плата, а пензија према збиру половина стопе раста плата и стопе инфлације

Претпостављени лични коефицијент осигураника	2
Претпостављени пензијски стаж (у год)	40

Податак о години везан је за остваривање права а податак о плати се односи на годину која претходи години остваривања права.

	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Плата (у КМ)	423	465	521	585	755
Стопа инфлације	2,2%	4,6%	4,3%	5,6%	3,6%
Стопа раста плата	11,6%	9,93%	12,04%	12,28%	29,05%
Вриједност општег бода усклађеног према стопи раста плата (у КМ)	8,00	8,79	9,85	11,06	14,27
Половина збира	6,90%	7,26%	8,17%	8,14%	14,82%
	2005.	**2006.**	**2007.**	**2008.**	**2009.**
Пензија - почетна и усклађена (у КМ)	640	686	742	802	921
		704	761	823	945
			788	852	978
				885	1016
					1142

	2005	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Стопа замјене - почетна и накнадна	75,7%	73,8%	71,2%	68,5%	60,9%
		75,7%	73,0%	70,3%	62,6%
			75,7%	72,8%	64,8%
				75,7%	67,3%
					75,6%

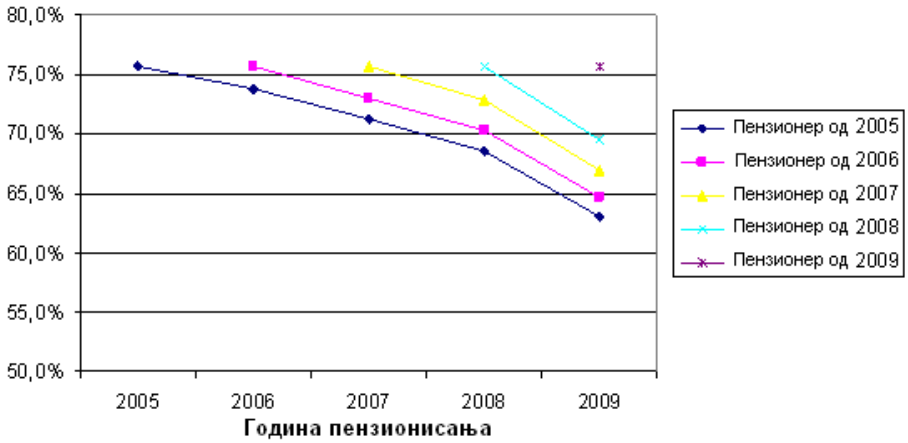

Графикон 3-21 Стопе замјене ако се пензије усклађују према половини стопе раста плата и половини стопе инфлације, а општи бод према стопи раста плата

Усклађивањем пензија комбиновано према расту плата и стопи инфлације се смањује разлика у стопама замјене која би настала примјеном трећег модела. Поред тога, треба прописати да стопа усклађивања пензија не може бити нижа од стопе инфлације. Предложеним моделом, износи пензија би се номинално разликовали и зависили би од раста плата. Разлика ће бити већа, уколико је већа разлика између стопе раста плата и стопе инфлације и обрнуто. Терет реформе на предложени начин подједнако пада на садашње и на будуће кориснике.

Имајући у виду изнесене предности и недостатке представљених модела, закључак је да увођење бод система, као начина одређивања пензије, има оправдања и да би могао унаприједити систем пензијског и инвалидског осигурања, уз претпоставку да се на систематичан начин ријеши усклађивање пензија. С обзиром на чињеницу да обезбјеђује финансијску одрживост система, веома важан приједлог је да и даље обавезно треба задржати мјесечно усклађивање (члан 162. Закона), што значи одређивање коефицијента исплате пензије према расположивим средствима.

3.2.5.5 Појединачна уплата и докуп стажа

Институт појединачне уплате доприноса

Институт **појединачне уплате доприноса** за пензијско и инвалидско осигурање уведен је у систем пензијског и инвалидског осигурања Законом о измјенама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању из 2003. године. Према закону, обвезник је дужан да допринос за пензијско и инвалидско осигурање уплати за све запослене раднике – осигуранике, приликом исплате плата и других примања по основу рада на која се, у складу са законом, плаћа допринос. Ако послодавац запосленим радницима у одређеном мјесецу није исплатио плату и друга примања по основу рада, дужан је да уплати

допринос до 15. у мјесецу за претходни мјесец, према основици коју представља износ плате на коју радник има право за тај мјесец, према закону и колективном уговору.

Изузетно, послодавац који до дана ступања на снагу наведеног закона није уплатио допринос како је прописано, може да уплати допринос за једног или више радника за одређени период уназад, ако тиме радници стичу право на дио стажа осигурања који им недостаје за остваривање права на пензију. Уколико не постоји послодавац, допринос може уплатити правни сљедбеник послодавца или сам радник. Уплата за одређени период уназада могла се примјењивати најдаље до 31. децембра 2004. године.

По истеку овог периода институт појединачне уплате се примјењивао са прекидима, да би Законом о измјенама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању из 2008. године, било прописано да ће се појединачна уплата примјењивати до 31.12.2009. године.

Према посљедњем Закону о измјенама Закона о пензијском и инвалидском осигурању од 05.01.2009. године, **послодавац је дужан да допринос** за пензијско и инвалидско осигурање **уплати за све раднике, приликом исплате плата и других примања** по основу рада на која се, у складу са законом, плаћа допринос.

Изузетно, послодавац који до дана ступања на снагу наведеног закона није уплатио допринос како је прописано, може уплатити допринос за једног или више радника за одређени период **уназад, ако радници са тим стажом осигурања испуњавају услове за остваривање права на пензију**. Допринос може уплатити послодавац, правни сљедбеник послодавца или сам радник.

Дакле институт појединачне уплате се у протеклим периодима примјењивао, али никада није нашао стално мјесто у пензијском систему. Свако његово увођење било је временски ограничено, и према посљедњим измјенама закона појединачна уплата се задржава до краја 2009. године.

Овакав приступ у погледу **лимитирања употребе** појединачне уплате је оправдан, јер је и само увођење овог института у систем пензијског и инвалидског осигурања **посљедица аномалије која се огледа у нередовном плаћању доприноса,** с једне стране, а истовремено је израз шире друштвене потребе за збрињавање оних категорија осигураника који су се, не својом кривицом, нашли у ситуацији да су им угрожене могућности остваривања права из пензијског и инвалидског осигурања.

Треба нагласити да се ради о неблаговремено измиреним обавезама за што обвезник мора платити законом прописану камату. Међутим, примјењујући документ Народне скупштине Републике Српске „Основи програма социјалног збрињавања радника који ће процесом приватизације, стечаја и ликвидација предузећа остати без запослења“ („Службени гласник Републике Српске“ број 68/03), одлуке Владе Републике Српске о критеријумима и додатним процедурама за одлучивање по захтјевима за социјално

збрињавање радника[47] и Одлуке о начину измирења обавеза по захтјевима за социјално збрињавање радника[48], министар рада и борачко инвалидске заштите донио је Упутство о признавању права из пензијског и инвалидског осигурања по основу уплаћених доприноса из средстава социјалног збрињавања радника. Према том Упутству радницима је омогућено остваривање права на пензију уколико су обавезе измирене у висини главнице не рачунајући камате. Камате и даље остају обавеза послодавца и право Фонда ПИО да изврши наплату потраживања у складу са прописима, укључујући и наплату из стечајне масе дужника.

Истовремено, институту појединачне уплате потребано је приступити са великим опрезом. То значи да се не смије схватити као трајан и системски приступ рјешавању проблема неплаћања доприноса, јер по својој природи не подржава основне принципе свих видова осигурања, па тако и пензијског и инвалидског осигурања. Проблем наплате доприноса мора се третирати другим механизмима, првенствено јачањем финансијске дисциплине, свим могућим правним инструментима и санкцијама, а употреба појединачне уплате може се сматрати оправданом само у контексту економски изузетно тешких периода за друштво у цјелини.

Институт докупа стажа

Законом о измјенама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању из 2002. године у систем пензијског и инвалидског осигурања уведен је **институт докупа стажа,** и то као институт **временски ограниченог трајања.**

Чланом 43. Закона прописано је да за осигураника који не испуњава услове прописане за остваривање права за старосну пензију, послодавац, односно сам осигураник може докупити недостајући стаж, ако с тим стажом испуњава услове за остваривање права на пензију, а највише 3 године.

Законом о измјенама и допунама Закона о пензијском и инвалидском осигурању из 2008. године у систем пензијског и инвалидског осигурања институт докупа стажа уведен је као трајан институт, односно тренутно не постоје временска ограничења у погледу могућности употребе докупа стажа.

Коришћењем овог института право на старосну пензију до краја 2008. године остварило је 828 корисника. Просјечан износ средстава, у случају када се докуп врши до 40 година пензијског стажа за докуп једне године, износи око 7000 КМ.

3.2.5.6 Лимитиране пензије

У пензијским системима међугенерацијске солидарности уобичајено је да се постављају доњи и горњи лимити пензија, што је један од битних елемената редистрибуције средстава

[47] број: 02/1-020-778/04, од 15. 06. 2004. године
[48] број: 02/1-020-787/04, од 15. 06. 2004. године

и солидарности између чланова система. **Минимална пензија**, као компонента пензијског система, треба да обезбиједи **апсолутни животни стандард пензионера**. У том смислу, потребно је утврђивати индекс сиромаштва популације пензионера и мјерити га у односу на индекс сиромаштва опште популације. У принципу, пензионери су популација која је у свим системима под већим ризиком сиромаштва од просјека становништва.

Питање најниже пензије регулисано је чланом 90. став 2. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, којим је прописано да најнижа пензија не може бити нижа од 50% просјечне пензије у Републици исплаћене за мјесец децембар претходне године. На тај начин, омогућено је да **минимална пензија** слиједи раст просјечне пензије, те се сваке године у јануару врши повећање минималне пензије. Према одлуци Владе Републике Српске, минимална пензија тренутно износи 160,00 КМ.

Поред минималне пензије, чланом 90. став 1. Закона, нормирана је и **загарантована пензија**. Загарантована старосна пензија, односно пензија за пуни пензијски стаж прописан законом, не може бити нижа од просјечне пензије у Републици исплаћене за мјесец децембар претходне године. На тај начин, врши се заштита оних корисника који имају пун пензијски стаж (40 година), али је њихов пензијски основ испод одређеног нивоа, те им се гарантује износ просјечне пензије исплаћене за децембар претходне године.

Закон о пензијском и инвалидском осигурању не садржи одредебе о **највишој пензији.**

У Републици Србији је прописан најнижи износ личне пензију у висини од 25% од просјечне зараде запослених у претходној години. Тако утврђен износ пензије даље се усклађује као и остале пензије. Највиши износ пензије одређује се тако што лични коефицијент (збир годишњих коефицијената подијељен са периодом за који су обрачунати), не може износити више од четири.

У Републици Хрватској, најнижа пензија одређује се за сваку годину пензијског стажа у висини од 0,825% од просјечне бруто плате свих запослених. Највиши износ пензије се одређује ограничавањем највишег годишњег личног коефицијента на пет и личног коефицијента на четири.

Постојеће рјешење у Републици Српској је у погледу најниже пензије слично оном у Србији, али је и повољније за кориснике, јер се односи и на породичне пензије. Такође, за разлику од рјешења у Хрватској, овакав приступ има више социјалних елемената, што и јесте смисао најниже пензије.

Што се тиче највише пензије, уколико се обрачун пензије буде вршио према бод систему, ово питање треба ријешити лимитирањем личног коефицијента. У супротном, треба размишљати у правцу лимитирања највише пензије према просјечној плати у претходној години.

3.2.5.7 Социјална пензија и сиромаштво пензионера

Социјална пензија у последњој деценији постаје шире прихваћена идеја, коју промовишу међународне финансијске институције (Свјетска банка), као и Међународна организација рада. Тако, на примјер, Свјетска банка, свој иницијални модел пензијских система са 3 стуба редизајнира у **модел са 5 стубова,** од којих тзв. нулти стуб представља **основну или социјалну пензију.** При томе се, ипак, заузима становиште да је свака земља специфична, те да модел мора одражавати административне и фискалне капацитете, као и економске и социјалне услове конкретне земље. Земље које су увеле социјалну пензију су скандинавске земље, Канада, Аустралија, Словенија, а дио транзицијских земаља интензивно разматра ову опцију, што је посебно потенцирано свјетском економском кризом.

Социјална пензија, неспорно, има значајну улогу у очувању социјалне стабилности друштва, посебно у транзицијским земљама, гдје се социјална структура друштва значајно промијенила и гдје је повећан проценат становништва изложен ризику сиромаштва. Са тог аспекта, социјална пензија би позитивно утицала на побољшање стандарда угрожених категорија становништва.

С друге стране, свака земља треба да размотри финансијске аспекте увођења социјалне пензије. Могући модалитети финансирања су из прихода од ПДВ-а, акциза и других врста пореза на луксузну робу (порез на дуван и дуванске производе, алкохол и сл.).

Друго, не мање важно питање је **прописивање критеријума за остваривање овог права.** У принципу, како се ради о врсти социјалног давања, са циљем заштите од сиромаштва, потребно је увести мјерење, тј. тестирање квалификованости лица по основу укупних расположивих средстава, укључујући њихове приходе и имовину (енгл. *means-tested*). Међутим, искуства земаља које су увеле овај институт су у том погледу различита, што зависи од административних капацитета и културолошког насљеђа и сл. Чак се сусрећу и рјешења по којима се одустаје од поменутог тестирања, због високих административних трошкова, а социјална пензија се уводи као опште право за све резиденте изнад одређене старосне доби.

Савјетници за пензиону реформу у оквиру већ споментуог SITAP Пројекта, предложили су увођење права на социјалну пензију у систем пензијског и инвалидског осигурања Републике Српске и Босне и Херцеговине. Према том приједлогу, право на социјалну пензију би имали грађани Републике Српске **старији од 65 година са пребивалиштем на подручју Републике у последњих 25 година, а који немају друга примања и приходе**. То право би се у потпуности финансирало из Буџета Републике Српске. Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, које је надлежно за укупну социјалну политику, је мишљења да треба пружити додатну заштиту социјално угроженим лицима старијим од 65 година живота, али не у облику социјалне пензије и да су облици и ниво заштите ове популације уврштени у приједлоге радне верзије Закона о социјалној заштити..

Имајући у виду све наведено, као и чињенице да је право на пензију право из радних односа, у оквиру ове Стратегије заузет је став да **социјална пензија, за сада, не би требала бити право које се остварује у систему пензијског и инвалидског осигурања, већ у систему социјалне заштите**. Такође, треба имати у виду чињеницу да се овог тренутка не може дати прецизнија процјена броја потенцијалних корисника социјалне пензије, а тиме ни процјена потребних средстава. Треба избјећи досадашњу праксу увођења нових права без квантификација дугорочних финансијских ефеката по систем у цјелини. Наиме, Република Српска нема прецизне податаке о структури лица старијих од 65 година која би била квалификована за социјалну пензију (према извршеним процјенама, у 2006. години било је око 224 хиљаде лица старијих од 65 година), јер није извршен попис становништва, а и непотпуне су базе података институција социјалне заштите Републике Српске.

То не значи да када се стекну услови (попис становништва и економске претпоставке) да ово питање не треба поновно размотрити, поготово имајући у виду и Уставом обезбијеђену заштиту посебних категорија становништва.

Умјесто увођења права на социјалну пензију, за сада би било сврсисходније анализирати могућност смањивања доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију (нпр. са 20 на 15 или 10 година), што познају и системи других земаља.

На овај начин, систем обавезног пензијског осигурања би био правичнији према осигураницима који су доприносе уплаћивали 10-так година, што се, ипак, не може сматрати занемарљиво кратким периодом уплате. Такође, врло је вјероватно да би се обухват система повећао, јер би интерес за уплату барем минималног броја година пензијског стажа имао већи број лица који су на било који начин упослени. Ово посебно важи за жене које, због рађања и потребе подизања породице, имају другачије обрасце понашања као радна снага. Остали грађани, који не би могли остварити право у систему пензијског и инвалидског осигурања, уколико се нађу у стању социјалне угрожености и без увођења института социјалне пензије, могу остваривати права у систему социјалне заштите. Ефекти оваквог рјешења су повећање броја корисника права из пензијског и инвалидског осигурања оним лицима која до сада, због прописаног минимума стажа осигурања од 20 година, нису могли остварити право на пензију.

Снижавањем доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију са 20 на 10 година са сигурношћу се може констатовати да би износи тих пензија били испод износа садашње најниже пензије. То значи да би најнижу пензију примали корисници са 10, али и неки корисници са 20 односно 30 година стажа осигурања. У том смислу, неопходно је одредити више нивоа загарантоване пензије зависно од дужине пензијског стажа. На примјер: за стаж од 10 – 19 година 25% од просјечне пензије из децембра претходне године (сада око 80 КМ), од 20 – 30 година 50% (око 160 КМ), за 30 – 40 година 75% (240 КМ) и за 40 година 100% (око 320 КМ). Износ средстава који би био потребан за исплату ових пензија не може се прецизно утврдити, јер се не може утврдити број лица

која би остварила право по овом основу и њихов стечени пензијски стаж, због неријешеног проблема непотпуне матичне евиденције са подацима до 1991. године. Оно што се може квантификовати у случају примјене више нивоа загарантоване пензије, било би повећање средстава за око 330 хиљада КМ мјесечно у односу на садашња средства за финансирање најнижих пензија. Наведени износ односи се на кориснике који имају 30 до 40 година пензијског стажа и који сада примају између 160 и 240 КМ.

Сиромаштво у Републици Српској

У контексту социјалне пензије потребно је размотрити и неке аспекте сиромаштва у РС, које посебно погађа пензионерску популацију.

Сиромаштво је вишедимензионални економски и социјални проблем, који има посљедице на доходак, здравље, образовање, услове становања, слободно вријеме – у ствари на цјелокупан животни стандард појединца и његове породице. Својствено је свим друштвима (без обзира на стандард, културу и вријеме) да не виде оно што не желе видјети[49].

У теорији и пракси, до данас није постигнута сагласност око дефиниције сиромаштва. Користе се различити методи за одрђивање линије сиромаштва као и броја сиромашног становништва. Сиромаштво се дефинише помоћу висине дохотка/потрошње, као апсолутна или релативна категорија и употребљавају се објективни или субјективни показатељи при одређивању сиромашних лица. Линија сиромаштва практично је праг испод кога се становништво сматра сиромашним у друштву у којем живи.

Апсолутна линија сиромаштва има за основу "објективна" мјерила. Апсолутна линија сиромаштва може бити: линија екстремног сиромаштва и линија генералног сиромаштва. Екстремна линија сиромаштва, која се још назива и линија прехрамбеног сиромаштва, одређује се на основу вриједности прехрамбеног пакета, која садржи минимум неопходних калорија и храњивих твари. У одређивању генералне линије сиромаштва узима се у обзир да појединац има и друге потребе изузев хране за преживљавање, нпр. стан, одјећу и сл. Апсолутна линија сиромаштва одређује се према сваком појединцу, без обзира на мјесто и вријеме у којем живи.

Релативна линија сиромаштва (сиромаштво усљед неједанкости) представља ниво прихода испод кога особа не може набавити **све** ресурсе неопходне за живот. Узима у обзир општи ниво благостања (животни стандард) у заједници и сматра се да су лица сиромашна уколико су сиромашна у поређењу са другим члановима заједнице. У том смислу сиромаштво је динамична, а не статична појава.

Популација испод линије сиромаштва се по аутоматизму сматра сиромашном и захтијева читав низ социјалних услуга, од којих је прва, материјална помоћ.

[49] "Иако је наше непримјећивање (сиромаштва) могуће објаснити, не може нам се опростити.“ (Нада Стропни Излагање са научног скупа DOMUS - Center za zaščito potrošnikov, Љубљана)

Сиромаштво, мјерено апсолутном линијом, нестаје током економског раста. Супротно томе, сиромаштво мјерено помоћу релативне линије може се смањити само смањивањем доходовне неједнакости. У крајњем случају, ако се линија сиромаштва дефинише као постотак у дистрибуцији дохотка, показатељ сиромаштва неће се промијенити све док у друштву постоји неједнакост.

Мјерење сиромаштва у Републици Српској

На основу анкетног истраживања о потрошњи домаћинства у Републици Српској у 2007. години, по **први пут израчуната је линија сиромаштва за Републику Српску**. Добијени су резултати о апсолуној и релативној линији сиромаштва, засновани на подацима о потрошњи домаћинства.

Процјена сиромаштва, заснована на апсолутној и релативној линији сиромаштва, ослања се на податке Анкете о потрошњи домаћинстава из 2007. године. Прикупљени подаци омогућују да се оцијени ниво сиромаштва у Републици Српској.

Апсолутна линија сиромаштва дефинисана је као потрошња неопходна за задовољење минималних животних потреба становништва, без обзира на вријеме и мјесто у којем живи.

Апсолутна линија сиромаштва се израчунава у складу са методом „трошкова основних потреба“ и састоји се од:

1. линије хране или линије екстремног сиромаштва (тј. трошкови прехрамбене потрошачке корпе) и
2. одговарајућих издатака за набавку основних непрехрамбених производа.

У првом кораку дефинисана је линија хране или линија екстремног сиромаштва. Како би се установила линија хране дефинисана је прехрамбена потрошачка корпа из Анкете о потрошњи домаћинстава из 2007. године. Прехрамбена потрошачка корпа је израчуната на основу потрошње хране домаћинстава репрезентативне групе. Минимална калоријска вриједност прехрамбене потрошачке корпе одређена је на 2100 калорија дневно по особи што је у складу са препоруком Свјетске банке (2003.), док састав прехрамбене потрошачке корпе одражава стварну структуру исхране становништва у Републици Српској. Тако је добијена **линија хране у 2007. години у износу од 893,65 КМ годишње по члану домаћинства**.

Ова линија се дефинише као потрошња неопходна за задовољавање основних потреба за храном, па се због тога екстремно сиромашним сматра оно становништво чија је укупна потрошња испод линије хране.

У другом кораку дефинисана је генерална линија сиромаштва, која поред издатака за храну садржи и дио издатке за непрехрамбене производе потребне за задовољавање осталих основних потреба.

У 2007. години генерална линија **сиромаштва** у Републици Српској износи **2.412,88** КМ **годишње по члану домаћинству**.

Релативна линија сиромаштва омогућује поређење стандарда једне категорије становништва са другима у истом друштву, зависно од њихових издатака за потрошњу на посматраној територији. Међутим, оваква граница није погодна за праћење промјене стања у временском континуитету.

Релативна линија сиромаштва у Републици Српској за 2007. годину, израчуната је на основу 60% медијане мјесечних издатака за потрошњу и износила је **350,22 КМ мјесечно по прилагођеном члану домаћинства**. Домаћинства која имају мјесечне издатке за потрошњу испод ове линије сматрају се сиромашним.

Анализа сиромаштва у Републици Српској – са освртом на популацију пензионера[50]

Према подацима из „Анкете о потрошњи домаћинстава у 2007. години“ просјечан број чланова домаћинства у којима је носилац домаћинства пензионер износи 2,75. Када се посматра **апсолутна (екстремна) линија** сиромаштва од 893,65 КМ по члану на годишњем нивоу, и ако се крене од претпоставке да свако домаћинство, којем је носилац домаћинста пензионер, има само приходе од пензије (чланови његовог домаћинства немају никакве приходе), долази се до закључка да се сва таква домаћинства, чији носилац - пензионер прима испод 205 КМ мјесечно, налазе испод апсолутне (екстремне) линије сиромаштва. У складу са претходним, значи, да ови пензионери и чланови њихових домаћинстава немају довољно за задовољење минималних животних потреба за храном.

Ако се посматра **апсолутна (генерална) линија** сиромаштва (код које су искључени трошкови здравства) од 2.412,88 КМ по члану на годишњем нивоу, и ако се крене од претпоставке да свако домаћинство којем је носилац домаћинста пензионер има само приходе од пензије (чланови његовог домаћинства немају никакве приходе), долази се до закључка да се сва таква домаћинства, чији носилац - пензионер прима испод 553 КМ мјесечно, налазе испод апсолутне (генералне) линије сиромаштва. То значи да ови пензионери и чланови њихових домаћинстава немају довољно за задовољење основних потреба (храна и непрехрамбени производи).

Према **релативној линији** сиромаштва праг сиромаштва је 350,22 КМ по члану домаћинства на мјесечном нивоу. Уколико се зна да је просјечно пензионерско домаћинство величине 2,75 онда се види да су за једно такво домаћинство потребна примања од 963 КМ на мјесечном нивоу да не би била испод прага релативног сиромаштва. Уколико домаћинство чији је носилац домаћинства (пензионер) и прима само приходе од пензије, а у домаћинству нико нема било какве приходе, онда се сва таква домаћинства чији носилац домаћинства (пензионер) прима мање од 963 КМ налазе у

[50] Извор: Анкета о потрошњи домаћинстава у 2007. години

неповољнијем економском (потрошачком) положају од осталих категорија становништва у друштву.

3.2.5.8 Привилегована права

Већина PAYG пензијских система омогућава одређеним категоријама осигураника да остваре пензију под повољнијим условима или у већем обиму. И овдје се испољава посебан вид редистрибутивног карактера оваквог пензијског система. Свака земља има своје економске, историјске и социјалне специфичности, које се одражавају на овај сегмент пензијског система.

Привилегована права у Републици Српској

Под појмом привилегованих права, подразумијевају се права из пензијског и инвалидског осигурања остварена под повољнијим условима или права одређена у већем обиму од права остварених по општим прописима. Под правима оствареним по општим прописима подразумијевају се права остварена на основу пензијског стажа за који је плаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање. Систем пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској је преузимањем исплата пензија остварених прије 1992. године, практично, преузео и привилегована права остварена по ранијим прописима.

Привилегована права у систему пензијског и инвалидског осигурања у Републици Српској остварују се по три основа:

1. по основу посебног стажа у двоструком трајању у смислу члана 42. Закона,
2. права која се обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника и
3. права која се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале осигуранике.

С обзиром на обимност набрајања појединачних права која се могу остварити у складу са Законом, у наставку се даје само крађи преглед признатих права према претходном набрајању, док се детаљан преглед свих врста ових права даје у прилогу Стратегије.

1) Права по основу посебног стажа у двоструком трајању

- пензије по основу учешћа оружаних снага РС
- пензије по основу учешћа у НОР-у.

Права која се обезбјеђују само одређеним категоријама корисника

- пензије припадника РСУП, ССУП, бивше СРБиХ односно СФРЈ
- пензије припадника МУП-а Републике Српске
- изузетне пензије
- административне пензије по ранијим прописима

- пензије по основу посебног стажа у једноструком трајању (вријеме ван радног односа)
- пензије остварене под повољнијим условима у односу на остале осигуранике.

Права која се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале осигуранике

- зајамчене пензије
- најниже пензије.

Законом о пензијском и инвалидском осигурању, борцима (учесницима оружаних снага РС) и учесницима НОР-а дата су додатна права која се огледају у:

- посебном стажу у двоструком трајању, а што значи пријевремено пензионисање - члан 42. Закона,
- минималном пензијском основу (просјечна плата у РС у години која претходи години на коју су усклађене пензије – тренутно 2006. година, 465КМ) – члан 87. Закона (измјене Закона из 2008. године),
- увећање пензијског основа (према категоријама бораца: I – 30%, II – 15%, III и IV – 10%) - члан 87. Закона (измјене Закона из 2008. године) и
- увећање пензије за борца који према укупном пензијском стажу не може остварити пензију у проценту који по закону припада за пуни пензијски стаж (према категорији бораца: I – 60%, II – 40%, III и IV – 20%, V – VII – 10%), с тим што пензија не може бити већа од процента за пуни пензијски стаж – члан 89. Закона (измјене Закона из 2008. године).

Измјенама Закона из 2008. године извршено је усклађивање борачких категорија у погледу остваривања права, али је, истовремено, обим права утврђен без квантификација будућих обавеза на дугорочној основи. Такав приступ доводи у питање финансијску одрживост, што се у наставку елаборира.

Измјенама Закона крајем 2009. године укинут је члан 89, а у члану 87. гарантује се пензијски основ за борце I од V и категорије и учеснике НОР-а до 9.9.1943. године, а осталим се утврђује по општима прописима.

Финансирање привилегованих права у Републици Српској

Чланом 194. став 1. тачка 2. Закона прописано је да се средства за финансирање права из пензијског и инвалидског осигурања утврђених законом, као и средства за финансирање трошкова Фонда ПИО, поред осталих извора, обезбјеђују и из буџета Републике Српске.

Надаље, чланом 199. став 1. Закона, регулисано је да Република Српска обезбјеђује Фонду средства за покриће расхода по основу посебног стажа утврђеног у смислу члана 42. овог закона, као и за покриће трошкова за права која се по овом закону или другим прописима

обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника или се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале осигуранике. Ставом 2. прописано је да Фонд води посебну евиденцију о средствима за покриће привилегованих права и да на основу тога свака три мјесеца испоставља рачун Републици.

У циљу извршења наведене обавезе, Фонд ПИО је сачинио Шифарник обавеза Републике и **први пут у септембру 2008. године, доставио мјесечни извјештај обрачуна обавеза.**

У Прилогу Стратегије налази се Шифарник обавеза Републике који се користи за евидентирање пензија корисника у којима постоји обавеза, а у наставку се даје табела која репрезентује обрачун обавеза буџета на мјесечном нивоу.

Табела 3-15 : Мјесечни извјештај обрачунатих обавеза буџета по врстама обавезе за мјесец септембар 2008. године Извор: Фонд ПИО

Р.б	Врста обавезе			НИВО	СТ		ИН		ПП		СВЕГА		По рјешењу		До најниже		До зајамчене		По разликама	
					број	износ	број	износ	број	износ	број	износ	број	износ	број	износ	број	износ	број	износ
1	2			3	4	5	6	7	8	9	10(4+6+8)	11(5+7+9)	12	13	14	15	16	17	18	19
1	Са посебним стажевима	само по основу	учешћа у НОР-у	8,1	2.410	559345,44	1.185	336.737,73	4.578	636.371,88	8.173	1.532.455,05	8.173	1.526.273,34	80	3.140,10	0	0,00	15	3.041,61
2			осталог посебн. Ст. у бившој БиХ	8,2	333	22607,67	166	9.608,26	728	36.152,58	1.227	68.368,51	1.227	53.284,33	351	14.293,80	16	484,10	2	306,28
3			учешћа у ОС РС	8,3	26.543	6626142,53	10.592	2.083.645,90	10.289	1.279.502,14	47.424	9.989.290,57	47.424	9.492.058,71	969	32.405,10	70	2.001,70	537	462.825,06
4			осталог пос. ст. у РС	8,4	409	38952,45	161	8.625,69	57	1.961,40	627	49.539,54	627	46.997,27	57	1.006,20	2	76,30	4	1.459,77
5			УКУПНО (1-4)		29.695	7247048,09	12.104	2.438.617,58	15.652	1.953.988,00	57.451	11.639.653,67	57.451	11.118.613,65	1.457	50.845,20	88	2.562,10	558	467.632,72
6		комбиновано	из бивше БиХ	8,5	1.258	313538,92	753	256.957,67	3.236	560.122,26	5.247	1.130.618,85	5.247	1.101.149,46	29	1.339,50	2	73,00	8	28.056,89
7			из РС	8,6	157	22638,81	48	4.505,10	33	1.622,74	238	28.766,65	238	28.234,23	7	243,90	0	0,00	3	288,52
8			из бивш. БиХ и РС	8,7	163	29491,61	56	8.270,20	131	14.941,52	350	52.703,33	350	51.828,80	7	319,00	0	0,00	2	555,53
9			УКУПНО (6-8)		1.578	365669,34	857	269.732,97	3.400	576.686,52	5.835	1.212.088,83	5.835	1.181.212,49	43	1.902,40	2	73,00	13	28.900,94
10	СВЕГА (5 + 9)				31.273	7612717,43	12.961	2.708.350,55	19.052	2.530.674,52	63.286	12.851.742,50	63.286	12.299.826,14	1.500	52.747,60	90	2.635,10	571	496.533,66
11	Из чл. 35. Зак. - није плаћ. доп. (без НОР-а или ВРС)			8,8	223	20847,58	247	8.401,13	185	5.438,72	655	34.687,43	655	32.969,25	51	1.425,10	10	197,20	1	95,88
12	Из чл.35. Зак. - није плаћ. доп. (са НОР или ВРС)			8,9	162	64374,84	114	16.907,61	83	9.087,30	359	90.369,75	359	86.382,30	4	169,50	0	0,00	3	3.817,95
13	УКУПНО (11 + 12)				385	85222,42	361	25.308,74	268	14.526,02	1.014	125.057,18	1.014	119.351,55	55	1.594,60	10	197,20	4	3.913,83
14	СВЕГА (10 + 13)			8	31.658	7697939,85	13.322	2.733.659,29	19.320	2.545.200,54	64.300	12.976.799,68	64.300	12.419.177,69	1.555	54.342,20	100	2.832,30	575	500.447,49
15	Жене члан 231. став 5.			9	12.157	446027,98	6.785	206.212,82	600	23.124,40	19.542	675.365,20	19.542	629.218,89	1.750	40.635,50	183	4.457,20	14	1.053,61
16	Узрок инв./смрти, узр. пос. веза(непокр. Рад. век)			7	0	0,00	519	251.835,87	12.430	4.593.636,34	12.949	4.845.472,21	12.949	4.717.757,20	11	307,50	0	0,00	95	127.407,51
17	Члан 75. ст. 5. Закона	жене	са 35 а мање од 40 год. стажа осиг	6,1	5.534	1586351,39	0	0,00	11	2.153,50	5.545	1.588.504,89	5.545	1.504.850,40	19	395,60	112	2.716,50	69	80.542,39
18			са 20 а мање од 35 год. стажа осиг	6,2	5.160	1388969,11	0	0,00	18	3.792,70	5.178	1.392.761,81	5.178	1.313.863,60	545	13.155,10	12	311,70	84	65.431,41
19			УКУПНО	6	10.694	2975320,50	0	0,00	29	5.946,20	10.723	2.981.266,70	10.723	2.818.714,00	564	13.550,70	124	3.028,20	153	145.973,80
20	административне пензије			5	36	11765,30	0	0,00	3	844,90	39	12.610,20	39	12.610,20	0	0,00	0	0,00	0	0,00
21	МУП, бивше СФРЈ и РС			4	2.004	740985,84	0	0,00	581	94.268,21	2.585	835.254,05	2.585	825.836,79	13	513,30	2	33,30	11	8.870,66
22	Члан 231. Закона ст.3.			3	2.717	701990,35	0	0,00	1.402	339.567,57	4.119	1.041.557,92	4.119	958.073,08	1.371	77.362,40	0	0,00	9	6.122,44
23	Изузетне пензије бивше СФРЈ, члан 80. ОЗОПО			2	102	38633,31	0	0,00	163	39.094,60	265	77.727,91	265	73.273,31	44	4.108,90	0	0,00	1	345,70
24	Изузетне пензије по одлукама Владе РС			1	5	3154,46	2	4.840,56	27	55.471,16	34	63.466,18	23	7.127,86	0	0,00	31	56.256,60	4	81,72
25	Загарантоване пенз.			10	111	3534,41	0	0,00	31	893,70	142	4.428,11	0	0,00	0	0,00	142	3.764,10	4	664,01
26	Најниже пензије			11	1.343	40521,44	2.437	71.725,58	12.456	491.154,40	16.236	603.401,42	0	0,00	16.236	587.232,80	0	0,00	67	16.168,62
27	Пријевр. Ст. одр. Категор.			0	84	89927,44	0	0,00	0	0,00	84	89.927,44	84	45.125,80	0	0,00	0	0,00	27	44.801,64
28	У К У П Н О (20 -27)				6.402	1630512,55	2.439	76.566,14	14.663	1.021.294,54	23.504	2.728.373,23	7.115	1.922.047,04	17.664	669.217,40	175	60.054,00	123	77.054,79
29	СВЕУКУПНО (14+15+16+19+28)				60.911	12749800,88	23.065	3.268.274,12	47.042	8.189.202,02	131.018	24.207.277,02	114.629	22.506.914,82	21.544	778.053,30	582	70.371,70	960	851.937,20

Претходна табела изабрана је као први **репрезентативни примјер** потпуног мјесечног обрачуна обавеза буџета по основу привилегованих права (септембар 2008.године). На основу овог извјештаја може се констатовати да, нпр, за септембар 2008. године, обавеза из буџета износи око 24,2 милиона КМ (колона 11). Из табеле је видљиво (колона 10.) да се обавеза Републике, за наведани мјесец односи на 131.018 пензија, од чега **највећи број** - 47.424 чине корисници који имају учешће у **ВРС**, затим **НОР-а** -8.173 корисника. Обавеза само за ове категорије чини скоро половину укупне обавезе. Значајни износи средстава потребни су и за финансирање пензија за **пријевремено пензионисање осигураника женског пола** – 35 година стажа осигурања без обзира на године живота, као и средства до најниже и зајамчене пензије. Преглед законских обавеза Републике, просјечан број корисника и дозначених средстава за измирење истих у периоду 2006.-2009. година приказан је у наредној табели.

Табела 3-16 Преглед законских обавеза Републике и дозначених средстава за измирење у периоду 2006. – 2008. година

година	Обавезе по члану 199. Закона о ПИО				Права на старосну пензију одређених категорија осигураника		Укупно фактурисане обавезе (мил. КМ)	Уплате из буџета за намирење законских обавеза (мил. КМ)
	Број корисника (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)	Број корисника за намирење до минималне пензије (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)	Број корисника (јуни мјесец)	Годишњи износ (мил. КМ)		
1	2	3	4	5	6	7	8(3+5+7)	9
2006.*	103.604	119,25	22.322	7,58	0.00	0.00	126,83	126,82
2007*	105.949	131,91	19.583	7,36	0.00	0.00	139,27	139,26
2008.	109.360	174,83	21.301	10,36	90[51]	0,51	185,69	160,00
2009.	134.777	291,60	21.312	9,15	210	1,52	302,27	160,00

Извор: Фонд ПИО РС

* Подаци о броју корисника у 2006. и 2008. су сразмјерна процјена у односу на 2008. годину, а исто се односи и на обавезе.

Иако износ обавеза Републике Српске за покриће расхода по основу посебног стажа, као и за покриће трошкова за права која се по Закону или другим прописима обезбјеђују само одређеним категоријама осигураника, или се обезбјеђују у већем обиму у односу на остале, представљају један од најважнијих података за оцјену тренутне и пројектоване буџетске одрживости финансирања признатих права, битно је истаћи да контролу материјалне исправности испостављених фактура од Фонда ПИО према Влади РС до 2009. године, није могуће извршити са прихватљивом поузданошћ (укључујући број корисника и износ обавезе, а што се види из података у претходној табели). Наиме, обрачун обавеза

[51] У табели су приказани и корисници 90 посебних пензија који су право на пензију остварили под повољнијим условима у складу са одредбама Закона о остваривању права на старосну пензију одређених категорија осигураника („Службени гласник Републике Српске“ бр. 33/08). Процјењује се да ће по овом Закону право на пријевремену старосну пензију остварити око 200 корисника.

РС, **до марта 2008. године**, Фонд ПИО је вршио на основу тзв. **статистичких процјена**. Тек у марту 2008. године направљен је апликативни софтвер, који омогућује прецизан и поуздан обрачун по овом основу, полазећи од стварних података појединог корисника, **издвајајући пензије по посебним правима од пензија по општим прописима.** Такође, треба нагласити да до краја 2008. године обрачунати износ, без обзира како је извршен обрачун, није и фактурисан. **Фактурисање је било условљено планираним средствима буџета за ове намјене.** За првих 10 мјесеци 2009. године, први пут је у потпуности примијењена апликација за обрачун обавеза буџета Републике у складу са чланом 199. Закона, на основу чега је утврђен износ од **254,26 мил**. КМ, односно са пројекцијом за новембар и децембар, обавезе износе око **302** мил КМ, за **135 хиљада корисника**. Истовремено дозначена буџетска средства до новембра 2009. године износе **147,33** мил. КМ, а укупна годишња намјенска средства су планирана у износу од **160 мил.** КМ.

Као што је већ речено, за очекивати је да се у наредним годинама повећава број корисника којима је утврђен посебан стаж у двоструком трајању, што значи да ће се обавеза Републике убудуће повећавати. У складу са чланом 199. Закона о пензијском и инвалидском осигурању, ове обавезе би требало измиривати средствима из буџета, независно од износа средстава остварених по другим основама. Међутим**, Законом о буџетском систему** Републике Српске прописано је да се средства предвиђена буџетом могу користити само **до износа који је планиран за те намјене**. Буџетски корисници и фондови према члану 39. Закона о буџетском систему не могу стварати обавезе и користити средства само за намјене предвиђене буџетом и финансијским планом, односно осталим актима не могу се стварати обавезе на терет буџета, ако за те намјене нису предвиђена средства у буџету. Буџетом Републике Српске за 2009. годину, на име намјенских средстава за пензијско и инвалидско осигурање, планирано је **160 милиона КМ**, док обавеза у смислу члана 199. износи око **305 милиона КМ**, укључујући и обавезе по основу неуплаћених доприноса за одређене категорије осигураника – демобилисани борци.

С обзиром на изнесено, евидентно је да је финансирање привилегованих права уређено са два закона, при чему постоји неусаглашеност између износа признатих права и могућности њиховог финансирања. Не умањујући социјални значај и моралну оправданост ове врсте права у постојећем пензијском систему, финансирање признатог обима права представља све већи фискални терет, који је изнад тренутних економских могућности РС. Овај проблем поново скреће пажњу на уводне напомене о начину функционисања PAYG пензијског система, и потребу да се његова **финансијска равнотежа прати и планира**. **Овај систем има сложене демографске, актуарске и економске законитости, које су до сада, углавном, биле занемариване или нису у довољној мјери анализиране и пројектоване.** Једноставније речено, свако ново право мора имати свој одраз у адекватним изворима финансирања, како краткорочно, тако и у дугом року. Разматрајући конкретан проблем, са становишта пензионера, буџета и Фонда ПИО, и проучавајући различите приједлоге дате од заинтересованих страна[52], може се

[52] материјал под називом "Реформа пензијског и инвалидског осигурања у РС", усвојен на сједници УО Удружења пензионера РС, од 10.07.2009. године.

уочити да постоје различити приступи. **Ставови Удружења пензионера** су да се ради о правима која нису предмет пензијско инвалидског осигурања, те да та права треба потпуно издвојити из пензијског система и финансирати из буџета, или извршити потпуно одвојено евидентирање прихода и расхода по овом основу. Са становишта буџетских прописа и начина функционисања буџетског система, односно имајући у виду стварне фискалне приходе, као објективни лимит, поставља се питање могућности реализације овог приједлога. Чињеница је, међутим, да пензијски систем текућег финансирања у различитим земљама познаје различите врсте привилегованих права, (укључујући и бившу СФРЈ и земље насљеднице), који егзистирају као интегрални дио тог система и предмет су редистрибуције. **На другој страни, приједлог** који би ишао ка измјенама члана 199. Закона у смислу да се средства по том основу исплаћују до износа планираног буџетом, значио би својеврсно додатано мјесечно усклађивање пензија по основу привилегованих права. Такво рјешење могло би бити извор неспоразума на релацији свих заинтересованих страна, у смислу да се законом дају привилегована права, а да се то у потпуности не финансира из буџета.

Поред објективне чињенице достигнутог економског степена развоја Републике Српске, овај проблем поново потенцира **неопходно унапређење и јачање фискалне дисциплине** у цјелини, како са становишта прикупљања пензијског доприноса, тако и са становишта наплате свих буџетских прихода.

Међународна компаративна анализа -Привилегована права у земљама у окружењу

У Републици Србији, поред општих услова за остваривање права на старосну пензију - 65 година живота мушкарац, односно 60 година жена и 15 година стажа осигурања, или 40 (м) односно 35 (ж) година стажа осигурања и најмање 53 године живота, или 45 година стажа осигурања без обзира на године живота, нису прописани повољнији услови за остваривање права, осим снижавања старосне границе за лица која имају стаж осигурања са увећаним трајањем.

За права из пензијског и инвалидског осигурања која су остварена под повољнијим условима у односу на услове утврђене важећим законом, а која су остварена по прописима Републике Србије који су били на снази до почетка примјене закона, средства обезбјеђује Република Србија. Исти је случај и за права за која су ранијим прописима биле утврђене обавезе Републике Србије. Такође, средства за покриће обавеза фонда насталих због остваривања и кориштења права на пензију под посебним условима по прописима СРЈ, обезбјеђује Република Србија. Из буџета се обезбјеђују и средства за повећане обавезе везане за одређене категорије лица са стажом осигурања са увећаним трајањем (осигураници са тјелесним оштећењем од најмање 70%, војни и цивилни инвалиди,

слијепа лица итд), за осигураника – жену, која роди треће дијете и која по том основу има посебан стаж од двије године као и за обавезе везане за најнижу пензију.

У **Републици Црној Гори** општи услови су слични онима у Србији, с тим што је за стаж од 40, односно 35 година, услов 55 година живота и што не постоји 45 година стажа као услов. Такође, нису прописани повољнији услови за остваривање права.

Из буџета Републике ЦГ, фонду се, између осталог, обезбјеђују средства за повећане обавезе настале усљед стицања и остваривања права под посебним условима који су били прописани ранијим савезним и републичким прописима, као и средства за повећане обавезе везане за најнижу пензију. Начин обрачуна и утврђивање висине средстава као и контролу обрачуна, поступак, динамику и рокове уплате тих средстава, прописује Влада ЦГ на приједлог фонда.

Општи услови за остваривање права на старосну пензију у Републици Хрватској 65 (м) односно 60 (ж) година живота и 15 година пензијског стажа, а за привремену старосну пензију 60 година живота и 35 пензијског стажа за мушкарце односно 55 и 30 за жене. У пензијски стаж, према посебним прописима, рачуна се и вријеме проведено у Домовинском рату.

Из буџета **Републике Хрватске** се обезбјеђују средства за покриће дијела обавеза које настају признавањем и одређивањем пензије под повољнијим условима, а односе се на пензије учесника домовинског рата, Хрватске домовинске војске, НОР-а, припадника органа унутрашњих послова, бивших политичких затвореника, чланова ХАЗУ, заступника Сабора. Наведена средства се исплаћују мјесечно, а у складу са правилником којим се уређује поступак и начин утврђивања обавеза којег доноси министар надлежан за пензијско осигурање уз сагласност министра финансија. Такође, из буџета се обезбјеђује и недостатак средстава условљен увођењем II стуба осигурања.

И наведене земље се суочавају са проблемом финансирања привилегованих права, с обзиром на присутне буџетске дефиците и неравнотеже.

3.2.5.8.1 МОГУЋЕ ПРОМЈЕНЕ СИСТЕМА ПРИВИЛЕГОВАНИХ ПРАВА

Иако су измјенама закона у априлу 2008. године, све категорије корисника привилегованих права доведене у равноправан положај, независно од датума остваривања права, постоје иницијативе појединаца и удружења, да се питање привилегованих права ријеши на другачији начин.

Најчешће спомињана иницијатива је да се у систему пензијског и инвалидског осигурања **укину повластице за наведене категорије, да све пензије треба одредити по општим прописима**, а евентуална накнада за учешће у рату, у виду **борачког додатка**, да се финансира и исплаћује по другом основу. Ово из разлога што постоје вишеструка давања по истом основу: по основу учешћа и повреде или погибије у рату – лична или породична инвалиднина, пензија, борачки додатак и сл.

Прихватањем наведеног концепта, за који се чини да је економски логичан и оправдан, поставило би се неколико питања, од којих је **најважније питање начина рачунања посебног стажа**. Наиме, уколико се посебан стаж у двоструком трајању не би рачунао у пензијски стаж, значајно би се **мијењали услови** за остваривање права за преко **62.000 корисника**, који су право већ остварили урачунавањем и посебног стажа у двоструком трајању. С обзиром да се стечено право на пензију не може одузети, за велики број тих корисника би се наставила исплата пензије, иако не испуњавају услове за остваривање права. **У том случају, комплетна пензија би била обавеза Републике Српске**. У другој варијанти, уколико се посебан стаж у двоструком трајању рачуна у пензијски стаж, што се сматра исправнијим, не би се поставило питање испуњења услова за остваривање права, **али би и даље остала обавеза Републике за "дио пензије одређен за посебан стаж"**.

Сљедеће питање које треба имати у виду је висина пензије по општим прописима за кориснике којима је пензија одређена од гарантованог пензијског основа. Подаци који слиједе показују износе умањења пензија као разлике између пензије по општим прописима и пензије одређене од гарантованог основа, као и број корисника на које се ово умањење односи.

Табела 3-17 Преглед разлика износа пензија по општим условима и гарантованих

КОРАК УМАЊЕЊА	Број корисника
0	16.891
0-50	8.411
50-100	10.212
100-150	10.796
150-200	10.022
200-250	5.640
преко 250	4.534
Укупно:	66.506

Извор: Фонд ПИО

НАПОМЕНА: Обрађивани су корисници који у јуну 2009 имају обавезу 03 – без НОР-оваца. Ако има НОР И ВРС узет је у обзир.

Као посљедица тако одређених пензија, настала би додатна обавеза Републике за исплату разлике до најниже пензије.

Надаље, поставља се и питање борачког додатка у смислу одређивања његове висине, финансирања и исплате. Наиме, у случају укидања привилегија по основу учешћа у рату из система пензијског и инвалидског осигурања, поставило би се и **питање исплате борачког додатка не само за кориснике пензија, него и за запослене**, **али и незапослене борце.** Такође, у оквиру овог питања, треба имати у виду да учесници НОР-а нису категорисани и да би и то било неопходно учинити. С обзиром да се не могу предвидјети износи борачког додатка, немогуће је утврдити и да ли би збир пензије по општим прописима и борачког додатка, достигао висину пензије која се тренутно

исплаћује. **Прелиминарни прорачуни показују да би за највећи број таквих корисника то било неповољније.**

Врло значајно је и питање породичних пензија иза погинулих бораца односно пензијског основа од којег би се одређивале. С обзиром на чињеницу да породице остварују право на породичну инвалиднину, питање је да ли би могле остварити неку накнаду као што је борачки додатак.

Уколико би се прихватила поменута иницијатива, односно да све пензије треба одредити по општим прописима, а борачки додатак исплаћивати по другом основу, веће укупно примање би остварило око 29.000 корисника пензије, који су учествовали у оружаним снагама Републике али им је пензија одређена према остварeним платама јер је то за њих повољније.

Једна од опција финансирања пензија остварених по основу учешћа у оружаним снагама РС јесте и разликовање усклађивања пензија остварених по платама у складу са растом плата на годишњем нивоу, у односу на усклађивање пензија по основу учешћа у оружаним снагама РС само са могућностима финансирања ових пензија.

Приједлози за измјене система привилегованих права

На основу извршених анализа произилази да је пензијски систем РС **наслиједио** привилегована права из ранијег периода по, више основа, а да су затим од 1994. године до данас дата или утврђена **нова права** највише по основу учешћа у оружаним сукобима од 1990-1995. године. При томе **није вршена цјеловита анализа будућих дугорочних финансијских ефеката на пензијски систем**. Такво стање сада генерише низ финансијских проблема који су у претходном тексту образложени.

Евидентно је да постојеће стање по питању финансирања привилегованих права **није одрживо и извор је сталних неспоразума између укључених страна**, због чега треба извршити одређене промјене у дијелу начина финансирања ових права. Искуства и рјешења земаља у окружењу не дају одговоре који би у нашем случају били у потпуности прихватљиви и реални.

У случају да се напријед наведена иницијатива (увођења борачког додатка и одређивања свих пензија по општим прописима) прихвати, и уз основану претпоставку да би за највећи број корисника збир пензије и борачког додатка био мањи од садашње пензије, за очекивати је незадовољство великог броја корисника којима је пензија одређена од гарантованог основа. Истовремено, задржавање постојећих права, без обезбјеђења њиховог додатног финансирања мимо доприноса за пензијско осигурање, **неминовно води ка колапсу система међугенерацијске солидарности у РС.** Финансијске и актуарске основе оваквих пензијских система не дозвољавају инкорпорирање у пензијски систем додатних права, у већем обиму, која не произилазе из радних односа и уплате доприноса по том основу. У стварности РС то значи да ће обезбјеђење средстава за

финансирање ових права представљати трајан проблем за буџет РС и Фонд ПИО (који свој финансијски план у овом дијелу прилагођава могућностима буџета).

Имајући у виду све наведено, без обзира на политичку и социјалну осјетљивост ове проблематике, потребно је систем привилегованих права, у сарадњи са свим заинтересованим странама, детаљно анализирати са становишта свих врста и обима прописима утврђених права. То би био корак даље у односу на **ревизију законитости** поступка до сада утврђених права по важећим прописима. Прве мјере којима би требало предузети ради постизања **усклађености обима права и финансијских могућности** за њихово дугорочно финансирање су:

- **размотрити проблематику за исплату пензија на одређеном нивоу, у случају да се средства из члана 199. Закона ограниче само на финансирање привилегованих права, односно независне исплате ових пензија и пензија по општим прописима,**
- **прецизно утврдити шта се подразумијева под средствима које обезбјеђује Република** по основу члана 199. Закона,
- **дугорочно, из система пензијског и инвалидског осигурања искључити преостале привилегије бораца** које се огледају у гарантованом пензијском основу бораца од прве до пете категорије и давања по том основу везати за Закон о правима бораца,
- **имајућу у виду да постоје вишеструка давања по истом основу (по основу учешћа и повреде или погибије у рату) лична или породична инвалиднина, пензија, борачки додатак и сл., размотрити могућност укидања неких од тих права по истом основу,**
- **извршити ревизију рјешења која представљају основ за остваривање права по основу борачког статуса, и**
- обезбиједити услове и механизме реализације **ефикасне и свеобухватне наплате доприноса**, напређење и **јачање фискалне дисциплине** у цјелини, како са становишта прикупљања пензијског доприноса, тако и са становишта наплате свих буџетских прихода, о чему ће више детаља бити у другом дијелу ове Стратегије.

Имајући у виду све наведено, очигледно је потребно систем привилегованих права, у сарадњи са свим заинтересованим странама, детаљно **анализирати са становишта свих врста и обима прописима утврђених права.** То би био корак даље у односу на **ревизију законитости** поступка до сада утврђених права по важећим прописима.

3.2.5.9 Инвалидско осигурање

Дефиниција инвалидности

Као што је у уводном дијелу Стартегије речено, наш систем пензијског и инвалидског осигурања, поред осталог, покрива и **ризик инвалидности.** Реформа пензијског система, увијек се у већој или мањој мјери бави дефинисањем инвалидности, поступком утврђивања радне способности и начином остваривања права на инвалидску пензију. Европска социјална повеља дефинише да сви радници имају право на безбједне и здраве радне услове, а да сва лица са инвалидитетом имају право, а држава обавезу да им обезбиједи и унапређује пуну социјалну интеграцију путем образовања и професионалне обуке, запошљавања у редовној радној средини и сл.

Законом о пензијском и инвалидском осигурању дефинисан је **појам инвалидности** за осигуранике у радном односу, осигуранике који обављају предузетничку дјелатност, осигуранике вјерске службенике, осигуранике осигуране у одређеним околностима, осигуранике земљораднике и осигуранике у добровољном осигурању.

Према прописма РС, инвалидност код осигураника постоји кад се утврди да је код њега, због **трајних промјена у здравственом стању** проузрокованих повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу, које се не могу отклонити лијечењем или мјерама медицинске рехабилитације, настао **губитак или смањење способности за рад** на радном мјесту на којем је био распоређен на дан оцјењивања радне способности (свој посао). Смањење способности за рад постоји када осигураник са радним напором који не угрожава његово здравствено стање може, са или без преквалификације или доквалификације, да ради на другом радном мјесту са пуним радним временом (преостала способност за други посао). Губитак способности за рад код осигураника постоји кад се утврди да осигураник трајно није способан за свој посао, нити за други посао са пуним радним временом, са или без преквалификације или доквалификације.

За сваку категорију осигураника, законом је одређено када постоји преостала радна способност, а када губитак радне способности.

Права по основу инвалидности подразумијевају:

1. **права по основу преостале радне способности**
2. **право на инвалидску пензију.**

1) Права по основу преостале способности за рад

Осигураник код којег је утврђена преостала способност за рад, има сљедећа права:

- право на распоређивање на одговарајуће радно мјесто, односно право на одговарајуће запослење,
- право на преквалификацију или доквалификацију,
- право на одговарајуће новчане накнаде у складу са законом (накнада плате од дана настанка инвалидности до распореда на друго радно мјесто, накнада плате за вријеме преквалификације, накнада плате због мање плате на другом радном мјесту).

Ова права обезбјеђују се осигуранику док не испуни услове за стицање права на пензију, док се право на преквалификацију признаје до навршених 55 година живота, под условом да се, с обзиром на преосталу радну способност, осигураник може оспособити за рад на другом радном мјесту са пуним радним временом. Наведена права, ако овим законом није другачије одређено, осигуранику обезбјеђује послодавац, без обзира на дужину пензијског стажа навршеног до дана настанка инвалидности.

У оквиру наведених права, као важно питање поставља се могућност остваривања права на преквалификацију или доквалификацију. Осигураник који је стекао право на преквалификацију или доквалификацију, а има на прописан начин стечену стручну спрему за радно мјесто на коме је радио прије настанка инвалидности, оспособљава се за рад на другом радном мјесту за које се тражи исти степен стручне спреме. Изузетно, осигуранику се може на његов захтјев признати право на преквалификацију или доквалификацију за рад на другом радном мјесту за које се тражи стручна спрема виша од његове стручне спреме, ако је такво оспособљавање оправдано с обзиром на стручност и године живота осигураника, и ако је обезбијеђено запослење након завршене преквалификације или доквалификације. Осигураник који нема стручну спрему за радно мјесто за које је оцјењивана радна способност, може се оспособљавати за рад на другом радном мјесту за које је потребна стручна спрема која одговара стручној спреми потребној за радно мјесто на коме је радио на дан настанка инвалидности ако, с обзиром на лична својства, старост, образовање и здравствено стање, постоји могућност да се оспособи за такво радно мјесто и ако постоји реална могућност запослења осигураника након завршене преквалификације или доквалификације. Ако такве могућности не постоје, осигураник се оспособљава за радно мјесто за које је потребан непосредно нижи степен стручне спреме од стручне спреме прописане за радно мјесто на којем је радио на дан оцјењивања радне способности. Оспособљавање за радно мјесто за које се тражи стручна спрема нижа од оне која одговара радном мјесту за које осигураник има право на преквалификацију или доквалификацију, може се обављати само са пристанком осигураника. Законом је регулисана и ситуација осигураника који је на дан настанка инвалидности радио на радном мјесту за које се не тражи стручна спрема (неквалификовани радник).

Такође, **прописан је начин спровођења преквалификације или доквалификације,** утврђене организације које могу вршити стручно оспособљавање (стручне школе, друге васпитно-образовне установе, организације за професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалида рада и других инвалидних лица), дефинисана права и обавезе осигураника са преосталом радном способношћу, Фонда, послодавца, као и друга питања у вези с тим. Ради стварања и унапређивања услова за преквалификацију или доквалификацију инвалида рада, Фонд помаже оснивање организација за професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалида рада. У остваривању тог циља, Фонд сарађује са организацијама за запошљавање, друштвено-политичким заједницама, као и са другим организацијама и њиховим удружењима, у циљу удруживања средстава за оснивање поменутих организација.

И поред датог законског оквира који регулише питање преквалификације или доквалификације, може се рећи да се овај институт у пракси не остварује. Ниједна од надлежних институција, укључујући и Фонд ПИО, нису предузели мјере и извршили активности како би овај институт почео да функционише у пракси. Праксе појединих земаља показују да је у овом сегменту потребно остварити сарадњу свих социјалних партнера.

И Европска социјална повеља, као један од основних аката који у европским размјерама дефинише стандарде социјалне заштите, обавезује земље на предузимање мјера како би се лицима са инвалидитетом обезбиједило потребно образовање и професионална обука у оквиру редовних механизама, или, када то није могуће, помоћу специјализованих тијела.

Очигледно је да у нашим условима **могуће рјешење јесте оснивање специјализоване установе (завода за професионалну рехабилитацију),** уз помоћ државних институција. Потребно је успоставити механизме за финансирање овакве установе, кроз заједнички интерес државе и послодаваца.

Постојање центра за професионалну рехабилитацију и оспособљавање је врло значајно:

- за органе који врше процјену степена инвалидности и преостале радне способности, јер имају могућност да послије утврђивања инвалидитета или смањене радне способности такво лице упуте у центар, те значајно смање притисак и давања из Фонда ПИО,
- за послодавце, јер имају установу која ће провести рехабилитацију и оспособљавање њихових радника са преосталом радном способношћу за рад на одређеном радном мјесту,
- за радника, јер има могућност да се кроз процес рехабилитације оспособи за рад на одређеном радном мјесту (у складу са његовим жељама и преосталим могућностима) и потпуно укључи у радне односе и друштвено-економски и културни живот заједнице.

2) Право на инвалидску пензију

Право на инвалидску пензију има осигураник код којег је настао губитак способности за рад или код којег је утврђена преостала способност за рад, уз претходну преквалификацију или доквалификацију, али му се не обезбјеђује право на преквалификацију или доквалификацију зато што је на дан настанка инвалидности старији од 55 година живота. Осигураник код кога је утврђено да постоји инвалидност - губитак способности за рад чији је узрок повреда на раду или професионална болест, стиче право на инвалидску пензију без обзира на године живота и дужину пензијског стажа. Ако је узрок инвалидности повреда ван рада или болест, осигураник стиче право на инвалидску пензију под условом да има одговарајућу покривеност радног вијека пензијским стажом. Висина инвалидске пензије одређује се од пензијског основа у проценту који зависи од

дужине пензијског стажа, с тим што за пензијски стаж до 20 година не може износити мање од 50% од пензијског основа.

Поступак оцјене радне способности

Законом је регулисано, да се права из инвалидског осигурања остварују у Фонду ПИО РС, као институцији код које је осигураник био осигуран, изузев права по основу инвалидности која се остварују код послодавца. Права која се обезбјеђују по основу инвалидности признају се након налаза, оцјене и мишљења органа вјештачења, које је чињенични основ за доношење рјешења о праву на инвалидску пензију или за остваривање права која обезбјеђује послодавац. Законом је једноставније уређена област инвалидности у односу на поступак оцјене радне способности, јер су одредбе о инвалидности у мањем броју и углавном упућујуће природе, док се детаљнија регулатива препушта правилима управног поступка и другим општим актима.

Законом је дато овлашћење Фонду ПИО РС да општим актом **образује органе вјештачења и уреди њихов начин рада.** Поступак оцјене радне способности је најважнија фаза у поступку остваривања права по основу инвалидности, јер од правилно и потпуно утврђеног чињеничног стања зависи и правилна примјена материјалног права. **Оцјену радне способности врше стручни службеници Фонда ПИО РС** – орган вјештачења на основу медицинских чињеница и о утврђеном чињеничном стању доносе одговарајући налаз, оцјену и мишљење. Приликом цијењења радне способности орган вјештачења примјењује више прописа[53].

Покретање поступка

Уколико у здравственој установи, у којој осигураник остварује примарну здравствену заштиту, ординирајући љекар примијети промјене у његовом здравственом стању, које могу бити од утицаја на његову радну способност, за које сматра да се не би могле отклонити лијечењем, упућује га да поднесе захтјев за остваривање права на инвалидску пензију. **Осигураник подноси Фонду ПИО захтјев за остваривање права на инвалидску пензију** са одговарајућом медицинском документацијом.

У наставку се даје опис **првостепеног и другостепеног поступка** за оцјену радне способности, с обзиром на његов значај и **ризик злоупотребе** у погледу остваривања права на инвалидску пензију. Стога овај поступак, треба бити **вишеструко контролисан,** како са становишта лица који подносе захтјеве, тако и са становишта лица која проводе поступак, што до сада није био случај.

[53] Закона о пензијском и инвалидском осигурању, Правилника о оцјењивању радне способности у пензијском и инвалидском осигурању („Службени гласник Републике Српске“ број: 84/02, 07/05 и 29/08), Правилника о листи професионалних болести („Службени гласник Републике Српске“ број: 06/94) и Правилника о листи тјелесних оштећења („Службени гласник Републике Српске“ број: 06/94).

У прилогу Стратегије дате су табеле које приказују поступање одјељења за оцјену радне способности у првом и другом степену, број ријешених захтјева као и начин рјешавања захтјева за оцјену радне способности у периоду 2006. до 2008. године.

Првостепени поступак

Првостепени поступак за остваривање права на инвалидску пензију спроводи се у оквиру одговарајућих одјељења Фонда ПИО[54], на основу документације која садржи: личне податке о осигуранику, његовом радном стажу и стручној спреми, чињеницама да ли је раније вршена оцјена радне способности, податке о радном мјесту, природи посла и условима под којима је осигураник радио.

У овом поступку, претходно питање је оцјена радне способности, коју врши орган вјештачења – доктор медицине специјалиста медицине рада, интерне медицине, опште медицине или друге гране клиничке медицине. Орган вјештачења провјерава личне податке, разматра медицинску и радну документацију и врши преглед осигураника. **Посебна слабост ове фазе поступка јесте стање и опремљеност Фонда ПИО у смислу властите функционалне дијагностике, што фактички тренутно и не постоји.** Након извршеног прегледа орган вјештачења доноси налаз, оцјену и мишљење. Оцјена радне способности може се у изузетним случајевима (малигна обољења и сл.) дати само на основу медицинске документације, односно без прегледа осигураника. Налазом, оцјеном и мишљењем утврђује се једна од формулација предвиђених Правилником о оцјењивању радне способности у пензијском и инвалидском осигурању:

- лијечење или испитивање није завршено,
- не постоји инвалидност,
- постоји инвалидност - преостала способност за други посао са пуним радним временом,
- постоји инвалидност - преостала способност за други посао са пуним радним временом уз претходну преквалификацију или доквалификацију,
- постоји инвалидност - губитак радне способности,
- постоји инвалидност - неспособност за обављање послова у пољопривредној дјелатности на основу које је осигуран,
- постоји неспособност за привређивање,
- постоји неспособност за самосталан живот и рад,
- постоји тјелесно оштећење,
- не постоји тјелесно оштећење,
- постоји опасност од настанка инвалидности.

[54] Одјељење за рјешавање о правима у првом степену и Одјељење за оцјену радне способности у првом степену.

Када се утврди да код осигураника постоји инвалидност обавезно се наводи и узрок инвалидности. Налаз, оцјена и мишљење органа вјештачења у првом степену подлијежу контроли, коју врши орган контроле (доктор медицине - специјалиста са најмање пет година искуства на пословима оцјењивања радне способности у пензијском и инвалидском осигурању). Када орган контроле утврди да је правилно оцијењена радна способност даје сагласност на вјештачење у првом степену. У супротном, орган контроле може измијенити налаз, оцјену и мишљење органа вјештачења у првом степену, или вратити предмет органу вјештачења у првом степену, у зависности од конкретног случаја.

Налаз, оцјена и мишљење органа вјештачења у првом степену којим је утврђена једна од сљедећих оцјена:

- постоји инвалидност-преостала способност за други посао са пуним радним временом уз претходну преквалификацију или доквалификацију (а осигуранику се не може обезбиједити преквалификација или доквалификација јер је старији од 55 година живота),
- постоји инвалидност-губитак радне способности,
- постоји инвалидност-неспособност за обављање послова у пољопривредној дјелатности на основу које је осигуран,
- постоји неспособност за привређивање или
- постоји неспособност за самосталан живот и рад;

поред редовне контроле подлијежу и **накнадној контроли**. Орган вјештачења у првом степену обавезан је да поступи по упутама органа накнадне контроле коју врши орган вјештачења у другом степену. **Упитна је ефикасност накнадне контроле ако је врши исти орган који врши и редовну контролу.**

Постоји још могућност да накнадну контролу врше доктори – специјалисти одређене гране медицине са листе коју споразумно формирају министар надлежан за послове пензијског и инвалидског осигурања и министар здравља. Иако постоји очигледна потреба да се оваква врста контроле спроводи, овај поступак у пракси уопште не функционише.

Након завршеног поступка оцјене радне способности, како је претходно описано, рјешавајући по захтјеву за остваривање права на инвалидску пензију, доноси се одговарајуће рјешење у првом степену, на које се може се изјавити жалба.

Другостепени поступак

Уколико се нису стекли услови за рад првостепеног органа по жалби, жалба се са предметом доставља одговарајућим органима Фонда ПИО[55], који одлучују у другом

[55] Одјељење за рјешавање о правима у другом степену и Одјељење за оцјену радне способности у другом степену

степену. У оквиру оцјене радне способности у другом степену, поред осталог, даје се мишљење о правилности првостепеног налаза, оцјене и мишљења, образложење налаза, оцјене и мишљења и мишљење о потреби поновног прегледа. Ово се проводи само на основу документације, прибављене у првостепеном поступку **без прегледа осигураника**, изузев у случају када се оцјена не може дати без његовог прегледа. Орган вјештачења у другом степену може првостепени налаз, оцјену и мишљење потврдити или измијенити, а у случају непотпуне документације може је допунити или исто наложити првостепеном органу уз приједлог да изврши поновну оцјену радне способности. И у овом поступку доноси се одговарајуће рјешење или се предмет враћа првостепеним органима на поновни поступак.

У случајевима када је дата сагласност на првостепени налаз, оцјену и мишљење, након достављања рјешења о одбијању жалбе, осигураник може покренути управни спор тужбом код надлежног окружног суда. Суд, на основу документације у спису, без додатног вјештачења, разматра наводе из тужбе и зависно од оцјене њене основаности може тужбу одбити или у потпуности или дјелимично уважити и поништити коначно рјешење Фонда и вратити предмет на поновни поступак. Суд може мериторно одлучити о захтјеву за остваривање права на пензију. У пракси се ова могућност ријетко користи.

Претходно описани поступак показује **сложеност оцјене радне способности, која у себи садржи поступак вјештачења.** Ради се о утврђивању и оцјени медицинских чињеница, од чијег исправног и потпуног утврђивања зависи и правилна примјена материјалних прописа из области пензијског осигурања. Сам налаз оцјена и мишљење немају карактер управног акта, али су дио поступка рјешавања права из пензијског и инвалидског осигурања.

Иако је нашим прописима Фонду ПИО дато да, за потребе рјешавања по захтјевима осигураника, образује и уреди начин рада медицинског вјештачења, **у јавности се поставља питање адекватности овакве организације.**

Поједини стручњаци су мишљења да је оцјењивање радне способности у пензијском инвалидском осигурању потребно **организовати искључиво као здравствену дјелатност, дакле, изван Фонда ПИО, као јавну службу одговорну Министрству здравља и социјалне заштите.** При томе, могућа су различита институционална рјешења, а пракса неких земаља познаје и формирање специјализованих института за оцјену радне способности и судска вјештачења. Према неким приједлозима, трошкови оцјене радне способности требају падати на терет буџета РС, на начин како се финансирају јавне институције РС, са могућношћу да дио прихода остварују и продајом услуга.

Наравно, ово је само један сегмент проблематике начина функционисања оцјене радне способности, јер се дио проблема генерише и у области примарне здравствене заштите, приликом упућивања осигураника на оцјену радне способности. Наиме, анализа извршена у Фонду ПИО је показала да се из године у годину повећава број захтјева за инвалидску пензију, тј. за оцјену радне способности као претходног питања за

остваривање права. Такође је видљив велики број враћених захтјева на допуну због непотпуности медицинске или радне документације. **То сугерише да би здравствени радници у здравственим установама требали досљедније поштивати прописе који регулишу ово питање, те да би се морала обезбиједити адекватна контрола ове фазе поступка.**

Статистички подаци остварених инвалидских пензија

За потребе ове студије анализирани су и одређени статистички подаци о структури пензија у РС.

Табела 3-18 Број корисника по врсти права и однос инвалидских пензија у односу на остале врсте пензија за период 1996-2008 година у РС (просјечно стање)

Период	Инвалидска	Старосна	Породична	Укупно	Инв./укупан број (%)
1996.	41.669	65.539	47.060	154.268	27.01
1997.	39.248	68.105	50.167	157.519	24.92
1998.	37.386	69.762	52.294	159.442	23.45
1999.	35.949	72.889	55.340	164.178	21.90
2000.	35.646	78.302	58.024	171.972	20.73
2001.	36.150	82.562	60.927	179.460	20.12
2002.	35.751	82.758	63.452	181.961	19.65
2003.	34.364	83.169	65.568	183.101	18.77%
2004.	34.341	83.875	67.837	186.053	18.46%
2005.	34.396	85.106	70.021	189.523	18.15%
2006.	35.312	88.081	71.115	194.508	18.15%
2007.	36.166	90.228	72.532	198.926	18.18%
2008.	37.458	94.404	73.044	204.905	18,28%
2009.	39.486	99.941	74.418	213.575	18,49

Извор : Фонд ПИО РС

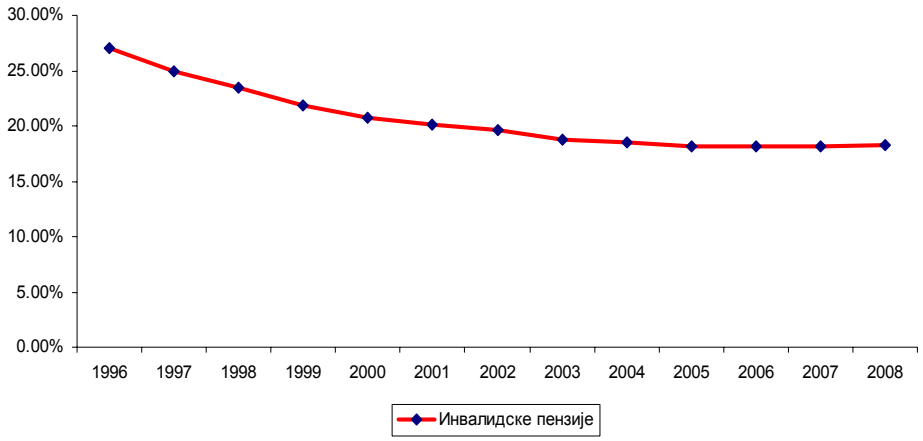

Графикон 3-22 Учешће инвалидских пензија у укупном броју пензија (%)

Према идентичној методологији израчунавања, структура пензија у земљама у окружењу, ФБиХ и РС у 2007. години дата је у наредној табели.

Табела 3-19 Број корисника по врсти права и однос инвалидских пензија у односу на остале врсте пензија у децембру 2007 год. у РС и окружењу

Земље	Инвалидска	%	Старосна	%	Породична	%	Укупно
Србија	342.575	26,41%	641.825	49,47%	312.741	24,11%	1.297.141
Хрватска	239.026	22,79%	575.726	54,88%	234.213	22,32%	1.048.965
Црна Гора	26.092	26,11%	45.051	45,10%	28.766	28,79%	99.909
ФБиХ	72.702	22,66%	134.005	41,77%	114.083	35,56%	320.790
РС	36.852	18,19%	92.319	45,57%	73.389	36,23%	202.560

Ивор: Фонд ПИО РС

Подаци наведени у претходне двије табеле показују да је учешће инвалидских у укупним пензијама смањено, и да је у 2007. и 2008. години достигло ниво око 18,2%, а затим је дошло до повећања у 2009. години. Поређењем овог податка са подацима из земаља у окружењу, може се констатовати да је Република Српска у 2007. години имала **најниже учешће инвалидских у укупним пензијама**. Међутим, чињеница је, а што показују и подаци из претходнетабеле да **учешће инвалидских и породичних пензија** прелази проценат од 50% у посматраном периоду, односно у 2008. и 2009. години достиже **учешће од 54% у односу на укупан број пензионера**. У цјелини посматрано, то је велико оптерећење за систем међугенерацијске солидарности, који је у нашим условима додатно оптерећен неповољним односом укупног броја корисника и осигураника. Наиме, корисници инвалидских и породичних пензија, са актуарског становишта, стварају неравнотежу у систему у смислу краћег времена уплате доприноса, а дужег времена коришћена права из система. Равнотежа се може успоставити: 1) адекватним актуарским обрачуном који утврђује потребно умањење пензије, 2) повећањем стопе доприноса и 3) умањењем свих пензија, као што је случај у нашем систему кроз члан 162. Закона.

Овакво стање у Републици Српској, без обзира на релативну компаративну предност у односу на земље у окружењу, захтијева преиспитивање поступка остваривања права на инвалидску пензију што је у наставку Стратегије приказано.

У наредној табели су приказани резултати рада органа вјештачења Фонда ПИО РС послије 31.12.2002. године, примјеном важеће дефиниције инвалидности.

Табела 3-20 Корисници инвалидске пензије, стицање права послије 31.12.2002. године

Пол	Шифра	Опис	Број корисника	Просјечан стаж (година)	Просјечна старост при стицања права
М	01	повреда на раду	217	19,58	49,3
	02	професионална болест	6	27,26	55,8
	03	болест	8.532	25,12	56,38
	04	повреда ван рада-стало	84	21,76	61,13
	05	повреда ван рада у саобраћају	17	25,43	49,82
	06	више узрока	266	23,1	49,4
	07	више узрока (без права на по основу болести или повреде ван рада)	20	23,49	51,53
	10	повреда или болест условљена ратним дејствима	175	17,84	44,36
Укупно			9.317	24,77	55,81

Пол	Шифра	Опис	Број корисника	Просјечан стаж (година)	Просјечна старост при стицања права
Ж	01	повреда на раду	5	17,98	46.99
	02	професионална болест	1	34,04	62.55
	03	болест	2.926	21,93	52.63
	04	повреда ван рада-стало	14	23,92	52.59
	05	повреда ван рада у саобраћају	3	25,15	54.23
	06	више узрока	11	24,24	54.62
	07	више узрока (без права на по основу болести или повреде ван рада)	3	21,23	48.16
	10	повреда или болест условљена ратним дејствима	3	6,39	35.3
	Укупно		2.966	21,93	52.61
Укупно свега		12,283		24.08	55,04

Извор: Фонд ПИО

Највећи број инвалидских пензија остварен је по основу болести – шифра 03, док је мали број пензија узроковала повреда на раду - шифра 01.

Од болести, као најчешћег узрока инвалидности, на првом мјесту су болести срца и крвних судова. Послије тога значајно мјесто заузимају карциноми, душевне болести и болести дисајних органа.

Подаци показују да је у тренутку стицања права на инвалидску пензију просјечна старост осигураника 55 година, а просјечан стаж 24 године.

Пракса Фонда ПИО показује да је велики број захтјева за инвалидску пензију посљедица општег стања у друштву, којег карактерише велики број лица која остају без посла, као и лица којима је усљед ратних дејстава оштећено здравствено стање, укључујући и промјене у психичком здрављу, и да ова лица једину сигурност виде у могућности остваривања права на инвалидску пензију.

Такође, потребно је навести и **проблеме са којима се и органи вјештачења у Фонду ПИО сусрећу,** као што су :

- недосљедна примјена упутства о упућивању осигураника на оцјену радне способности од љекара породичне медицине, у смислу да упућују осигураника иако нису исцрпљене све могућности лијечења, да трочлана комисија љекара потписује извјештај о обради осигураника без претходног упознавања са истим;
- мањкавости у раду административних служби које се огледају у раду без континуитета, непопуњавању одговарајућих образаца, пријему медицинске документације која није оргиналана или прописно овјерена;
- пропусти у раду љекара – вјештака који често праве превид приликом оцјене испуњености предуслова за приступање вјештачењу.

<u>Међународна компаративна анализа услова за остваривање права инвалидског осигурања</u>

С обзиром на сличност постојећих правних система и заједничко правно наслијеђе, у наставку се даје краћа анализа дефиниције инвалидности, односно услова за остваривање права на инвалидску пензију у земљама бивше СФРЈ.

Република Хрватска

Према Закону о мировинском осигурању, инвалидност постоји када је код осигураника, због промјена у здравственом стању које се не могу отклонити лијечењем, радна

способност трајно смањена за више од половине према тјелесно и психички здравом осигуранику истог или сличног образовања и способности (професионална неспособност за рад). Послови према којима се оцјењује способност за рад осигураника обухватају све послове који одговарају његовим физичким и психичким способностима, а сматрају се одговарајућим његовим досадашњим пословима. Када је код осигураника утврђена професионална неспособност за рад, утврђује се преостала радна способност ако се, с обзиром на његово здравствено стање, године живота, образовање и способност, може професионалном рехабилитацијом оспособити за рад с пуним радним временом на другом послу.

Инвалидност постоји и када код осигураника због промјена у здравственом стању, које се не могу отклонити лијечењем, настане трајни губитак способности за рад (општа неспособност за рад). Осигураник коме је утврђена преостала радна способност има право на професионалну рехабилитацију.

Право на инвалидску пензију има осигураник коме је утврђена општа неспособност за рад или професионална неспособност за рад ако му се не обезбјеђује професионална рехабилитација, под условом да је инвалидност настала прије одређених година живота с обзиром на пол и ако има одговарајућу покривеност радног вијека пензијским стажом.

Висина пензије је различита и зависи од утврђене оцјене радне способности. Ако је право признато због опште неспособности за рад, пензија се исплаћује у пуном износу. Ако је право признато због професионалне неспособности за рад, пензија се исплаћује: 2/3 износа ако је осигураник престао са радом, 1/3 износа за вријеме запослења односно обављања самосталне дјелатности и 1/2 износа за вријеме запослења односно обављања самосталне дјелатности, ако је узрок инвалидности повреда на раду или професионална болест.

Оцјену радне способности врше надлежни органи вјештачења, а налазом и мишљењем се обавезно утврђује да се контролни преглед мора обавити најкасније у року од 4 године од дана утврђене инвалидности. Овлаштене вјештаке за контролни преглед, начин именовања, подручје и начин рада, као и садржај налаза и мишљења која дају, прописује Влада Републике Хрватске.

Република Србија

Законом о пензијском и инвалидском осигурању Републике Србије, прописано је да инвалидност постоји кад код осигураника настане **потпуни губитак радне способности** због промјена у здравственом стању проузрокованих повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу, које се не могу отклонити лијечењем или медицинском рехабилитацијом.

Право на инвалидску пензију стиче осигураник код кога настане потпуни губитак радне способности, без обзира на године живота и пензијски стаж, ако је инвалидност

проузрокована повредом на раду или професионалном болешћу. Ако је инвалидност проузрокована повредом ван рада или болешћу, под условом да је губитак радне способности настао прије навршења година живота прописаних за стицање права на старосну пензију и да има навршених пет година стажа осигурања.

За одређивање висине инвалидске пензије, ако је узрок инвалидности повреда на раду или професионална болест, рачуна се као да је осигураник навршио 40 година пензијског стажа. Ако је узрок инвалидности болест или повреда ван рада, висина пензије се одређује према навршеном као и додатом пензијском стажу у односу на дан утврђене инвалидности.

Оцјену радне способности врше надлежни органи вјештачења, а налаз, оцјена и мишљење подлијеже контроли коју врши другостепени орган вјештачења Фонда. Прописан је обавезни контролни преглед корисника права, најкасније у року од 3 године од дана утврђивања инвалидности.

Република Црна Гора

Према Закону о пензијском и инвалидском осигурању Републике Црне Горе, инвалидност постоји кад код осигураника због промјена у здравственом стању, које се не могу отклонити лијечењем или медицинском рехабилитацијом, настане потпуни губитак радне способности. Инвалидност постоји и код запосленог осигураника, код кога због промјена у здравственом стању, које се не могу отклонити лијечењем или медицинском рехабилитацијом, настане дјелимични губитак радне способности од 75%. Овај осигураник може бити запослен једну четвртину пуног радног времена.

Право на инвалидску пензију стиче осигураник код кога настане потпуни губитак радне способности, без обзира на године живота и пензијски стаж, ако је инвалидност проузрокована повредом на раду или професионалном болешћу. Ако је инвалидност проузрокована повредом ван рада или болешћу, под условом да је губитак радне способности настао прије навршења година живота прописаних за стицање права на старосну пензију и да је имао навршен пензијски стаж који му покрива најмање 1/3 радног вијека.

За одређивање висине инвалидске пензије, ако је узрок инвалидности повреда на раду или професионална болест, рачуна се као да је осигураник навршио 40 година пензијског стажа. Ако је узрок инвалидности болест или повреда ван рада, висина пензије се одређује према навршеном као и додатом пензијском стажу у односу на дан утврђене инвалидности. Инвалидска пензија у случају дјелимичног губитка радне способности износи 75% од пензије одређене у случају потпуног губитка радне способности.

Оцјену радне способности врше надлежни органи вјештачења, а налаз, оцјена и мишљење подлијеже претходној контроли коју врши другостепени орган вјештачења Фонда.

Република Словенија

Према важећем закону у Републици Словенији се разликују три категорије инвалидности: I категорија – потпуни губитак радне способности, II категорија – ако је радна способност смањена за 50 % или више, и III категорија – кад осигураник није способан за рад у пуном радном времену, а чија је радна способност за рад смањена за 50 % и више. Занимање, тј. радно мјесто осигураника је критеријум према којем се цијени радна способност. С обзиром да списак тјелесних повреда датира још из 1983. године постоји потреба за његовим измјенама, за шта су задужена надлежна министарства.

Поступак за оцјену радне способности (ОРС) покреће љекар породичне медицине, који уз приједлог за оцјену доставља и извјештај о здравственом стању осигураника и овјерену медицинску документацију, са његовим потписом на свакој страни, уколико иста није оргинална. Међутим, уколико љекар породичне медицине сматра да нема услова за покретање поступка за ОРС, осигураник има право да сам поднесе захтјев за ОРС, уколико то жели. Поред медицинске документације, изузетно је важна и радна документација: приједлог послодавца, приједлог осигураника, записник службеног лица о разговору обављеним са послодавцем и осигураником појединачно.

Право на жалбу има и осигураник и послодавац. По жалби на оцјену одлучује инвалидска комисија у другом степену, а на основу медицинске документације која је била предмет оцјене и у првостепеном поступку. Ревизијски поступак обавља инвалидска комисија у другом степену и свака првостепена оцјена иде на другостепену комисију. Право на тужбу такође има и осигураник и послодавац. У систему инвалидског осигурања Словеније, као и код већине европских држава, присутна је тенденција реактивирања корисника инвалидских пензија и њиховог активног укључивања у нормалне токове живота.У том циљу уведен је институт контролног прегледа за осигуранике млађе од 45 година живота.

Компаративна анализа института контролног прегледа

Због значаја и потребе увођења контролног прегледа у законодавство Републике Српске, у наставку се даје краћа анализа искустава земаља у окружењу.

Република Србија

Фонд одређује обавезан контролни преглед корисника права, најкасније у року од три године од дана утврђивања инвалидности, осим у случајевима предвиђеним општим актом фонда.

На наведени општи акт фонда сагласност споразумно дају министар надлежан за послове пензијског и инвалидског осигурања и министар надлежан за послове здравља.

Република Хрватска

Када се при рјешавању о праву из пензијског осигурања утврђује инвалидност, тјелесно оштећење или општа неспособност за рад чланова породице, надлежна јединица службе

Фонда која рјешава о праву утврђује те чињенице на основу налаза и мишљења овлаштених вјештака.

Налазом и мишљењем које дају овлаштени вјештаци у случају утврђивања инвалидности обвезно се утврђује да се контролни преглед мора обавити најкасније у року од 4 године од дана утврђене инвалидности.

У случају утврђивања инвалидности на основу медицинске документације достављене од иностраног носиоца осигурања који није утврдио и обавезу контролног прегледа корисника инвалидске пензије, може се одредити да наведени корисник не подлијеже контролном прегледу.

Контролном прегледу не подлијеже корисник права на основу инвалидности након навршене 65. године живота.

Ако се корисник права не одазове на контролни преглед на који је уредно позван, престаје право с првим даном сљедећег мјесеца након доношења рјешења.

Поступак контролног прегледа покреће надлежна јединица Фонда по службеној дужности.

Република Црна Гора

Фонд одредјује обавезан контролни преглед корисника права, најкасније у року од три године од дана утврђивања инвалидности, осим у случајевима прописаним општим актом Фонда.

Поред наведеног, у систему инвалидског осигурања у Црној Гори, налаз, оцјена и мишљење у самом поступку одлучивања о праву на инвалидску пензију подлијежу претходној контроли коју врши орган утврђен општим актом Фонда.

Република Словенија

Постоји контролни преглед који је обавезан до 45. године старости.

Из напријед наведеног може се закључити да институт контролног прегледа постоји у свим системима инвалидског осигурања насталим на подручју бивше СФРЈ. У сваком систему обавезан контролни преглед прилагођен је специфичностима датог система, а разлике се углавном огледају у броју година по чијем протеку се обавезно врши преглед, актима којима је регулисана материја и ослобађању од обавезности контролног прегледа у одређеним случајевима.

Компаративна анализа стручних тијела за оцјену радне способности

У наставку се даје компаративна анализа различитих модалитета организације оцјене радне способности по појединим земљама.

У **Холандији,** доктор из система социјалног осигурања, стручњак за област рада и административни радник раде одвојено у процесу оцјене инвалидности. Ово осигурава да се процјене дају кроз мултидисциплинарни процес, без постојања специјализираног тијела које би било задужено за процјене.

У **Хрватској,** дијагнозу и стручно мишљење о инвалидности, тјелесном оштећењу и другим факторима у првом степену рјешава стручно лице, а у другом степену виши стручњаци. Стручњаци и виши стручњаци су именовани од Административног одбора Мировинског завода на основу јавног тендера. Стручњаци пружају своје услуге у регионалним службама Мировинског завода, док виши стручњаци пружају услуге у централној служби.

У **Чешкој,** постоји здравствени одбор који даје стручна мишљења, и дио је организационе структуре Чешке Администрације социјалног осигурања, окружних управа социјалног осигурања и социјалног осигурања Града Прага. Активности овог одбора обавља стручно медицинско особље, које даје своје мишљење о здравственом стању и радној способности грађана у вези са стицањем права на бенефиције и здравствену заштиту, пензионо осигурање, социјалну заштиту и државну социјалну помоћ.

У **Њемачкој,** постоји социјално-медицинска служба унутар Регионалног Завода за осигурање ЛВА. Примарни задатак службе је да администрира медицинска мишљења, која служе као основ за одлучивање о правима из пензијског и инвалидског осигурања у случајевима тјелесног оштећења. Истовремено ова служба покрива трошкове медицинске и професионалне рехабилитације и допунских медицинских третмана. Унутар социјално-медицинске службе постоје два под-уреда:

- виша служба, која администрира процјене радне способности на основу презентоване медицинске документације, и
- стручна служба.

У систему социјалног осигурања у **Италији** доктори INPS (Instituto nacionale della previdenza sociale) имају овлаштења да обављају активности у више од једне области рада (нпр. инвалидност, неспособност, болести, мајчинство, превенција инвалидности итд.). Ови доктори су стручњаци за различите области, и дјелују као стручни савјетници у процедури (CTP – Consulente tecnico diparte) у појединачним медицинским центрима (CML – Centri medico legali). Они учествују у процедурама унутар Завода, као и у евентуалним процесима пред судовима.

У **Федерацији Босне и Херцеговине,** у циљу унификације критеријума за оцјену радне способности, уредбом Владе формиран је Институт за оцјену радне способности, као независно тијело, које за свој рад одговара директно Влади ФБиХ., Због одређених правних недореченості, финансијских тешкоћа и судских поступака, поменута уредба је укинута, а донесен је Закон о образовању Института за оцјену радне способности, према којем Фонд ПИО/ Завод МИО нема никакав утицај, нити спроводи надзор над радом

Института. У Федерацији БиХ поступак за оцјену радне способности покреће се на иницијативу осигураника посредством Фонда ПИО/ Завода МИО, оцјену врши Институт, а обавезе за услуге вјештачења према Институту измирује Фонд ПИО/ Завод МИО. Због великог дуга који је настао према Институту, Фонд ПИО/ Завод МИО дуже вријеме не упућује осигуранике на оцјену радне способности, због чега онемогућава осигуранике да остварују своја права. У изналажењу рјешења за овај проблем очекује се помоћ Владе Федерације БиХ.

У Заводу за пензијско и инвалидско осигурање **Словеније** постоји Савјет, који између осталих послова, на приједлог генералног директора именује вјештаке, уз претходно прибављено мишљење директора сектора за вјештачење. Структуру сектора за вјештачење чине: управа, професионални вјештаци, администрација и спољни сарадници ангажовани по уговору. Образовани су органи вјештачења у првом и у другом степену. Орган вјештачења чини трочлана комисија, а предсједник комисије је љекар специјалиста за болест која је предмет оцјене.

Вјештачења у **Србији** се врше у Фонду ПИО. У оквиру Сектора за медицинско вјештаење постоји: орган вјештачења у I степену, орган вјештачења у II степену, Контрола налаза и Функционална дијагностика. Љекар породичне медицине упућује осигураника у Фонд ПИО са приједлогом за оцјену радне способности, уз одговарајућу медицинску документацију. У циљу поштовања рокова уведен је институт предкомисије, чија се улога огледа у контролисању медицинске документације, у смислу комплетности и релевантности исте, прије него што се спис упути на оцјену. У првом степену вјештачење врши љекар – вјештак појединац, док вјештачење по међународним уговорима ради пет љекара – вјештака. Фонд ПИО врши вјештачење за потребе Центра за социјални рад. Контрола налаза присутна је и у првом и у другом степену. Поред контроле налаза постоји и интерна контрола. Функционална дијагностика је, такође, важан сегмент рада, а бави се и едукацијом љекара – вјештака, обавезујући исте да проведу одређени временски период на клиникама ради стицања нових практичних знања. Заступљене су три врсте контроле налаза: неуропсихијатријска, интернистичка и хирушко-ортопедска, а у току је и измјена постојећег списка тјелесних оштећења.

Поступак за остваривање права на инвалидску пензију у **Црној Гори,** се покреће по захтјеву осигураника послодавца или здравствене организације, поднесеном Фонду ПИО. Вјештачење у I степену врши орган вјештачења Фонда ПИО у оквиру Сектора за спровођење пензијског и инвалидског осигурања, док вјештачење у II степену врши орган вјештачења надлежног министарства. Првостепена комисија ради у вијећу од два љекара специјализована за врсту вјештачења и једног правника. Налаз, оцјену и мишљење даје већином гласова чланова вијећа. Сваки првостепени налаз упућује се на претходну контролу. Другостепена комисија ради у вијећу од три члана – љекара, од којих је један предсједник комисије, а правник обавља административно-стручне послове. Другостепена комисија вјештачи у поступку по жалби и у поступку по ревизији.

Тјелесно оштећење

Једно од права по основу инвалидности која је узрокована повредом на раду, је право на новчану накнаду за тјелесно оштећење. Осигураници Фонда ПИО РС су до 29. септембра 2000. године могли под прописаним условима остваривати ово право, које је укинуто доношењем новог закона, према којем су до тада остварена права на новчану накнаду за тјелесно оштећење, као и права на новчану накнаду за помоћ и његу другог лица, исплаћивана до 31.12.2001. године, након којег датума је престала исплата ових права.

Међутим, Уставни суд Републике Српске, одлучујући о уставности оваквог нормирања (одредбе члана 192. Закона о ПИО), а полазећи од члана 36. став 7. Устава РС, којим се гарантује посебна заштита за лица која нису у могућности да се старају о себи и заштити својих права и интереса оцијенио да се ради о неуставним одредбама закона[56].

У складу са одлуком Уставног суда измијењен је члан 236. (раније 192 .) Закона на начин да Фонд ПИО поново исплаћује раније остварана права, под условом да та права нису остварена по другом пропису код другог органа, док не постоји могућност остваривања нових права.

С обзиром да правни системи земаља из окружења познају право на новчану накнаду за тјелесно оштећење, или накнаду због физичке онеспособљености, као дио пензијског и инвалидског осигурања, све више се јављају захтјеви за поновним увођењем тог права у пензијски систем Републике Српске.

Тјелесно оштећење

- право на новчану накнаду, у системима инвалидског осигурања у окружењу -

Федерација Босне и Херцеговине

Према Закону о пензијском и инвалидском осигурању Федерације БиХ, физичка онеспособљеност постоји када је осигураник претрпио губитак, озбиљну повреду или значајну онеспособљеност органа или дијелова тијела што погоршава природну активност организма и захтијева већи напор за задовољавање животних потреба, без обзира да ли је на тај начин проузрокована инвалидност или не.

Право на новчану накнаду због физичке онеспособљености стиче осигураник чија је физичка онеспособљеност у износу од најмање 30% настала као резултат повреде на раду или болести проузроковане радом.

Врсте физичке онеспособљености на основу које се стиче право на новчану накнаду као и проценат такве онеспособљености утврђује се законом.

Република Хрватска

[56] Одлука У-44/02 од 03.11.2005.године

Чланом 3. Закона о мировинском осигурању Републике Хрватске прописано је да се осигураницима, на начелима узајамности и солидарности, обвезно осигуравају права за случај старости и инвалидности, а поред других права, посебно је наглашено и осигуравање права на накнаду због тјелесног оштећења. Прописано је да осигуранику припада накнада због тјелесног оштећења, а тјелесно оштећење постоји када код осигураника настане губитак, битније оштећење или знатнија онеспособљеност појединог органа или дијелова тијела што отежава нормалну активност организма и захтијева веће напоре у обављању животних потреба, без обзира на то узрокује ли оно или не узрокује инвалидност.

Право на накнаду због тјелесног оштећења стиче осигураник код којег тјелесно оштећење од најмање 30% настане као посљедица повреде на раду или професионалне болести.

Врсте тјелесних оштећења и степен тих оштећења, на основи којих се стиче право на накнаду због тјелесног оштећења, утврђују се законом.

Република Србија

Законом о пензијском и инвалидском осигурању Републике Србије, прописано је да се обавезним пензијским и инвалидским осигурањем обезбеђују права за случај старости, инвалидности, смрти и тјелесног оштећења.

Права за случај инвалидности и тјелесног оштећења проузрокованих повредом на раду или професионалном болешћу остварују:

1. лица која, у складу са законом, обављају привремене и повремене послове преко омладинских задруга до навршених 26 година живота, ако су на школовању;
2. лица која се налазе на стручном оспособљавању, доквалификацији или преквалификацији, која упути организација надлежна за запошљавање;
3. ученици и студенти када се, у складу са законом, налазе на обавезном производном раду, професионалној пракси или практичној настави;
4. лица која се налазе на издржавању казне затвора док раде у привредној јединици установе за издржавање казне затвора (радионица, радилиште и сл.) и на другом мјесту рада;
5. лица која, у складу са прописима, обављају одређене послове по основу уговора о волонтерском раду.

Право на новчану накнаду за телесно оштећење проузроковано повредом на раду, односно професионалном болешћу има осигураник када се код њега утврди да постоји тјелесно оштећење. Тјелесно оштећење осигураника постоји када настане губитак, битније оштећење или знатнија онеспособљеност појединих органа или дјелова тјела, што отежава нормалну активност организма и изискује веће напоре у остваривању животних потреба, без обзира на то да ли проузрокује или не проузрокује инвалидност.

Осигураник код којег телесно оштећење проузроковано повредом на раду или професионалном болешћу износи најмање 30%, стиче право на новчану накнаду.

Тјелесна оштећења из члана 37. овог закона, као и степен тих оштећења утврђују министар надлежан за послове пензијског и инвалидског осигурања и министар надлежан за послове здравља, на предлог фонда.

Република Црна Гора

Према Закону о пензијском и инвалидском осигурању Републике Црне Горе, тјелесно оштећење постоји када код осигураника настане губитак, битније оштећење или знатнија онеспособљеност појединих органа или дјелова тијела, што отежава нормалну активност организма и изискује веће напоре у остваривању животних потреба, без обзира на то да ли проузрокује или не проузрокује инвалидност.

Осигураник код којег тјелесно оштећење проузроковано повредом на раду или професионалном болешћу износи најмање 50% стиче право на новчану накнаду.

Листу тјелесних оштећења, као и степен тих оштећења прописује орган државне управе надлежан за послове пензијског и инвалидског осигурања, по претходно прибављеном мишљењу органа државне управе надлежног за послове здравља.

За случај тјелесног оштећења проузрокованог повредом на раду или професионалном болешћу, осигуранику припада право на новчану накнаду.

3.2.5.9.1 ПРЕПОРУКЕ

Баш као и питање привилегованих права у пензијском систему текућег финансирања у РС, питање инвалидских пензија отворило је **низ дилема и различитих препорука**, које своје дефинитивно разрјешење треба да добију кроз стручну и јавну расправу.

У принципу, формирале су се три врсте препорука:

1. **препоруке савјетника за пензиону политику у оквиру пројекта SITAP,**
2. **препоруке за издвајање вјештачења за оцјену радне способности, у цјелини или само у другом степену, из Фонда ПИО и**
3. **побољшања постојећег законског рјешења и функционисања оцјене радне способности.**

1) Препоруке савјетника за пензиону политику у оквиру пројекта SITAP

С обзиром на обимност материјала који је направљен у оквиру пројекта SITAP, а односи се на инвалидске пензије, читаоци се упућују на цјеловиту студију, док се у наставку даје само резиме најзначајнијих препорука.

Држава би требала финансијски подржавати систем социјалног осигурања средствима из буџета, било за покриће општег дефицита, било за покриће права за која нису уплаћени доприноси. Инвалидско осигурање би, према томе било **регулисано и управљано као независна грана социјалног осигурања, те би функционисало заједно са пензијским осигурањем као вишестубна (или двослојна) структура**. Пензијско осигурање треба покрити ризике инвалидитета или опште и професионале неспособности за обављање пословне дјелатности, смањене способности за обављање пословне дјелатности и ограничене способности за обављање пословне дјелатности, кроз права из инвалидског осигурања (инвалидске пензије, професионална рехабилитација, премјештање на другу позицију и накнада за инвалидност) и посебне накнаде за тјелесно оштећење.

Инвалидско осигурање би на тај начин било **одвојено од дугорочног пензијског осигурања**, осигуравајући на тај начин транспарентност и другачији начин обезбјеђења средстава кроз посебну стопу доприноса за опште инвалидско осигурање, коју би плаћали и послодавац и запослени. Послодавац би био обавезан да плаћа доприносе за професионално инвалидско осигурање у име и за рачун осигураника, које би покривало професионале болести и повреде на раду. Ово не би узроковало повећање стопа доприноса за пензијско и инвалидско осигурање, већ редистрибуцију тренутне опште стопе доприноса за ПИО.

И поред тога, постојао би један носилац за све (четири) гране социјалног осигурања, тј. за обавезно пензијско осигурање, породичне пензије, опште инвалидко осигурање, и осигурање од инвалидитета који је настао као посљедица повреде на раду или професионалне болести.

Процедура за одређивање права би се требала заснивати на иницијативи (приједлогу) личног доктора осигураника.

Предлаже се, такође, да се **појам инвалидности редефинише** на сљедећи начин:

Инвалидност: промјене у здравственом стању осигураника које се не могу отклонити са мјерама медицинског лијечења и медицинске рехабилитације (након окончања лијечења), које се не могу повратити кроз медицинску бригу и медицинску рехабилитацију, те које резултирају:

- општом неспособношћу за обављање пословне дјелатности, или
- смањеном способношћу за обављање пословне дјелатности, или
- ограниченом способношћу за обављање пословне дјелатности.

Општа неспособност за обављање пословне дјелатности: осигураник више није у могућности да обавља било коју врсту организоване привредне активности, или болује од професионалне болести која има за посљедицу неспособности за обављање одређене дјелатности, без способности за обављање друге пословне дјелатности.

Смањена способност за обављање пословне дјелатности: осигураник, са или без рехабилитације, више није у могућности да ради пуно радно вријеме, али може обављати одређени посао на најмање половину радног времена. Сходно томе, потребно је дефинисати ново право на новчану компензацију за половину радног времена.

Ограничена способност за обављање пословне дјелатности: осигураник је у могућности да ради пуно радно вријеме на другом радном мјесту које одговара његовој стручној спреми и радној способности, или је преквалификован кроз професионалну рехабилитацију за рад на пуно радно вријеме.

Преостала радна способност осигураника се одређује у случајевима професионалне неспособности за обављање посла, смањене способности и ограничене способности за обављање пословне дјелатности.

Властито занимање или властита дјелатност као основа за оцјену инвалидности: значи рад на радном мјесту гдје је осигураник распоређен и ради на основу његових физичких и менталних способности, његове стручне спреме и искуства.

Узроци инвалидности остају непромијењени:

- болест,
- повреда ван радног мјеста,
- професионална болест,
- повреда на раду.

Према савјетницима SITAP пројекта, оваква дефиниција инвалидности и пратећих права из инвалидског осигурања (узимајући у обзир узрок инвалидности као основ за стицање права) би представљала значајну промјену у односу на садашњи систем, иако би осигурани ризици из постојећег закона остали непромијењени. **Промјене у здравственом стању осигураника и професионалној радној способности, а не само способности да обавља посао на радном мјесту на које је био распоређен, биле би значајне за утврђивање и нивоа инвалидности.** Ово би осигурало објективнију оцјену инвалидности за све осигуранике, те успоставило јачу везу између висине и врсте права са једне стране и нивоа до којег је радна способност осигураника промијењена и узрока инвалидности са друге стране. Крајњи ефекат би био да већи ниво инвалидности или оштећења радне способности доноси већи ниво права. На тај начин би осигураник који није способан да обавља посао на коме је тренутно распоређен (инвалид II категорије) имао право само на минимални износ права (бенефиције), док би осигураник са професионалном неспособности за обављање пословне дјелатности имао највећи ниво права (бенефиције).

Са таквом новом, регулативом која је у складу са новом општом дефиницијом инвалидности, било би могуће обезбједити боље и рационалније распоређивање инвалида рада са преосталом радном способношћу унутар оквира инвалидског осигурања.

У будућем систему инвалидског осигурања требала би да постоје сљедећа **права која произилазе из инвалидности:**

- право на инвалидску пензију
- право на рехабилитацију и новчану надокнаду
- право на премјештај на друго радно мјесто и новчану надокнаду
- право на запослење са смањеним радним временом и дјелимичну инвалидску пензију односно накнаде плате за рад с краћим радним временом од пуног радног времена.

Право на премјештање на друго радно мјесто требало би се одобрити осигуранику:

- након завршетка професионалне рехабилитације,
- са смањеном радном способности, која је настала као узрок инвалидности II категорије.

Обавеза послодавца би била да обезбједи осигуранику право на премјештај. Осигураник који је премјештен на ново радно мјесто имао би право на накнаду плате или на надоплату за инвалидност.

Осигураник који више није способан за обављање пословне дјелатности на пуно радно вријеме са или без професионалне рехабилитације,требао би да има право на:

- **посао на пола радног времена,**
- **дјелимичну инвалидску пензију.**

Дјелимична инвалидска пензија би се требала одредити у проценту, у односу на скраћење радног времена, а на ову пензију би осигураник стекао право са даном настанка инвалидности.

Право на посао на пола радног времена би требао осигурати послодавац. Право на дјелимичну инвалидску пензију осигураника оцјењивао би носилац осигурања, а након исплаћивања носилац осигурања би за висину исте теретио послодавца.

Такође, предлаже се увођење процедуре медицинске провјере – контроле (под различитим условима: старост осигураника – нпр. инвалиди млађи од 45 година старости, у одређеним временским интервалима). На овај начин би се осигурало одговарајуће праћење у временским периодима остваривања права из инвалидског осигурања, и de facto постојања инвалидности као основе за стицање ових права.

Систем инвалидског осигурања и обавезе послодавца према инвалидима рада морају се везати за законодавство које се тиче радних односа, запошљавања, осигурања за случај незапослености, преквалификације и осигурања инвалида, као и законодавства које гарантује одговарајуће здравствене услове и заштиту на раду (примарна превенција).

У оквиру осигурања потребно је увести систем заштите за инвалиде, који се заснива на модерним принципима савјетовања за радно мјесто, обуке и преквалификације, који стимулише тржиште рада кроз све врсте запошљавања (приоритетно запошљавање, систем квота за запошљавање минималног броја инвалида, скраћено радно вријеме, рад код куће и сл.).

Радно законодавство би морало обухватити одредбе у вези заштите особа са смањеном радном способности, али би требало и да укључи одредбе које омогућавају послодавцу да прекине радни однос ако инвалиду не може обезбједити одговарајуће радно мјесто због личних или комерцијалних разлога.

Координација у горе наведеним сегментима законодавства у области рада и социјалне заштите је основни предуслов за успостављање новог система инвалидског осигурања.

Имајући у виду ширину набројаних препорука, **пажњу за будућу дискусију заслужују** следећа питања:

- **нова дефиниција инвалидности,**
- **право на запослење са смањеним радним временом и**
- **право на дјелимичну инвалидску пензију.**

Полазећи од претходних искустава, поједини стручњаци у РС сматрају да ове препоруке не треба прихватити, јер право на запослење са смањеним радним временом већ постоји у систему и остварује се код послодавца по основу преостале радне способности. Док би поновно увођење II категорије инвалидности значило враћање у претходни систем. Дјелимична инвалидска пензија би, вјероватно, утицала и на значајан пораст броја пензионера, а с друге стране била би генератор рада на црно.

С друге стране, позитивни елементи предложених рјешења огледају се у чињеници да обезбјеђују да се брига о инвалидности и посљедицама инвалидности не своди само на пензијски систем, већ она постаје дио обавеза послодавца и цјелокупне друштвене заједнице, чиме би се обезбиједио ефикаснији систем заштите права лица са инвалидношћу. Повољнији положај лица са инвалидношћу омогућује им коришћење преосталих способности за радне активности.

2) Препоруке за издвајање поступка вјештачења за оцјену радне способности из Фонда ПИО, у цјелини или само у другом степену

Имајући у виду напријед елаборирано питање учешћа инвалидских у укупним пензијама у РС, у јавности се могу чути мишљења да **поступак оцјене радне способности не функционише на ефикасан и транспарентан начин, и да као такав оставља могућности за различите злоупотребе**. Компаративна анализа је показала да различите земље на различите начине уређују овај сегмент пензијског осигурања и да нема универзално прихваћеног модела. Чак, шта више, исти модел показује различите ефекте у различитим земљама. У сваком случају, потребно је размотрити и препоруке за издвајање

вјештачења за оцјену радне способности из Фонда ПИО. У вези с тим постоје и приједлози да је цијелу ову проблематику потребно уредити посебним законом о оцјени радне способности.

И у овом случају могуће су **различите варијанте**:

- првостепени поступак води Фонд ПИО, а другостепени поступак инвалидска комисија у другом степену организована при Министарству рада и борачко-инвалидске заштите или Министарству здравља и социјалне заштите,
- формирање института за оцјену радне способности и вјештачење.

У обје варијанте, поступак оцјене покреће доктор породичне медицине, уз обезбјеђење потребне медицинске документације и документације о радном мјесту осигураника, чиме би се обезбиједило да се поступак покреће искључиво на бази медицинских индикација, уз ефикасно обједињавање релевантне документације за осигураника. Право на подношење захтјева за покретање поступка оцјене радне способности има и осигураник. Потребно је сагледати могућност да у изузетним случајевима, прописаним законом, поступак оцјене радне способности осигураника може покренути и послодавац.

У **првој варијанти**, захтјев се подноси надлежној служби Фонда ПИО. У Фонду ПИО надлежна служба провјерава да ли је достављена документација комплетна и релевантна. Ако је документација уредна, наставља се поступак оцјене, ако није, враћа се надлежном доктору породичне медицине да медицинску документацију и документацију о радном мјесту комплетира.

Вјештачење у првом степену би вршио орган вјештачења у Фонду ПИО и вијеће састављено од доктора медицине одређене специјалности, чији број би се повећавао у случају вјештачења по међународним уговорима. Првостепени орган вјештачења би радио на ограниченом броју локација уз обезбјеђење функционалне дијагностике.

Опште прописе за покретање и вођење поступка вјештачења за оцјену радне способности (покретање поступка, начин рада органа вјештачења и друга питања од значаја за вјештачење) доносио би министар рада и борачко-инвалидске заштите уз сагласност министра здравља и социјалне заштите.

Против првостепеног рјешења донесеног у поступку оцјене радне способности право на жалбу треба да имају осигураник и послодавац. Надлежни другостепени орган за одлучивање по жалби против рјешења Фонда ПИО било би Министарство рада и борачко-инвалидске заштите.

Потребно је увести контролне прегледе за осигуранике млађе од нпр. 45 или 50 година старости, уз овлаштење органа вјештачења, да се за одређене осигуранике, на основу медицинских индикација, могу искључити контролни прегледи. Контролне прегледе је потребно обављати сваких три године, а покретала би их надлежна служба Фонда ПИО.

Оцјену радне способности, по жалби на рјешење о оцјени радне способности донесеном у првом степену, вршила би инвалидска комисија у другом степену организована при Министарству рада и борачко-инвалидске заштите или Министарству здравља и социјалне заштите. Другостепена комисија би радила у вијећу састављеном од више доктора медицине одговарајућих специјаности који испуњавају прописане услове, а које на одређени мандатни период именује Влада РС, уз провођење поступка јавне конкуренције. Оцјена радне способности у другостепеном поступку би се заснивала на медицинској документацији и документацији о радном мјесту осигураника која је кориштена у првостепеном поступку. Другостепена комисија би вршила и редовну ревизију првостепених налаза оцјена и мишљења.

Трошкови вјештачења у другом степену би падали на терет буџета Републике (алтернатива: буџета Републике пола трошкова, а пола трошкова Фонд ПиО).

Против рјешења министарства о оцјени радне способности донесеног у другом степену, осигураник - подносилац захтјева би могао покренути управни спор.

У **другој варијанти**, препорука је да се формира институција за медицинско вјештачење и оцјену радне способности. Ова институција би пружала услуге медицинског вјештачења у судским, управним и прекршајним поступцима у складу са Законом о вјештацима („Службени гласник Републике Српске“ број:16/05 и 65/08). Наравно, овдје се поставља питање финансирања рада ове институције, поготово имајући негативна искуства из Федерације БиХ. Имајући у виду да се формирање ове институције поставља као потреба од јавног интереса, те да би изградња и опремање овакве институције захтијевала обезбјеђивање финансијских средстава, потребно је напоменути и могућност реализације ове идеје кроз пројекат јавно-приватног партнерства у складу са Законом о јавно-приватном партнерству у Републици Српској („Службени гласник Републике Српске“ број:59/09). Ако се финансирање оцјене радне способности за потребе Фонда ПИО врши из буџета РС, потребно је добро оцијенити однос трошкова и опште друштвене користи коју исправна оцјене радне способности доноси за друштво, с једне стране, и за самог осигураника, кроз ефикасно остваривања права, с друге стране. Оваквом организацијом оцјене радне способности осигураници стичу право на инвалидску пензију искључиво на бази медицинских индикација, у оквиру специјализоване медицинске установе. Предлагачи сматрају да се на овај начин повећава могућност регулисања и контроле свих учесника у процедури радне способности, што до сада није могуће јер се систем заснива на подијељеним овлашћењима и одговорностим више јавних служби (здравствене установе, Фонд ПИО, министартво рада).

У оба случаја, предложеним рјешењима, обезбјеђује се:

- **контрола свих налаза оцјена и мишљења првостепених органа вјештачења,**
- **ефикасна контрола првостепеног органа вјештачења,**

- **убрзање поступка вјештачења (осигураник долази са комплетном и релевантном медицинском и другом потребном документацијом),**
- **одговорност за ефикасност система није само на Фонду ПИО већ је и на систему примарне здравствене заштите, на надлежним министарствима и Влади РС,**
- **пуна доминација медицинске струке у свим фазама поступка вјештачења.**

3) Побољшања постојећег законског рјешења и функционисања оцјене радне способности.

Трећи приједлог унапређења система инвалидског осигурања заснива се на побољшањима постојећих законских рјешења у облику:

- промјене дефиниције инвалидности и
- развијања и унапређења различитих облика контролних механизама у свим фазама поступка утврђивања радне способности.

Предлаже се нова дефиниција инвалидности која подразумијева:

- **промјену у здравственом стању, која се не може отклонити лијечењем (трајност),**
- **губитак радне способности за сваки рад (за општу инвалидност), односно смањење радне способности за више од једне половине (1/2) према тјелесно и психички здравом осигуранику исте или сличне способности и образовања (за професионалну инвалидност),**
- **утврђивање преостале радне способности са правом на професионалну рехабилитацију** на терет послодавца, када је утврђена професионална неспособност за рад, ако се обзиром на здравствено стање осигураника, године живота (мање од 50 година живота), образовање, може професионалном рехабилитацијом оспособити за рад с пуним радним временом на другом послу.

Поред тога, **неопходно је извршити и сљедеће измјене и побољшања у постојећим законским рјешењима и то:**

1. **Контролне поступке увести у сваку фазу оцјењивања радне способности**, а нарочиту пажњу посветити припремној фази у здравственим установама гдје настаје медицинска документација у смислу њене исправности и комплетности.
2. Имајући у виду надлежност Министарства здравља за уређење области примарне здравствене заштите, препоручује се да ово министарство, у сарадњи са Министарством рада, донесе **упутство за рад доктора у примарној здравственој заштити** у комплетирању медицинске документације приликом упућивања осигураника на оцјену радне способности, којим би се замијенило постојеће упутство Фонда за пензијско и инвалидско осигурање и Фонда здравственог осигурања из 2004. године[57]. Поред одредби о начину попуњавања одговарајућих

[57] "Службени гласник Републике Српске“ број 60/04)

образаца и неопходној медицинској документацији, неопходно је прописати и слиједеће:

- обавезу комисије здравствене установе, гдје осигураник остварује здравствену заштиту, да **процијени оправданост упућивања на оцјену радне способности,** и право комисије да оцијени да ли је здравствено стање осигураника такво да нема основа за оцјену радне способности (ако лијечење или испитивање није завршено, ако нису исцрпљене мјере медицинске рехабилитације, ако је оцјена извршена у блиској прошлости, а здравствено стање се није промијенило),
- обавезу комисије да потврди да је **медицинска документација потпуна и довољна з**а оцјену радне способности.
- обавеза оцјене радне способности носиоца осигурања у складу са прописаним роковима тече од дана предаје потпуне медицинске документације на основу које је могуће дати налаз оцјену и мишљење. У супротном Фонд ПИО би враћао непотпуну документацију и не би преузимао обавезу плаћања накнаде за период привремене спријечености за рад.

3. **Јачање техничке опремљености и информатичке увезаности органа вјештачења, обезбјеђење властите модерне функционалне дијагностике**, као и перманентно стручно оспособљавање и едукација вјештака и доктора који учествују у оцјени радне способности, претпоставка је за ефикасно и законито остваривање права по основу инвалидског осигурања. У том смислу, потребно је и афирмисати међусобне консултације љекара – вјештака и ординирајућих доктора, у циљу боље сарадње.
4. У примјени уговора о социјалном осигурању закљученим између држава не треба да буде двојне оцјене - једна за домаће, а друга за потребе иностраног носиоца осигурања, сваки орган вјештачења треба да даје оцјену у складу са властитим прописима и о томе на одговарајућем обрасцу обавјештава носиоца у другој држави.
5. Потребно је, такође, измијенити члан 38. Закона о здравственом осигурању[58], којим је прописано да је доктор породичне медицине дужан, да у случају дужег трајања привремене неспособности за рад, а најкасније до истека једне године, упути радника надлежном органу за оцјену радне способности, односно инвалидности према прописима о пензијском и инвалидском осигурању. Измјеном треба прецизирати да се **радник упућује на оцјену радне способности само ако је лијечење завршено** и не постоје мјере медицинске рехабилитације које могу утицати на побољшање здравственог стања.

[58] "Службени гласник Републике Српске" број 18/99

6. Надаље, потребно је **осавременити правилнике који регулишу листу тјелесних оштећења, као и професионалних болести**[59].

7. Умјесто постојећег Правилника о оцјењивању радне способности у пензијском и инвалидском осигурању[60], којег је донио Фонд ПИО, потребно је **да Министарство рада и борачко инвалидске заштите донесе правилник о оцјењивању радне способности у пензијском и инвалидском осигурању**. Поред одредби о органу вјештачења, поступку упућивања осигураника на оцјену радне способности, поступку органа вјештачења у првом и другом степену, поступку органа контроле и поступку вјештачења сложених случајева, неопходно је прописати и сљедеће:

   - обавезу осигураника да сноси трошкове вјештачења уколико по мишљењу комисије нема основа за оцјену или уколико није добио неопходну потврду комисије о комплетности медицинске документације, уз могућност надонаде трошкова ако се утврди инвалидност на основу које се остварује право на инвалидску пензију,
   - обавезу органа вјештачења да налаз, оцјену и мишљење осигураника са одређеним дијагнозама, доставља надлежним органима (Министарство унутрашњих послова, Центар за социјални рад),
   - обавезу органа вјештачења да о евентуално уоченим неправилностима у раду здравствених установа које се односе на оцјену радне способности, обавијесте Министарство здравља и социјалне заштите и Комору доктора медицине,
   - поред досадашње контроле налаза, оцјене и мишљења, коју врши доктор појединац, **нормирати контролу налаза, оцјене и мишљења на основу којих се остварује право на инвалидску пензију, од стране комисије врхунских стручњака** коју именује министар рада на приједлог министра здравља, која би се вршила методом случајног узорка, а обавезно у случају кад првостепени орган утврди да инвалидност не постоји, а другостепени утврди да постоји губитак радне способности (избор налаза, оцјене и мишљења које ће комисија контролисати вршио би се на основу списка за одређени период у коме би били следећи подаци: матични број, датум рођења, пол, мјесто становања, послодавац, дијагнозе болести),
   - право Фонда ПИО да закључи уговор са референтним здравственим установама (клинички центри), о интервентном вршењу одговарајућих дијагностичких прегледа,
   - право Фонда ПИО да закључи уговоре са врхунским стручњацима наведених референтних установа, о вршењу консултативно специјалистичких експертиза, а неопходне специјалности су: кардиолог, пулмолог, ортопед, неурохирург, неуролог, гастроентеролог, психијатар, офталмолог,

[59] "Службени гласник Републике Српске" број 6/94

[60] "Службени гласник Републике Српске" бр. 84/02 и 7/05

- **обавезу накнадних контролних прегледа протеком одређеног временског периода након утврђивања инвалидности.** Накнадни контролни прегледи имају психолошки ефекат, јер дестимулишу остваривање права на инвалидску пензију на основу немедицинских критеријума (осигураник зна да га чека поновна оцјена инвалидности након истека одређеног временског периода и да му право може бити укинуто ако је незаконито остварено) С друге стране, поновна оцјена радне способности позитивно психолошки дјелује на лица код којих је утврђена инвалидност, јер то виде као начин њихове здравствене рехабилитације и поновног укључивања у радни процес.

8. У Закону о пензијском и инвалидском осигурању **нормирати**:
   - право на новчану накнаду за тјелесно оштећење настало као посљедица повреде на раду или професионалне болести,
   - прецизирати одредбе које се односе на обавезе послодавца за права по основу инвалидности која је посљедица повреде на раду или професионалне болести,
   - прецизирати одредбе које се односе на могућност покретања поступка оцјене радне способности од стране доктора медицине.

Имајући у виду да су **образложене три врсте препорука**, од радикалнијих системских, укључујући промјену дефиниције инвалидности и начина организовања оцјене радне способности, до препорука које представљају унапређење постојећих законских рјешења у смислу детаљније подзаконске регулативе и повећања степена контроле у различитим фазама остварења права на инвалидску пензију ради спречавања злоупотреба, те разматрајући релевантна међународна искуства, може се закључити, да је, ипак, потребно провести ширу расправу како би се одлучило о коначним приједлозима.

Стастистика и искуства појединих земаља показују (Србија – рестриктивно законодавство; Словенија – широка права) да рестриктивност, односно либерализација рјешења у појединим системима, нису увијек у директној зависности са бројем инвалидских пензија. Стање у овом сегменту пензијског система зависи од укупних економско-социјалних односа, прије свега услова запошљавања, здравственог осигурања, образовања, досљедности у примјени законских прописа и медицинских критеријума приликом оцјене инвалидности, односно преостале радне способности, као и достигнутог нивоа заштите на раду. И поред тога, треба имати у виду да се стално морају развијати контролни поступци, како у фази самог вјештачења радне способности, тако и накнадно. **Такође, носиоци социјалне и укупне економске политике требају имати у виду да пензијски систем, у цјелини, а тако и његов сегмент инвалидских пензија, није рјешење за нарасле економске проблеме и незапосленост. Као што је то и у другим дијеловима ове Стратегије истакнуто, нпр. код препоруке за продужење радног вијека, не треба никада заборавити да се на тај начин један проблем замјењује другим, са дугорочним негативним финансијским посљедицама.**

Свака земља уређује систем инвалидског осигурања на начин како то захтијевају њени економско–социјални и политички услови, као и потребе и могућности рјешавања питања у случајевима губитака, како радне способности осигураника тако и радних мјеста. Ипак, треба имати у виду и **међународне стандарде**[61] као што су:

- Европска социјална повеља,
- Конвенција о најнижим стандардима социјалне сигурности (Конвенција 102)
- Конвенција о професионалној рехабилитацији и запошљавању лица с инвалидитетом (Конвенција 159).

3.2.5.10 Наплата доприноса

Постојећим пореским законима и законима којима се уређују поједини облици осигурања (пензијско-инвалидско, здравствено, осигурање за случај незапослености), на различит је начин уређена регистрација и начин вођења евиденције о обвезницима доприноса, као и уплатиоцима доприноса. **Такође, постојеће евиденције о обрачунавању и плаћању доприноса су непотпуне, те се појављују као ограничавајући фактор код остваривања права из области пензијско-инвалидског осигурања, здравственог осигурања, осигурања за случај незапослености и дјечије заштите.**

Посебан проблем у наплати доприноса представља појава **пријављивања плата у износима мањим од стварно исплаћених,** тј. појава да велики број уплатилаца доприноса извршава своје обавезе по основу уплате доприноса користећи као основицу најнижу плату, или раније 50% просјечне плате из претходног мјесеца. Обрачун и уплату доприноса на најнижу плату вршили су, у 2008. години, углавном, уплатиоци из приватног сектора, што је чинило уплату доприноса за око 18% од укупног броја осигураника.. Посљедице су општепознате: у Фонд ПИО уплаћују се умањени приходи, а тиме је и мање средстава за исплату текућих пензија, док ће осигураник имати умањени пензијски основ и мању пензију при остваривању права.

Описано стање илуструју подаци о потраживањима по основу доприноса и броју осигураника за које се плаћа допринос на најнижу основицу, приказани у наредним табелама.

Табела 3-21 Потраживања по основу доприноса од обвезника (уплатилаца) и Владе Републике Српске по основу протокола у периоду 2005.-2009. година.

у мил. КМ

Врста потраживања	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Дуг обвезника	191,04	259.79	243.19	247.87	270,72
Дуг Владе према протоколима	88,39	48.11	38.66	38.65	38,65

[61] Види: Међународна организација рада (ILO)

Укупно	279.44	307.90	281.85	286.52	309,37

Извор: Фонд ПИО

Напомена: Обавезе буџета по основу Протокола за уплату доприноса за демобилисане борце из 2007. године измирене су у цјелости у јануару 2010. године.

Табела 3-22 Преглед броја осигураника за које се плаћа допринос на најнижу основицу у периоду 2006.-2009. година

Година	Укупан број осигураника	Број осигураника за које се плаћа допринос	Број осигураника за које се плаћа на најнижу основицу	% у односу на оне за које се плаћа допринос	% у односу на укупан број осигураника
2006.	284.587	220.792	11.392	5.16%	4.00%
2007.	294.945	232.035	15.127	6.52%	5.13%
2008.	305.360	237.221	14.127	5.96%	4.63%
2009.*	287.876	219.142	2.633	1.20%	0,91%

Извор: Фонд ПИО

Напомена: У 2009. години подаци су дати за новембар мјесец, а укинута је и најнижа основица. Поједини обвезници су почели да плаћају допринос на најнижу плату (320,00 КМ), а већина од оних који су плаћали доприносе на 50% републичког просјека (најнижу основицу у претходним годинама) наставила је да и даље тако плаћа.*

Табела 3-23 Преглед броја осигураника по "платним разредима" за новембар 2009. године

	Укупан број осигураника	Број осигураника за које се плаћа допринос	**320-400**	**401-500**	**501-750**	**751-1000**	**1001-1500**	**>1501**
2009.	**287.876**	**219.142**	31.374	40.861	38.830	29.518	53.450	25.110
		219.142	14,32%	18,65%	17,72%	13,47%	24,39%	11,46%

Извор: Фонд ПИО

Напомена: За **68.734** осигураника није плаћен допринос.*Наведени подаци су само оријентациони, јер према информацијама из Фонда ПИО валидне податке посједује Пореска управа РС. Сваки уплатилац доприноса је дужан да за исплаћене плате достави Пореској управи Образац 1002. Треба имати у виду и да уплатиоци доприноса ПИО из Брчко Дистрикта нису обавезни да достављају податке ПУ РС, тако да 6.251 или 2,85% осигураника из Брчко Дистрикта, којима су исплаћене плате, не би био обухваћен овом анализом.*

У периоду 2005–2009. година, Фонд ПИО потражује значајна средства по основу неуплаћених доприноса, која достижу ниво од око 270 милиона у 2009. години. Ова проблематика је, такође, обрађена у поглављу Стратегије: Појединачна уплата и докуп стажа. Евидентно је да проблем неплаћања доприноса континуирано егзистира упркос свим измјенама прописа и активностима инспекцијских органа. Пореско законодавство РС је међу стимулативнијим за послодавце у окружењу, па ипак **избјегавање плаћања пореза и доприноса** је присутна пракса. Поред тога, посебан проблем представља све већи број предузећа која се налазе у стечајном поступку, чиме се повећава неизвјесност у

погледу наплате доспјелих потраживања. Поред системског приступа **Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса**, одређене ефекте на побољшање наплате би требала да има и активнија улога Пензијског резервног фонда РС, као власника капитала у великом броју акционарских друштава у РС.

Наплата доприноса за пензијско и инвалидско осигурање је системски ријешена тако да су главна овлашћења и главне одговорности за наплату, позиционирани изван система пензијског и инвалидског осигурања. Према важећим законским рјешењима, Фонд ПИО, нема инструменте принудне наплате тих потраживања. Ранија рјешења су била таква, да је наплата доприноса била институционално у оквиру пензијског система, док се сада налази у оквиру Пореске управе РС, која има законска овлашћења и инструменте за наплату не само пореза, него и свих доприноса.

С обзиром на наведено, Влада Републике Српске је, у сарадњи са USAID, започела активности на имлементацији пројекта Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса, при чему је први и основни корак постављање законодавног оквира измјеном постојећих закона који се односе на област регистрације, контроле и наплате доприноса (**ELMO Пројекат)**.

Основни циљеви Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса су:

- стварање бољих претпоставки за поштовање пореских и других закона, као и за ефикаснију наплату пореза и доприноса,
- поједностављивање поступка регистрације послодаваца, односно уплатиоца доприноса и запослених, односно обвезника доприноса,
- смањење трошкова администрације,
- избјегавање дуплирања законских одредби, пословних функција и процеса везаних за прикупљање и наплату доприноса.

Јединствен систем регистрације, контроле и наплате доприноса успоставља се у Пореској управи Републике Српске као база података, односно као јединствена евиденција о свим уплатиоцима доприноса и обвезницима доприноса, подацима неопходним за контролу и наплату доприноса и подацима за остваривање права по основу обавезног и добровољног осигурања. У оквиру Једнистеног система врши се евидентирање података о наплати и расподјели уплаћених доприноса и обављају се послови финансијског надзора и економско финансијске ревизије уплате доприноса. Подаци из базе података користе се за контролу правилности обрачуна и уплате доприноса и за утврђивање дуга по основу обавеза уплате допиноса.

Регистрација обвезника у Пореској управи истовремено значи и регистрацију у Јединственом систему, те се од дана почетка примјене овог модела неће вршити регистрација обвезника у ванбуџетским фондовима. Пореска управа ће бити дужна да

издаје годишње Увјерење из Јединственог система сваком обвезнику доприноса, које садржи податке о стажу осигурања, износу уплаћених, односно неуплаћених доприноса и износу плате за сваку фискалну годину. На овај начин ће се замијенити радна књижица са увјерењем о обрачунатим и плаћеним доприносима за протеклу годину. Овај документ ће имати статус јавне исправе и користиће се приликом доказивања стажа осигурања, висине плате, уплаћених доприноса и сл. Запослени ће у једном документу имати потврду о стварно пријављеним платама од послодавца за текућу годину. Овај модел представља још један напредак у реформи фискалног система и реформи области пореза и доприноса у Републици Српској.

Дакле, основна идеја описаног пројекта је превазилажење постојећих недостатака, тј. обједињавање свих овлашћења и свих одговорности у једну институцију, са изузетно развијеном сарадњом са осталим институцијама – корисницима средстава и омогућавањем приступа свим потребним базама података.

Модел Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса за социјално осигурање подразумијева регистрацију у јединственом систему, пријем и праћење документације, обраду докумената у надлежним пословним јединицама Пореске управе, електронско подношење докумената, обраду података из докумената, достављање годишњих обавјештења осигуранику о личним подацима из јединственог регистра анализу квалитета података, архивирање, периодичне и годишње извјештаје, рачуноводство доприноса, опомене о непријављивању доприноса као и опомене о дуговању, канцеларијску контролу документације, модуле ризика, захтјеве за промјене података о доприносима, извјештавање за јединствени систем, размјену података са другим институцијама, приступ послодаваца информатичком систему, праћење предмета над којима се проводе истраге.

Имплементација пројекта Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса за социјално осигурање, подразумијева измјене закона као и доношење подзаконских аката. У завршној фази је израда нацрта Закона о измјенама и допунама Закона о пореској управи, док ће израда подзаконских аката услиједити након усвајања закона. Такође, биће неопходно измијенити и Закон о пензијском и инвалидском осигурању и Закон о здравственом осигурању, у дијелу који се односи на област која ће бити регулисана у оквиру Јединственог регистра. Почетак рада описаног система очекује се у 2010. години.

Овакав приступ примјењен је у већем броју европских земаља и показао се врло ефикасним у побољшању финансијске дисциплине и, наравно, бољој наплати доприноса.

3.2.5.11 Актуарска јединица

Када се сагледа положај система пензијског и инвалидског осигурања у друштву уопште, као и међузависност појединих области друштвеног живота, онда је врло јасно да се у циљу успостављања ефикасног и дугорочно финансијски одрживог пензијског система,

морају користити предности модерних наука, које на најбољи начин уочавају интеракције у савременом друштвиму, и које су у стању да пројектују резултате данашњих реформи на средњи и дуги рок.

Имајући наведено у виду, у реформи система пензијског и инвалидског осигурања, потребно је **афирмисати актуарску науку и примијењена актуарска знања.** Актуарство је научна дисциплина која примјењује математичке и статистичке методе за процјену ризика у осигурању и финансијском тржишту. Примјењена у осигурању генерално (укључујући и пензијско осигурање) обезбјеђује математичке претпоставке функционисања засноване на теорији вјероватноће и закона великих бројева. У пензијском осигурању, актуарске методе се користе за мјерење трошкова алтернативних стратегија у вези са дизајном, одржавањем или редизајном пензијских планова/шема. Стратегије су у значајној мјери условљене компромисом: постојећа, нова и страна конкуренција послодаваца, демографских промјена радне снаге, промјенама пореске политике, краткорочних и дугорочних финансијских и економских трендова.

У том смислу, у систему јавне управе **потребно је основати посебну организациону јединицу, која би у опису радних задатака, имала бављење актуарским прорачунима за потребе система социјалног осигурања**. Ово из разлога што је, због указаних демографских и економских трендова, неопходно систем пензијског осигурања у скоријој будућности све више базирати на одређеном степену актураске правичности, која подразумијева обрачун пензијских доприноса према свим релевантним ризицима.

Претходно, треба ријешити питање у оквиру које институције је најсврсисходније формирати актуарску јединицу. Искуства неких држава говоре, да су јединице таквог типа формиране у оквиру пензијских фондова, односно у оквиру надлежних министарстава. Без обзира гдје би она била организационо позиционирана, потребно је да се запосле млади, високообразовани и високомотивисани службеници, са широким познавањем актуарских принципа и савремених програмских алата.

Актуарски прорачуни и пројекције, као дио актуарске анализе и обуке за потребе пензијске реформе у БиХ, били су обезбијеђени дјелимично кроз, више пута споменути, SITAP пројекат. Ипак, изграђени **кадровски потенцијали** су још увијек недовољни за израду детаљних пројекција и процјену ефеката појединачних одлука у оквиру пензијске политике. Због тога је и за потребе израде ове стратегије било потребно ангажовање страног експерта – актуара. Кроз ту сарадњу развијен је одговарајући симулациони модел пензијског система РС и тиме формирано језгро будуће актуарске јединице. У оквиру укупних активности које је на изради Стратегије реформе система ПИО у Републици Српској реализовала Радна група, а у сарадњи са ино консултантом,.

Цијенећи постојеће кадровске капацитете потенцијалних институција за формирање актуарске јединице, процјена је да би за наше услове најбржи и најефикаснији начин реализације ове идеје било оснивање посебне организационе јединица у оквиру Министарства финансија.

3.2.6 Препоруке и приједлози за доградњу постојећег система међугенерацијске солидарности- резиме

Имајући у виду претходно извршену анализу сегмената постојећег система пензијског и инвалидског осигурања РС, заснованог на принципу међугенерацијске солидарности, као и искуства земаља у окружењу у извршеним параметарским реформама, у наставку се даје резиме најважнијих препорука и приједлога за даљу доградњу овог система:

1. **Проширити круг обавезно осигураних лица** на: 1) лица која нису осигурана по другом основу, а обављају привремене и повремене послове, послове по основу уговора о дјелу, ауторског или другог уговора, ако су врхунски спортисти, ако су чланови органа у привредним друштвима, јавним предузећима и установама, те ако су оснивачи и чланови привредних друштава који у њима раде и 2) пољопривреднике, ако се баве пољопривредном дјелатношћу као јединим или претежним занимањем. Потребно је да се сви уплаћени доприноси укључе у пензијски основ конкретног осигураника. Код привремених и повремених послова и различитих врста послова по основу уговора потребно је обезбиједити одговарајућу евиденцију трајања и учесталости;
2. **Пооштрити услове за остваривање права на старосну пензију** (поред задржавања постојећег општег услова 65 година живота и 20 година стажа осигурања), увођењем додатних услова:
   - остваривање права са 40 година стажа осигурања и **60** године живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада, без услова старости),
   - остваривање права са 45 година стажа осигурања, без обзира на године живота (продужавање права на рад, са 40 на 45 година),
   - остваривање права са 40 година пензијског стажа, уз утврђен посебан стаж у двоструком трајању и **60** година живота, са постепеним повећањем за одређени број мјесеци сваке године до 63 године живота (до сада, без услова старости),
   - постепено укидање, у наредних 5-7 година, привилегије за осигураника жену да право на старосну пензију остварује када наврши 60 година живота и 20 година стажа осигурања, или када наврши 35 година стажа осигурања, без обзира на године живота,
   - остваривање права по члану 76. Закона (15 – 55 – 35), односно са 15 година рада на пословима на којима се стаж осигурања рачуна са увећаним трајањем, 55 година живота и 35 пензијског стажа (до сада, 15-55-30);
3. **Пооштрити услове за остваривање права на породичну пензију** родитеља у погледу година живота односно повећати старосну границу са 55 на 60 за оца и са 45 на 50 година живота за мајку (алтернативно: 65 година отац, 55 година мајка) и **повисити старосну границу за удовицу на 50 (45), а за удовца на 60 (55) година.** Поред тога оправдано је да се старосна граница до које дјеца могу

користити породичну пензију одређује **у зависности редовног трајања школовања које похађа**;

4. **Систем коефицијената валоризације** за обрачун пензијског основа и одређивање износа пензије **замијенити бод системом**;
5. Прописати **обавезно усклађивање на годишњем нивоу** и то, општег бода према кретању плата, а пензија према збиру половина стопе кретања плата и стопе инфлације;
6. У оквиру бод система, **лимитирати лични годишњи коефицијент**, као однос годишњих примања осигураника према просјечној плати у тој години (нпр. максимално четири), чиме се пензија у моменту остваривања права лимитира на прописани максимални однос према просјечним платама из претходне године;
7. Увођењем бод система, уредило би се да је стопа доспијећа (обрачунска стопа) једнака за сваку годину стажа, без обзира на дужину укупног пензијског стажа, односно елиминише се постојећа разлика у стопи доспијећа до 20 година и преко 20 година пензијског стажа;
8. **Социјална пензија** не би требала бити право које се остварује у систему пензијског и инвалидског осигурања. Ово питање треба поново размотрити када се стекну услови **(попис становништва и економске претпоставке)**. Умјесто увођења права на социјалну пензију, било би сврсисходније смањити доњу границу стажа осигурања на 10 или 15 година и одредити више нивоа загарантоване пензије зависно од дужине пензијског стажа, уз претходну квантификацију додатних издатака у пензијском систему, која овог тренутка није била могућа, због непотпуних матичних евиденција у Фонду ПИО;
9. **Привилегована права**, поред **ревизије законитости** поступка до сада утврђених права по важећим прописима, потребно је, у сарадњи са свим заинтересованим странама, извршити детаљну анализу свих врста и обима прописима утврђених права. Од кључног значаја је утврђивање **усклађености обима права и финансијских могућности** за њихово дугорочно финансирање;
10. Реализовати у потпуности рјешења ELMO пројекта кроз **успостављање Јединственог система регистрације, контроле и наплате доприноса** у оквиру Пореске управе;
11. **Основати актуарску јединицу**, као посебну организациону јединицу у министарству финансија, чији задатак би било бављење актуарским прорачунима за потребе система социјалног осигурања;
12. Остваривање права на **инвалидско осигурање треба унаприједити у правцу веће ефикасности и увођења контролних механизама у свим фазама оцјене радне способности, у циљу смањења злоупотреба** у:
    - повећати одговорност доктора у примарној здравственој заштити, укључујући обавезу процјене оправданости упућивања на оцјену радне способности, обавезу органа вјештачења на обавјештавање надлежних орана о уоченим неправилностима у раду здравствених установа,

- осавременити правилнике који регулишу листу тјелесних оштећења и професионалне болести,
- утврдити обавезу органа вјештачења да налаз, оцјену и мишљење осигураника са одређеним дијагнозама, доставља надлежним органима (Министарство унутрашњих послова, Центар за социјални рад),
- увести додатне контроле налаза оцјена и мишљења о радној способности, од стране стручне комисије коју именује надлежни министар,
- јачати техничку опремљеност и информатичку увезаност органа вјештачења уз обезбјеђење властите функционалне дијагностике,
- повезивање органа вјештачења са референтним здравственим установама у РС (клинички центри) у сврху интервентног вршења дијагностичких прегледа и консултативно-специјалистичких експертиза,
- утврдити случајеве у којима трошкове оцјене радне способности сноси осигураник,
- увести обавезу накнадних контролних прегледа протеком одређеног временског периода након утврђивања инвалидности,
- у Закону о пензијском и инвалидском осигурању нормирати право на новчану накнаду за тјелесно оштећење као посљедицу повреде на раду или професионалне болести и обавезу послодавца на накнаду штете Фонду ПИО за право по основу инвалидности која је посљедица повреде на раду или професионалне болести.

13. **Утврдити нову дефиницију појма инвалидности**, која би обухватала:
    - промјену у здравственом стању, која се не може отклонити лијечењем (трајност),
    - губитак тадне способности за сваки рад (за општу инвалидност), односно смањење радне радне способности за више од једне половине (1/2) према тјелесно и психички здравом осигуранику исте или сличне способности и образовања (за професионалну инвалидност),
    - утврђивање простале радне способности са правом на професионалну рехабилитацију на терет послодавца, када је утврђена професионална непособност за рад, ако се с обзиром на здравствено стање осигураника, године живота (мање од 50 година), образовање, може професионалном рехабилитацијом оспособити за рад са пуним радним временом на другом послу.
14. Размотрити потребу издвајања поступка вјештачења за оцјену радне способности из Фонда ПИО, у цјелини или само у другом степену, односно **формирања института за оцјену радне способности и вјештачење**.

4 МЕЂУНАРОДНА ИСКУСТВА И МОДЕЛИ РЕФОРМЕ ПЕНЗИЈСКИХ СИСТЕМА

Теоријске и практичне расправе на тему реформе пензијских система у свијету су започеле прије двадесетак година. Земља предводник је био Чиле, који је у вријеме потпуне доминације и стабилног функционисања PAYG јавних пензијских система, приватизовао односно практично ликвидирао свој PAYG систем и успоставио систем обавезних приватних капитализованих пензијских фондова. Према „чилеанском" моделу, уз мање модификације, своје PAYG системе је реформисало више земаља Латинске Америке. Ове реформе су изазвале посебну пажњу теорије и праксе, али и међународних ауторитета, оличених прије свега у Свјетској банци, која на основу тога дефинише свој приступ заснован на моделу три стуба:

- I стуб – обавезни државни пензијски систем који се заснива на PAYG принципу, али са значајно смањеном улогом,
- II стуб – обавезни приватни капитализовани пензијски фондови у које се преусмјерава дио законом прописаних доприноса, и који дијелом замјењује државни PAYG систем, и
- III стуб – добровољни приватни капитализовани пензијски фондови.

Овај модел реформе током друге половине 90-их година XX вијека постаје опште прихваћен и широко примијењен у свјетској реформској пракси, посебно у земљама у транзицији које су своје реформе значајним дијелом креирале и изводиле уз подршку Свјетске банке.

Међутим, реформска искуства али и теоријске расправе су већ крајем прошлог и почетком овог вијека почели да доводе у сумњу супериорност и претензију да модел Свјетске банке буде искључиви модел реформе савремених пензијских система[62]. Најчешћа спорења и питања сучељавања различитих мишљења су[63]:

- Како функционише модел економије са капитализованим пензијским системом (утицај капитализованих пензијских фондова на штедњу, инвестиције и раст; затим на тржиште рада, пратећи ризици и др.),
- Емпиријске процјене различитих аранжмана (на примјер, да ли грађани мање штеде када су осигурани; кретање очекиваног трајања живота; подстицаји за учешће у пензијском осигурању и за плаћање доприноса; обим имплицитног пензијског дуга; административни трошкови појединих модела и др.),

[62] Као најпознатији критичар се обично наводи Ј. Стиглиц, нобеловац и ранији потпредсједник Свјетске банке, али и други аутори. Видјети: Orsag P, Stiglic J, *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, New Ideas About Old Age Security, toward Sustainable Pension Systems in the 21 st Century*, The World Bank, 2001; / Barr N, Reforming Pensions: *Myths, Truths and Policy Choises*, IMF Working paper 139. August. Washington, D.C. 2000.

[63] Barr N, Diamond P, *The Economics of Pensions*, Oxford Review of Economic Policy, No. 1/2006

- Институционални капацитет земље која проводи реформу (на примјер, постоји ли или може ли се у разумном року обезбиједити инфраструктура финансијског тржишта, као и адекватан надзор над приватним пензијским фондовима),
- Политичка реалност извођења реформи (на примјер, да ли грађани сматрају сигурнијом пензију коју им гарантује држава или тржиште капитала; ко добија, а ко губи; види ли политика добит за себе; препознаје ли се и уважава дуги рок и др.),
- Идеологија (на примјер, каква је улога државе; који су циљеви пензијског система[64]; ко и шта гарантује и сл.).

Као резултат наведених оспоравања и критика, али и властитих искустава, Свјетска банка, као један од кључних актера у реформи пензијских система у свијету[65], је донекле ревидирала свој приступ пензионој реформи, не напуштајући ипак основну идеју да је у савременим условима потребна диверзификација облика и система пензијског осигурања. Оно што представља суштинску промјену је прихватање става да не постоји универзални „рецепт“ реформе примјенљив у свим земљама и у свим условима. Наиме, Свјетска банка свој дотадашњи модел не сматра више нацртом (*blueprint*) реформе коју „земље клијенти“ треба да спроведу, него оквиром (*benchmark*) који треба да има у виду специфичну ситуацију у свакој земљи која разматра потребу и спроводи реформу пензијског система. Другим ријечима, приступ и избор реформских опција морају уважавати конкретне економске и демографске услове, карактеристике наслијеђа у области пензијског осигурања, те циљеве које пензијски систем треба да постигне.

Актуелни приступ **Свјетске банке** у погледу реформисања или пожељне структуре пензијских система у савременим условима, је систем састављен од више компоненти или тзв. „стубова“, и то не само ранија три, него пет „стубова“ и то[66]:

1. **„нулти“ стуб** – који се не заснива на уплати доприноса, а који би требало да обезбиједи тзв. социјалне пензије (у висини од, на примјер, 20-25% просјечне плате) као минимални ниво социјалне заштите за дио старе популације која такво право није стекла на основу уплате доприноса за пензијско осигурање (средства за ове намјене би се обезбјеђивала из општих пореза, дакле из буџета),

[64] Обично се оцјењује да су PAYG системи више редистрибутивни, док капитализовани приватни пензијски фондови, као облик принудне штедње, обезбјеђују индивидуализацију доприноса као основе за креирање будућих пензијских прихода, те искључују редистрибуцију.

[65] Свјетска банка је укључена у процес пензијске реформе у више од 80 земаља, а пружала је или пружа финансијску подршку реформама у више од 60 земаља широм свијета. Наведено према, Holzmann R, Hinz R, *Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform,* The World Bank, 2005.

[66] Наведено према, Holzmann R, Hinz R, *Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform*, The World Bank, 2005.

2. **„први“ стуб** – заснован на уплати доприноса који у суштини представља досадашњи PAYG систем, који треба да обезбиједи дио будуће пензије по основу права стеченог уплатом доприноса,
3. **„други“ стуб** – који се заснива на преусмјеравању дијела доприноса у обавезне капитализоване приватне пензијске фондове, који треба да обезбиједе дио будуће пензије на бази акумулирања доприноса на индивидуалном рачуну и ефеката инвестирања тих средстава у име осигураника током његовог радног вијека,
4. **„трећи“ стуб** – који представља добровољне капитализоване приватне пензијске фондове, у које се средства могу уплаћивати у различитим аранжманима (послодавци или појединачно), и флексибилне могућности функционисања (модел утврђене пензије или утврђених доприноса),
5. **неформални** породични или међугенерацијски извори и облици финансијске и нефинансијске социјалне подршке и помоћи старијим особама, који укључују здравствену заштиту и кућну његу.

Став и очекивања Свјетске банке су да не мора сваки пензијски системи обавезно инкорпорирати свих 5 наведених елемената. То значи да конкретан пензијски систем треба структурирати тако да он одражава потребе и преференције сваке земље појединачно, а поготово водећи рачуна о могућности финансирања транзиционог трошка[67]. Овакав модел пензијског система, који кроз диверзификацију обезбјеђује пензије из различитих извора и по различитим основама, требао би да ефективније и ефикасније оствари свој циљ у погледу обезбјеђења задовољавајућег нивоа прихода/дохотка у старости.

Осим терминологије Свјетске банке, у стручној литератури, међународној пракси и законодавству користи се и друга терминологија архитектуре пензијских система. Тако нпр. **Међународна организација рада** (енгл. ILO) сугерише терминологију слојева, избјегавајући термин ‘стубова’ који нужно асоцирају на унапријед дефинисану и обећану сигурност. Према њиховој терминологији:

1. **први слој** чини минимална пензија, свима доступна на бази унапријед извршених тестова квалификованости (имовинско тестирање), финансирана из општих пореза, а индексирана трошковима живота,
2. **други слој** чини обавезни јавни систем социјалног осигурања , који обезбјеђује задату стопу замјене. Пензије из овог система су индексиране растом цијена или су лимитиране до одређене висине.
3. **трећи слој** чине капитализовани фондови дефинисаних доприноса, по могућности приватно управљани, као допуна јавном пензијском систему. У овом слоју налазе

67 Иако постоје одређене разлике у дефинисању транзиционог трошка, он настаје усљед увођења “другог” стуба, обавезног капитализованог пензијског осигурања, ради потребе да се надомјести дио преусмјерених доприноса у „други“ стуб (усљед чега недостају средства за исплату текућих PAYG пензија). Транзициони трошак представља потребна додатна средства да би се финансирале обавезе према садашњим и будућим пензионерима. Видјети шире у дијелу Стратегије који се односи на увођење II стуба.

се пензијски планови (професионалне схеме), као и индивидуални пензијски уговори.

Према **OECD терминологији** структура пензијских система сачињена је од: **I стуб** – јавни PAYG систем са унапријед дефинисаном пензијом, који се финансира из бруто плата; **II стуб** –приватни аранжмани као дио уговора о раду (дио колективног уговора) и **III стуб** – приватни индивидуални уговори о пензијском осигурању (штедња или ануитети).

Слична терминологија је у примјени и у **Европској комисији**:

I стуб – основни јавни обавезни пензијски систем, обично финансиран на принципу текућег финансирања (PAYG),

II стуб – капитализоване пензијске шеме по основу запослења (occupational), које могу бити организоване на нивоу послодавца или гране,

III стуб – индивидуална штедња за старост, тј. уговори закључени између појединачних радника и неке приватне финансијске организације (осигуравајуће друштво, банка...)

На крају, треба примијетити да еволуција пензијских система и економски развој сваког демократског друштва доводи до све видљивије потребе за идентификовањем нултог стуба, као стуба који обезбјеђује неку врсту минималног давања, као социјалне пензије за све грађане којима су оне потребне, а што се доказује укупним имовинским стањем појединца (приход и имовина).

Примарни циљ пензијског система, према наведеном приступу, је да обезбиједи[68]: (1) **адекватан приход или доходак** популацији пензионера који спречава сиромаштво и, у складу са специфичностима земље, обезбјеђује „пеглање“ потрошње током животног вијека); (2) **пензије које су у складу са финансијским могућностима** појединаца и друштва, а да при томе оне прекомјерно не оптерете друштво и не онемогуће остваривање других социјалних и економских приоритета или створе неодрживе фискалне посљедице; (3) **одржив пензијски систем** који је финансијски здрав и који такав може остати у довољно дугом предвидљивом временском периоду уз разумно прихватљиве претпоставке; (4) **снажан пензијски систем** који има капацитет да издржи значајне шокове који могу доћи из промјенљивих економских, демографских и социјалних околности.

За успјешну примјену наведеног, циљно оријентисаног приступа реформи пензијских система, односно за вредновање реформских опција у односу на постојећа рјешења у пензијском систему, Свјетска банка препоручује коришћење сљедећа **четири основна**

68 Наведено према, Holzmann R, Hinz , *Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform*, The World Bank, 2005.

критеријума[69]**:** (1)Да ли реформа значи довољан прогрес у погледу остваривања циљева пензијског система? (2) Да ли је макроекономски и фискални амбијент способан да подржи реформу? (3) Могу ли јавне и приватне структуре функционисати ефикасно у новим пензионим шемама са више стубова? (4) Да ли су систем и институције регулације и супервизије успостављени и припремљени да врше регулацију и надзор капитализованих стубова уз прихватљив ризик?

4.1 Искуства изабраних земаља

Иако су праксе и искуства других земаља од непроцјењиве вриједности за доношење одлука о дизајну властитог пензијског система, не треба занемарити чињеницу да се пензијски системи међусобно увелико разликују, чиме се међународна компарација додатно компликује. Неријетко, ради се о појмовним, правним и другим разликама националних пензијских система, што ствара додатну комплексност у поступку идентификовања и прихватања најбоље међународне праксе.

Бројни процеси реформе пензијског система подразумијевали су укљученост релевантних међународних финансијских институција, у првом реду Свјетске банке, што је допринијело широком признавању важности питања пензијског система за економску стабилност држава и социјалну сигурност њиховог становништва. Земље које су реформисале своје системе континуирано преиспитују могућности побољшања прихваћеног модела, у складу са општим друштвеним и економским приликама. Преовладава, и даље, опште мишљење да је филозофија дисперзије ризика нужна и код креирања пензијског система, те у том смислу и Свјетска банка "..и даље види предност код вишестубних система који садрже одређене фондовске елементе, кад су услови за то адекватни, али у све већој мјери прихвата и да широк спектар опција може помоћи креаторима политика при постизању дјелотворне заштите у каснијем добу на фискално одговоран начин."[70]

У наставку се дају основне карактеристике реформисаних пензијских система земаља које су у прошлости извршиле трансформацију моностубног у вишестубни пензијски систем.

Ч И Л Е

Талас реформи јавних пензијских система започео је у Чилеу 1981. године, и убрзо се проширио на остале земље Латинске Америке, које су редом уводиле обавезне пензијске фондове засноване на личним рачунима осигураника. Реформа пензијског система у Чилеу подразумијевала је постепено напуштање PAYG система и његову замјену капитализованим фондовима (приватним пензијским фондовима који се финансирају на принципу дефинисаних доприноса - DC планови). У новом пензијском систему, сви

69 Наведено према, Holzmann R, Hinz R, *Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform*, The World Bank, 2005.

[70] *Подршка дохотку у каснијој животној доби у 21. вијеку,* Међународна перспектива за пензијске системе и реформу; Свјетска банка, Вашингтон, 2005,

новозапослени дужни су доприносе уплаћивати искључиво у капитализоване фондове, док постојећи осигураници могу бирати између уплата у PAYG систем или уплата у нове DC планове.

Средствима капитализованих фондова управљају приватне компаније, које учесници бирају са листе, претходно одобрене од владе.

Такође, пензијски систем Чилеа обезбјеђује и одређене гаранције које укључују: скромну социјалну помоћ онима који нису обухваћени обавезним пензијским плановима; минималну загарантовану пензију која се финансира директно из државног буџета и износи приближно 25% просјечне плате ако су доприноси уплаћивани најмање 20 година; минималан принос сваког пензијског фонда који се гарантује у односу на просјечан принос остварен у земљи и, коначно, државно гарантовану исплату ануитета у случају банкрота осигуравајућег друштва.[71]

Резултати чилеанске реформе оцјењују се различито. Појединци са стабилним приходом и сигурним запослењем добили су релативно добре пензије. Подстакнут је и развој тржишта фактора производње (и капитала и радне снаге), повећана је стопа инвестиција. Приватни пензијски фондови, током година, акумулирали су значајна средства. С друге стране, међутим, поједини критичари сматрају да је транзициони трошак био релативно висок, и као такав оптерећење за буџет. Чињеница је, такође, и о томе се све више расправља не само у Чилеу, да приватни пензијски фондови генеришу високе административне трошкове, наравно на штету исплаћених пензија. Ова проблематика биће посебно анализирана у овој Стратегији, у оквиру дијела који се односи на основе функционисања II стуба. Оно што је специфичност Чилеа је да је остварен низак обухват економски активних појединаца пензијским осигурањем, а посебно жена и сиромашнијих слојева. Не би се могло рећи да је то општа карактеристика II стуба, већ прије да се радо о специфичним економским, културним и историјским условима у којима се проводи пензијска реформа у Латинској Америци уопште. Чињеница је да, упркос бројним критикама, и појединим дисторзијама у пракси, овај модел, још увијек, функционише.

Проблеми испољени у функционисању пензијског система били су разлог да се у Чилеу припреми нови реформски пакет. Приједлог се, прије свега, фокусира на повећање ниског обухвата пензијским системом. У том смислу, уводи се основна солидарна пензија, која је повољнија него прије. Ова пензија ће бити минимална за све старије од 65 година и требала би да износи 1/5 просјечне плате. Поред тога, стимулишу се одређене групе становништва на разне начине: већа давања сиромашнима, почетне државне субвенције индивидуалним пензијским рачунима жена и младих, као и прописивање обавезног учешћа самозапослених. Разматрале су се и потребе промјена у начину функционисања и инвестирања самих приватних пензијских фондова, као што су: либерализације

[71] *Rethinking Pension Reform*; Franco Modigliani, Arun Muralidhar, Cambridge University Press, 2004.

инвестиција, јачање конкуренције између администратора пензијских фондова, (отварање тржишта за банке). Међународни монетарни фонд подржава концепт[72].

Квалификациони услови

Специфичност чилеанског пензијског система јесте непостојање законске минималне старосне доби за пензионисање. Повлачење акумулираних средстава на индивидуалном рачуну условљено је могућношћу куповине ануитета у износу најмање 110% преовлађујуће минималне пензије или 50% властите просјечне плате запосленог током 10 последњих година стажа.

Минимално гарантовану пензију могуће је остварити са навршених 65 година старости (мушкарци), односно 60 година (жене) и 20 година уплате доприноса (трогодишњи период незапослености може се узети у обзир, као олакшавајућа околност, у обрачуну прописаних 20 г. уплате доприноса)

Утврђивање пензијских права

Стопа доприноса за уплату средстава на индивидуалне рачуне, чија је искључива намјена пензијска штедња, износи 10% бруто плате. Поред тога, додатних 2,3% плате издваја се за намјене провизије и осигурања од смрти и инвалидности. Од 2002. године осигураници могу, у складу са одређеним ограничењима, бирати између 5 различитих инвестиционих портфеља. Постоји неколико опција повлачења средстава, иако се, за потребе компарације, претпоставља да се пензије користе путем инфлаторно индексираних ануитета у старосној доби у којој се осигураник квалификује за остваривање права минималне пензије.

Минимално гарантовану пензију утврђује влада на ad hoc основи. У последњих неколико година висина ове пензије осцилира у вриједности 20-25% просјечне плате.

Порески третман

Уплате доприноса и инвестициони приноси нису опорезиви, док се пензије сматрају дохотком и предмет су опорезивања, као и додатног пореза за здравствено осигурање (7%). Порез на доходак се плаћа по прогресивној стопи (0, 5, 10, 15, 25 и 35%).

Поред плаћања приближно 12,3% бруто плате за старосну, породичну и инвалидску пензију, запослени плаћају и допринос од 7% за здравствено осигурање.

Остале земље Латинске Америке

Остале земље Латинске Америке (њих 12) слиједиле су, са више или мање модификација, чилеански модел реформе (што значи да су увеле обавезно капитализовано пензијско осигурање). У наставку ће се покушати изнијети кратка оцјена основних ефеката пензијске реформе у тим земљама. Ипак, треба подсјетити да код већине реформа траје

[72] Видјети: *Chile, IMF, Staff Report for the 2007* Article IV Consultation, June 25, 2007

тек око једну деценију, што је за пензијски систем кратак период за дефинитивне оцјене. Друго, и поред концепцијских сличности, постоје приличне разлике у пензијским системима ових земаља, тако да није могућ већи степен уопштавања.

Очекивало се да ће приватни пензијски фондови дати значајан допринос повећању обухвата, као значајном циљу било којег пензијског система. Логика је била да ће новац на пензијском рачуну, као власништво појединца и као директни извор његове пензије бити атрактиван стимуланс за укључивање у пензијски систем. Међутим, искуство говори другачије, тј. поменути подстицаји нису били довољни не само да повећају обухват, већ ни да га одрже на ранијем нивоу.

Разлози ниског обухвата су бројни: висока стопа незапослености, чест прекид плаћања доприноса, то је велика раширеност сиве економије, тешкоће у имплементацији регулације, необавезност осигурања самозапослених, преференције појединаца да остваре само минимални број година стажа ради остваривања права на гарантовану (минималну) државну пензију.

Опште је раширена појава у средњеразвијеним и транзицијским земљама да се на тржишту приватних пензијских фондова (обавезних и добровољних) ствара олигополска структура. Као и у свакој области, конкуренција је пожељна јер омогућава већи избор корисницима, смањује административне трошкове фондова и утиче на ефикасније управљање и веће приносе фондова. Недостатак конкуренције највише утиче на накнаде и административне трошкове, које друштва за управљање зарачунавају осигураницима, што директно утиче на висину пензија, а што је посебно елаборирано и у овој Стратегији, у поглављу о основама увођења II стуба. Различите земље су различито реаговале на овај проблем, а у зависности од величине земље и развијености остале институционалне инфраструктуре. Тако је нпр. Боливија законом прописала да ће постојати само два друштва за управљање, али је додала одредбе против монополског понашања, а сличан примјер налазимо у блиском окружењу (нпр. Македонија). Посебно је интересантно искуство појединих земаља Латинске Америке са улогом тзв. агената, тј. посредника, који, супротно очекивању, нису допринијели ефикасности тржишта. У појединим периодима (Чиле) била је изузетно велика флуктуација и прелазак осигураника између фондова, без реалних економских мотива, што се приписује утицају агената, који су, захваљујући информационој асиметрији и неадекватној регулативи изазвали тзв. буку (сметње) на тржишту. У новије вријеме мијења се регулатива у правцу веће контроле овог сегмента пензијског система.

Што се тиче оцјене ефеката пензијске реформе на штедњу, она се не може дати као недвосмислена, ни у позитивном, ни у негативном смислу. У сврху оцјене коришћени су различити индикатори, а већина аутора сматра, да ефекти нису били значајни[73] .

[73] према: *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији*, ЦЛДС, USAID, Београд 2009

У погледу инвестиција и приноса може се дати позитивнија оцјена. Просјечна стопа бруто реалних приноса кретала се у периоду 1994 – 2006. година око 10%, а најнижа је била 6,7%[74]

Имајући у виду претходне констатације везане за административне трошкове, стопе нето приноса су биле мање. Такође, видљиве су осцилације стопа у појединим подпериодима, што заједно са искуствима најновије финансијске кризе, указују да се дугорочно не могу очекивати надпросјечно високи приноси. Што се тиче рестрикција у регулативи за инвестирање, она је уобичајена за ову врсту фондова, што значи да, углавном, не постоје рестрикције за државне обвезнице (просјечна улагања у државне обвезнице износила су 47%[75]), док се најстрожији лимити односе на стране хартије од вриједности, првенствено акције.

Оснивање капитализованих пензијских фондова (добровољних или обавезних) редовно се повезује са развојем домаћег тржишта капитала. Релативно брзо, у зависности од величине земље и обухвата пензијског система, ови фондови акумулирају велика финансијска средства и тако постају најзначајнији институционални инвеститори на националним берзама[76]. На тај начин унапређују не само тржиште капитала, већ и укупни финансијски систем једне земље, кроз повећање броја и врсте финансијских институција, као и конкуренције. У фази исплате, ови фондови су у Латинској Америци утицали и на развој животног осигурања (рента као начин исплате пензије).

Искуство ових земаља показује, међутим, да акционарство и корпоративно управљање није било унапријеђено у складу са искуством развијених тржишних економија. Чак, у неколико земаља је број листираних компанија смањен у периоду реформе.

Из свега наведеног, може се закључити да су ефекти реформи пензијских система у Латинској Америци различити. Исто тако, ове земље су различито реаговале на утицај свјетске економске и финансијске кризе. У појединим земљама (нпр. Аргентина) свјетска економска криза само је додатно уздрмала већ пољуљани пензијски систем. Недосљедност у спровођењу реформи, велики политички утицај, растући економски проблеми праћени фискалним дефицитима и депресијацијом домаће валуте, уз велико иностранo задужење, довели су Аргентину у 2001. години у велику кризу. У покушају санације домаће економије, држава је предузела неке врло радикалне и непопуларне мјере у односу на пензијске фондове: смањен је допринос, промијењена је структура накнада, депозити фондова у банкама замијењени су државним обвезницама. Кулминација проблема пензијског система у овој земљи резултирала је неком врстом национализације приватних пензијских фондова. Чиле, као пионир пензијских реформи истрајава на свом моделу, уз одређене модификације.

[74] према: *Latin American Economic Outlook* 2008, OECD, 2007

[75] према: *Latin American Economic Outlook* 2008, OECD, 2007

[76] Водеће реформске земље у Латинској Америци, осим Чилеа, имају однос нето имовине пензијских фондова према БДП од преко 10%

Х Р В А Т С К А[77]

Реформа пензијског система у Хрватској почела је 01.01.1999. године промјеном параметара везаних за остваривање и одређивање пензија у **I стубу** (међугенерацијска солидарност), да би се наставила 01.01.2002. године увођењем обавезног и добровољног пензијског осигурања базираног на индивидуалној капитализованој штедњи (**II** и **III стуб**).

Реформи се приступило због познатих проблема растућег дефицита PAYG система и старења становништва, а цјелокупан процес реформе (припреме за увођење II стуба трајале су седам година) спроведен је уз велику подршку Свјетске Банке.

Квалификациони услови

Доб за пензионисање је 60 година за жене и 65 година за мушкарце.

Пријевремену пензију могуће је остварити 5 година прије старосне границе, али са дугим пензијским стажом (30 година жене и 35 година мушкарци).

I стуб

У I стубу пензијског осигурања уведен је бод систем који је повећао међузависност дужине стажа, висине плате и висине пензије. Бод систем подразумијева да се пензија одређује као 0,25% индивидуалне зараде, подијељено са просјечном зарадом, плус 0,25% просјечне зараде за сваку годину стажа.

Не постоји горња граница за остварену пензију, као ни институт минималне пензије у новом систему.

Пензије из I стуба одређују се према начелу **дефинисаних давања**, према којем висина пензије не зависи директно од висине уплаћених доприноса, него се рачуна примјеном законом прописане формуле. Усклађивање пензија врши се два пута годишње, и то према платама и потрошачким цијенама у омјеру 50:50 (Swiss indexation). Инвалидске и породичне пензије остварују искључиво у I стубу**,** а само у ријетким случајевима, када је то повољније, ове пензије се могу остваривати из оба стуба пензијског осигурања. Пензије које се остварују под повољнијим условима (војни осигураници, радници МУП-а и други) остварују се само у I стубу.

Пензије из **II** и **III стуба** одређују се према начелу **дефинисаних доприноса,** према којем је дефинисано колико доприноса се уплаћује, али није дефинисана висина будуће пензије. Износ будуће пензије директно зависи од висине уплаћених доприноса и параметара специфичних за капитализовано пензијско осигурање, као што су принос пензијског фонда, старост осигураника и др.

---

[77] Према: *Социјални и господарски аспекти увођења обавезног мировинског осигурања на темељу индивидулне капитализиране штедње;* Љиљана Марушић и Анте Шкембер,

II стуб је обавезан за млађе од 40 година старости, а добровољан за оне између 40 и 50 година живота.

У овом осигурању ризик сноси осигураник, јер висина његове будуће пензије зависи од уплаћених доприноса и кретања на тржишту капитала (на која осигураник не може утицати).

Осигураници II стуба остварују двије пензије. Уз пензију из II стуба**,** у I стубу остварују **основну пензију**, мању од пензије коју би остваривали само у I стубу.

Стопа доприноса износи 20%, од чега се 15% издваја за I стуб, а 5% за II стуб.

Посебни доприноси на плату за стаж осигурања с повећаним трајањем, износе од 4,86% до 17,58%, а за осигуранике II стуба сразмјерно се дијеле у оба осигурања.

Акумулирана средства претворена су у животне ануитете који се усклађују са растом цијена.

Транзицијски трошак, настао увођењем II стуба као дугорочни трошак државе везан за намиривање мањка прихода у I стубу, износио је око 1,5% DBP-а годишње, а због повећања броја осигураника II стуба постепено ће се повећавати на око 1,7% DBP-а до 2020. године. Након тога, транзицијски трошак почеће се смањивати због смањивања броја корисника пензија остварених само у I стубу, те везано за чињеницу да ће осигураници II стуба у све већем броју остваривати мању, основну пензију у I стубу.

Пензијски фондови су у 2008. години приближно 70% имовине улагали у државне обвезнице, што држави олакшава финансирање транзицијског трошка. Међутим, држава на тај начин ствара будуће финансијске обавезе по основу емитованих обвезница. Након пријема у ЕУ, вјероватно ће се смањити улагања пензијских фондова у државне обвезнице, док ће истовремено све више доспијевати на наплату обавезе по основу емитованих обвезница, што ће отежати финансирање транзицијског трошка.

Пензије у II стубу зависе од уговореног облика:

- појединачна пензија доживотно се исплаћује кориснику, а након његове смрти нико нема право на пензију;
- заједничка пензија доживотно се исплаћује кориснику, а након његове смрти доживотно се исплаћује супружнику у висини од најмање 60%;
- појединачна пензија са загарантованим раздобљем;
- заједничка пензија са загарантованим раздобљем.

Загарантовано раздобље, ако се уговори, траје најмање 5 година, а тече од дана остваривања пензије.

Од уговореног облика зависи и висина пензије. Највећа је појединачна пензија без загарантованог раздобља, која је већа што је осигураник старији у тренутку остваривања пензије, јер је краће очекивано вријеме исплате пензије.

С обзиром да се пензије из II стуба, одмах након остваривања, усклађују само са потрошачким цијенама, постепено ће почети заостајати ниво пензија из оба стуба за пензијама које се остварују само у I стубу.

Почетком 2009. године повеле су се расправе о могућим мјерама путем којих би се повећале укупне пензије осигураника из II стуба, а које укључују:

1. даљу приватизацију пензијског система повећањем стопе доприноса за II стуб;
2. повећање пензије коју у I стуб остварују осигураници II стуба (основне пензије)
3. комбинацију ове двије мјере.

III стуб чине добровољни пензијски фондови и уплате доприноса у ове фондове подржани су пореским олакшицама.

Порески третман

Радници који остварују плату у износу од 1.500 ХРК мјесечно, ослобођени су пореза на доходак.

Пензионери који остварују пензију у износу од 2.550 ХРК мјесечно, ослобођени су пореза на доходак.

Досадашња искуства реформисаног пензијског система Хрватске

Основни резултати реформисаног пензијског система у Хрватској могу се сажети у следећем:

- формирање Централног регистра за осигурана лица (РЕГОС) као институције чији је задатак да сакупља, региструје и трансферише обавезне доприносе и води индивидулане рачуне II стуба, позитивно је утицало на ефикасност наплате доприноса, информисање, а како се финансира из буџета и на смањење административних трошкова пензијских фондова,
- реална стопа приноса била је скромна, за разлику од III стуба, који су, наравно и због либералније регулативе, показали већу ефикасност,
- формирана су 4 обавезна фонда,
- трошкови пословања II стуба показали су се као релативно високи (накнада за управљање и остали трошкови достижу 1,3% нето имовине фонда годишње),
- у структури улагања доминирају државне обвезнице,
- у последње вријеме постају све израженији проблеми у вези финансирања транзицијског трошка.

Противрјечне су оцјене успјешности увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања у Хрватској. И недавне најаве Владе Хрватске о преиспитивању појединих рјешења у II стубу, укључујући и опцију повратa осигураника у PAYG систем, потврђују ову констатацију. Услиједиле су реакције Свјетске банке, која инсистира на одржању модела, уз потребна системска и параметарска подешавања. Сигурно је да прве пензије из реформисаног система нису репрезентативне да би се дала коначна оцјена успјешности реформе. Присталице реформе истичу да су проблеми резултат, како свјетске економске кризе, тако, још више, недосљедности у провођењу првобитно задатог оквира реформе (ниво пензија у PAYG, стопа доприноса у II стуб). Искуство Хрватске потврђује да се распоред транзиционог трошка кроз вријеме треба пажљиво планирати, у односу на фискални капацитет државе, а да се стопа доприноса за II стуб мора одредити на адекватном нивоу имајући у виду жељену стопу замјене. Међутим, ови циљеви су, краткорочно посматрано, међусобно супротстављени.

Б У Г А Р С К А

Пензијски систем Бугарске састоји се из три стуба. 2007. године усвојен је и амандман којим се прописује да се лицима која раде и након законом прописане доби за пензионисање, и то без примања пензије, увећава радни стаж за 1,5, а не за једну годину, за сваку годину додатног рада.

Квалификациони услови

Ефективна доб за пензионисање износи 63 године за мушкарце и 60 година за жене.

Остваривање пензије такође захтијева и квалификационе поене, који представљају збир година старости и година стажа. За мушкарце је потребно 100 квалификационих поена, а за жене 90.

Минимална пензија износи 115% социјалне пензије, која износи 44 ЛЕВ мјесечно.

II стуб обавезан је за лица млађа од 42 године старости.

Стопа доприноса износи 23%. У почетку се за II стуб издвајало 2%, с тим да је предвиђено постепено повећање издвајања до 5%.

Акумулирани капитал претворен је у новчани ток прихода у пензијски фонд и ануитети нису куповани.

Порески третман

Доприноси послодавца и запосленог у обавезни пензијски систем опорезиви су као порез на доходак. Повратод улагања није опорезив (мада се наговјештавају измјене). Бенефиције из PAYG и обавезног приватног пензијског фонда нису опорезиве. Једини изузетак представљају средства корисника који су наслиједили пензије умрлих чланова, а које су предмет пореза на насљедство.

Укупни доприноси за социјалну заштиту износе 22,25% за запослене и 8,75% за послодавце.

Од укупног износа, 0,5 процентних поена доприноса за раднике и 1,5 процентних поена доприноса за послодавце, усмјерено је на рачун фонда.

Горња граница доприноса је 1000 ЛЕВ.

Пензионери не плаћају доприносе за социјалну заштиту.

М А Ђ А Р С К А

Реформа мађарског пензијског система иницирана је 1997 године, а у пуну примјену ушла је у јуну мјесецу 1998. године. Реформа је подразумијевала увођење тростубног пензијског система (обавезни PAYG-DB; обавезни капитализовани други стуб и добровољни DC III стуб), као и параметарску реформу I стуба. Други стуб је одговорност непрофитних узајамних фондова, при чему су уплатиоци доприноса – чланови уједно и власници фонда. Обављање послова фонда, од административних до инвестиционих, слободно се могу делегирати профитном друштву - трећој страни, уз обавезу именовања кастодијана. Централни гарантни фонд обезбјеђује квалификованим члановима фонда гаранције за обавезну DC компоненту пензије у висини 25% пензије из I стуба. Овако гарантоване минималне пензије исплаћују се из интерних резерви Централног гарантног фонда, које се формирају наплатом премије од пензијских фондова и то 0,3%-0,5% доприноса сваког члана.[78] И сами фондови дужни су гарантовати минимални поврат, из средстава интерних резерви. Уплате у I стуб су, углавном, уплате послодавца, док су уплате у II стуб, већином, уплате запослених.

Квалификациони услови

Старосна доб за пензионисање изједначена је за мушкарце и за жене, и износи 62 године.

За остваривање минималне пензије, неопходно је 20 година стажа.

За оне који су пензионисани прије почетка 2009. године, за остваривање дјелимичне пензије потребно је 15 година стажа. Сви нови учесници на тржишту рада били су обавезни приступити реформисаном систему, а осталима је дата могућност преласка. Лицима која су добровољно прешла у реформисани систем, било је дозвољено да се врате у једностубни систем до краја 2002. године. Оцјењује се да је оваквом одлуком владе створена је неизвјесност у погледу фискалне обавезе владе и пољуљан кредибилитет новог пензијског система. До 1999 г. око једне половине запослених (старости до 40 година) пренијели су дио својих пензијских доприноса у приватне пензијске фондове.[79]

[78] *Rethinking Pension Reform,* ст. 12

[79] *Подршка дохотку у каснијој животној доби у 21. вијеку* - Међународна перспектива за пензијске системе и реформу, Holzmann и Hinz, Свјетска банка, 2005

Бенефит формула

За лица у новом систему, стопа доспијећа износи 1,22% плате за сваку годину стажа. Ово се пореди са стопом доприноса од 1,65% за оне који су у I стубу.

Горња граница пензије (максимална пензија) уведена је 1992. године. У 2002. години, горња граница износила је 2,368,850 ХУФ (225% просјечне плате). Повећање горње границе од 2002. године, износило је приближно 2,5 пута просјечне плате остварене у 2003. години и 3 пута у 2004. години.

Од 2000. године, пензије се усклађују 50% према платама и 50% према цијенама.

Дефинисани доприноси

Стопа доприноса у износу од 8% од бруто плате издваја се у II стуб од 2004. године за лица која су у реформисаном систему. Тај проценат је растао са 6%, колико је износио у 2002. години и 7%, колико је износио у 2003. години.

Коришћењем јединствених животних таблица, и за мушкарце и за жене, те исте индексације пензија, акумулирани капитал мора бити претворен у ануитете приликом пензионисања.

Минимум

Минимална пензија у 2002. години, износила је 20,100 ХУФ мјесечно (приближно 23% просјечне плате). Вриједност минималне пензије усклађује се на исти начин као и вриједност пензије остварене у I стубу.

III стуб чине добровољни пензијски фондови, уз изузетно стимулативне пореске подстицаје.

Око 31% Мађара прима неку врсту пензије.

Порески третман

Пензије из I стуба нису опорезиве од 2002. године.

Такође, повратод инвестирања, као ни средства из приватних пензијских фондова нису тренутно опорезива.

Досадашња искуства реформисаног пензијског система Мађарске

За Мађарску је била карактеристична дуга дебата између двије реформске опције. На крају је преовладао модел Свјетске банке. Као и код других транзицијских земаља резултати нису испунили сва очекивања, посебно у погледу приноса и утицаја на штедњу. Реформа је провођена тако да су се у ходу мијењала поједина законска рјешења. Највише успјеха постигнуто је у погледу успостављања институционалне инфраструктуре.

П О Љ С К А

Пензијски систем Пољске састоји се из три стуба.

I стуб функционише на принципу pay-as-you-go NDC система.

II стуб представља обавезни приватни фонд, заснован на индивидуалним рачунима, који је обавезан за лица млађа од 30 година старости, а добровољан за лица између 30 и 50 година старости. Главни оператори пензијских фондова из II стуба су стране финансијске компаније (осигуравајућа друштва и банке).

III стуб чине добровољни пензијски фондови. Након пет година рада добровољних пензијских фондова, уз постојање пореских олакшица за чланове фондова, тек 100.000 лица користило је добровољно пензијско осигурање.

Ниво пензија зависи од износа средстава на индивидуалном рачуну и очекиваног трајања живота након пензионисања.

Стопа доприноса износи 19,5%, од чега се 12% користи за финансирање I стуба, а 7% за финансирање II стуба.

Доприноси који се издвајају за финансирање I стуба, валоризују се између периода кад су уплаћени и периода пензионисања (усклађивање се врши стопом раста цјеновне инфлације + 75% стопе раста стварне масе плата). Од 2004. године, условљена каматна стопа биће дефинисана као већа од раста плата и раста цијена. Након пензионисања, акумулирани условљени капитал је подијељен на G- вриједности. G- вриједност представља просјечно очекивано трајање живота у пензији, а рачуна се коришћењем пројекција база података о становништву Уједињених нација и Свјетске банке.

Пензије које се исплаћују, усклађују се 80% са растом цијена и 20% са просјечном платом.

Минимална пензија

Минимална пензија износила је ПЛН 530 мјесечно у 2001/02 и ПЛН 533 у 2002/03. Модел користи просјечну вриједност за календарску 2002. годину. Циљ је усклађивање 80% према цијенама и 20% према платама.

Дефинисани доприноси

7% укупних доприноса издваја се у II стуб. Након пензионисања, акумулирани капитал мора бити претворен у ануитете, који се, даље, требају усклађивати најмање према расту цијена. Ануитетна стопа ће највјероватније морати бити базирана на јединственим животним таблицама (и за мушкарце и за жене), али како још увијек није дошло до исплате првих пензија из реформисаног система, то ће се одлука о коришћењу животних таблица донијети накнадно.

Дефицит који постоји у пензијском систему, проузрокован финансирањем II стуба, покрива се буџетским трансферима који износе око 5% БДП-а.

Стопа замјене износи 62% за лица која се пензионишу у 65. години старости.

Доб за пензионисање износи 65 година за мушкарце и 60 година за жене.

МАКЕДОНИЈА

Реформа пензијског система започела је параметарским промјенама I стуба (PAYG). Најзначајније спроведене параметарске промјене односиле су се на:

- пораст старосне доби за пензионисање;
- пад стопе замјене (са 80% на 72%);
- промјена методе индексације (50% потрошачке цијене, 50% раст плата);
- ограничавање доприноса.

Услов за остваривање старосне пензије је 64 године за мушкарце и 62 године за жене, уз минимално 15 година стажа осигурања.

Минимална пензија

Постоје три групе минималне пензије дефинисане према просјечној плати у земљи (41%, 38% и 35%). Број пензионера који примају минималну пензију у априлу 2008. године, износио је 81.916, што представља 30% од укупног броја пензионера у земљи.

Максимална пензија

Право на максималну пензију остварују само пензионери из I стуба.

Максимална пензија = просјечна нето плата * 2,7

Број пензионера који примају максималну пензију у априлу 2008. године, износио је 968, што представља 0,35% од укупног броја пензионера.

II стуб чине приватни капитализовани фондови и обавезни су за сва лица која уплаћују доприносе, а запослена су након 01.01.2003. године, док је за уплатиоце доприноса који су били запослени прије 01.01.2003. године уплата у фондове II стуба добровољна (уз индиректно усмјеравање добровољног преласка у II стуб путем пенализирања стажа већег од 5 година). Креатори пензијског система у Македонији донијели су одлуку да се, због малог броја очекиваних чланова, у првих 10 година II стуб састоји од само два приватна фонда.

Структура инвестиционог портфеља II стуба је: 72,4% домаће обвезнице, 16,9% депозити, 6,9% домаће краткорочне хартије од вриједности и 3,8% акције домаћих предузећа. Сваки члан у II стубу има индивидуални рачун на којем се региструју све уплате, тако да њихова будућа пензија зависи од акумулираних средстава и очекиваног трајања живота након

пензионисања. **III стуб** пензијског осигурања чине добровољни капитализовани пензијски фондови, који се по редослиједу реформе пензијског система Македоније уводе последњи.

Стопа доприноса износи 21,2% бруто плате, од чега 13,78% за I стуб, а 7,42% за уплате у II стуб.

Стопа замјене износи 72%.

ЦРНА ГОРА

2003. године Влада Црне Горе донијела је одлуку да постојећи Pay-As-You-Go систем реформише, те уведе обавезни **II стуб** заснован на индивидуалној штедњи, као и добровољни **III стуб.** Нови закон о пензионо-инвалидском осигурању усвојен је 2003. године, а у примјени је од 01.01.2004. године. Посљедице новог закона су смањење пензијске потрошње са 13% БДП-а, на 9,4% БДП-а у 2006. години, даље повећање основице за обрачун доприноса са 51,5% у 2003. години, на 67,7% у 2006. години, као резултат повећања запослености и смањења сиве економије, као и смањење броја нових пензионера (прије свега инвалидске пензије).

Доб за пензионисање је 65 година за мушкарце и 60 година за жене.

Стопа доприноса износи 21,6% .

У децембру 2006. године, усвојен је Закон о добровољним пензионим фондовима (III стуб), док посебне пореске олакшице за чланове пензијских фондова или послодавце, који би уплаћивали добровољне пензијске доприносе у име својих запослених, нису предвиђене.

РУМУНИЈА

Пензијски систем Румуније састоји се из три стуба.

Доб за пензионисање је 65 година за мушкарце и 60 година за жене.

Стопа доприноса износи 29%.

I стуб функционише на принципу Pay-As-You-Go, док **II стуб** представља приватни фонд који је обавезан за лица до 35 година старости, а за лица између 35 и 40 година старости је добровољан и заснива се на индивидуалним рачунима.

Износ који се уплаћује у II стуб у 2008. години је 2% од плаћених доприноса. Овај износ ће постепено расти сваке године по 0,5%, све док не достигне 6%.

III стуб чине добровољни пензијски фондови. Очекује се да ће се око 500.000 лица придружити добровољним пензијским фондовима у току прве године рада истих (2007. године).

С Л О В Е Н И Ј А[80]

Демографски показатељи Словеније, веома слични показатељима Италије, указују да је Словенија једна од најбрже старећих држава Европске уније. Предвиђа се да ће укупна популација значајно да се смањи до 2050. године, а да ће учешће популације 65+ да се повећа са 14% на 32%. Однос пензионера према осигураницима у 2003. години износио је 1,7.

Реформа пензијског система у Словенији спроведена је у два наврата (законима из 1992. и 1999. године).

Реформа из 1999. године водила је до смањења пензијских права. Прије овог закона, пуна пензија износила је 85% пензијске основице, а након тога 72,5% пензијске основице.

I стуб функционише на принципу Pay-As-You-Go, и представља јавно и обавезно осигурање.

Бенефиције се рачунају у складу са PAYG механизмом и финансирају се кроз уплате доприноса послодаваца (15,5% бруто плате), запослених (8,85% бруто плате), самозапослених и компензационе доприносе државе, чија се важност повећава након великог смањења доприноса запослених.

Минимални период за уплату доприноса је 15 година.

Доб за пензионисање је флексибилна и за мушкарце је између 58 и 65 година (што је постигнуто 2008. године), а за жене између 58 и 63 године (што ће се остварити до 2022. године). Систем бонуса и пенала уведен је у циљу стимулисања каснијег, и дестимулисања пријевременог пензионисања.

Усклађивање пензија врши се према расту плата.

Допунско пензијско осигурање, у оквиру **II стуба**, уведено је законом 1999. године, а имплементирано је 2000. године. Подијељено је на:

1. лично и колективно;
2. добровољно и обавезно;
3. базирано на уплатама послодаваца или на уплатама радника.

Допунско пензијско осигурање сматра се допунским дијелом јавног осигурања, што, између осталог, произилази и из номо-техничког начина регулисања, јер је ова материја регулисана истим законом као и јавно пензијско осигурање.

Индивидуално допунско осигурање је добровољно, док колективно допунско осигурање може бити обавезно или добровољно, тј. допунско осигурање је:

[80] Према Кидрич, савјетник за пензијску реформу, SITAP Пројект

1. **обавезно** за „привилеговане“ професије; за запослене у јавном сектору обавезне шеме уведене су од 2003. године.
2. **добровољно** за сва лица укључена у обавезно јавно (PAYG) осигурање, односно учешће у I стубу, услов је за укључивање у II стуб.

Осигураници приступају у пензијски план који садржи права и обавезе из допунског осигурања, а носиоци (оператори) допунског пензијског осигурања су приватна правна лица и то пензијска друштва и узајамни пензијски фондови, који могу бити отворени и затворени;

Пензијска друштва су посебан облик осигуравајућих друштава, док су узајамни пензијски фондови по свим карактеристикама (осим управљања и гарантованог повратa) изједначени са другим инвестиционим фондовима.

Оснивачи фондова су банке, осигуравајућа друштва, те држава за затворене пензијске фондове за обавезно допунско осигурање за „привилеговане“ професије.

Инвестициона политика коју слиједе фондови допунског пензијског осигурања дефинисана је у пензијском плану, а регулисана је правилима финансијског тржишта.

Надзор над операторима врши Агенција за надзор осигурања за пензијска друштва, а надзор над пензијским фондовима врши Агенција за тржиште хартија од вриједности.

II стуб покрива **приватне професионалне шеме** које се финансирају из доприноса запослених и њихових послодаваца.

Мјесечни доприноси остварују камате по уговореној стопи или на бази профита који менаџер фонда остварује инвестирањем. Постоји и захтјевани минимални повратак на пензијска средства, који мора обезбиједити најмање 40% просјечне годишње каматне стопе на дугорочне државне обвезнице.

Капитална дружба представља друштво, у државном власништву, које пружа подршку и за I и за II стуб. Дружба управља са три фонда:

1. узајамним пензијским фондом (допунска шема првобитно уведена 1992. године);
2. обавезна допунска шема која обухвата одређене професионалне групе за које су послодавци обавезни да додатно уплаћују доприносе који ће се користити за пријевремено пензионисање;
3. први пензијски фонд формиран за цертификате из процеса приватизације.

II стуб словеначког пензијског осигурања несумњиво је остварио знатан раст у 2006. години, више од половине радно-активног становништва било је укључено у добровољно пензијско осигурање. Већина ових осигураника, ипак је била укључена кроз колективно осигурање, док је сегмент индивидуалне пензијске штедње маргиналан.

Државни службеници чине значајан удио чланства у пензијским фондовима, премда се висина њихових доприноса, углавном, задржава на нивоу минималне премије.

Дана 1. новембра 2005. године, 439.280 осигураника било је укључено у додатно пензијско осигурање, али од тога је 167.363 државних службеника.

Посматрано у цјелини, према анализама словеначких експерата, забрињавајући индикатор напретка у словеначком додатном пензијском осигурању је вриједност уплаћене премије, с обзиром да постоји велики јаз између стварно уплаћене премије за допунско пензијско осигурање и циљне вриједности премије која би могла омогућити компензацију за ефекте пензијске реформе на благостање старијих.

Гарантовани повратак

Како се допунско пензијско осигурање сматра више изложеним тржишним ризицима у односу на обавезно јавно (PAYG) осигурање, то је у Словенији уведена гаранција на повратак уложених средстава.

Ипак, уз смањену инфлацију и прелазак на евро, гарантована стопа повратка (40% на дугорочне државне обвезнице) се дуго није сматрала довољно високом. С друге стране, дефинисане ниске гарантоване стопе повратка, у значајној мјери, дјелују дестимулативно на операторе, што се испољава кроз слабији интерес за бољу политику и резултате улагања.

Гарантована стопа повратка је својеврстан позив за улагања у државне обвезнице, иако према важећим прописима то није обавеза. Оператори најлакше могу елиминисати ризик улагањем у државни дуг. То значи да држава дио садашњих обавеза преноси на будуће генерације које ће морати порезима прикупити потребна средства за исплату доспјелих обвезница. Та операција је скупа, јер је потребно укључити и финансијске посреднике.

Због наведеног, предложено је да се поред пензијских планова са гарантованим повратком, омогуће и пензијски планови без гарантованог повратка. Према искуствима других земаља, пуно више осигураника, у првом реду млађих лица, би се опредијелило за ризичнија улагања која носе већи повратак на уложена средства.

Порески третман

Осигураници који учествују у добровољном допунском пензијском осигурању, могу тражити пореско ослобођење ако је пензијска шема одобрена од стране Министарства за рад и социјалну заштиту.

Пореске олакшице су дате појединцима и њиховим послодавцима.

Основно полазиште је да су пензије опорезиве само једном, и то приликом исплате. То значи да се у фази штедње премије и/или доприноси не опорезују и да се не опорезују ни активности ни резултати код финансијских посредника који управљају имовином

појединаца на њиховом пензијском рачуну. Порески систем је тзв. ЕЕТ (изузет, изузет, опорезив).

Појединац може снизити пореску основицу и искористити додатну пореску олакшицу. Пореска олакшица за 2007. годину загарантована је минималном уплатом 18,17 евра мјесечно, али највише 5,844 бруто плате. Највећи износ пореске олакшице је 2.390 евра годишње.

Допунско колективно пензијско осигурање за државне службенике ужива посебан порески третман, с обзиром на то да се лична пореска олакшица може искористити у цјелини (не кумулира се са оном од послодавца).

III стуб чине добровољни пензијски фондови који се састоје из индивидуалних штедњи у облику животног осигурања. Премије уплаћене у III стуб не опорезују се.

Доб за пензионисање износи 65 година за мушкарце и 60 година за жене.

Ефективна доб за пензионисање износи 58 година за мушкарце и 55 година за жене.

Стопа доприноса износи 24,4%.

Стопа замјене у 2005. години износила је 70% (у ранијим годинама била је и виша)

С Р Б И Ј А[81]

Промјене у пензијског систему Србије резултат су свеобухватне реформе пензијског система у периоду 2001-2003., и каснијих измјена из 2005. године.

Пензијски систем Републике Србије састоји се из два стуба: обавезног Pay-As-You-Go пензијског фонда **(I стуб)** и добровољних капитализованих пензијских фондова **(III стуб).**

Због процијењеног високог транзицијског трошка, **II стуб** пензијског осигурања, до данас, није прихваћен као опција реформе пензијског система.

I стуб пензијског осигурања чини обавезно пензијско-инвалидско осигурање, заснивано на текућем финансирању пензија (PAYG, ДБ), и обезбјеђује три врсте пензија: старосне, инвалидске и породичне пензије. Традиционални систем унапријед дефинисаних права замијењен је бод системом обрачуна пензија. У обрачун се укључују цјелокупан радни стаж и приходи до пет просјечних зарада, чиме је успостављена чврша веза висине пензије и уплаћиваних доприноса.

[81] Према према Матковић и група аутора: *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији'*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС и Матковић-Бајец и други: *Пензијски систем у Србији*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС

Осигуранику чија је пензија, након што испуни услове за пензионисање (одговарајућа старосна граница и минимални радни стаж), испод законом прописаног нивоа, I стуб осигурања гарантује ***минималну пензију***. Законским промјенама у периоду 2001-2003 загарантован је јединствени износ минималне пензије од 20% просјечне зараде, умјесто до тада вишеструких минималних пензија, које су биле диференциране у зависности од дужине радног стажа. Измјенама из 2005. године минимална пензија је повећана формално на 25% зараде.

Закон је предвидио да се општи бод индексира на исти начин као и пензије како би се обезбиједило да не постоје разлике између пензионера са истом радном историјом, без обзира на моменат када се пензионишу.

У циљу афирмисања дужег радног стажа законом је омогућено да се за стаж преко 40 година повећава износ пензије, што раније није био случај. Такође, у циљу повећања обухвата пензијског система и спречавања избјегавања плаћања доприноса, уведен је институт добровољног осигурања, као и обавеза плаћања доприноса за ангажовање преко ауторских хонорара и уговора о дјелу, као и за рад преко омладинских и студентских задруга, осим за млађе од 27 година који су на редовном школовању.

Начин усклађивања пензија, с једне стране и општег бода с друге, претрпио је неколико измјена: индексација према зарадама (до 2001. године); квартално индексирање према швајцарској формули), а од 2009. године предвиђено је да пензије расту само по основу трошкова живота[82]. Индексирање се од краја 2005. године врши два пута годишње.

Једна од важнијих параметарских промјена из 2001. године јесте повећање ***старосне границе*** за пензионисање са 55 на 58 година за жене и са 60 на 63 године за мушкарце. Предвиђено је да се старосна граница за пензионисање постепено продужава тако да 2011. године достигне 60 година за жене и 65 година за мушкарце, за најмање 15 година радног стажа.

Стопа доприноса је у 2001. години износила 32%, да би у 2004. години била смањена на 22%.

У осигурању запослених основица је зарада, а у осигурању самосталних делатности и пољопривредника опорезива добит односно приход на који се плаћа порез. Поред покрића сва ризика старости, инвалидности и смрти, из доприноса се финансирају и поједине накнаде (туђа њега и помоћ), као и здравствено осигурање пензионера.

Стопа замјене (однос просечне пензије и просечне зараде) у 2008. години износи 58%.

Од краја 2006. године, архитектура пензијског система дограђена је **III стубом** пензијског осигурања, тј. добровољном пензијском штедњом у приватним пензијским фондовима.

[82] Усљед ванредног усклађивања од 10% крајем 2008. год. и свјетске финансијске кризе одлучено је да се 2009 године пензије не индексирају.

Прихваћен је концепт специјализованих пензијских фондова и друштава за управљање које њима управљају као својом искључивом дјелатношћу. Закон прописује максималну висину накнаде (3% улазне провизије и 2% накнада за управљање фондом).

Уплата доприноса у добровољне капитализоване пензијске фондове подржана је пореским олакшицама.

У протеклим годинама, као и у већини транзицијских земаља, разматране су могућности увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања - други стуб.

Овакав облик реформе до данас није прихваћен из више разлога. Због наслијеђених дугова према пензионерима и високог дефицита у првом стубу сматрало се да би транзициони трошкови увођења II стуба били превисоки. Оцијењено је да финансирање транзиционог трошка није могуће ни кроз смањење пензија, ни кроз повећање доприноса. Такође, сматрало се да би опортунитетни трошкови финансирања транзиционог трошка из средстава приватизације били високи и да сектор не може да се избори за њихово коришћење, имајући у виду бројне конкурентне намене. На крају, оцијењено је и да финансијска тржишта у Србији нису развијена у мјери у којој то, као предуслов, захтијева ефикасно увођење капитализованих пензијских фондова.

Ш В Е Д С К А

Квалификациони услови

Пензијски систем Шведске (из 1960. године), прије реформе, заснивао се на систему дефинисаних права финансираних из текућих прихода (PAYG). Пензијска прва у том систему стицана су на бази 15 најбољих радних година, док је услов за пуну пензију био 30 година стажа. Доб за пензионисање била је 67 година (1976 .године смањена на 65), а усклађивање плата и пензија вршило се према расту цијена.

Процес реформе пензијског система Шведске текао је од 1991. године, када је основана радна група за пензије, до 1998. године када су усвојени неопходни прописи и креиран правни оквир за спровођење реформе. Реформисани пензијски систем заживио је 1999. године, а прве пензије из новог система исплаћене су 2001. године. Цијени се да је реформисан пензијски систем у потпуности имплементиран 2003. године.

Права стечена у старом пензијском систему до 1994. године загарантована су, а "транзицијску генерацију" представљала су лица рођена 1938-1953. која су сукцесивно излазила из система, тј. дјелимично су припадала старом, а дјелимично новом пензијском систему. Лица рођена након 1954. године у потпуности су била обухваћена новим системом, док су лица рођена прије 1937.године остала у старом пензијском систему.

Основне карактеристике новог пензијског система могу се сажети у слиједећем:

1. **јавни пензијски систем** (социјално/пензијско осигурање) је уређен као систем дефинисаних права и то:
   - NDC (PAYG), са стопом доприноса 16%
   - Фондовски, са стопом доприноса 2,5% (тзв. премиум пензија)

Дакле, NDC компонента пензијског система пензијско право темељи на уплаћеним доприносима који се финансирају текућим приходима, тако да се уплаћени доприноси сматрају условно дефинисаним доприносима (Notional Defined Contributions). Стопа повратa у овом дијелу пензијског система везана је за стопу раста плата.

Један дио пензијских права (премиум пензија) дефинисан је као пензијски доприноси који су стварно расположиви као средства на индивидуалним рачунима осигураника, тако да дио пензијског прихода по новом систему произилази и из финансијски дефинисаних доприноса (Financially Defined Contributions), са стопом повратa која зависи од остварених тржишних приноса, док гаранције за остварење истих не постоје. За остварење премиум пензије уплаћује се 2,5% доприноса (за лица рођена између 1938. и 1953. године овај проценат је још мањи). Овако издвојена средства осигураник може да инвестира у било који од регистрованих фондова на тржишту капитала (средства су инвестирана у 780 фондова којима управља 87 друштава за управљање), с тим што има право да средства улаже у максимално 5 фондова. За лица која не изаберу властие инвестиције, средства се инвестирају у Premium Saving Fund, којим управља 7. Pension Insurance Fund. Вјенчани или регистровани парови своја средства могу трансферисати једно другом.

Премиум пензијском шемом управља јавна (владина) агенција Premium Pension Authority (PPM), задужена за администрирање ове пензијске компоненте. Ради се о клиринг кући високе информационо-технолошке опремљености. За разлику од сличниш администратора успостављених у другим пензијским системима широм свијета, предност шведског модела огледа се у чињеници да фондови који врше инвестирање пензијских доприноса немају увид у имена осигураника, чиме је избјегнут ризик високих маркетиншких трошкова прикупљања чланова, као и ризик осталих манипулација члановима.

Права из јавног пензијског система базирана су на доприносима уплаћеним током цјелокупног радног вијека, а за обрачун пензија узима се у обзир очекивани животни вијек у тренутку пензионисања.

Индексација се врши према стварном просјечном расту плата (трогодишњи просјек) плус промјена индекса цијена у последњој години.

Институт **гарантоване пензије** намијењен је лицима са ниском или пензијом која није везана за стицање дохотка, те пружа основну заштиту од сиромаштва и финансира се из општих државних пореза. Да би се квалификовало за гарантовану пензију, лице мора бити најмање 3 године резидент Шведске. Да би се квалификовало за пуну гарантовану пензију, лице мора бити резидент Шведске најмање 40 година (са изузетком за избјеглице).

Гарантована пензија се исплаћује по навршеној 65. години старости. Уживање стране или породичне пензије може утицати на право остваривања гарантоване пензије. Такође, из државног буџета обезбјеђује се финансирање признатих права, нпр. породиљско, одслужење војног рока..

У обавезном дијелу пензијског осигурања предвиђено је праћење података за сваког појединца, њихово евидентирање и индивидуално приказивање, као и избор финансијских посредника који управљају оним дијелом доприноса који нису само условни, већ су предмет операција на финансијском тржишту.

Доб за пензионисање је флексибилна почевши од 61 године старости, а за остваривање пријевремене пензије неопходно је 55 година живота и 28 година стажа.

Пензије стечене у јавном пензијском систему не могу бити једнократно исплаћене, већ се утврђују као доживотне пензије, с тим што се исплата пензије може вршити у одређеном проценту од укупно утврђеног мјесечног износа (нпр. 25%, 50%, 75% и 100%), што представља посебну погодност за лица која остају радно активна и по пензионисању.

2. **професионални пензијски планови** (настају по основу запослења)

Професионални пензијски планови уређени су колективним уговорима, који покривају око 92% запослених у Шведској.

Међу професионалним пензијским плановима доминирају 4 највећа:

- за раднике (индустрија) у приватном сектору
- за запослене у приватним услужним дјелатностима
- за запослене у регионалној и локалној управи
- за државну управу

Поред наведених, постоје и изузеци мањих професионалних пензијских планова као што су планови за запослене у банкарском сектору и у сектору осигурања.

Администрирање професионалних пензијских планова врше посебне клиринг куће (3[83]), које прикупљају премије, трансферишу средства изабраном провајдеру осигурања (инвестиционом предузећу), извјештавају заинтересоване стране о финансијској стабилности и другим параметрима провајдера. Набавку услуга провајдера осигурања врше социјални партнери у сарадњи са клиринг кућама.

Доприноси у професионалне пензијске планове се крећу у распону 3,5%-5% бруто плате.

Пензије из професионалних пензијских планова сматрају се допуном јавног пензијског система. У суштини, међу различитим професионалним пензијских плановима постоје

[83] Поред 3 клиринг куће за професионалне пензијске планове, не треба заборавити да је и PPM клиринг кућа за јавно пензијско осигурање.

незнатне разлике по питању структуре улагања и пензијских права које планови, на крају, нуде. Стечена права у једном плану лако се преносе на други.

3. **приватно пензијско осигурање**

Приватно пензијско осигурање обухвата добровољно осигурање у осигуравајућим друштвима и базира се, углавном, на индивидуалном уговарању премије животног/пензијског осигурања. Овај облик осигурања посебно је развијен током 80-их и 90-их година прошлог вијека, захваљујући повољном пореском третману, новим производима , смањеном повјерењу у здравствену заштиту...

Стопа замјене у 2005. години износила је код радника са просјечном висином плате 53% за пензију из јавног пензијског система, 15% за професионалну пензију (укупно 68% просјечне висине плате). Код радника који зарађују 2/3 просјечне плате, стопа замјене је 63% за јавну пензију, те још 15% за професионалну пензију (укупно 78% индивидуалне плате радника). Радници који имају плату 2 пута већу од просјечне, добијају 36% за јавну, и 33% за професионалну (укупно 69%). Просјечан пензијски приход по оба основа (јавна и професионална пензија) је просјечно око 2/3 нето плате индивидуалног радника. Међутим, пензионери са ниском платом добијају око 75% просјечне властите плате.

Порески третман

За разлику од већине Европских земаља које су увеле пореско ослобађање за прве двије фазе стицања пензијских примања (уплата доприноса и акумулација), у Шведској су професионални пензијски планови опорезиви у фази акумулације и исплате пензија, док је прва фаза (уплата доприноса) неопорезива (ETT режим).

4.2 Систем нефинансијских условно дефинисаних доприноса

У оквиру разматрања међународних искустава реформисања пензијских система, посебно мјесто заузима анализа идеје увођења система условно дефинисаних доприноса (енг. Non-Financial / National Defined Contribution Schemes – NDC)[84].

Иако се сматра се да је ембрион идеје NDC пензијске шеме зачет у бод систему Њемачке и Француске, NDC пензијски систем, каквим га данас срећемо, појавио се тек 1990-их година са таласом пензијских реформи у Европи. Од развијених земаља увеле су га Шведска (1994. године) и Италија (1995. године), док се Летонија и Пољска истичу међу земљама у транзицији које су свој традиционални PAYG систем трансформисале у нефинансијски систем дефинисаних доприноса.

NDC шема је PAYG пензијска шема дефинисаних доприноса, која по свом дизајну опонаша финансијски систем дефинисаних доприноса, и као таква, посједује многе карактеристике једног финансијског (капитализованог) система дефинисаних доприноса.

[84] Према *Pension Reform, Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contributions (NDC) Schemes*; Robert Holzmann and Edward Palmer; The World Bank; Washington DC; 2006

Систем је базиран на логици да пензијска права зависе искључиво од властитих доприноса осигураника (који се плаћају током цијеле радне каријере), те да очекивана животна доб по пензионисању детерминише величину укупне доживотне пензије.[85] Уважавање вјероватноће доживљења одређене старосне доби сугерише да се ради о пензијском систему заснованом на принципима осигурања, тј. систему који врши редистрибуцију средстава од преминулих ка преживјелима у систему. NDC систем испуњава функцију осигурања од ризика да појединац надживи просјечну старосну доб члана пензијског система.

У овом систему, индивидуални доприноси, базирани на фиксној стопи доприноса, евидентирају се на индивидуалним рачунима којима се одобрава и стопа повратa (унапријед утврђена, административна, стопа укамаћивања). Тачније, ради се само о књиговодственом евидентирању, а не и о стварној штедњи на индивидуалном рачуну, као што је то случај код капитализованих пензијских система. Овим књиговодственим механизмом постиже се индивидулаизација везе између пензије и доприноса, и у, најширем смислу, третирање PAYG система као система дефинисаних доприноса. Дакле, "средства" на индивидуалном рачуну нису инвестирана у инструменте финансијксог тржишта, већ се користе за исплату текућих пензија, као и код конвенционалног типа PAYG система. Отуда и назив нефинансијски, тј. условни ("фиктивни“) систем дефинисаних доприноса.

У NDC систему не постоји појам старосне доби за остваривање права на "пуну пензију", већ све док осигураник ради и плаћа доприносе, вриједност индивидуалног рачуна се акумулира[86], тј. сваки нови допринос увећава величину ануитета појединца у тренутку када га он затражи или када испуни минималну доб за пензионисање. Пензија се исплаћује у облику доживотног ануитета, који се израчунава према актуарским правилима, тј. дијељењем стања на рачуну са процијењеним бројем година живота по пензионисању. Увођењем ануитетне исплате пензија, успоставља се актуарска правичност пензијског система, а тиме и уравнотежују средства са обавезама система. На овај начин, без политичких интервенција, систем, мање-више аутоматски, рјешава питање старења становништва. То, свакако, не значи да је систем у потпуности заштићен од непожељних политичких утицаја, ипак, ти утицаји далеко су транспарентнији и очигледнији него што је то, понекад, могуће докучити из промјена традиционалног PAYG система.

Двије су основне карактеристике које NDC систем суштински разликују од "правог", капитализованог (финансијског) система дефинисаних доприноса:

1. интерна стопа повратa[87] у NDC систему је функција стопе раста продуктивности (g), радне снаге (λ) и фактора везаних за токове уплата доприноса и исплата пензија

[85] За било коју дату стопу доприноса и доб пензионисања

[86] Ово вриједи чак и ако је лице већ почело повлачити дјелимичну или цијелу вриједност мјесечног ануитета по остварењу минималних година за пензионисање

[87] $IRR = g + \lambda + \rho$

(ρ), док је у капитализованом пензијском систему интерна стопа повраћа функција тржишне стопе повраћа. NDC ануитет узима у обзир стопу повраћа базирану на истој стопи повраћа која је одобравана на индивидуалном рачуну током фазе акумулације и на бази очекиваног животног доба конкретне генерације по пензионисању; и

2. једина финансијска штедња која може да се појави у NDC систему јесте штедња у облику резервног (демографског) фонда. Резервни фонд у овом систему је неопходан како би се вишкови уплаћених доприноса веће генерације сачували за исплате када та генерација буде пензионисана.

Из свега напријед изнесеног произилази да NDC пензијски систем почива на четири темељна принципа:

1. у сваком тренутку постоји једнакост између садашње вриједности укупних доживотних пензијских примања једног лица, са једне стране, и стања на његовом индивидуалном рачуну, са друге;
2. како би се стопа доприноса очувала константном (фиксном), укупна средства NDC система морају бити једнака укупним обавезама система[88];
3. пензијска права у NDC систему утврђују се као доживотни ануитети који узимају у обзир очекивану животну доб по пензионисању и
4. финансијска равнотежа NDC система захтијева да се стање на индивидуалним рачунима валоризује по интерној стопи повраћа IRR = g + □+□+□

У економском смислу, сматра се да је NDC систем „друго најбоље рјешење“ за уређење пензијског система, јер овај систем, ипак, захтијева нешто вишу стопу доприноса како би обезбиједио исти ниво исплата као и капитализовани пензијски систем (под претпоставком да су финансијске стопе повраћа више од стопа економског раста). Ипак, атрактивност NDC система садржана је у чињеници да он не ствара транзицијски трошак везан за увођење капитализованог пензијског система тамо гдје већ постоји PAYG систем. Иако NDC систем, сам по себи, не подстиче директно финансијску штедњу, он индиректно може утицати на свијест појединца о потреби штедње, недвосмислено указујући на ограничене обавезе јавног пензијског система према њему (појединцу) и на обавезу појединца да током рада и акумулације "средстава" на индивидуалном рачуну обезбиједи средства за старост.

Однос NDC система и инвалидских пензија

За разлику од већине PAYG пензијских система, код којих су инвалидске пензије интегрални дио система пензијског осигурања, NDC систем пружа искључиво старосну пензију, због чега је питање укључивања инвалидског осигурања у пензијску шему од посебног значаја. Ово питање се рјешава, углавном, на начин да се уводе посебни

[88] Укупне обавезе NDC система обухватају обавезе према свим живим члановима система, како према пензионерима, тако и према осигураницима

доприноси за инвалидско осигурање, који обезбјеђују одређено покриће за инвалидску пензију. Како су осигураници, до тренутка губљења радне способности, у NDC систему посједовали индивидуалне рачуне на којима су се акумулирала одређена "средства", то се након испуњавања минималне пензијске доби за стицање права на старосну пензију, врши замјена инвалидске са старосном пензијом, а која се даље исплаћује као доживотни ануитет, у складу са правилима NDC система.

Породичне пензије у NDC систему

Институт породичне пензије у NDC систему обезбјеђује се путем заједничких рачуна осигураника-супружника, при чему се код подјеле средстава прави разлика између периода акумулације и периода исплате ануитета.

Током периода акумулације, NDC капитал стечен прије ступања у брачну заједницу (или неки други законит облик заједничког живота) може остати на индивидуланом рачуну, у власништву једног супружника, док би капитал стечен током брака био дијељен подједнако међу супружницима. Једно од значајних питања у NDC систему заједничког рачуна јесте увођење заједничког ануитета, који би требао обезбиједити ануитет (бољу пензију) у старости за преживјелог супружника, у правилу жену. Ипак, заједнички ануитет, искуствено је доказано, не обезбјеђује у свим околностима већа пензијска права женама, те је овај метод исплате пензија потребно пажљиво анализирати у контексту разлика у платама супружника током радног вијека, тј. фазе акумулације средстава на заједничком рачуну.

На крају, не треба заборавити да NDC систем, као и сваки систем у којем су права везана искључиво за личне зараде и доприносе на те зараде, не обезбјеђује редистрибутивну функцију[89], због чега га је немогуће посматрати и дизајнирати изоловано од осталих "стубова" пензијског осигурања. Другим ријечима, преферирање NDC система намеће потребу успостављања комплекснијег, вишестубног пензијског система, са компонентом финансијског (капитализованог) додатног (обавезног или добровољног) пензијског осигурања, као и компонентом система која би обезбиједила социјални минимум финансијски угрожених старијих лица[90].

4.3 Суштина обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања

Иако се под реформом пензијског система, у најширем смислу те ријечи, подразумијева свака значајнија параметарска или системска промјена принципа функционисања пензијског система, у ужем смислу посматрано, реформом се може сматрати трансформација само обавезног пензијског осигурања. Ова трансформација подразумијева

[89] Он обезбјеђује само дистрибуцију средстава појединца током његовог цијелог животног вијека, али у оквиру универзалног PAYG пензијског система.

[90] Могуће је, такође, NDC систем надоградити и правима која нису везана за доприносе, као што су право на примања током породиљског одсуства, уз напомену да оваква права морају бити финансирана из пореза, тј. државног буџета.

претварање једностубног у вишестубни пензијски систем, при чему, тзв. први стуб обавезног осигурања чини јавни систем међугенерацијске солидарности, док његов "други" стуб чини капитализовано пензијско осигурање.

У овом поглављу Стратегије обрадиће се основне теоријске поставке и указати на суштину обавезног капитализованог пензијског осигурања. Покушаће се расвијетлити базичне предности и ризици овог облика пензијског система, те упозорити на основне претпоставке и предуслове за његово увођење. Потребне информације о раширености увођења капитализованог обавезног пензијског осигурања у пензијске системе других земаља, дате су у оквиру претходног поглавља под насловом: "Искуства изабраних земаља".

Једно од најважнијих питања у оцјени финансијских могућности трансформисања обавезног пензијског осигурања из једностубног у двостубни систем, јесте квантификација транзицијског трошка и дефинисање дугорочних извора његовог финансирања. У том смислу, ово поглавље се бави теоријском страном транзицијског трошка.

За разлику од PAYG пензијских система који се заснивају на унапријед дефинисаној висини пензија **(унапријед дефинисаним правима- defined benefits)** и **међугенерацијској солидарности, о**дносно исплати текућих пензија из текућих доприноса, који се прикупљају преко државног пензијског фонда, обавезно капитализовано пензијско осигурање је засновано на унапријед дефинисаним доприносима и индивидуалној штедњи (уплаћених доприноса) у, по правилу, приватним пензијским фондовима, те се сусреће и под називом „систем индивидуалних рачуна“ или “обавезно приватно пензијско осигурање“. Овакав систем тренутно функционише у РС и законитости његовог функционисања, као и основне карактеристике дати су у поглављима Стратегије под називом "Циљеви и начин функционисања пензијског система" и "Анализа постојећег пензијског система у РС". Истовремено је утврђена и потреба даље доградње овог система у смислу параметарских реформи, које су дате у препорукама.

4.3.1 Унапријед дефинисани доприноси

Пензијско осигурање засновано на моделу **дефинисаног доприноса** (**енгл. *defined contribution***) подразумијева да послодавац (или спонзор) континуирано уплаћује доприносе за сваког запосленог на његов индивидуални рачун који се води у одабраном пензијском фонду (фаза акумулације која траје током радног вијека осигураника). Пензијски фонд, односно професионални портфолио менаџери (друштво за управљање), у име осигураника, и у складу са одговарајућом инвестиционом политиком континуално инвестирају укупна средства из доприноса и, заједно са оствареним приносом, акумулирају на индивидуалном рачуну осигураника, све до пензионисања, када та средства служе за исплату пензије. При томе, висина будуће пензије није унапријед одређена и позната, а зависиће од суме акумулираних средстава на индивидуалном

рачуну, тј. суме акумулираних доприноса и остварених приноса током година акумулације и инвестирања, као и висине трошкова фонда.

Ризик висине пензије је, дакле, пребачен на појединца/осигураника, тј. будућег пензионера. У условима стабилног и растућег приноса на финансијским тржиштима, овакав модел пензијског осигурања обезбјеђује повољне и високе пензије, али у условима опадајућих приноса и финансијских криза (као што је то било током 2008. и 2009. године) тај ризик може имати драматичне посљедице за осигуранике[91]. Стога су већина земаља које су примијениле овај модел пензијског осигурања успоставиле одређене системе државних гаранција и у овом систему у виду гарантоване минималне пензије или гарантованог минималног приноса[92].

Након што се испуне услови за коришћење средстава са индивидуалног пензијског рачуна, наступа фаза исплате која може да се заснива на моделима: једнократне исплате, програмиране исплате или куповини ануитета, или на њиховој комбинацији.

Функционисање пензијског система, тј. пензијске шеме засноване на унапријед дефинисаном доприносу илуструје сљедећи графички приказ[93]:

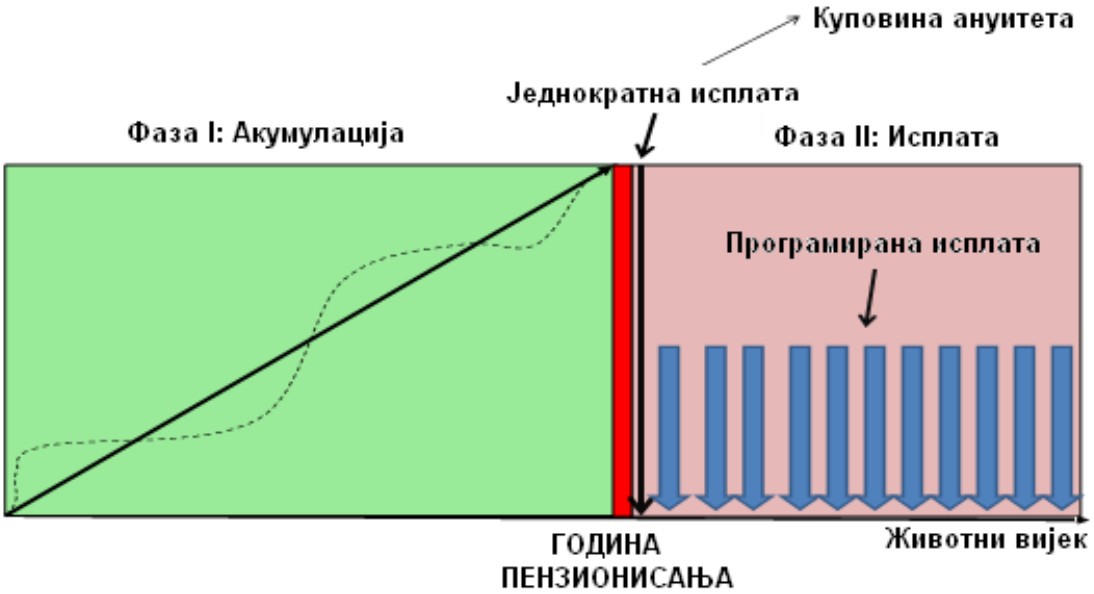

Графикон 4-1 Циклус пензијске шеме са унапријед дефинисаним доприносом

[91] Најновија истраживања показују велики пад вриједности имовине пензијских фондова у условина свјетске финансијске кризе. Тако су, на примјер, у периоду од јануара до октобра 2008. године, приватни пензијски фондови у земљама OECD-а остварили губитке у износу од 20% укупних средстава (око 5.000 милијарди USD). Наведено према, Pension markets in focus, Issue No 5, December 2008

[92] Видјети шире у, *Complementary and Private Pensions throughoot the World*, OECD/ISSA/IOPS, 2008

[93] Илустровано према Матковић и група аутора: *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији'*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС

4.3.2 Институције система

У пракси се сусрећу различити модалитети функционисања обавезног капитализованог пензијског осигурања. Ради се о модалитетима организовања основних функција: **прикупљање доприноса, вођење евиденција о индивидуалним рачунима, информисање и маркетинг, инвестирање и исплата пензија**. Ове функције у цијелости, или дјелимично, могу да се повјери државној агенцији или приватним компанијама (друштвима за управљање). У појединим земљама присутно је и **комбиновано управљање** (Хрватска, Шведска). При томе се, по правилу, функције инвестирања и исплате повјеравају приватним друштвима за управљање. Код осталих функција (прикупљање доприноса и евиденција индивидуалних рачуна), формирају се и државне институције, што значи тзв. централизовани приступ[94]. Поједине земље регулишу да се пословима инвестирања могу бавити специјализоване институције (пензијски фондови, односно друштва која њима управљају), док друге, најчешће због величине тржишта и неразвијене институционалне инфраструктуре, обављање ових послова дозвољавају и другим постојећим финансијским институцијама.

Као недостатак овог модела пензијског система, заснованог на специјализованим приватним друштвима за управљање, најчешће се наводи **висока цијена** коју осигураници морају платити на име накнаде за обављање поменутих функција. Зато се све више, у теорији и пракси, траже опције веће централизације (нпр. јединствена клириншка институција, тзв. слијепи рачуни[95] и сл). Иако то, у појединим сегментима, умањује конкуренцију и слободу избора за осигуранике, крајњи ефекат се огледа у економији обима, избјегавању непотребних трошкова маркетинга,

4.3.3 Административни трошкови и накнаде

Административни трошкови у пензијском систему заснованом на капитализованој штедњи (обавезни и добровољни пензијски фондови: други и трећи стуб) су веома важан сегмент за успјешност реформе. У случају обавезних приватних пензијских фондова, административни трошкови обухватају **трошкове организације и управљања у фази прикупљања доприноса, трошкове администрације-евиденције индивидуалних рачуна, трошкове инвестирања акумулираних средстава фонда, те трошкове исплате пензија** (у зависности од изабраног модела исплате). Дакле, административни трошкови у које спадају трошкови пензијског фонда (трошкови трансакција, трошкови кастоди банке, трошкови прикупљања доприноса, трошкови преласка из фонда у фонд, итд), затим трошкови друштва за управљање пензијским фондовима (трошкови запослених, маркетинг трошкови, итд) и трошкове надзорних државних институција, се у крајњој

[94] Као примјер ефикасне државне агенције наводи се Шведска агенција PPM која управља свим функцијама "премиум" пензије у Шведској, укључујући и исплату ануитета, изузев инвестирања. Видјети шире у поглављу под називом „Међународна искуства и модели реформе пензијских система".

[95] Овај термин указује да фондови који инвестирају доприносе осигураника немају увид у њихова имена, чиме се смањују високи маркетиншки трошкови привлачења нових чланова и други трошкови одржавања и вођења индивидуалних рачуна.

линији преваљују на осигуранике фонда. Осигураници те трошкове плаћају кроз **провизије,** које обрачунава друштво за управљање на терет уплаћених доприноса и имовине осигураника у пензијским фондовима (улазне провизије, провизија на нето вриједност имовине и провизије преласка у други фонд).

Иако висина пензије, у моделу капитализованих пензијских фондова, зависи, прије свега, од висине уплаћених доприноса и ефикасности инвестирања (једном ријечју инвестиционих приноса), на нето износ и стварни поврат утичу административни трошкови и накнаде друштвима за управљање. Наведени трошкови и накнаде, као што је речено, јављају се у различитим облицима и обрачунавају на различите начине. Управо то их чини компликованим, са становишта мјерења утицаја на пензије. Већи административни трошкови пензијског система, у крајњој линији значе и мање пензије које осигураници остварују по том основу.

Због значаја који накнаде и трошкови овог типа пензијских система имају на његове укупне ефекте, исти ће у наставку бити укратко појашњени.

Укупни трошкови и накнаде дијелом настају у фази акумулације, а дијелом у фази исплате. **Накнаде у фази акумулације и инвестирања доприноса** обухватају[96]:

- ***улазне накнаде*** (енгл. *up-front fee*), на име „прве“ функције управљања, тј. прикупљања доприноса и администрације индивидуалним рачунима. Јављају се у два модалитета, као једнократне накнаде на име отварања рачуна (енгл. fixed *up-front fee*) и/или текуће накнаде приликом уплате доприноса (енгл. *contribution fee*), уобичајено као проценат од уплаћених доприноса, а намијењене су за покриће текућих трошкова прикупљања доприноса и администрирања индивидуалним рачунима.
- ***накнаде за управљање фондом*** (енгл. *asset under management fee*), на име управљања, односно инвестирања имовине фонда (тј. суме доприноса и остварених приноса на индивидуалним рачунима), а утврђују се као проценат нето имовине фонда.
- ***накнаде на принос*** (енгл. *fees on returns*), које се јављају у неким земљама, као посебна „стимулација“ управљачу за остварење приноса.
- ***излазне накнаде*** (енгл. *exit fee*), на име повлачења средстава из фонда на крају фазе акумулације, а исказују се као проценат акумулираних средстава на индивидуалном рачуну.

Наведене накнаде у фази акумулације су, дакле, дијелом ***једнократне*** (енгл. *one-off-off fees*), а такве су поменуте улазне и излазне накнаде, а дијелом ***текуће*** (енгл. *ongoing fes*), а такве су поменуте накнаде приликом уплате доприноса и накнаде за управљање имовином фонда.

[96] подјела приказана према Матковић и група аутора: *'Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС

Накнаде утврђене у односу на висину доприноса или укупних средстава, исказане релативно (као проценат) по правилу имају сасвим различите апсолутне вриједности и тешко су упоредиве На примјер[97], улазна накнада у износу од 6% доприноса, на први поглед за осигураника изгледа виша од накнаде за управљање у износу 0,4% вриједности имовине фонда или стања на индивидуалном рачуну. Међутим, треба знати да су све накнаде које се зарачунавају у односу на имовину фонда изузетно високе, чак и када се изражавају врло ниским процентом, и обрачунавају се током укупног периода акумулације и инвестирања. Надаље, природа накнада је различита. Наиме, накнаде које се утврђују на основу уплаћених доприноса су више у почетним годинама рада капитализованог приватног пензионог фонда, како би, барем дјелимично, надомјестиле недостајуће ефекте економије обима, док се накнаде за управљање, утврђене на основу имовине фонда, повећавају током времена.

Илустрацију ових законитости пружа сљедећи графички приказ.

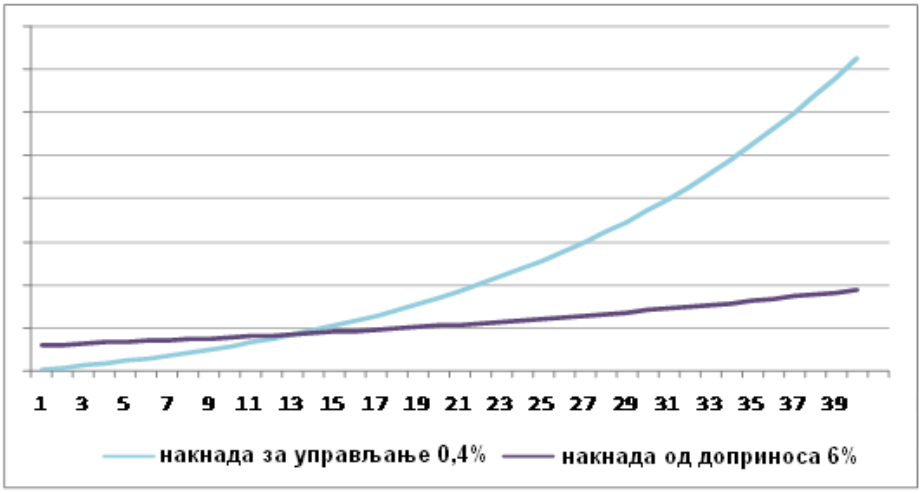

Графикон 4-2 Висина годишње накнаде за управљање и накнаде од уплате доприноса током акумулације

НАПОМЕНА: Накнада за управљање је исказана као проценат укупне имовине фонда. Улазна накнада је исказана као проценат улазних доприноса. Раст зарада износи 3% годишње, бруто принос фонда износи 5%. Претпоставке о расту зарада и приноса су преузете су од E. Whitehouse, „Administrative charges for funded pensions comparasion and assesment of 13 countries“, *Insurance and private pensions compendinum for emerging economies,* OECD, 2001

Због наведене природе и анализе утицаја различитих врста накнада на будућу пензију из капитализованих приватних пензијских фондова потребно је њихово свођење на заједничку или стандардизовану мјеру, како би се могао стећи одговарајући „осјећај“ за

[97] Према Матковић и група аутора: *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији'*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС

њихову висину и управљање тим накнадама у пракси. У релевантној литератури се за наведене потребе најчешће сугеришу сљедеће мјере[98]:

- **стопа смањења приноса** (енгл. *reduction in yield*), која све накнаде прерачунава и исказује у односу на средства фонда, односно као дио накнаде за управљање. Ова мјера у ствари показује разлику између бруто и нето приноса, или колики би (хипотетички) био принос средстава осигураника да накнаде не постоје, односно да се оне не наплаћују на терет средстава осигураника.
- **стопа смањења доприноса** (енгл. *reduction in premium*), која све накнаде прерачунава и исказује као накнаде од уплате доприноса. Ова мјера показује колико износе све врсте накнада исказане као проценат доприноса, односно колико се уплаћени доприноси осигураника умањују по том основу.
- **удио или рацио накнада** (енгл. *charge ratio*), као најчешће кориштени показатељ укупног утицаја свих врста накнада на коначно стање на индивидуалном рачуну осигураника, у односу на хипотетичко стање када се не би плаћале никакве накнаде (приватним компанијама) на име управљања оваквим пензијским фондовима. Треба напоменути да је овај показатељ веома осјетљив на претпоставке у погледу висине стопе приноса и односа стопе приноса и стопе раста зарада (и то директно пропорционално).

Илустрацију утицаја накнада на стање на индивидуланом рачуну и тиме висину пензије, те стопу приноса илуструје сљедећи табеларни приказ[99].

Табела 4-1 Утицај накнада на висину пензије и стопу приноса

Висина накнаде	Рацио накнада	Стопа смањења приноса
Накнада при уплати доприноса		
1%	1%	0,02%
2%	2%	0,09%
3%	3%	0,14%
4,5%	4,5%	0,20%
5%	5%	0,23%
7%	7%	0,32%
Накнада за управљање фондом		
0,1%	2,3%	0,1%
0,2%	4,5%	0,2%
0,5%	10,8%	0,5%
1%	20,1%	1,0%
2%	35,5%	2,0%
3%	47,3%	3,0%

[98] H. Bateman, G. Kingston, J. Piggott, "*Administrative costs and charges*", Chapter 7 in the same authors, *Forced Saving: Mandatory Private Retirement Provision*, Cambridge University Press, 2001

[99] Према Матковић и група аутора :'*Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији*, Београд, 2009. USAID, CLDC

НАПОМЕНА: Претпостављен је раст зарада од 3% и 5% стопа приноса. У случају нижег раста зарада и/или више стопе приноса, би био већи рацио накнаде. Период уплате је 40 година.

Накнаде у фази исплате зависе од изабраног начина исплате пензија са индивидуалних пензијских рачуна. У првој фази реформе највећу пажњу заокупља транзициони трошак и његово финансирање, док се проблематика модалитета исплате оставља за касније, често до пред сам почетак фазе исплате, што утиче на квалитет изабраних рјешења (примјер Пољске).

На основу анализа која је рађена у 2003. години[100] дошло се до резултата да провизије друштава за управљање обавезним пензијским фондовима у Хрватској, Пољској и Казахстану у просјеку умањују годишњи принос на имовину осигураника фонда за око 1% годишње.

Табела 4-2 Преглед провизија друштава за управљање по државама :

Држава	Улазна провизија (максимална)	Управљачка провизија (годишња - максимална)	Провизија на принос
Пољска	7% (2009) – 3,5% (2013)	0,5%	н/а
Мађарска	5,5% - 6,5%	н/а	н/а
Хрватска	0,7% - 0,8%	0,8%	25% стварног приноса
Казахстан	1%	н/а	10% стварног приноса
Македонија	6,9%	0,6%	н/а

Извор: Administrative Charges in Second Pillar Pensions in ECA - Document of the World Bank

Трошкови пензијског система су посебно важни у релативно малим државама, јер одређени фиксни трошкови имају значајно учешће у укупним трошковима. Другим ријечима, трошкови по осигуранику су мањи што је већи број осигураника у пензијским фондовима. Имајући у виду да се у наведеној студији наводи да административни трошкови највећи проблем задају малим државама, јасно је колико је то важна карика за реформу пензијског система у Републици Српској. Поред тога, иако би било за очекивати да су усљед конкуренције друштава за управљање пензијским фондовима, провизије коју наплаћују та друштва временом мање, искуства других држава говоре да се то и не дешава, јер тржиште друштава за управљање пензијским фондовима обично карактерише **олигополска структура**. Имајући у виду величину тржишта за пензијске фондове у Републици Српској, за очекивати је да искуства везано за олигополску структуру тржишта пензијских фондова буду слична као у регији. Са друге стране, конкуренција пензијских фондова повећава трошкове маркетинга, који имају важно учешће у укупним трошковима друштава за управљање.

[100] *Administrative Charges in Second Pillar Pensions in ECA* - Document of the World Bank

Досадашња искуства функционисања капитализованих пензијских фондова су показала да административни трошкови и накнаде у значајној мјери оптерећују и „поједу“ знатан дио укупно уплаћених доприноса и укупно акумулираних средстава осигураника[101]. Стога је овај модел пензијског осигурања релативно скуп за осигуранике, што његови критичари и опоненти истичу као један од његових основних недостатака. Искуства такође указују да на укупну висину трошкова могу утицати одговарајућа организациона рјешења, на примјер, већа или мања централизација, специјализоване институције, учешће државне агенције, примјена модела „слијепих рачуна“, законско лимитирање накнада и др. Специфичност овог „бизниса“ је да конкуренција повећава, а не смањује трошкове, да накнаде не одражавају стварне трошкове, те да је тржиште приватних пензијских фондова по правилу олигополско.

Законом о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима[102] регулисано је да је максимална улазна провизија 5%, док је максимална „управљачка“ провизија на нето вриједност средстава 2%. Као што је већ објашњено, иако се на први поглед чини да су улазне провизије веће у односу на провизије за управљање, крајњи утицај на пензију осигураника је далеко већи када су у питању провизије за управљање средствима фонда. Поред тога, поједине студије[103] указују на то да су трошкови у добровољним пензијским фондовима (III стуб) по правилу веће у односу на трошкове у обавезним пензијским фондовима (II стуб), што се објашњава потребом за већим трошковима маркетинга и посредника, како би се „привукли“ осигураници да уплаћују доприносе.

На основу свега наведеног, више је него очигледно да је висина административних трошкова и накнада једно од кључних питања стратегије увођења и функционисања капитализованог приватног пензијског осигурања, те је административним трошковима и накнадама потребно посветити пуну пажњу приликом разматрања разлога „за и против“ и стратегије евентуалног увођења овог облика пензија у Републици Српској.

Поједине студије[104] које се баве могућностима увођење обавезних пензијских фондова у Србији, као један од главних разлога за препоруку да у Србији нема услова за увођење обавезних пензијских фондова, наводе високе административне трошкове обавезних пензијских фондова, који у крајњој линији значајно утичу на висину пензија.

---

[101] Истраживања показују да у Великој Британији различите врсте трошкова и накнада „потроше“ између 40% и 45% вриједности средстава на индивидуалним рачунима. Наведено према, M. Murthi, J. M. Orszag, P. R. Orszag, „*Administrative costs under a decentralized approach to individual accounts: lesssons from the United Kingdom“* Diskussion Paper, Birkbeck College, London, 1999

[102] (Сл. гласник РС број 13/09)

[103] Hernandez, D. H. and Stewart, F. (2008), *Countries with Private Defined Contribution Pension Systems,* IOPS Working Paper No. 6.

[104] Матковић и група аутора: *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији, Београд,* Центар за либерално-демократске студије (2009)

Имајући у виду да су осигураници II стуба пензијског система обавезни да уплаћују доприносе, као и досадашња искуства бројних земаља које су увеле овај модел осигурања, било би пожељно у законској регулативи за други стуб, дефинисати да максималне провизије друштава за управљање обавезним пензијским фондовима буду мање од провизија које су прописане за добровољне фондове. Један од основних разлога за овакав став, јесте да ће друштва за управљање имати мању улогу у привлачењу осигураника, јер ће број осигураника бити законски дефинисан. Дакле, ова Стратегија није имала за циљ да, у овој фази, даје коначан одговор колике максималне провизије треба прописати за друштва за управљање обавезним пензијским фондовима, јер ће то бити законски дефинисано, када буду позната коначна опредјељења у вези са моделом II стуба. С тим у вези, предлаже се да се након усвајања Стратегије и модела у вези II стуба пензијског система РС, детаљно анализира износ максималних провизија. Како би се ова проблематика, у пракси, могла још више контролисати предлаже се да будући надзорни орган над обавезним капитализованим пензијским фондовима накнаде према друштвима за управљање дефинише на нивоу који је сразмјеран величини тржишта (провизије које ће бити најмање у регији). Поред тога, законска регулатива II стуба треба елиминисати све обавезне трошкове пензијских фондова, који су се у другим државама показали као трошкови који не доводе до веће заштите имовине осигураника, нити до већих приноса на уложена средстава (прије свега, непотребни трошкови везано за континуирано извјештавање у дневним листовима и на кућне адресе осигураника, које је могуће замјенити електронским извјештавањем са значајно мањим трошковима). Такође, потребно је законски дефинисати да фондовима II стуба управљају друштва за управљање којима ће бити омогућено коришћење синергетских ефеката својих оснивача (финансијске институције у РС) и на тај начин утицати на смањење трошкова управљања.

Поред тога, надзорни орган треба континуирано пратити утицај провизија на принос који фондови остварују на имовину осигураника и правовремено реаговати уколико се установи да трошкови угрожавају принос на имовину осигураника.

Дакле, законска рјешења за обавезне пензијске фондове у РС, би морала узети у обзир, да се **сваки трошак** који се дефинише (под)законским актом у крајњој линији преваљује на осигураника, те **директно утиче на висину пензије.** С тим у вези, потребно је изградити систем институција, са што је могуће мањим трошковима система, а да при томе не буде угрожена имовина осигураника, нити да се тиме негативно утиче на остваривање приноса на имовину фонда.

Дакле, за потпуни успјех реформе пензијског система веома је важно континуирано праћење свих трошкова капитализованог пензијског система и правовремена реакција надзорних државних институција уколико се установи да трошкови достижу ниво који угрожава принос на имовину осигураника.

4.3.4 Инвестициона стратегија и ризици

У теорији и пракси се као основна предност, и стога аргументација у прилог увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања, наводи теза, емпиријски потврђена

током неколико претходних деценија, да је **стопа приноса на капитал** (портфолио хартија од вриједности на финансијском тржишту) виша од **стопе раста зарада**. У таквим околностима капитализовани пензијски системи обезбјеђују за осигуранике вишу стопу поврата (интерну стопу приноса) у односу на PAYG пензијске системе. Из садашње перспективе, тешко је процијенити да ли се и у будућности могу очекивати такви трендови.

Међутим, основна законитост функционисања финансијских тржишта, као и сваког другог облика инвестирања, је да без ризика нема ни приноса. Проблем овог облика пензијског осигурања је у томе што, у складу са његовом суштином, тај ризик сноси осигураник и то у периоду када више није радно способан да остварује приходе. Дакле, ризик инвестирања највише погађа осигураника у тренутку пензионисања, ако тада опада вриједност нето имовина пензијског фонда, као што је то случај током последње свјетске финансијске кризе. Због наведеног, примарни принцип (циљ) инвестирања у области пензијског осигурања је сигурност, а не профитабилност. Не доводећи у питање остварење приноса на средства пензијског фонда као значајан циљ инвестирања, уобичајено се законом прописује обавезна конзервативна **инвестициона политика** чији су принципи: **сигурност** (преко прописивања врсте могућих улагања, као и минимума улагања у сигурније или ниско ризичне хартије од вриједности/ХОВ), те **диверзификација (прописивање** инвестиционих лимита, у смислу максималног улагања имовине фонда у поједине облике ХОВ, као и код једног емитента) **и ликвидност портфолија** (са становишта рочности ХОВ). Што је тржиште развијеније, примјењује се управљање ризицима и тзв. правило опрезног лица (до сада најчешћа законска заштита чланова пензијских фондова у земљама OECD-a), а на транзицијским тржиштима правила су ригиднија и дефинишу се прецизно кроз закон. Наведени принципи знатно отежавају регулацију приватних пензијских фондова, јер она треба да истовремено заштити осигуранике од превеликог ризика инвестирања, али и да сувише не ограничи и не дестимулише портфолио менаџере.

Ризици инвестирања **релативизирају предности капитализованих пензијских фондова** у погледу стопе приноса у односу на PAYG системе, тако да би приликом таквих компарација требало узети у обзир стопу приноса капитализованих фондова кориговану за ниво ризика.

Иако емпиријски подаци показују да се у дугом року приноси и ризици које остварују инвестиције имовине приватних пензијских фондова, међусобно неутралишу (они уосталом и јесу институције тзв. уговорне дугорочне штедње), за осигуранике или чланове су итекако важне и њихове краткорочне флуктуације. Као што је већ констатовано, осигураници сносе ризик тренутног стања на њиховом индивидуалном рачуну приликом одласка у пензију. Они који се пензионишу у годинама прије финансијске кризе или краха берзе (попут дешавања крајем 2008. и у 2009. години) ће остварити адекватну пензију, док они који у пензију одлазе у кризном периоду трпе огромне губитке у односу на раније генерације осигураника, без обзира што су за њих уплаћени доприноси приближно исти. За ублажавање оваквих проблема сугеришу се

одговарајући приступи/модалитети **гарантовања минималног приноса** на индивидуалном рачуну осигураника, као што су, на примјер:

- *гарантовање минималног приноса у односу на принос одговарајуће „корпе" дугорочних државних ХОВ*, уз утврђивање интервала између горње и доње границе приноса. Уколико је стопа приноса коју остварује пензијски фонд изнад горњег лимита, тај „вишак" се издваја у резерве ликвидности (које се „димензионирају" у односу на укупну вриједност имовине фонда), и обрнуто, уколико је стопа приноса испод доњег лимита, принос се повећава до гарантованог минимума/доњег лимита, на рачун резерви ликвидности. Овакво рјешење је, на примјер, примијенила Мађарска.
- *гарантовање минималног приноса у односу на неку референтну стопу приноса*, на примјер, актуелну тржишну стопа приноса умањену за 2 процентна поена у Хрватској. При томе је гарантована стопа приноса 1/3 наведене референтне стопе, ако је она већа од нуле, или три пута већа, ако је референтна стопа мања од нуле[105]. Поред, тога у Хрватској је прописано да се ове гаранције активирају тек у фази исплате, а не и у фази акумулације, како би се омогућило сагледавање стварног ефекта инвестиционе стратегије пензијских фондова. Гарантована стопа приноса треба да се обезбиједи из гарантног депозита, дијела оснивачког капитала (до 20%) и државног буџета. Надаље, ануитети из II стуба у Хрватској су гарантовани од стране државе.

У новије вријеме се, под утицајем глобалне финансијске кризе, све више препоручује инвестициона стратегија у складу са животним циклусом осигураника (енгл. *life cycle investment strategy*), тј. инвестирање средстава у првим годинама у тзв. портфеље раста, а затим помијерање средстава ка конзервативним портфељима, како и сам осигураник – члан фонда стари и приближава се пензионисању.

4.3.5 Транзициони трошак

Цијена увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања (у наставку текста II стуб) у условима задржавања PAYG система је тзв. **транзициони трошак**. Овај трошак, који настаје, због потребе да се финансирају два пензијска система: (**1)** постојећи PAYG систем, односно до тада створене обавезе према осигураницима који су уплаћивали доприносе само у тај систем, али и дио обавеза за будуће пензије у складу са дијелом доприноса који ће се и даље за све осигуранике уплаћивати у PAYG систем (I стуб); и **(2)** нови капитализовани систем (II стуб) који се заснива на капитализацији дијела доприноса усмјерених у овај стуб пензијског осигурања. Према томе, цијена увођења II стуба су

[105] Очигледно да је, као и у Мађарској, оваква регулатива имала за циљ да не дозволи сувише велике гаранције, које би, с обзиром да их плаћају осигураници у периоду коњуктуре, смањиле ефективну стопу приноса на њиховим индивидуалним рачунима и/или подстакле портфолио менаџере на сувише агресивну стратегију инвестирања.

додатна средства потребна за финансирање обавеза према садашњим и будућим пензионерима. "Земље које размишљају о преласку или дјелимичном преласку на капитализовани систем, треба да процијене величину транзиционог трошка. Досадашња искуства показују тенденцију подцјењивања транзиционог трошка, и прецјењивања способности да се он финансира"[106].

Ово „двоструко" финансирање се може јавити у два модалитета, као: **(1)** издвајање - тзв. „скретање" (енгл. *carve out*) дијела доприноса у обавезне приватне пензијске фондове, који су се до тада уплаћивали у PAYG систем (због чега се јавља недостатак средстава за финансирање његових обавеза по основу стечених права на пензије), и/или **(2)** повећање стопе доприноса за проценат који ће бити уплаћиван у II стуб. При томе је већина земаља које су до сада увеле II стуб, користила први наведени модалитет.

Транзициони трошак се дефинише и израчунава на различите начине[107].

Имплицитни транзициони трошак или укупни „терет" увођења II стуба је укупни трошак који настаје као посљедица увођења II стуба при постојећој стопи доприноса и под претпоставком задржавања постојећег нивоа пензија (стандарда постојећих пензионера).

Експлицитни транзициони трошак је финансијски јаз који настаје увођењем II стуба и за који је потребно обезбиједити додатно финансирање. Најзначајнији дио овако дефинисаног транзиционог трошка чине доприноси издвојени у II стуб, али се при његовом утврђивању узимају у обзир евентуалне уштеде у PAYG систему по основу смањења пензија и животног стандарда постојећих пензионера[108].

Искуства земаља у окружењу које су увеле II стуб указују да су оне углавном користиле појам или метод експлицитног или нето транзиционог трошка[109].

Укупни или имплицитни транзициони трошак указује на укупан терет/цијену увођења II стуба, те ко га и којим дијелом сноси, односно финансира. Са друге стране, висина експлицитног транзиционог трошка је посебно важна са становишта процјене потребних додатних финансијских средстава која се морају обезбиједити за реформу пензијског система. Зато је потребно израчунати и износ експлицитног транзиционог трошка.

---

[106] Thompson L.H., 2001, *Social Protection in Asia and Pacific*, Edited by I. Ortis, Asian and Development Bank

[107] Елаборација транзиционог трошка у наставку је дата на основу: Станић К, Алтипармаков Н, Бајец Ј, *Транзициони трошак увођења обавезних приватних пензијских фондова*, Квартални монитор бр. 12, јануар-март 2008.

[108] Наведене дефиниције су у складу са терминима бруто и нето транзициони трошак, који се користе у извјештају Европске комисије – EC-The Social Protection Committe, *Privately managed Funded Pension Provision and their contribution to adequate and sustainable pensions*, 2008

[109] Тако је у Хрватској транзициони трошак дефинисан као „разлика између укупних доприноса који одлазе у II стуб и укупних уштеда у PAYG систему". Укупне уштеде у PAYG систему настају кроз директно смањење пензија усљед увођења II стуба (тзв. *основна пензија* за оне осигуранике који партиципирају у оба стуба, а која је око 50% нижа у односу на ниво пензије само из I стуба) и индиректно/имплицитно смањење пензија које је посљедица осталих параметарских промјена у I стубу. Наведено према, Анушић З, at all, „*Pension reform in Croatia*", World Bank Social Protection Discussion series*,* No. 0304, 2003

Међутим, експлицитни транзициони трошак не показује како је терет смањене потрошње алоциран на различите генерације, а може довести и до потцјењивања висине транзиционог трошка.

Поред тога, у литератури и пракси се сусрећу ставови да термин транзициони трошак није адекватан, јер средства доприноса „преусмјерена" у II стуб не представљању трошак него дугорочну штедњу расположиву кроз инвестиције приватних фондова. Не оспоравајући ову чињеницу, треба подсјетити да иницијална акумулација или штедња нужно захтијева да нека генерација мора смањити своју потрошњу, те је јако важно како је тај терет смањене потрошње међугенерацијски алоциран.

Колико дуго траје транзициони трошак?

Поред висине транзиционог трошка, чија се прихватљивост мјери учешћем у БДП, код увођења II стуба потребно је размотрити и период трајања. Наиме, од увођења до очекиваних пуних ефеката у нормалним околностима протекне **30 до 40 година**[110], што је дуг временски период који са собом носи велике ризике економских и других структурних промјена, у односу на претпоставке и пројекције узете у обзир приликом преласка на нови пензијски модел.

Транзициони трошак се **почиње смањивати са првим уштедама у PAYG систему** по основу увођења II стуба, а то се дешава када прве генерације осигураника за које се доприноси уплаћују у оба стуба почињу да се пензионишу. Основна идеја приликом увођења II стуба и јесте да се током времена смањи учешће PAYG система, у смислу да се доприноси уплаћују у оба стуба, те да осигураници своју пензију добијају из два извора. Један од њих је и даље државни PAYG систем, али са знатно нижом пензијом него до тада (нпр. „основна пензија" у хрватском пензијском систему), а други дио је пензија из II стуба. Транзициони трошак ће **потпуно нестати када уштеде у PAYG систему по основу увођења II стуба премаше губитак у виду доприноса преусмјерених у приватне фондове II стуба** (енгл. c*ross-over date*). Уколико би се транзициони трошак финансирао кроз вишу или додатну стопу доприноса, он би нестао када се укупна стопа доприноса, потребна за финансирање оба пензијска система, изједначи са стопом потребном само за финансирање PAYG система.

Како се израчунава и од чега зависи транзициони трошак?

Имплицитни или укупни транзициони трошак, тј. његову висину могуће је израчунати примјеном сљедећих метода[111]:

[110] Thompson L. H., *Social Protection in Asia and Pacific,* edited by I. Ortiz, Asian Development Bank, 2001, str. 240.

[111] овај дио текста припремљен је према Матковић и др: *'Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији'*, Београд, 2009. USAID, ЦЛДС

1. Метод фиксиране очекиване стопе замјене

Према овом методу израчунавања, транзициони трошак се утврђује као разлика између доприноса трансферисаних у II стуб и пензија које се исплаћују из II стуба, јер се претпоставља да су уштеде у PAYG систему еквивалентне износу пензија из II стуба. То у ствари значи да је укупна стопа замјене пензијског система загарантована, тј. уколико је нижи износ пензије у II стубу, пензија из PAYG стуба ће бити виша и обрнуто. Према овом моделу су, дакле, гаранције које држава уобичајено даје за перформансе (приносе и пензије из II стуба) имплицитно уграђене у пензијски систем са два стуба. То надаље детерминише осјетљивост висине транзиционог трошка на висину приноса и накнада у II стубу.

2. Метод фиксне уштеде у I стубу

Овај метод израчунавања транзиционог трошка преовлађује у земљама у транзицији које су већ увеле II стуб. Његова суштина је да осигураници који партиципирају у оба стуба имају нижу пензију из I (PAYG) стуба. Пензија из I стуба се рачуна по унапријед дефинисаној формули[112], а независна је од приноса у II стубу и дужине уплата у II стуб, те има за резултат различите укупне стопе замјене по одређеним старосним групама. Овако схваћен и прорачунат транзициони трошак је независан од висине стопе приноса у II стубу, односно ризик ниског приноса у II стубу је преваљен на кориснике пензија. Према томе, уштеда у I стубу је фиксирана, али висина очекиване укупне пензије је неизвјесна јер зависи од стопе приноса у II стубу. У пракси држава ипак преузима одређене гаранције (прописујући минималну стопу приноса и механизме њеног обезбјеђења, или гарантујући висину ануитета, о чему је већ било ријечи). Међутим, овај начин дефинисања и израчунавања транзиционог трошка не узима у обзир евентуалне трошкове државе по том основу, што може довести до потцјењивања транзиционог трошка и опасности за пензијски систем и његову реформу, које из тога могу проистећи.

Кључне детерминанте висине и кретања транзиционог трошка кроз вријеме

Основне одреднице висине и кретања транзиционог трошка кроз вријеме су:

1. Висина доприноса који се преусмјеравају у II стуб

Висина транзиционог трошка је директно пропорционална висини доприноса који се преусмјеравају у II стуб. Ниска стопа доприноса у II стуб, какву је на примјер прописала Бугарска (само 2% доприноса), значи мању цијену и мањи финансијски напор, али су у том случају превисоки фиксни трошкови пословања пензијских фондова по учеснику (те стога за њих и ниске будуће пензије из II стуба).

2. Старосна граница или проценат запослених који се укључују у II стуб

[112] Тако, на примјер, актуелно законодавство у Хрватској, прописује да је, за осигуранике који учествују у оба стуба, обрачунска стопа за око 50% нижа (износи 0,5%) у односу на осигуранике који пензију примају само из I стуба, док је то смањење у Мађарској 25% (обрачунска стопа 1,22% у односу на 1,65%), што је еквивалентно учешћу преусмјерених доприноса у II стуб у укупним доприносима.

Висина транзиционог трошка не зависи од старосне границе или процента запослених који се укључују у II стуб, како се то у пракси често погрешно мисли. Међутим, ова варијабла или реформска опција утиче на временски распоред транзиционог трошка, на начин да нижа старосна граница или обухват осигураника у II стубу чини транзициони трошак нижим у почетним годинама транзиције, али он при томе дуже траје. Разлог за овакав утицај је што се уштеде у PAYG систему (исплата нижих пензија из PAYG система осигураницима који учествују у оба стуба) по основу увођења II стуба настају када се пензионише најстарија генерација из II стуба.

3. Стопа приноса на инвестирање имовине или капитала II стуба

Стопа приноса на инвестиције II стуба почиње да утиче на транзициони трошак и пензијски систем који чине два стуба, након што се пензионишу прве генерације осигураника укључене и у II стуб. До тада је транзициони трошак једнак доприносима преусмјереним из PAYG система, независно од стопе приноса на инвестиције II стуба, а након тога се транзициони трошак умањује за износ укупних уштеда у PAYG систему, а оне зависе од висине приноса на акумулирану „штедњу“ у II стубу. При томе и ова варијабла не утиче на висину транзиционог трошка, него на његово трајање. Што је виша претпостављена, или у пракси стварна, стопа приноса, транзициони трошак ће трајати краће. Посебно треба имати у виду „законитост“ у погледу релативних односа стопе приноса на инвестиције II стуба и стопе раста зарада. Наиме, II стуб је пожељан и исплатив (мјерено између осталог и временским трајањем транзиционог трошка) под условом да је стопа приноса у II стубу већа од интерне стопе приноса PAYG система, која је једнака збиру стопе раста зарада и односа броја пензионера и броја запослених осигураника (енгл. s*upport ratio*). То практично значи да у условима када је нето стопа приноса остварена у II стубу мања од стопе раста плата да транзициони трошак нема краја.

Како се може финансирати транзициони трошак?

У релевантној литератури се указује на два основна начина финансирања транзиционог трошка:

1. **задуживање и инвестициони-приватизациони приходи,** замјена имплицитног PAYG дуга[113] за неки други облик јавне имовине, на примјер, продајом државне имовине – приватизација јавних предузећа и сл., или обавезе – експлицитно задуживање, или
2. **смањење обавеза** (уштеде у PAYG систему) или повећање доприноса током периода транзиције.

Задуживање и приватизациони приходи

[113] Будуће обавезе које PAYG има према тренутним пензионерим.

Транзициони трошак се може финансирати јавним задуживањем, што значи да се *имплицитни пензијски дуг претвара у експлицитни.* Национална штедња се не повећава, јер се један дуг замјењује другим, ризикујући да каматна стопа на отплату експлицитног дуга буде виша од интерне стопа приноса PAYG система. Поред тога, повећана тражња на тржишту капитала, подстакнута на овај начин од државе, утиче на преовлађујућу цијену капитала.

Уколико се одабере овакво рјешење, терет финансирања реформе се распоређује како на садашње, тако и на будуће генерације запослених. Пракса великог броја земаља које су увеле II стуб, је да управо приватни пензијски фондови улажу у државне хартије од вриједности (чак су законом обавезани на одређени минимум). Тиме се доприносима који су преусмјерени у II стуб финансира експлицитни дуг, додатно оптерећен и накнадама друштава за управљање.

Коначно, претварање имплицитног у експлицитни дуг разоткрива стварну кредитну способност и рејтинг земље. Не треба занемарити ни правила конвергенције Европске монетарне уније која поставља јасна ограничења јавног дуга према БДП.

Транзицијске земље често користе приходе од приватизације за финансирање транзиционог трошка.

Не треба посебно наглашавати ограниченост овог извора финансирања, како по обиму тако и у времену.

Финансирање уштедама у PAYG систему (параметарске реформе) или повећање доприноса

Идеално би било започети реформу обавезног пензијског осигурања, увођењем II стуба, у условима постојања финансијских резерви PAYG система, свјесни долазећих негативних демографских трендова који ће проузроковати дефиците. У пракси, већина земаља, тек суочена са дефицитима текућег финансирања, започиње реформе. Ово је нарочито карактеристично за транзицијске земље, које су, сликовито речено, "прије остариле него што су постале богате".

Због тога је неминовно истовремено спроводити радикалне параметарске реформе, које дјелимично, кроз уштеде у PAYG систему, финансирају експлицитни транзициони трошак.

Наравно, могуће је и другим уштедама у буџету финансирати транзициони трошак, али је то у пракси рјеђе. На овај начин се терет финансирања транзиционог трошка распоређује са генерације тренутно запослених на садашњу генерацију пензионера.

Један од могућих извора финансирања транзиције може бити и повећање стопе доприноса (енгл. *add-on* или *top-up method*). У таквим условима се проблем транзиционог трошка, у смислу губитка прихода у PAYG систему или финансијског јаза, и не јавља. Тиме се,

дефинитивно оптерећује садашња генерација запослених, што има за посљедицу њихову смањену потрошњу. Истовремено, присутни су и негативни ефекти на тржишту радне снаге.

Резимирајући приказане модалитете финансирања транзиционог трошка може се закључити да се у пракси, најчешће, примјењује њихова комбинација, водећи рачуна о специфичностима сваке земље појединачно.

4.4 Претпоставке и предуслови за увођења обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања

Као што је кроз ову Стратегију већ наглашено, проблеми функционисања и трагање за одговарајућим побољшањима или реформама пензијских система, током последњих година привлаче посебну пажњу теорије и праксе. У том контексту, то посебно важи за обавезну штедњу која се акумулира на индивидуланим рачунима осигураника током радног вијека и инвестира у њихово име што представља тзв. II стуб. Од овог модела пензијског осигурања се очекивало и очекује да допринесе остваривању основног циља пензијског осигурања – **већа одрживост и диверзификација, али и његових секундарних циљева, као што су – раст штедње (и инвестиција), подстицај развоја тржишта капитала, бржи економски раст и развој**. Досадашња искуства у погледу остваривања таквих очекивања, која ће се укратко елаборирана у оквиру ове Стратегије, су различита. Стога је у контексту разумијевања суштине овог облика пензијског осигурања, његових предности и недостатака, а поготово за озбиљну анализу у функцији доношења или одбацивања одлуке о његовом увођењу, поред сагледавања досадашњих међународних искустава, потребно указати на основне претпоставке и предуслове за увођење и очекивани успјех II стуба.

Овом проблематиком се бавио већи број ауторитета у овој области, а у наставку ћемо презентовати основне налазе и ставове консултаната Свјетске банке[114].

Према наведеним истраживањима и изворима, ефекте увођења II стуба, као једне од реформских опција, детерминишу три основне групе фактора, претпоставки и предуслова:

- **макроекономска стабилност,**
- **здрава финансијска инфраструктура и**
- **одговарајући капацитети државних институција за регулацију и супервизију.**

При томе се наглашава да ове претпоставке и предуслови нису посебно захтјевни у почетној фази увођења II стуба (фази акумулације доприноса на индивидуалним

[114] Rudolph H., R. Rocha, „*Enabling conditions for second pillars*“, World Bannk, 2005, Видјети и радове: Vittas (1998, 1999), Glaessner, Valdes (1998), Impavido, Musalem, Vittas (2002), Holzmann, Hinz (2005)

рачунима), али да је током примјене ове реформске опције потребно јачати и побољшавати институционално и регулаторно окружење како би се остварили жељени циљеви. Такође се посебно наглашава, не потцјењујући и не умањујући значај сваке од поменутих група фактора и сваке од компоненти које их чине, да је, као и у свакој озбиљној и комплексној реформи, **најважнија претпоставка за успјех, снажна и трајна опредијељеност и спремност власти да се ангажује на стварању предуслова и провођењу утврђене реформе** у свим наведеним кључним сегментима или подручјима. То значи да је власт задужена и одговорна да одржава макроекономску стабилност, да креира и подстиче развој тржишта капитала примјерен потребама II стуба, те да креира и успостави ефикасну регулацију и супервизију свих учесника у функционисању II стуба.

Фискална и макроекономска стабилност

У контексту напора да се континуирано одржава фискална и макроекономска стабилност, увођење II стуба пред креаторе ових политика поставља додатне захтјеве да се реформом пензијског система не угрози већ успостављена стабилности или напори за њено успостављање. То се прије свега односи на:

- Избор **оптималне висине и метода финансирања транзиционог трошка**, заснованог на реалним могућностима економије, али и избору свих других „параметара", фискалних и других импликација реформе који су засновани на одговарајућим актуарским прорачунима и симулацијама функционисања укупног пензијског система у дугом року,
- Сагледавање **постојећег нивоа задужености земље,** укључујући и имплицитни пензијски дуг (у контексту одговарајућих међународних репера[115]), водећи рачуна о општем ставу да земље чији је јавни дуг већ неодржив, нису подобне за увођење II стуба,
- Одржавање **укупне фискалне дисциплине** током периода увођења II стуба је веома важно за остварење очекиваних ефеката у погледу раста имовине пензијских фондова, али и нивоа штедње, диверзификовања инвестиционог портфолија пензијских фондова и подстицаја развоју тржишта капитала[116].

Финансијска инфраструктура

У контексту увођења II стуба претпоставке и предуслове које детерминише финансијски сектор или инфраструктура се, временски посматрано могу посматрати као претпоставке које су: **(а)** потребне на почетку реформе и (**б)** оне које би требало обезбиједити током првих пет година провођења ове реформе пензијског система.

(а) Предуслови који су потребни на почетку реформе

[115] Споразум из Мастрихта за земље ЕУ уврђује максималнни ниво државног дуга од 60% у односу на БДП, док Moody's додјељује одговарајући рејтинг земљама чије је учешће дуга у БДП 38% до 43%.
[116] Позитивна искуства у овом домену је имао Чиле, а негативна Колумбија, Мађарска и Пољска.

Финансијски сектор се може оцијенити као „**подобан“** за подршку увођењу II стуба, на самом почетку реформе ако га, између осталог, карактерише: снажан и здрав законски и институционални оквир, здрав и снажан банкарски сектор, одговарајући ниво повјерења, заштита штедних улога и инвестиција, адекватна заштита власничких права и повјерилаца, поуздан систем плаћања, сигурни и ефикасни системи обрачуна и поравнања финансијских трансакција, успостављено примарно и секундарно тржиште капитала засновано на електронским системима трговања, ефикасне депозитарне институције, успостављена одговарајућа, међународно прихватљива и хармонизована правила вредновања, финансијског извјештавања и ревизије, расположивост одговарајућих финансијских инструмената (укључујући депозитне цертификате и државне обвезнице).

(б) Додатни предуслови које треба обезбиједити током првих пет година реформе

У овом периоду је потребно обезбиједити одговарајућа побољшања у: **системима плаћања** (прије свега регулаторног оквира усклађеног са међународно хармонизованом јурисдикцијом), **правилима и регулативи у домену вредновања, рачуноводства и ревизије** у складу са међународним нормама у домену пословања пензијских фондова, затим: успостављање (домаћих) рејтинг агенција, припрема одговарајућих рјешења за фазу исплате пензија из II стуба и додатна расположивост финансијских инструмената (инструменти засновани на хипотекама и другој имовини, корпоративне обвезнице и акције, уз одговарајуће механизме заштите акционара и других интересних страна, те прихватљив порески третман, инструменти са ино берзи и деривати).

Одговарајући капацитет државних институција у домену регулације и супервизије

За усјешну регулацију и надзор над пословањем приватних пензијских фондова и II стуба у цјелини, потребно је додатно **оспособити постојеће и/или основати нове државне институције или агенције.** При томе треба проценити да ли је у датим околностима могуће и рационалније искористити капацитете постојећих, или успоставити посебне специјализоване институције за потребе капиталног пензијског сектора, имајући у виду предности и недостатке сваког од ових приступа. Битно је да се овакве одлуке донесу благовремено како увођење II стуба не би било успорено, или, у одсуству регулативе и супервизије или недовољно добрих рјешења, кренуло у лошем правцу.

4.5 Предности и недостаци II стуба

Приликом разматрања аргументације и доношења одлуке о увођењу II стуба, или одбацивању ове реформске опције, неопходно је **пажљиво и објективно сагледати предности и недостатке, те укупне импликације пензијског система са или без II стуба на**:

1. **многа економска и социјална подручја** (тржиште радне снаге, сиромаштво, штедњу, привредни раст, тржиште капитала, фискалну политику и одрживост),

2. **појединце**, како у погледу очекиване висине и сигурности пензије у контексту обезбјеђења прихода за старост, тако и укупних ефеката на његову економску и социјалну позицију прије и послије пензионисања, и
3. **карактеристике пензијског осигурања у дугом року** у контексту актуелних и очекиваних демографских трендова.

Концепт II стуба пензијског осигурања потиче из англо-америчке традиције, примијењен у реформама у Латинској Америци 80-их година прошлог вијека, **а основна аргументација за увођење обухвата слиједеће:**

- PAYG пензијске системе угрожавају демографске промјене, које доводе до великог повећања стопа зависности (броја пензионера на једног запосленог),
- обавезе које је у већини земаља потребно платити током сљедећих деценија вишеструко надмашују приход по основу пензијских доприноса, па ће бити потребно битно повећање општих пореза, са негативним економским посљедицама,
- расходи за пензије су већ врло високи (у Европи достижу 12-15% БДП),
- државни PAYG системи су изгубили повјерење становништва, због историје са изневјереним обећањима,
- PAYG пензијски системи смањују приватну штедњу намијењену издржавању у старим годинама,
- приватни сектор далеко ефикасније користи штедњу за инвестиције и на тај начин повећава средства за задовољавање пензијских потреба, итд.

Суштина наведене аргументације је **преферирање осигурања и штедње** у односу на **редистрибутивне аспекте** пензијског система, те **актуарско везивање висине пензије и уплаћених доприноса**. То би требало да подстакне штедњу, елиминише негативне подстицаје на тржишту радне снаге, стимулише касније пензионисање, смањује евазију плаћања доприноса и, у крајњем, обезбиједи боље пензије за појединце.

У наставку овог поглавља укратко ће се елаборирати основне предности и недостаци увођења II стуба, на основу расправа на ову тему у релевантној литератури[117], а посебно на начин анализирања предности и недостатака који је обрађен у документу Међународног монетарног фонда који указује на десет „митова“ реформе пензијског система[118].

---

[117] Видјети шире: N. Barr – *Pensions: overview of the issues*, Oxford Review of Economic Policy, No. 1, 2006;/ N. Barr, P. Diamond – *The Economics of Pensions*, Oxford Review of Economic Policy, No. 1, 2006;/ M. Feldstein – *Rethinking Social Insurance*, NBER Working Paper No. W11250, April 2005; / Primer A.- Jousten – *Public Pension Reform,* IMF, WP/07/28, 2007;/ Mesa-Lago – *Myth and Reality of Pension Reform: The Latin American Evidence,* World Development, No. 8, 2002; /*Old-Age Income Support in the 21st Century*, An International Perspective on Pension Systems and Reform, The World Bank, 2005; /Orszag- Stiglitz - *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, New I*deas About Old Age Security, Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century, The World Bank, 2001,/ Група аутора, *Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији*, ЦЛДС 2009.

[118] Barr N. - *Reforming Pensions: Myths, Thruts, and Policy Choice,* IMF Workink Paper, WP/00/139

4.5.1 Проблем старења становништва

Аргументи за II стуб

Предност пензијског система који је заснован на капитализованим фондовима је у томе што његово увођење елиминише демографски проблем са којим се суочава PAYG систем усљед старења становништва, усљед чега све мањи број запослених финансира све већи број пензионера. Рјешавање овог проблема би требало да обезбиједи штедња коју појединци акумулирају током свог радног вијека на индивидуалном пензијском рачуну, ради потрошње у старости. На тај начин, II стуб прераспоређује потрошњу појединца кроз његов животни вијек. Дакле појединац „присилно“ штеди у току свог радног вијека, како би акумулирао новац који ће трошити у старости. Драматичност негативних демографских тенденција, како у РС, тако и у другим транзицијским и развијеним земљама, детаљно је образложено у дијелу ове Стратегије који се бави демографијом. Очигледно је да се одговор на негативне демографске тенденције мора тражити у неком од модалитета пензијске реформе.

Аргументи против II стуба

С друге стране, поједини теоретичари сматрају да капитализовани фондови не дају потпуни одговор на проблеме старења становништва. Њихов став је да се на индивидуалном пензијском рачуну осигураника не акумулирају материјална добра (некретнине, храна, одјећа, итд) и услуге (здравствене, комуналне, итд), него новчана средства из доприноса, која се инвестирањем путем пензијског фонда трансформишу у други облик финансијске имовине – портфолио хартија од вриједности. Овај портфолио ће се у будућности поново трансформисати у новац односно у пензије, а затим искористити за куповину жељених материјалних добара и услуга, која ће производити у то вријеме. Према оваквом схватању, могућност задовољења потреба пензионера у капитализованом систему зависи од нивоа производње у вријеме када они примају и „троше“ пензије, а кретања у економији и производња зависе од демографије, односно да ли има довољан број запослених који ће производити и трошити. Ако се ствари посматрају на овај начин, демографска зависност је једнака као код PAYG система. Дакле, будућа **производња** у вријеме када појединац прима пензију, детерминише функционисање и PAYG и капитализованих пензијских система. Разлика је, наравно, у начину путем којих појединац остварује право на дио те производње. Код капитализованих система то је новац акумулиран на индивидуалном пензијском рачуну, док је код PAYG система обећање државе да ће исплаћивати пензије, како би појединац који је уплаћивао доприносе обезбиједио то право.

Критичари модела II стуба ово питање посматрају и на начин да постоји могућност да ће због негативних демографксих трендова, одлазак већег броја осигураника у пензију, утицати на пензијске фондове да морају продавати акције и обвезнице из свог портфељ, како би повлачили новац за исплату пензија. То може довести до тога да већа понуда од тражње утиче на пад вриједности имовине пензијских фондова, а тиме и до пада пензија.

Такође, ако се повлаче депозити у банци, већа потрошња од стране растућег броја пензионера може довести до инфлације, што поново доводи до пада вриједности пензија.

Да би се потпуно разумио утицај демографских токова на пензијски систем, потребно је анализирати да ли пензијски системи засновани на приватним капитализованим пензијским фондовима обезбјеђују већу производњу. Односно, да ли се кроз акумулацију штедње запослених (уплате у II стуб), директно утиче на већу производњу (кроз инвестиције пензијских фондова). Међутим, одговор на ово питање није могуће дати прецизно, јер пензијски систем представља само дио цјелокупног економског и социјалног система једне земље. Са тог становишта, ипак се већина теоретичара слаже да не постоји јединствени и најбољи пензијски систем и да свака земља мора да уважава своје специфичности, те да систем континуирано прати и редизајнира.

4.5.2 Стварање резерви за старост

Аргументи за II стуб

Основна улога II стуба се може посматрати као могућност да запослени штеде у току радног вијека (кроз уплате у II стуб), како би се та штедња постепено трошила у пензионерској доби. Другим ријечима, ово је најбољи начин да појединци стварају резервна средства за старост, односно да не зависе искључиво од уплата осигураника у пензијски систем (PAYG), када они буду у пензији.

Иако се резерве могу креирати и кроз државне резервне фондове, недостатак тог модела је што појединац није сигуран да ли ће ти фондови бити искориштени кад буду најпотребнији или кад то буде политички најбоље. Поред тога, преусмјеравањем прихода по основу одређених доприноса или пореза у државни резервни фонд, не доводи у директну везу висину уплата осигураника са његовом пензијом у старости.

Аргументи против II стуба

Међутим, критичари II стуба истичу да увођење овог стуба и омогућавање постојећим осигураницима да штеде, ствара трошак за државу (транзициони трошак). Држава се задужује да би платила трошак реформе. Дакле, држава се задужује и плаћа камате на дуг „данас“, да би омогућила да пензионери стварају штедњу за „сутра“. Заговорници ових аргумената истичу да држава може да заштити популацију од демографских промјена и на други начин. Теоретески посматрано, умјесто плаћања камата на нови јавни дуг, постојећи јавни дуг се може враћати у краћем року. На тај начин повећава се капацитет државе у периоду када лоши демографски трендови доведу до веће потрошње пензијског система у будућности.

Поред тога, умјесто плаћања камата, новац се може преусмјерити у резервне фондове, који ће бити коришћени када се повећају трошкови за пензионере, под утицајем демографских трендова (примјер Норвешке, која дио нафтних прихода усмјерава у резервни пензијски фонд, примјер Француске која дио пореских прихода преусмјерава у

пензијски резервни фонд, Канадски резервни фонд, итд). Предности државних пензијских фондова који имају исту намјену као и приватни пензијски фондови, да обезбједе резервни капитал за пензије садашњих радника, је у томе што државни фондови у које се преусмјеравају одређени порески или други приходи, генеришу мање административне трошкове због ефеката централизације и због тога што не морају да троше новац на маркетинг и продају.

4.5.3 Утицај пензијских фондова на привредни раст

Аргументи за II стуб

Једна од често истицаних предности капитализованих пензијских фондова је да повећавају домаћу штедњу и привредни раст. Средства се скупљају на индивидуалном рачуну појединца, што представља облик дугорочне штедње, односно дугорочни и стабилни извор капитала, који се путем пензијског фонда инвестира. То води повећању укупних инвестиција у економији, повећању залиха капитала и убрзању привредног раста. Овим се обезбјеђује већа производња и потрошња у будућности. Дакле, поред социјалног аспекта пензијске реформе, пензијски фондови доносе и позитивне макроекономске трендове.

Аргументи против II стуба

Критичари овог модела истичу да пензијски фондови II стуба, не морају да доведу и до раста штедње у земљи. Јер повећањем обавезне штедње, може доћи до пада добровољне штедње. Искуства других држава говоре да велики дио акумулираних средстава у капитализованим пензијским фондовима усмјерава на куповину државних обвезница чиме се, поред осталог, финансирају пензије постојећих пензионера. Дакле, ради се о томе да се постојећи пензионери финансирају из текућих доприноса, само индиректно кроз куповину државних обвезница од стране приватних пензијских фондова. На овај начин држава, као и код PAYG модела, даје обећање да ће у будућности обезбиједити новац за пензије будућих пензионера.

Поред тога, критичари истичу да се не може унапријед знати да ће менаџери у приватним фондовима капитал пензијских фондова инвестирати на најбољи начин, како са становишта појединца, тако и са макроекономског становишта. Један дио штедње пензијски фондови могу инвестирати у иностранство, што не доприноси расту домаће привреде. С друге стране, ограничење улагања у иностранство може да доведе менаџере у фондовима да због оскудне домаће могућности за инвестирање, новац усмјере у мање рентабилне инвестиције или да се због велике понуде, ствара нереалан раст цијена хартија од вриједности, који неминовно доводи до негативних посљедица.

4.5.4 Утицај пензијског систем на јавну потрошњу

Аргументи за II стуб

Пензијски систем заснован на капитализованим пензијским фондовима доводи до пада јавне потрошње за финансирање пензија, јер грађани у току свог радног вијека штеде за

пензију и државу ослобађају дијела „терета“ бриге за пензије. Пад јавне потрошње, односно мањи буџетски и фондовски расходи за пензије, оставља могућност преусмјеравања буџетске протрошње у развојне пројекте. Дакле, дугорочно посматрано, дјелимично финансирање пензија из приватних пензијских фондова, постепено и трајно смањује тај сегмент јавне потрошње.

Аргументи против II стуба

Извјесно је да PAYG пензијски систем ствара већу јавну потрошњу. Међутим, у годинама увођења обавезних приватних пензијских фондова, због транзиционог трошка, долази до веће јавне потрошње (већег задуживања). Јавна потрошња се смањује тек када систем „сазри“ (више о томе у поглављу који говори о транзицијском трошку и у поглављу у којем су дате пројекције буџетских трансфера у реформисаном пензијском систему).

4.5.5 Јавни дуг пензијског система

Аргументи за II стуб

Један од основних недостатака PAYG система је што има карактер „проточности“, односно ништа се не штеди за будућност, а гомилају се обавезе према будућим генерацијама. Имајући у виду демографске промјене акумулирана права су све већа, а тиме је све већи имплицитни дуг који држава ствара према будућим генерацијама. Обзиром на све мањи број осигураника који ће у будућности „финансирати“ тај дуг, као рјешење финансирања пензија у будућности, остаје могућност повећања доприноса, смањивање пензија, повећање старосне границе за одлазак у пензију, односно комбинацију тих модела. Међутим те мјере имају своје негативне посљедице, на привредни раст, на социјалну сигурност, те на тржиште радне снаге.

С друге стране, капитализовани пензијски фондови не повећавају имплицитни дуг, јер штедња кроз пензијске фондове, не ствара обавезе за државу.

Аргументи против II стуба

Иако PAYG систем повећава имплицитни дуг, овај систем не ствара експлицитни дуг. С друге стране, уколико запослени штеде за старост умањујући своју потрошњу, могуће је да ће доћи до смањења укупне потрошње, а тиме и до негативних утицаја на привредна кретања, што даље смањује вриједност хартија од вриједности и доводи до пада вриједности имовине капитализованих пензијских фондова.

4.5.6 Тржиште радне снаге

Аргументи за II стуб

Због тога што не постоји директна веза будуће пензије и висине уплаћених доприноса, у PAYG систему, пензијски допринос се доживљава као „порез“, што подстиче избјегавање плаћања, те умањује обухват пензијског осигурања, повећава учешће сиве економије и изазива друге сличне дисторзије на тржишту радне снаге. Насупрот томе, актуарска веза

уплаћених доприноса и висине пензије, код капитализованог пензијског система повећава заинтересованост појединаца за пензијски систем, јер је акумулирани износ на штедном рачуну њихово власништво, а од висине прикупљених средстава на индивидуалном рачуну директно зависи износ будуће пензије.

Ова чињеница би, у условима пуног дјеловања економских фактора, требала да елиминише неповољне подстицаје на тржишту радне снаге. За претпоставити је да ће се повећати проценат тзв. пријављених радника (смањење сиве економије), јер би запослени преферирали предност уласка на формално тржиште радне снаге. Истовремено, тиме се повећава њихов интерес да се укључују у обавезни пензијски систем и плаћају доприносе, као своју личну дугорочну штедњу за старе дане, чије стање и уплате могу да континуирано прате и контролишу. И једно и друго, требало би да доведе до повећања покривености популације пензијским системом.

У оквиру ове Стратегије у поглављу под називом "Обавезно осигурана лица", већ је истакнуто да се успјешност било којег система социјалног осигурања, поред осталог, мјери и нивоом обухвата. На крају, не треба занемарити да овакав пензијски систем више стимулише касније пензионисање, пошто доноси већи акумулирани износ на рачуну и већу пензију, него код PAYG система.

Аргументи против II стуба

И поред очигледних позитивних утицаја приватних пензијски фондова на тржиште радне снаге, постоје искуства држава која су спровела у реформу, а која релативизирају ове предности. Неке међународне компарације показују да је тешко измјерити и утврдити директан утицај постојања обавезних приватних пензијских фондова (II стуб) на тржиште радне снаге.

Поред тога, ни једна земља, чак и ако је увела поптуно капитализоване пензијске системе, није укинула елементе редистрибуције и солидарности у пензијском систему. Питање је само начина и мјере у којој се желе заштити поједине категорије пензионера, или чак цијела популација старих. Дакле, увијек остаје питање сиромашних, оних који током радног вијека нису ни могли да остваре зараду која би им донијела макар минималну пензију, довољну за скроман живот у старости.

Теоријски и практично, развијани су покушаји да се утицај дисторзија на тржишту радне снаге, смањи у оквиру PAYG. Развијен је тако метод условног или виртуелног прописаног доприноса (NDC), који припада групи PAYG система, али симулира понашање капитализованих пензијских система, што је објашњено у посебном поглављу ове Стратегије под називом „Међународна искуства и модели реформе пензијских система“.

4.5.7 Слобода избора за осигуранике

Аргументи за II стуб

За разлику од државног PAYG система, који свим осигураницима обезбјеђује јединствена права и не оставља могућност избора, пензијски систем заснован на приватним пензијским фондовима (II стуб) нуди могућност избора фонда, правила пензионисања, инвестирања, начина исплате пензије и сл.

Дакле, иако постоји обавезност II стуба, осигураници могу бирати у који фонд ће улагати у зависности од њихове аверзије према ризику, како ће примати пензију, да ли ће у првим годинама пензионисања примати више или мање него касније, итд.

Аргументи против II стуба

Међутим, иако стоји да постоје ограничења слободе избора код PAYG система, одређена ограничења су задржана и код капитализованих пензијских фондова. Наиме, искуства других држава показују да се пензијски фондови битно не разликују, јер су портфељи фондова веома слични. Као могући разлог се наводе прилично стриктна ограничења улагања, која дефинише државни надзорни органи. Поред тога, без обзира на опсежне јавне кампање које се спроводе када се реформишу пензијски системи и уводе обавезни приватни пензијски фондови, искуства других држава говоре да осигураници нису до краја едуковани и информисани.

Ипак, за очекивати је да ће временом становништво бити све едукованије, и кроз могућност преласка из „лошијег“ у „бољи“ пензијски фонд, вршити притисак на менаџере пензијских фондова.

У последње вријеме све чешће се сматра да поуке из економије информација и економије понашања (бихејвиорална економија), емпиријски показују да модел добро информисаног потрошача није одржив у многим областима социјалне политике.[119]

Истовремено, свједоци смо драматичног раста информационих технологија, побољшања информисаности и заштите потрошача и сталног унапређења регулативе и надзора над финансијским тржиштем, што смањује ризике информационе асиметрије.

4.5.8 Ризик улагања у II стуб у односу на PAYG систем

Аргументи за II стуб

Поред елиминације демографског ризика, односно ризика да мањи број радника неће моћи да финансира већи број пензионера у будућности, капитализовани фондови диверсификују ризик кроз улагање у различите врсте имовине.

Портфолио пензијских фондова је различит од државе до државе, с тим што значајан удио код већине капитализованих пензијских фондова имају државне обвезнице, које се сматрају неризичним хартијама од вриједности. Поред тога, у портфељима пензијских

[119] Nicholas Barr, Конференција о пензионим реформама у Србији, Београд, септембар 2009. године

фондова се налазе дужничке хартије од вриједности општина, корпорација, које такође носе мањи ризик.

У портфељима пензијских фондова се налазе и власничке хартије од вриједности односно акције предузећа из различитих сектора (енергија, телекомуникације, рудници, производња хране, итд). Дакле, ризик је географски расподијељен на више држава (ако се инвестира у иностранству), те на различите секторе, како се пропадање одређенх предузећа или сектора не би значајно негативно одразило на вриједност имовине фондова.

Аргументи против II стуба

Критичари истичу да су пензијски системи засновани на капитализованим фондовима, као и PAYG системи рањиви на одређене ризике.

Ризик од макроекономских шокова је присутан код PAYG система, јер пад производње, пад запослености, пад зарада, доноси и пад прихода PAYG система. На тај начин директно су угрожена примања пензионера. Међутим, макроекономски шокови директно погађају и капитализоване фондове, јер долази до пада вриједности хартија од вриједности на тржиштима капитала, а тиме пада вриједности имовине фондова, што се у крајњем негативно рефлектује на ниво а пензија. Утицај негативних макроекономских трендова на пензијски систем посебно је актуелизован посљедњих годину дана, када су најразвијеније државе свијета ушле у рецесију. Као што је наведено у поглављу ове Стратегије у којем се обрађује утицај глобалне економске кризе на пензијске системе, пензијски фондови широм свијета су због пада цијене хартија од вриједности на глобалним тржиштима, изгубила значајну имовину будућих пензионера.

Инфлаторни шокови такође, утичу на оба пензијска система. Иако се кроз диверсификацију портфеља, донекле може смањивати ризик од инфлације, немогуће је до краја елиминисати инфлаторни ризик.

Политички ризици су такође присутни код оба пензијска система. Регулативу и надзор над пензијским фондовима врше владине институције или институције које су под владиним утицајем, чиме је ризик од лоших политичких одлука присутан и код капитализованих фондова. О томе ће више бити ријечи у наредном поглављу, као и о **приносима капитализованих фондова**, који због објективних или субјективних разлога могу бити мањи од очекиваних или мањи од економско оправданих (мањи од раста зарада).

4.5.9 Принос осигураника кроз II стуб у односу на PAYG систем

Аргументи за II стуб

Компарација капитализованог пензијског система, односно његове карактеристике да појединцима доноси принос од улагања средстава на њиховом индивидуалном рачуну, са PAYG системом је могућа уколико и PAYG систем условно посматрамо као улагање за будућност. Дакле да би се могло закључити да ли систем заснован на обавезним

приватним пензијским фондовима (II стуб), даје већи принос у односу на PAYG систем, потребно је израчунати колико се „уложи“ у PAYG систем, а колико се добије кроз пензије.

У периодима економског и демографског раста постоји позитиван принос и код PAYG система и сваки појединац и свака генерација више добијају него што су уложили (у дијелу Стратегије који се односи на циљеве и начин функционисања пензијских система, PAYG систем је описан као својеврстан "ланац среће"). Логика на којој функционише такав систем је сљедећа: са растом БДП, зарада и броја запослених, повећавају се средства за пензије. Под претпоставком да се не стварају резерве у систему, пензије расту кроз неки облик индексације (усклађивања), који не мора увијек бити пропорционална расту зарада.

Међутим, приноси континуирано не могу да буду високи, јер систем „сазријева“ Опште је познато да је принос PAYG система једнак збиру стопа раста радне снаге и продуктивности. У динамички ефикасној привреди он се креће на нивоу 2-3% годишње. То је зато што радна снага у развијенијем дијелу свијета расте по стопи 0- 1% годишње, а продуктивност око 2% годишње.

Насупрот томе, принос капитализованог пензијског система је виши, с обзиром да, у динамички ефикасној привреди, реална каматна стопа мора бити већа од стопе привредног раста. То је предност капитализованох пензијских фондова, јер се уз исти ниво пензијског доприноса, може остварити већа пензија него у државном PAYG фонду.

Аргуметни против II стуба

Као што је речено у претходном поглављу овог дијела Стратегије, у којем је објашњена проблематика транзиционог трошка и административних трошкова, увођење капитализованих пензијских фондова ствара значајан транзициони трошак, а функционисање пензијских фондова генерише значајне административне трошкове. Уколико би се елиминисала ова два елемента, тј. уколико би се пензијски систем стварао испочетка (што је у пракси немогуће), систем заснован на капитализованим пензијским фондовима је сасвим сигурно у предности у односу на PAYG систем. У теорији капитализовани фондови би требали да имају већи принос од PAYG система. Међутим, у стварности транзициони трошак представља кључни проблем успјешности провођења пензијске реформе. Такође, административни трошкови су предмет сталног теоријског, практичног и регулаторног разматрања у свим земљама које имају капитализоване пензијске фондове, без обзира да ли су дио обавезног пензијског осигурања или не. Све заједно, повезано са ризиком инвестирања, не даје јасан и једнозначан (теоријски и практичан) одговор на питање који од ова два система има предност са становишта приноса на штедњу појединца.

Уз наведена два фактора, треба имати у виду могућност да менаџери у приватним пензијским фондовима, и поред најбоље намјере, могу да инвестирају у хартије од вриједности које остварују негативан принос.

Поред тога, „урођена мана“ пензијских система заснованих на капитализованим фондовима, јесте цикличност приноса. Наиме, у периодима оптимизма на тржиштима и надпросјечног раста берзанских индекса, приноси у пензијским фондовима такође расту, и обрнуто. На тај начин може се десити да два осигураника који уплаћају једнаке доприносе исти број година, имају заначајно различиту пензију, уколико се један осигураник пензионише на врхунцу позитивних трендова, а други неколико мјесеци послије, у јеку економске кризе. Тиме систем капитализованих пензијских фондова испољава неправичност према онима који у пензију иду у периоду економске кризе.

4.5.10 Уплитање државе у пензијски систем

Аргументи за II стуб

Један од недостатака PAYG система јесте превелик утицај државе на пензијски систем, а тиме и на висину пензије, што осигураника често доводи у позицију да пензија зависи од регулативе коју креира држава и од могућности државе да исплаћује пензије, а не од његових уплата у пензијски фонд. Искуства држава која су због погрешне монетарне политике имале висок ниво инфлације или су други регулаторни и пропусти државних институција доводили до умањења пензијских права, показују да се ствара неповјерење осигураника у државни пензијски систем.

Са друге стране, у пензијском систему заснованом на капитализованим фондовима, висина пензије је директно и јасно повезана са висином и дужином уплата у пензијске фондове. Поред тога, осигураник може да промијени пензијски фонд, уколико менаџери приватних пензијских фондова не остварују задовољавајући принос, а утицај конкуренције „тјера“ менаџере приватних пензијских фондова на добро управљање.

У прилог томе може да иде и чињеница да у Републици Српској значајан број грађана улаже у пензијске фондове или осигуравајућа друштва у иностранству. Дакле, за придобијање повјерења у пензијски систем важну улогу има смањивање државног утицаја.

Аргументи против II стуба

Критичари капитализованих пензијских фондова истичу да је утицај државе само привидно мањи код капитализованих фондова у односу на PAYG. Држава и код овог система има кључну улогу јер кроз креирање закона прописује ниво уплата који је појединац обавезан да уплати, што смањује слободу осигураника. Држава креира законску регулативу за капитализоване фондове, преко својих институција више или мање директно, врши надзор над њима, издаје дозволе за рад, итд, што такође доводи до утицаја државе на рад пензијских фондова.

Поред тога, кроз законску регулативу држава може „присилити“ менаџере пензијских фондова да улажу у државне обвезнице или на домаће тржиште, који нуде мањи принос, него што би се остварио улагањем у друге хартије од вриједности или у иностранству.

Међутим, сасвим је очекивано да се држава брине о пензијском систему како би обезбиједила социјалну сигурност за грађане. Неминовно је да држава не дозвољава неуређеност пензијских фондова и система уопште, која може довести до тога да грађани изгубе своје пензије..

4.5.11 Закључна разматрања

Претходна елаборација тврдњи о ***a priori*** **предностима пензијских система заснованим на капитализованим фондовима у односу на PAYG системом, показала је да свака предност има и „другу страну медаље", односно да неке предности, које се теоријски могу веома лако доказати, у пракси и нису дале очекиване ефекте.**

Као што је речену у уводу овог поглавља, наведене предности и недостаци су приказани према документу Међународног монетарног фонда који указује на десет „митова" реформе пензијског система. Неки аргументи су више теоријски постављени и тешко могу бити аргументи за (не)увођење II стуба у пензијски систем Републике Српске. Искуства других држава показују да не постоји иделан рецепт, нити тачан одговор на питање да ли је пензијски систем који је дјелимично заснован на капитализованим пензијским фондовима бољи од PAYG система? Ово посебно ако се узме у обзир да се мора прихвати ризик транзиционог трошка, који реформа ствара, те да се морају прихватити ризици који осигураници преузимају када улажу новац у приватне пензијске фондове (административни трошкови, инвестициони ризици, итд).

Са друге стране, трендови у демографији, указују да је пензисјки систем заснован само на PAYG систему, дугорочно тешко одржив.

Дакле, да би се обезбиједило довољно емпиријског основа за одлуку о увођењу II стуба у пензијски систем РС, потребно је анализирати и пројектовати пензијски систем са и без увођења II стуба, те узети у обзир специфичност утицаја набројаних предности и недостатака. У наредном поглављу ове Стратегије дате су симулације различитих реформских опција и оберазложени приједлози и ефекти могућих рјешења.

4.6 Утицај свјетске економске кризе на реформу пензијског система у Републике Српске

Не улазећи у узроке глобалне економске и финансијксе кризе, и посљедице које ће криза имати на глобалну привреду и националне економије, потребно је размотрити утицај кризе на реформу пензијског система у Републици Српској.

Евидентно је да актуелна свјетска економска криза утиче на пензијске системе широм свијета, те да не постоји модел пензијског система који је имун на присутне поремећаје у привреди. **Свјетском кризом погођени су подједнако и капитални пензијски фондови и пензијски фондови засновани на принципу међугенерацијске солидарности.** Јавни

пензијски системи (PAYG) суочени су са смањеним приходима од доприноса, док капитални пензијски фондови биљеже значајно смањење вриједности финансијске активе.

Међународна стручна јавност, као и владе широм свијета, јединствени су у ставовима да је криза наметнула потребу краткорочног дјеловања у циљу превазилажења проблема текуће ликвидности пензијских фондова, те анализе могућих дугорочних промјена у већ реформисаним пензијским системима и онима који се за реформу тек припремају, како би се **обезбиједила дугорочна финансијска одрживост фондова и минимална социјална сигурност пензионера.**

Утицај кризе на јавне пензијске системе међугенерацијске солидарности

Притисак на пензијске системе међугенерацијске солидарности огледа се, углавном, кроз **смањене приходе од доприноса, а што је посљедица смањења запослености и плата.** С друге стране, у условима привредне неизвјесности, присутна је склоност и тенденција прijевременог пензионисања, због чега расте број пензионера, а тиме и расходи пензијског фонда.

Утицај кризе на саме пензије које се исплаћују у некапитализованим фондовима зависи од **начина индексације пензија**. Ипак, без обзира да ли се пензије индексирају стопом раста плата (која у условима кризе има негативан предзнак), стопом инфлације или комбинацијом ових стопа, у пракси се настоји задржати стечени ниво пензија, те уколико није могуће обезбиједити њихов раст, онда барем задржати пензијске приходе на истом нивоу. Имајући у виду да су **општи буџетски приходи у условима кризе смањени,** док су, истовремено, потребе за разна социјална давања повећане (због незапослености и сл.), јасно је колико је тешко одржати фискалну равнотежу пензијског система на жељеном нивоу.

Због наведеног, **препоручене мјере у пензијским системима текућег финансирања укључују:** повећање и изједначавање старосне доби за пензионисање за мушкарце и жене[120], уз истовремено подстицање и омогућавање дужег рада, елиминисање могућности раног (прijевременог) пензионисања, увођење индексације пензија стопом инфлације и сл.

Утицај кризе на капитализоване пензијске фондове

Пензијски фондови су један од најзначајних учесника на финансијским тржиштима, на којима се криза манифестовала, а затим се „прелила“ на реални сектор. **Притисак финансијских и економских поремећаја на капитализоване пензијске фондове одражава се кроз смањење активе фондова, док се негативне посљедице ових губитака преносе на пензије лица који се пензионишу у годинама кризе.** Као што је и за очекивати када су у питању економске кризе, и саме најаве пада производње и лошијих

[120] међународни стандард је 65 година старости, једнако и за мушкарце и за жене, а неке од OECD земаља већ су повећале старосну доб за пензионисање чак и изнад 65 година.

пословних резултата компанија, имају за посљедицу пад цијена акција на берзама. Из наредног графикона се може видјети колико су најзначајнији **глобални и регионални берзански индекси** изгубили на вриједности у 2008. години. **Пад вриједности индекса** у 2008. години се креће од 30-45% на најразвијенијим тржиштима капитала (САД, Јапан, Европска Унија), до 60-75% у земљама у региј (државе бивше Југославије).

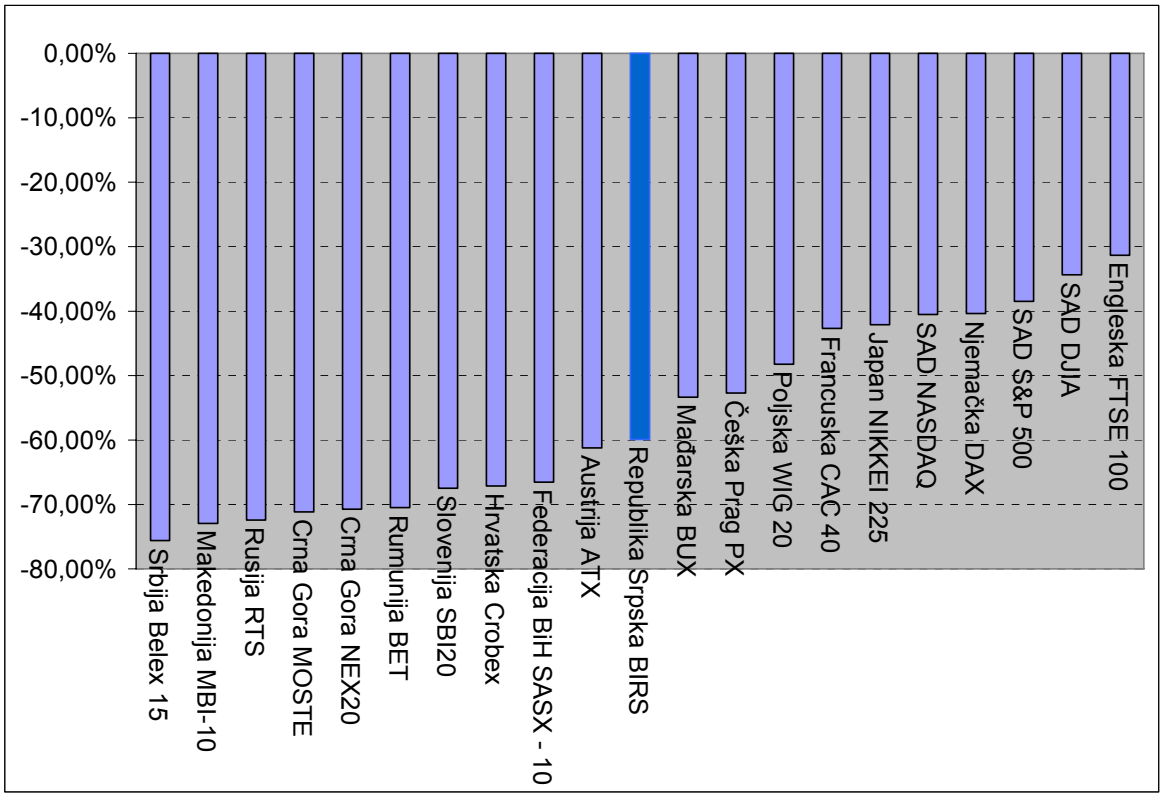

Извор: интернет странице берзи

Графикон 4-3 К*ретање берзанских индекса у 2008. години*

Из графикона 4-4 може се видјети да је тренд пада цијена акција на већини развијених финансијских тржишта преокренут у првих шест мјесеци, односно готово сви најважнији берзански индекси биљеже раст у првој половини 2009. године. Разлози **позитивних трендова,** леже прије свега у бољим пословним резултатима одређених компанија у првом и другом кварталу 2009. године, као и у очекивању инвеститора да ће најразвијеније државе свијета изаћи из рецесије у другој половини 2009. године или у првој половини 2010. године. Као што најава лошијих резултата компанија утиче на пад вриједности акција, тако и позитивна очекивања резултирају растом цијена акција. Међутим, стручна јавност је још увијек подијељена када су у питању трајнији знакови опоравка најразвијених привреда. Док једни тврде да је најгоре прошло, други су мишљења да су то привремени знаци опоравка и да ће **ефекти кризе бити већи и дуготрајнији него што показују кретања цијена акција на највећим берзама.**

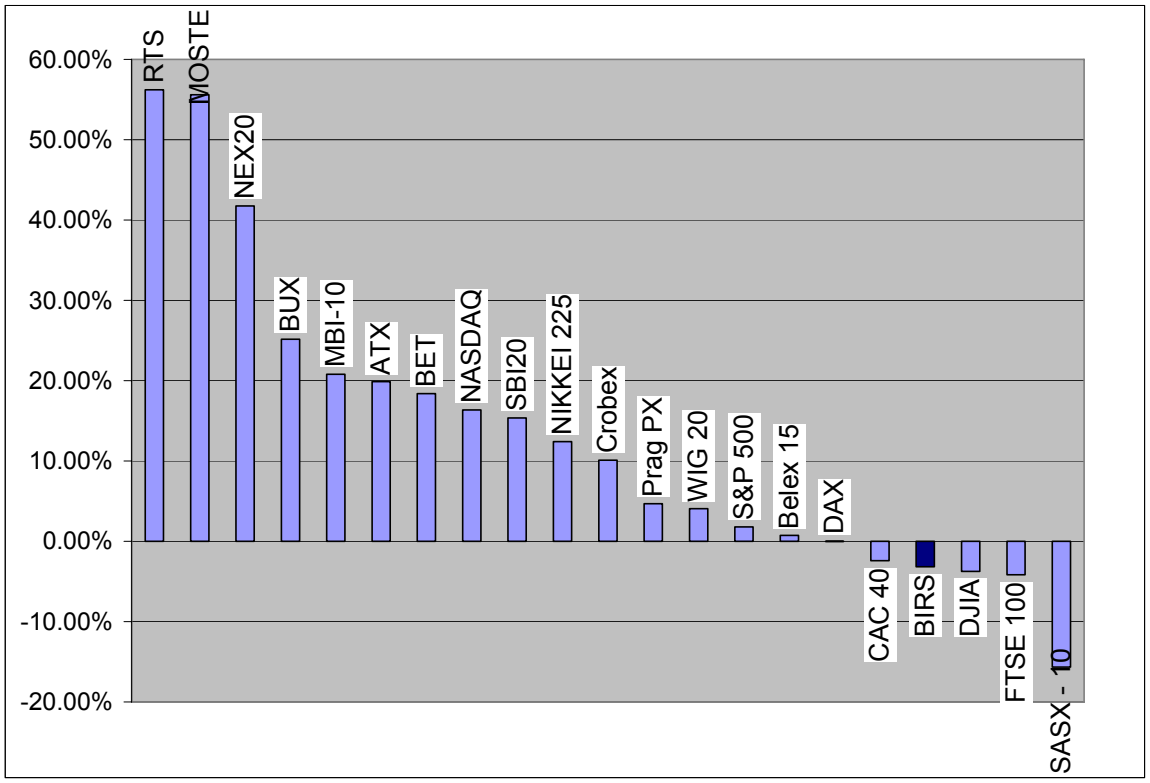

Извор: интернет странице берзи

График 4-4 *Берзански индекси у првих 6 мјесеци 2009. године*

Утицај кризе на пензијске фондове широм свијета се огледао у значајним губицима који су биљежили пензијски фондови широм свијета. Као посљедица пада вриједности имовине пензијских фондова, **имовина осигураника у капитализованим пензијским фондовима широм свијета је мања, те се стога могу очекивати и мање пензије од планираних**. У документу OECD-а који је објављен фебруара 2009. године[121], предвиђа се да су губици пензијских фондова у OECD државама у првих 11 мјесеци 2008. године, око 5,4 хиљада милијарди УС долара[122]. У извјештају се позива на **потребу промјена у регулисању пензијских фондова**, које би довеле до бољег управљања ризиком, едукације и информисања становништва. Поред тога, **промовише се оснивање пензијских резервних фондова.** Као позитивни примјери у вези резервних фондова напомињу се Шведска, Ирска, Јапан и Мексико, који једини имају имовину која је већа од укупне годишње вриједности пензија које се исплаћују из првог стуба.

Из Графикон 4-5, се види да су у свим државама OECD-а, пензијски фондови у првих 10 мјесеци 2008. године остварили негативан принос. Просјечан негативан номинални принос износи 18,9%, док је просјечан реални негативни принос износио 22,7%. Као посљедица смањења вриједности имовине пензијских фондова, у **појединим земљама дошло је до критичког преиспитивања извршених реформи пензијског система.** У условима кризе, пензијски системи засновани на међугенерацијској солидарности дјелују

[121] Извор: http://www.oecd.org/document/55/0,3343,en_2649_34853_42161847_1_1_1_1,00.html
[122] Имовина пензијских фондова држава OECD-а чини око 90% имовине свих свјетских пензијских фондова.

стабилније и сигурније, иако пад привредне активности, те мање плате осигураника у условима кризе, како је већ истакнуто, доводи до мањих прихода и у пензијском систему заснованом на међугенерацијској солидарности.

Један од системских недостатака пензијског система заснованом на капитализованој штедњи, лежи у томе што осигураници који се пензионишу у вријеме кризе, могу да имају значајно мање пензије, од осигураника који су се пензионисали прије кризе. Другим ријечима, због пада вриједности имовине осигураника у пензијским фондовима у условима кризе, дешава се да осигураници који су исти број година уплаћивали исти износ доприноса, а одлазе у пензију у размаку од само неколико мјесеци, имају и до неколико десетина процената различите пензије. **У земљама у транзицији, на срећу, трансформисани пензијски системи су још увијек "млади"**, те релативно мали број осигураника управо ових кризних година стиче право на дјелимичну пензију из капитализованих фондова. Поред тога, ова лица, у свом личном ’пензијском портфељу’ имају далеко веће учешће пензије из фонда међугенерацијске солидарности, док је њихово чланство у неком од капитализованих фондова знатно краће, па су и губици, посматрано из угла укупне пензије знатно мањи.

Препоруке стручне јавности у вези са идентификованим проблемом, сугеришу потребу бољег обезбјеђења очувања вриједности пензија из капитализованих фондова, путем веће сигурности у фази акумулације средстава и исплате пензија. У периоду акумулације средстава препоручује се **увођење стратегије ’’животног циклуса’**’, тј. инвестирање средстава у првим годинама у тзв. портфеље раста, а затим помјерање средстава ка конзервативним портфељима, како и сам осигураник – члан фонда стари и приближава се пензионисању. Коначно, у периоду исплате пензија препоручује се гарантовање најмање нулте стопе повраћа конзервативног портфеља и **флексибилан приступ у вези са тренутком конверзије** средстава на индивидуалном рачуну у ануитет.

Дакле, може се закључити да свјетска економска криза има велики утицај на приносе који остварују пензијски фондови, а тиме и на имовину осигураника и њихову будућу пензију коју ће примати по основу уплата у пензијске фондове.

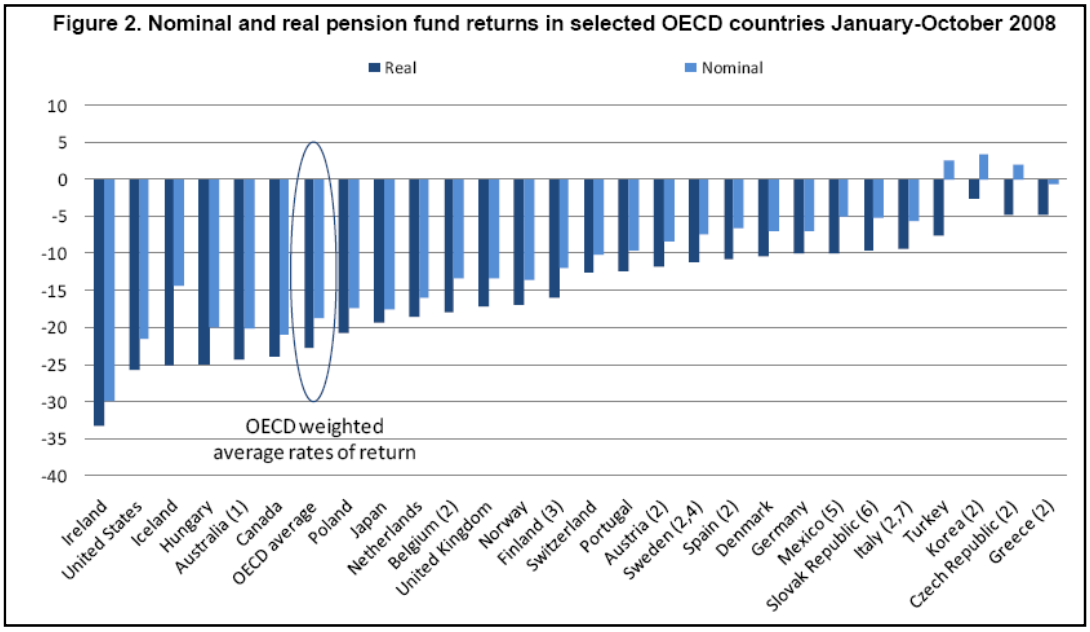

Извор: http://www.oecd.org/dataoecd/42/19/41770561.pdf

Графикон 4-5 Номинални и реални принос пензијских фондова у OECD државама у првих 10 мјесеци 2008. године

Током посљедње двије деценије имовина коју пензијски фондови широм свијета улажу у акције и акцијске фондове се повећава у односу на улагања у дужничке хартије од вриједности и депозите. Из наредног графикона може се видјети да је у већини земаља у периоду од 2001. до 2007. године дошло до повећања улагања у власничке хартије од вриједности у односу на остале врсте имовине.

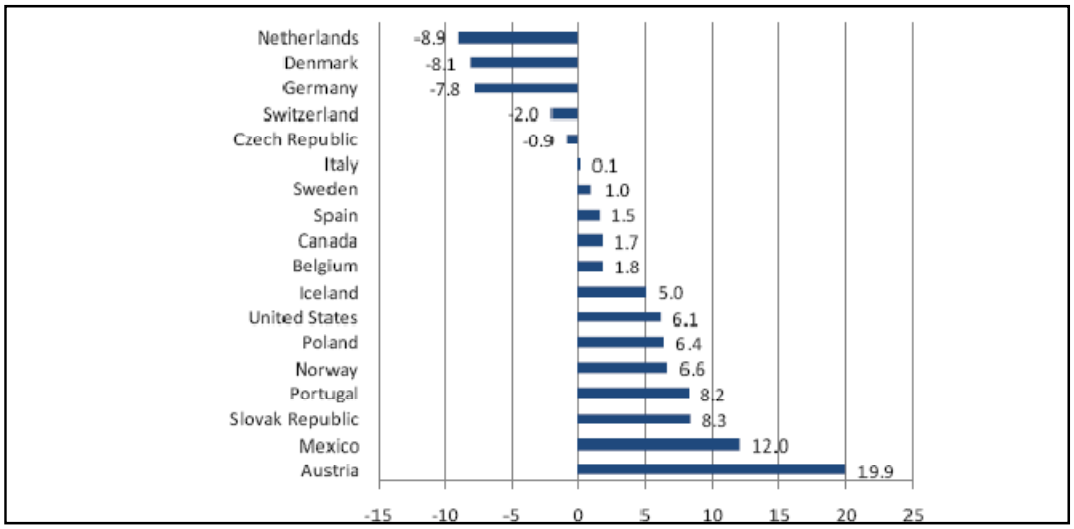

Извор: http://www.oecd.org/dataoecd/42/19/41770561.pdf

Графикон 4-6 Промјена улагања пензијских фондова OECD држава у власничке хартије од вриједности (у периоду 2001-2007)

Пензијски фондови који су у својим портфељима имали веће учешће власничких хартија од вриједности у односу на дужничке инструменте су претрпјели веће губитке, као што су у претходних 5-6 година, када су акцијски берзански индекси широм свијета биљежили

раст, ти фондови биљежили и већи принос. Просјечан номинални принос пензијских фондова, у најразвијенијим државама OECD, у задњих 15 година је износио око 10% (Графикон 4-7). Дакле, закључке у вези приноса које остварују пензијски фондови не треба доносити на основу краткорочних, него на основу дугорочних резултата, што и јесте карактеристика улагања осигураника у пензијске фондове.

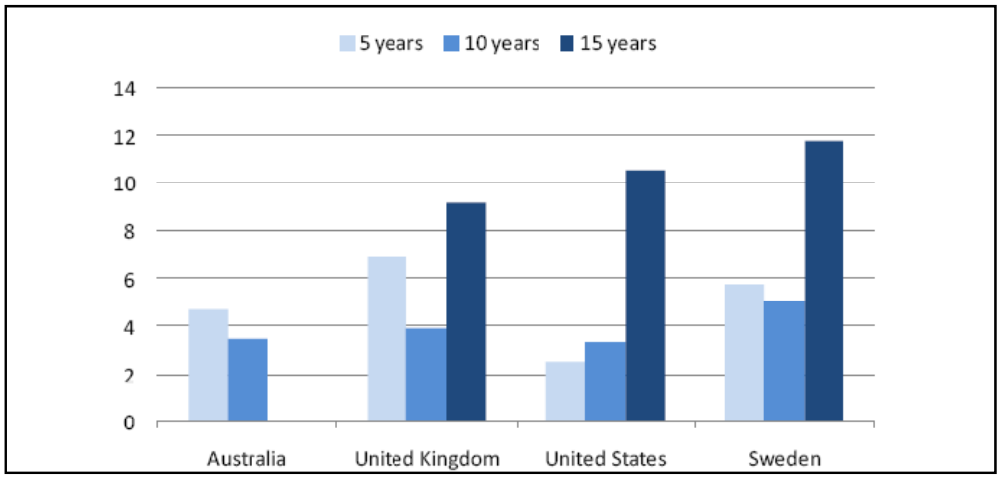

Извор: http://www.oecd.org/dataoecd/42/19/41770561.pdf

Графикон 4-7 Номинални принос пензијских фондова у одређеним OECD државама у задњих 5, 10 и 15 година (закључно са октобром 2008. године)

Из наредног графикона, може се видјети раст вриједности имовине пензијских фондова у OECD државама у периоду 2001. – 2007. године. Укупна имовина од преко 17 хиљада милијарди УС долара, чини пензијске фондове једним од најзначајних глобалних институционалних инвеститора.

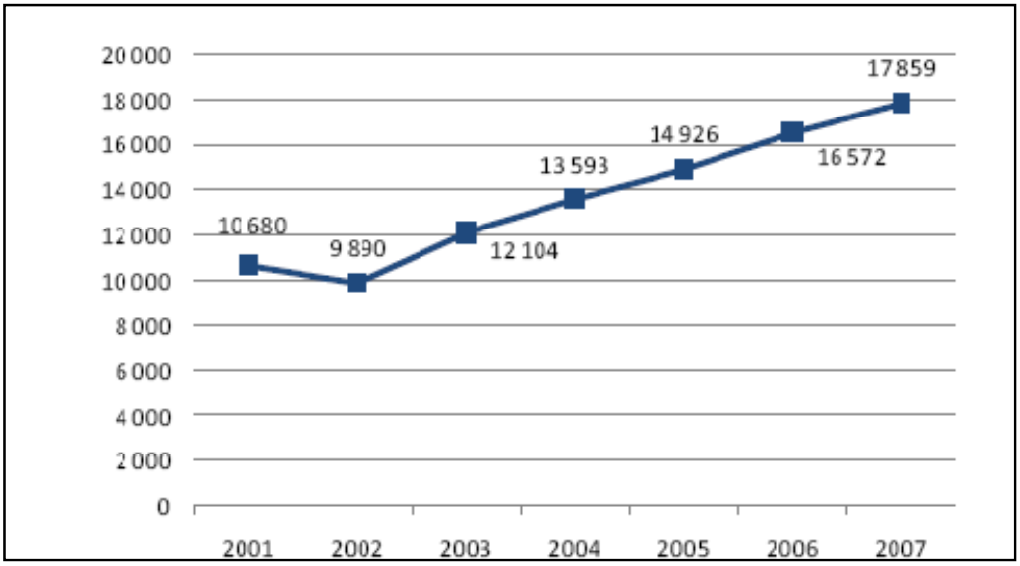

Извор: http://www.oecd.org/dataoecd/42/19/41770561.pdf

Графикон 4-8 Укупна имовина пензијских фондова у OECD државама од 2001 до 2007. године (у милијардама УС долара)

Закључна разматрања у вези са свјетском економском кризом

Током израде ове Стратегије узета су у разматрање дешавања везана за свјетску економску кризу. Као што је и наведено, свјетска економска криза имала је значајан утицај на вриједност имовине којом управљају пензијски фондови широм свијета, и донијела је до сада најзначајније губитке пензијским фондовима заснованим на капитализованој штедњи. Иако још увијек нема јединствених ставова у вези трајања и посљедица свјетске економске кризе, економије развијених, али и мање развијених земаља ће осјећати вишегодишње негативне посљедице. С тим у вези, извјесно је да ће се губици које су остварили пензијски фондови широм свијета надокнађивати током више година. За очекивати је да ће, као одговор најразвијенијих земаља на економску кризу, финансијски систем доживјети одређене реформе на глобалном нивоу, укључујући и реформе пензијских система широм свијета. Имајући у виду постојеће ставове економских стручњака, за претпоставити је да ће се те реформе огледати, прије свега, у детаљнијем регулисању структуре улагања пензијских фондова, односно бољем управљању ризиком, затим у „финансијској едукацији" становништва, како би сваки појединац био свјестан ризика са којима се суочава улажући у различите хартије од вриједности. Један од највећих изазова биће враћање повјерења јавности у финансијске системе, генерално, па и у пензијске системе. Са друге стране, једна од поука постојеће кризе јесте и да не треба стварати нереална очекивања од пензијске реформе, а што је било присутно у појединим земљама.[123]

Иако је утицај свјетске економске кризе видљив и на привреди Републике Српске, то још увијек не треба бити разлог одгађања постепене пензијске реформе, поготово параметарске, као и увођења III стуба.

У том смислу, треба нагласити да увођење добровољних пензијских фондова (III стуб) не ствара додатне трошкове који би оптеретили буџет. Када је у питању увођење II стуба, највећи терет за буџет Републике Српске је изналажање адекватних рјешења за покривање транзиционог трошка, што ће у наставку ове Стратегије бити детаљно образложено и квантификовано.

Реформу пензијског система треба посматрати, не само са социјалног, него и са макроекономског аспекта. Наиме, имајући у виду да је криза довела до отежавајућих околности када је у питању прилив капитала из иностранства (директне стране инвестиције и задуживање из иностранства), пензијски фондови могу бити значајан извор капитала за дугочне државне и општинске инфраструктурне пројекте у Републици Српској. На тај начин, Република Српска би кроз пензијске фондове била у могућности да обезбиједи дугорочне изворе финансирања под повољним условима, а камата која би се плаћала, у крајњој линији, би била зарада осигураника, тј. грађана Републике Српске.

[123] примјер Хрватске, гдје су први пензионери који су након неколико година штедње уплаћивања доприноса у пензијске фондове добили пензије који су економски биле и очекиване, али су појединачна очекивања била нереално велика.

Поред тога, пензијски фондови дају неопходну стабилност домаћем тржишту капитала. На тај начин, домаћи привредни субјекти ће имати могућност да раст и развој у већем обиму од досадашњег финансирају кроз власничке хартије од вриједности (јавне емисије акција) или кроз дугорочне дужничке инструменте. То ће, такође, домаћу привреду чинити конкурентнијом него у претходном периоду.

Законска рјешења која ће дефинисати оснивање друштава за управљање пензијским фондовима, законска ограничења улагања, функционисање надзорне институције, морају да обезбиједе претпоставке инвестирања имовине пензијских фондова у активу која ће бити прихватљива са становишта односа приноса и ризика.

Пензијски фондови на тржишту капитала доносе и већу ликвидност, што за посљедицу има и активније учешће и осталих институционалних инвеститора, те повећано учешће грађана на тржишту капитала.

Дакле, развојем тржишта капитала, под утицајем пензијске реформе, постиже се један од битних макроекономских циљева сваке земље, да домаћа штедња и акумулација буде усмјерена у развој домаће привреде.

Треба имати у виду да према незваничним информацијама (званичне информације не постоје), неколико хиљада, а могуће и десетина хиљада грађана Републике Српске и БиХ, је уложило у пензијске фондове и разне видове животног осигурања код иностраних осигуравајућих кућа, које немају сједиште у БиХ. С тим у вези, у постојећим условима глобалне економске кризе, када се земље у развоју, суочавају са мањим приливом новца из иностранства, а домаћи извори су недовољни за развој привреде, треба стварати услове за подстицање свих облика домаће дугорочне штедње.

Реформу пензијског система би морала пратити и реформа образовања у виду боље „финансијске едукације“ становништва. Глобална економска криза је показала да је један дио учесника на финансијским тржиштима губио новац због недовољног познавања функционисања финансијских тржишта. Земље са дужом традицијом приватних пензијских фондова, кроз систем редовног школовања едукују становништво о неопходности штедње и улагања новца, како би се осигурала додатни приходи у старости.

Поред тога, кроз пореске олакшице грађани се мотивишу да, поред обавезног пензијског осигурања уплаћују и у добровољне пензијске фондове, а евентуално мањи приходи по основу директних пореза се индиректно компензирају кроз привредни развој заснован на домаћим дугорочним изворима финансирања.

Дакле, утицај свјетске економске кризе на реформу пензијског система РС, огледа се прије свега у потреби да се у одредбе законског оквира о добровољним или обавезним пензијским фондовима угради конзервативна инвестициона ограничења, строжији услови оснивања и функционисања друштава за управљање. Поред тога, потребно је обезбиједити континуиран надзор и праћење свих релевантних фактора који утичу на пословање пензијских фондова, те континуирано радити на едукацији и информисању осигураника.

Генерални секретар OECD-a Angel Gyrría, је у свом говору на конференцији у Давосу која је одржана 30 јануара 2009. године[124], изнио податке везано за губитке капитализованих пензијских фондова у државама OECD-a у 2008. години (5,4 хиљаде милијарди у првих 11 мјесеци 2008. године), али је истакао д**а би била велика грешка уколико би се правили потези који би довели до повратка на финансирање пензија искључиво кроз међугенерацијску солидарност. Према ставовима OECD-a, потребно је континуирано спроводити реформе у области пензијског система, при чему је истакнуто да је потребно унаприједити надзор над пензијским фондовима, повећати транспарентност пословања пензијских фондова, те инвестирати више новца и времена на „финансијској едукацији“ становништва**.

[124] Извор: http://www.oecd.org/document/14/0,3343,en_2649_34757_42125070_1_1_1_1,00.html

5 МОДЕЛИРАЊЕ СИСТЕМА ОБАВЕЗНОГ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

5.1 Циљеви пензијске реформе у РС

Пензијски систем, може имати више циљева, али су најважнији – смањење сиромаштва кроз обезбјеђење одговарајућег нивоа прихода у старости и уједначавања потрошње, односно одржавање релативног животног стандарда у складу са претходним зарадама. Полазећи од извршених анализа постојећег пензијског система у РС, утврђених карактеристика и критичних тачака функционисања, циљеве реформе пензијског система у РС треба проширити у односу на ове фундаменталне циљеве и дефинисати као:

- **обезбјеђење стабилних прихода и смањење сиромаштва популације старих (прерасподјела потрошње),**
- **повећање обухвата тј. покривености популације 65+ пензијским осигурањем,**
- **повећање индивидуалне одговорности и ризика осигураника,**
- **враћање повјерења у пензијски систем,**
- **обезбјеђење дугорочне одрживости и финансијске стабилности пензијског система у условима демографских и економских промјена,**
- **побољшање система јавног финансирања (повећање ефикасности прикупљања доприноса) и**
- **допринос економском расту, национална штедња (капитализовани пензијски системи).**

Пензијску реформу поред побројаних специфичних циљева треба посматрати и контексту достигнутог степена развоја социјалне сигурности. Социјална сигурност је друштвена мјера којом се одговара на различите ризике током животног циклуса. Међународна организација рада (МОР или ILO) Конвенцијом 102 о минималним стандардима социјалне сигурности дефинише **социјалну сигурност** као заштиту коју друштво пружа својим члановима низом јавних мјера против економских и социјалних проблема, који би у супротном настали због недостатка или значајног смањења прихода усљед болести, материнства, повреде на раду, незапослености, инвалаидитета, старости или смрти. У модерним друштвима традиционални модели социјалне заштите у оквиру породице слабе, а расту обавезе и капацитети државне заједнице у обезбјеђењу и унапређењу система социјалног осигурања и проширењу обухвата. ILO у оквиру свога мандата посебно наглашава да је социјално осигурање кључна компонента Програма достојанственог рада. Европска социјална повеља из 1996. (Савјет Европе) под социјалном заштитом подразумијева право на социјалну сигурност, социјалну помоћ и старање, право на заштиту од сиромаштва и друштвеног искључења.

Социјално укључивање (социјална политика у функцији запошљавања, побољшање положаја породице и особа са инвалидитетом,унапређење здравствене заштите, образовања, пензијске политике) биће дефинисано као један од 6 циљева опште Развојне стратегије БиХ 2009-2014.година. Социјална укљученост је процес који омогућава особама које су изложене ризику од сиромаштва и социјалне искључености да стекну прилику и неопходна средства за потпуно учешће у економском, социјалном и културном животу и да уживају услове живота и благостања, који су стандардни у друштву у којем живе.

5.2 Полазне основе моделирања

Претходна поглавља ове Стратегије су детаљно елеборирала демографске аспекте пензијског система у Републици Српској, његов историјски развој, карактеристике и проблеме досадашњег функционисања.

За потребе сагледавања адекватности и одрживости постојећег пензијског система (текућег финансирања-PAYG) у Републици Српској, те оцјене да ли и која даља побољшања и корекције, односно реформе су потребни, неопходно је симулирати функционисање овог система и његове укупне ефекте у дугом року. Такве симулације се у пракси земаља, које систематски и одговорно приступају овој социјално и економски веома осјетљивој области, врше на основу одговарајућих модела. У моделе се уносе потребни улазни подаци, претпоставке и „политике“, као израз постојећег система или разматраних реформских опција. Моделирање и симулације дају пројекције очекиваних ефекта, мјерено уобичајеним индикаторима пензијског система као што су: висина будућих пензија као извора социјалне сигурности након окончања радног вијека, висине дефицита и потребног буџетског (су)финансирања, однос просјечне пензије према просјечној плати (стопа замјене) и др.

У складу са таквим приступом у наставку се презентују дугорочне пројекције:

- **постојећег пензијског система - PAYG (заснованог на постојећим законским рјешењима),**
- **додатних параметарских реформи – одговарајуће промјене постојећег PAYG система и**
- **увођења обавезног капитализованог пензијског осигурања заснованог на индивидуалним рачунима (II стуб, према терминологији Свјетске банке), уз истовремене додатне параметарске реформе постојећег PAYG система.**

За потребе ове Статегије, уз ангажовање страног консултанта, коришћен је модел под називом „*A Model of Republika Srpska's Pension system*“ (за детаље видјети поглавље: Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција). Овакве пројекције се уобичајено раде за период од 50 до 70 година. При томе треба имати у виду да су пројекције пензијског система врло сложене, јер обухватају већи број параметара и претпоставки демографског, економског и социјалног карактера. Истовремено, пројекције на тако дуг рок су веома незахвалне, са вишим степеном неизвјесности и стога релативно непрецизне. И поред тога, оне су неопходне за процјену будућих стања пензијског система, без и са реформама. Њихов циљ није да прецизно предвиде будућа кретања економског и демографског амбијента у коме функционише пензијски систем, него да укажу на основне трендове и односе који суштински детерминишу кретање кључних варијабли и индикатора пензијског система. Овакве симулације код корисника развијају осјећај за постојеће функционисање и дизајнирање жељеног функционисања пензијских система у оквиру великог броја могућих услова или претпоставки. На бази таквих пројекција оцјењује се одрживост постојећег система и

бирају одговарајуће реформске опције. Разматране опције реформи, се такође симулирају у дугом року. На основу компарације очекиваних ефеката реформисаног и постојећег пензијског система, доносе се, али и кроз вријеме коригују и новим околностима и трендовима прилагођавају, реформске опције и рјешења.

5.3 Основни демографски подаци потребни за пројекције пензијског система

Имајући у виду обимност Стратегије, а ради лакшег праћења пројекција и симулација које слиједе, а да се избјегне потреба сталног враћања на проблематику изложену у претходним поглављима, у наставку се даје к**ратак резиме основних улазних података о:**

- **становништву,**
- **радној снази,**
- **осигураницима и пензионерима.**

Ови подаци су коришћени као полазна демографска основа за пројекције извршене у оквиру ове Стратегије.[125] Највећи дио наведених података неће на овом мјесту бити посебно разматран, јер су били предмет детаљне анализе у претходним стратегије Стратегије.

Проблем недостатка пописа и методологија процјене броја становника су посебно елаборирани у поглављу под називом "Демографски аспекти пензијског система Репблике Српске". Овдје је потребно истакнути још и проблем прибављања конзистентних историјских података о осигураницима и пензионерима из Фонда ПИО РС. Наиме, софтверско рјешење вођења евиденција о осигураницима и пензионерима у Фонду ПИО је такво, да се база података непрекидно ажурира, а што има за посљедицу губитак историје података који су ажурирани.

Такође, треба имати у виду да Фонд ПИО РС не располаже подацима о стажу осигурања прије 1991. године. Ови подаци се налазе у институцији ЕРЦ ЗИПО у Сарајеву, и постају доступни тек на основу појединачног захтјева у тренутку пензионисања.

Све наведено утицало је на степен поузданости пројекција, које су у директној функцији наведених демографских параметара.

5.3.1 Укупно становништво у Републици Српској

У складу са извршеном процјеном у поглављу које се бави демографксим аспектима пензијског система РС, у наставку се дају подаци о укупном становништву у РС по старосним групама и полу:

[125] За разлику од осталих демографских података, подаци о радној снази дати су за 2006. годину, а на основу Анкете Републичког завода за статистику РС за 2006. годину. Релативни односи утврђени на бази ове Анкете су примијењени на податке о процијењеној укупној популацији за 2007. годину

Табела 5-1 Процјена броја становника РС за 2007. год.

Интервал година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 4	27.852	26.234	54.086	4,34%	4,07%	4,21%
5 - 9	35.343	33.086	68.429	5,51%	5,13%	5,32%
10 - 14	36.654	34.924	71.578	5,72%	5,41%	5,57%
15 - 19	36.492	36.618	73.110	5,69%	5,68%	5,68%
20 - 24	42.138	42.108	84.246	6,57%	6,53%	6,55%
25 - 29	44.126	42.327	86.453	6,88%	6,56%	6,72%
30 - 34	45.900	41.801	87.701	7,16%	6,48%	6,82%
35 - 39	44.390	39.828	84.218	6,92%	6,17%	6,55%
40 - 44	48.606	44.632	93.238	7,58%	6,92%	7,25%
45 - 49	51.410	48.545	99.955	8,02%	7,53%	7,77%
50 - 54	53.100	51.178	104.278	8,28%	7,93%	8,11%
55 - 59	45.344	44.830	90.174	7,07%	6,95%	7,01%
60 - 64	30.524	33.471	63.995	4,76%	5,19%	4,98%
65 - 70	33.846	38.911	72.757	5,28%	6,03%	5,66%
70 - 74	31.047	37.999	69.046	4,84%	5,89%	5,37%
75 - 79	20.693	26.480	47.173	3,23%	4,11%	3,67%
80 - 84	9.328	14.498	23.826	1,45%	2,25%	1,85%
85+	4.422	7.519	11.941	0,69%	1,17%	0,93%
Укупно:	641.215	644.989	1.286.204	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Процјена из Стратегије

5.3.2 Радна снага и запосленост у Републици Српској

У наредним табелама дају се основни подаци о радној снази и запослености у РС, потребни за пројекције пензијског система.

Табела 5-2 Укупна радна снага у РС за 2007. год.

Број година	Укупна радна снага 2007.			Укупна радна снага 2007.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	10.889	6.014	16.903	4,23%	3,77%	4,05%
21 - 25	26.368	16.642	43.010	10,23%	10,42%	10,31%
26 - 30	31.350	20.549	51.899	12,17%	12,87%	12,44%
31 - 35	32.505	19.278	51.783	12,62%	12,07%	12,41%
36 - 40	28.001	19.396	47.397	10,87%	12,15%	11,36%
41 - 45	34.492	24.448	58.940	13,39%	15,31%	14,12%
46 - 50	34.312	19.470	53.782	13,32%	12,19%	12,89%
51 - 55	29.012	14.067	43.079	11,26%	8,81%	10,32%
56 - 60	13.769	10.284	24.053	5,34%	6,44%	5,76%
61 - 65	7.425	3.712	11.137	2,88%	2,32%	2,67%
> 65	9.538	5.815	15.353	3,70%	3,64%	3,68%
	257.661	159.675	**417.336**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (на основу Анкете за 2006. годину)

Табела 5-3 Укупна радна снага у РС за 2008. год.

Број година	Укупна радна снага 2008.			Укупна радна снага 2008.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	10.630	5.843	16.473	3,57%	3,21%	3,44%
21 - 25	28.411	19.328	47.738	9,55%	10,63%	9,96%
26 - 30	36.543	23.124	59.668	12,28%	12,72%	12,45%
31 - 35	35.316	22.666	57.982	11,87%	12,47%	12,10%
36 - 40	32.792	21.244	54.037	11,02%	11,69%	11,28%
41 - 45	41.001	26.959	67.960	13,78%	14,83%	14,18%
46 - 50	39.124	23.235	62.359	13,15%	12,78%	13,01%
51 - 55	35.620	18.346	53.966	11,97%	10,09%	11,26%
56 - 60	19.016	10.600	29.615	6,39%	5,83%	6,18%
61 - 65	6.497	2.693	9.190	2,18%	1,48%	1,92%
> 65	12.515	7.714	20.229	4,21%	4,24%	4,22%
	297.465	181.753	**479.218**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (процјена на основу Анкете за 2006. годину)

Табела 5-4 Број незапослених у РС за 2007. год.

Број година	Број незапослених 2007.			Број незапослених 2007.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	5.084	4.394	9.478	7,14%	9,17%	7,96%
21 - 25	12.950	8.208	21.158	18,19%	17,13%	17,76%
26 - 30	10.055	7.155	17.210	14,12%	14,94%	14,45%
31 - 35	9.147	5.195	14.342	12,85%	10,84%	12,04%
36 - 40	6.932	7.275	14.207	9,73%	15,19%	11,93%
41 - 45	8.792	6.808	15.600	12,35%	14,21%	13,10%
46 - 50	8.546	4.849	13.395	12,00%	10,12%	11,25%
51 - 55	6.813	2.986	9.799	9,57%	6,23%	8,23%
56 - 60	2.197	923	3.120	3,09%	1,93%	2,62%
61 - 65	694	114	808	0,97%	0,24%	0,68%
> 65	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
	71.210	47.907	**119.117**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (на основу Анкете за 2006. годину)

Табела 5-5 Број незапослених у РС за 2008. год.

Број година	Број незапослених 2008.			Број незапослених 2008.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	4.963	4.269	9.233	6,12%	7,88%	6,83%
21 - 25	13.954	9.532	23.486	17,21%	17,59%	17,36%
26 - 30	11.721	8.052	19.773	14,46%	14,86%	14,62%
31 - 35	9.940	6.108	16.047	12,26%	11,27%	11,86%
36 - 40	8.119	7.969	16.088	10,01%	14,71%	11,89%
41 - 45	10.451	7.507	17.958	12,89%	13,85%	13,28%
46 - 50	9.745	5.787	15.532	12,02%	10,68%	11,48%
51 - 55	8.365	3.894	12.259	10,32%	7,19%	9,06%

Број година	Број незапослених 2008.			Број незапослених 2008.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
56 - 60	3.034	951	3.985	3,74%	1,76%	2,95%
61 - 65	778	120	899	0,96%	0,22%	0,66%
> 65	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
	81.070	54.189	**135.259**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (на основу Анкете за 2006. годину)

Табела 5-6 Број запослених у РС за 2007. год.

Број година	Број запослених 2007.			Број запослених 2007.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	5.804	1.620	7.424	3,11%	1,45%	2,49%
21 - 25	13.417	8.435	21.852	7,20%	7,55%	7,33%
26 - 30	21.295	13.393	34.688	11,42%	11,98%	11,63%
31 - 35	23.353	14.084	37.437	12,53%	12,60%	12,55%
36 - 40	21.066	12.120	33.186	11,30%	10,84%	11,13%
41 - 45	25.701	17.641	43.342	13,79%	15,78%	14,53%
46 - 50	25.763	14.621	40.384	13,82%	13,08%	13,54%
51 - 55	22.199	11.082	33.281	11,91%	9,92%	11,16%
56 - 60	11.573	9.360	20.933	6,21%	8,37%	7,02%
61 - 64	5.100	2.437	7.537	2,74%	2,18%	2,53%
65 и >	11.169	6.976	18.145	5,99%	6,24%	6,08%
	186.440	111.769	**298.209**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (на основу Анкете за 2006. годину)

Табела 5-7 Број запослених у РС за 2008. год.

Број година	Број запослених 2008.			Број запослених 2008.		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	5.666	1.574	7.240	2,62%	1,23%	2,11%
21 - 25	14.457	9.796	24.253	6,68%	7,68%	7,05%
26 - 30	24.823	15.072	39.895	11,47%	11,82%	11,60%
31 - 35	25.376	16.558	41.935	11,73%	12,98%	12,19%
36 - 40	24.673	13.276	37.949	11,40%	10,41%	11,03%
41 - 45	30.550	19.452	50.002	14,12%	15,25%	14,54%
46 - 50	29.379	17.448	46.827	13,58%	13,68%	13,61%
51 - 55	27.255	14.452	41.707	12,60%	11,33%	12,13%
56 - 60	15.982	9.648	25.630	7,39%	7,56%	7,45%
61 - 64	5.719	2.573	8.291	2,64%	2,02%	2,41%
65 и >	12.515	7.714	20.229	5,78%	6,05%	5,88%
	216.395	127.564	**343.959**	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (процјена на основу Анкете за 2006. годину)

5.3.3 Осигурана лица у Републици Српској

У сврху пројекција пензијског система у Републици Српској прикупљени су подаци о лицима која су осигурана у складу са Законом о пензијском и инвалидском осигурању.

Основна анализа обавезно осигураних лица према закону, те анализа динамике броја осигураника дати су у поглављима под називом "Основни показатељи система пензијског и инвалидског осигурања у РС" и "Обавезно осигурана лица". У наставку су дати детаљнији подаци о броју, полу и старосним групама осигураника, јер је ова структура неопходна за моделирање.

Табела 5-8 Број осигураника у РС од 2001-2008. год

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Број осигураника	Мушкарци	…	…	…	…	…	166.901	172.479	178.129
	Жене	…	…	…	…	…	117.686	122.466	127.231
	Укупно	277.158	280.915	286.180	287.115	283.711	284.587	294.945	305.360

Извор: Фонд ПИО РС (год.просјек)[126]

Табела 5-9 Број осигураника у РС по годинама старости и полу за 2006. год.

Број година	Број осигураника 2006.			Број осигураника 2006. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15				0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	2.095	1.654	3.749	1,26%	1,41%	1,32%
21 - 25	12.912	9.645	22.557	7,74%	8,19%	7,93%
26 - 30	19.932	14.349	34.281	11,94%	12,19%	12,05%
31 - 35	20.932	14.213	35.145	12,54%	12,08%	12,35%
36 - 40	20.773	15.675	36.448	12,45%	13,32%	12,81%
41 - 45	24.695	20.145	44.840	14,80%	17,12%	15,76%
46 - 50	26.109	20.162	46.271	15,64%	17,13%	16,26%
51 - 55	22.800	14.519	37.319	13,66%	12,34%	13,11%
56 - 60	12.996	6.485	19.481	7,79%	5,51%	6,85%
61 - 64	3.351	772	4.123	2,01%	0,66%	1,45%
65 и >	306	67	373	0,18%	0,06%	0,13%
	166.901	117.686	284.587	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-10 Број осигураника у РС по годинама старости и полу за 2007. год.

Број година	Број осигураника 2007.			Број осигураника 2007. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0			0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	2.661	1.944	4.605	1,54%	1,59%	1,56%
21 - 25	14.290	10.410	24.700	8,29%	8,50%	8,37%
26 - 30	21.205	15.549	36.754	12,29%	12,70%	12,46%
31 - 35	22.578	15.680	38.258	13,09%	12,80%	12,97%
36 - 40	20.870	15.368	36.238	12,10%	12,55%	12,29%
41 - 45	24.177	19.564	43.741	14,02%	15,98%	14,83%
46 - 50	25.958	20.434	46.392	15,05%	16,69%	15,73%
51 - 55	23.217	15.191	38.408	13,46%	12,40%	13,02%
56 - 60	13.599	7.287	20.886	7,88%	5,95%	7,08%
61 - 64	3.611	965	4.576	2,09%	0,79%	1,55%
65 и >	313	74	387	0,18%	0,06%	0,13%

[126] Подаци о броју осигураника за године од 2001-2005. године добијени су од Фонда ПИО РС само у укупном износу, без полне структуре.

Број година	Број осигураника 2007.			Број осигураника 2007. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
	172.479	122.466	294.945	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-11 Број осигураника у РС по годинама старости и полу за 2008. год.

Број година	Број осигураника 2008.			Број осигураника 2008. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15				0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	3.097	2.039	5.136	1,74%	1,60%	1,68%
21 - 25	15.248	11.137	26.385	8,56%	8,75%	8,64%
26 - 30	22.614	16.905	39.519	12,70%	13,29%	12,94%
31 - 35	24.028	16.980	41.008	13,49%	13,35%	13,43%
36 - 40	21.736	15.609	37.345	12,20%	12,27%	12,23%
41 - 45	23.949	19.197	43.146	13,44%	15,09%	14,13%
46 - 50	25.970	20.565	46.535	14,58%	16,16%	15,24%
51 - 55	23.384	15.504	38.888	13,13%	12,19%	12,74%
56 - 60	13.719	7.880	21.599	7,70%	6,19%	7,07%
61 - 64	4.107	1.340	5.447	2,31%	1,05%	1,78%
65 и >	277	75	352	0,16%	0,06%	0,12%
	178.129	127.231	305.360	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-12 Број нових осигураника у РС по годинама старости и полу за 2006. год.

Број година	Број нових осигураника 2006.			Број нових осигураника 2006. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15	0			0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	1.570	1.172	2.742	16,76%	15,97%	16,41%
21 - 25	3.313	2.308	5.621	35,36%	31,48%	33,66%
26 - 30	1.934	1.545	3.479	20,64%	21,07%	20,83%
31 - 35	822	783	1.605	8,77%	10,68%	9,61%
36 - 40	546	543	1.089	5,83%	7,41%	6,52%
41 - 45	407	399	806	4,34%	5,44%	4,83%
46 - 50	337	280	617	3,60%	3,82%	3,69%
51 - 55	275	169	444	2,94%	2,31%	2,66%
56 - 60	137	116	253	1,46%	1,58%	1,51%
61 - 64	24	15	39	0,26%	0,20%	0,23%
65 и >	4	1	5	0,04%	0,01%	0,03%
	9.369	7.331	16.700	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-13 Број нових осигураника у РС по годинама старости и полу за 2007. год.

Број година	Број нових осигураника 2007.			Број нових осигураника 2007. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15				0,00%	0,00%	0,00%
16 - 20	2.149	1.514	3.663	17,54%	15,42%	16,60%
21 - 25	4.265	3.006	7.271	34,80%	30,65%	32,96%
26 - 30	2.494	2.036	4.530	20,35%	20,76%	20,53%
31 - 35	1.071	1.187	2.258	8,74%	12,10%	10,23%
36 - 40	652	823	1.475	5,32%	8,39%	6,69%

Број година	Број нових осигураника 2007.			Број нових осигураника 2007. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
41 - 45	610	564	1.174	4,98%	5,75%	5,32%
46 - 50	436	363	799	3,56%	3,70%	3,62%
51 - 55	321	190	511	2,62%	1,94%	2,32%
56 - 60	188	108	296	1,53%	1,10%	1,34%
61 - 64	61	17	78	0,50%	0,17%	0,35%
65 и >	7	1	8	0,06%	0,01%	0,04%
	12.254	9.809	22.063	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-14 Број нових осигураника у РС по годинама старости и полу за 2008. год.

Број година	Број нових осигураника 2008.			Број нових осигураника 2008. (%)		
	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
< 15				0,0%	0,0%	0,0%
16 - 20	2.032	1.171	3.203	19,12%	14,12%	16,92%
21 - 25	3.358	2.647	6.005	31,59%	31,93%	31,74%
26 - 30	2.207	1.965	4.172	20,76%	23,70%	22,05%
31 - 35	1.045	926	1.971	9,83%	11,17%	10,42%
36 - 40	622	638	1.260	5,85%	7,70%	6,66%
41 - 45	505	414	919	4,75%	4,99%	4,86%
46 - 50	395	252	647	3,72%	3,04%	3,42%
51 - 55	255	147	402	2,40%	1,77%	2,12%
56 - 60	149	114	263	1,40%	1,38%	1,39%
61 - 64	54	15	69	0,51%	0,18%	0,36%
65 и >	7	1	8	0,07%	0,01%	0,04%
	10.629	8.290	18.919	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Подаци у наредној табели добијени су на основу постојеће базе података Фонда ПИО, која је непотпуна због већ истакнутог проблема да **Фонд ПИО не располаже подацима о стажу осигурања прије 1991. године.** Дакле, подаци не показују стварни просјек година које лице проведе као осигураник у конкретној години, **јер не укључују и године осигурања прије 1991. године.**

Табела 5-15 Просјечан број година проведених као осигураник

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Просјечан број година проведених као осигураник	Мушкарци	9,00	9,30	9,84	10,34	10,77	11,00	10,10	11,10
	Жене	9,30	9,70	10,10	10,53	10,93	11,20	10,11	11,20

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-16 Стопа раста просјечног броја година које лице проведе као осигураник

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Стопа раста просјечног броја година које лице проведе као осигураник (%)	Мушкарци	-	3,33%	5,81%	5,08%	4,16%	2,14%	-8,18%	9,90%
	Жене	-	4,30%	4,12%	4,26%	3,80%	2,47%	-9,73%	10,78 %

5.3.4 Пензионери у Републици Српској

У сврху пројекција пензијског система у Републици Српској прикупљени су аналитички подаци о броју пензинера у РС, по врсти пензије, полу и годинама старости, што се даје у наредним табелама.

Табела 5-17 Број пензионера по врсти пензије и полу од 2001-2008. године (годишњи просјек)

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Старосне	Мушкарци	60.211	59.776	59.988	60.314	60.919	62.422	63.160	65.138
	Жене	22.351	22.982	23.182	23.561	24.187	25.660	27.068	29.265
Породичне		60.927	63.452	65.568	67.837	70.021	71.115	72.532	73.044
Инвалидске	Мушкарци	25.836	25.179	24.042	23.922	24.016	24.713	25.316	25.846
	Жене	10.314	10.573	10.322	10.419	10.381	10.599	10.850	11.612
Укупно:		179.640	181.961	183.101	186.053	189.523	194.508	198.926	204.905

Извор: Фонд ПИО РС[127]

Табела 5-18 Стопа раста броја пензионера по врсти пензије и полу од 2001-2008. године

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Старосне	Мушкарци	-	-0,72%	0,35%	0,54%	1,00%	2,47%	1,18%	3,13%
	Жене	-	2,82%	0,87%	1,64%	2,66%	6,09%	5,49%	8,12%
Породичне	Мушкарци	-	4,14%	3,33%	3,46%	3,22%	1,56%	1,99%	0,71%
	Жене								
Инвалидске	Мушкарци	-	-2,55%	-4,51%	-0,50%	0,39%	2,90%	2,44%	2,09%
	Жене	-	2,51%	-2,38%	0,94%	-0,37%	2,10%	2,37%	7,02%
Укупно:		-	1,29%	0,63%	1,61%	1,87%	2,63%	2,27%	3,01%

Табела 5-19 Број старосних пензионера по годинама старости и полу за 2006. год[128]

	Старосне (2006)			Старосне (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20						
21 - 30						
31 - 35						
36 - 40	827	135	962	1,31%	0,52%	1,08%
41 - 45	1.977	263	2.240	3,13%	1,01%	2,51%
46 - 50	3.090	2.319	5.409	4,89%	8,92%	6,06%
51 - 55	10.447	11.751	22.198	16,52%	45,20%	24,88%
56	3.817	2.306	6.123	6,04%	8,87%	6,86%

[127] Из базе података Фонда ПИО РС добијени су **различити подаци о броју пензионера по врсти пензије и полу, у односу на податке по врсти пензије, полу и годинама старости**, што се може примијетити поређењем одговарајућих табела. И овај примјер показује, већ више пута у Стратегији истакнут, релативно висок степен непоузданости и нестандардизираности подтака Фонда ПИО, који се односе на број и структуру пензинера и осигураника. Због тога доградња и развој информационог система морају бити један од приоритетних задатака Фонда ПИО РС. Скреће се пажња да је **приликом моделирања коришћен број пензионера по врсти пензије, полу и годинама старости,** јер модел захтијева и податке о годинама старости.

[128] У оквиру ових података приказане су само старосне и инвалидске пензије, које прати матична база података Фонда ПИО, док оваква структура података не постоји за породичне пензије, али они нису били релевантни за потребе анализе.

	Старосне (2006)			Старосне (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
57	3.882	1.688	5.570	6,14%	6,49%	6,24%
58	3.753	1.245	4.998	5,94%	4,79%	5,60%
59	3.508	1.014	4.522	5,55%	3,90%	5,07%
60	14.520	2.228	16.748	22,96%	8,57%	18,77%
61	4.532	820	5.352	7,17%	3,15%	6,00%
62	3.267	628	3.895	5,17%	2,42%	4,37%
63	2.474	407	2.881	3,91%	1,57%	3,23%
64	1.941	311	2.252	3,07%	1,20%	2,52%
65	2.849	326	3.175	4,51%	1,25%	3,56%
66 - 68	1.599	304	1.903	2,53%	1,17%	2,13%
69 - 71	375	132	507	0,59%	0,51%	0,57%
> 72	204	56	260	0,32%	0,22%	0,29%
грешка	169	63	232	0,27%	0,24%	0,23%
	63.231	25.996	89.227	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-20 Број старосних пензионера по годинама старости и полу за 2007. год

	Старосне (2007)			Старосне (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20						0,01%
21 - 30						0,01%
31 - 35						0,01%
36 - 40	16	4	20	0,02%	0,01%	0,02%
41 - 45	114	4	118	0,17%	0,01%	0,12%
46 - 50	306	28	334	0,46%	0,10%	0,35%
51 - 55	1.411	952	2.363	2,13%	3,35%	2,50%
56	627	507	1.134	0,95%	1,79%	1,20%
57	947	682	1.629	1,43%	2,40%	1,72%
58	1.266	741	2.007	1,91%	2,61%	2,12%
59	1.305	763	2.068	1,97%	2,69%	2,19%
60	1.532	1.459	2.991	2,32%	5,14%	3,16%
61	1.538	1.768	3.306	2,32%	6,23%	3,50%
62	1.360	1.336	2.696	2,06%	4,71%	2,85%
63	1.455	1.315	2.770	2,20%	4,63%	2,93%
64	1.544	1.322	2.866	2,33%	4,66%	3,03%
65	2.619	1.326	3.945	3,96%	4,67%	4,17%
66 - 68	13.088	4.726	17.814	19,78%	16,65%	18,84%
69 - 71	11.624	3.995	15.619	17,57%	14,07%	16,52%
> 72	25.292	7.411	32.703	38,22%	26,11%	34,58%
грешка	133	50	188	0,21%	0,18%	0,20%
	66.177	28.389	94.566	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-21 Број старосних пензионера по годинама старости и полу за 2008. год

	Старосне (2008)			Старосне (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20						
21 - 30						
31 - 35						

	Старосне (2008)			Старосне (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
36 - 40	9	3	12	0,01%	0,01%	0,01%
41 - 45	95	8	103	0,14%	0,03%	0,10%
46 - 50	354	53	407	0,51%	0,17%	0,41%
51 - 55	1.379	1.026	2.405	2,00%	3,32%	2,41%
56	846	596	1.442	1,23%	1,93%	1,45%
57	892	631	1.523	1,30%	2,04%	1,53%
58	1.283	808	2.091	1,86%	2,61%	2,10%
59	1.576	876	2.452	2,29%	2,83%	2,46%
60	1.566	1.503	3.069	2,28%	4,86%	3,08%
61	1.837	2.106	3.943	2,67%	6,81%	3,95%
62	1.784	1.965	3.749	2,59%	6,36%	3,76%
63	1.513	1.414	2.927	2,20%	4,58%	2,94%
64	1.585	1.377	2.962	2,30%	4,46%	2,97%
65	2.262	1.412	3.674	3,29%	4,57%	3,68%
66 - 68	12.152	4.612	16.764	17,66%	14,92%	16,81%
69 - 71	12.118	4.264	16.382	17,61%	13,80%	16,43%
> 72	27.420	8.201	35.621	39,85%	26,54%	35,72%
грешка	133	51	184	0,19%	0,17%	0,19%
	68.804	30.906	99.710	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-22 Број инвалидских пензионера по годинама старости и полу за 2006. год

	Инвалидске (2006)			Инвалидске (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	25	12	37	0,10%	0,11%	0,10%
21 - 30	573	215	788	2,29%	2,00%	2,20%
31 - 35	827	405	1.232	3,31%	3,77%	3,45%
36 - 40	1.398	957	2.355	5,59%	8,91%	6,59%
41 - 45	2.398	1.669	4.067	9,58%	15,54%	11,37%
46 - 50	4.989	3.211	8.200	19,94%	29,90%	22,93%
51 - 55	8.320	2.752	11.072	33,25%	25,63%	30,96%
56 - 60	5.394	1.210	6.604	21,56%	11,27%	18,47%
61 - 65	898	240	1.138	3,59%	2,23%	3,18%
> 66	198	68	266	0,79%	0,63%	0,74%
	25.020	10.739	35.759	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-23 Број инвалидских пензионера по годинама старости и полу за 2007. год

	Инвалидске (2007)			Инвалидске (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	6	4	10	0,02%	0,04%	0,03%
21 - 30	21	13	34	0,08%	0,11%	0,09%
31 - 35	174	27	201	0,65%	0,24%	0,53%
36 - 40	399	85	484	1,50%	0,75%	1,27%
41 - 45	806	272	1.078	3,02%	2,40%	2,83%
46 - 50	1.618	875	2.493	6,06%	7,71%	6,55%
51 - 55	3.432	1.733	5.165	12,86%	15,27%	13,58%
56 - 60	4.064	1.943	6.007	15,23%	17,12%	15,79%

	Инвалидске (2007)			Инвалидске (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
61 - 65	3.619	1.259	4.878	13,56%	11,09%	12,83%
> 66	12.492	5.125	17.617	46,82%	45,15%	46,32%
грешка	52	15	67	0,19%	0,13%	0,18%
	26.683	11.351	38.034	100,00%	100,00%	100,00%

Табела 5-24 Број инвалидских пензионера по годинама старости и полу за 2008. год

	Инвалидске (2008)			Инвалидске (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	5	4	9	0,02%	0,03%	0,02%
21 - 30	20	12	32	0,07%	0,10%	0,08%
31 - 35	184	28	212	0,65%	0,24%	0,53%
36 - 40	469	73	542	1,66%	0,63%	1,36%
41 - 45	881	272	1.153	3,12%	2,33%	2,89%
46 - 50	1.836	874	2.710	6,50%	7,50%	6,79%
51 - 55	3.740	1.806	5.546	13,24%	15,50%	13,90%
56 - 60	4.819	2.151	6.970	17,07%	18,47%	17,47%
61 - 65	3.952	1.369	5.321	14,00%	11,75%	13,34%
> 66	12.269	5.044	17.313	43,45%	43,30%	43,41%
грешка	63	16	79	0,22%	0,14%	0,20%
	28.238	11.649	39.887	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-25 Број нових корисника старосне пензије по годинама старости и полу за 2006. год

	Старосне у 2006.			Старосне у 2006. (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
21 - 30	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
31 - 35	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
36 - 40	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
41 - 45	2	0	2	0,14%	0,00%	0,09%
46 - 50	25	9	34	1,77%	1,10%	1,52%
51 - 55	229	253	482	16,18%	30,82%	21,56%
56	121	67	188	8,55%	8,16%	8,41%
57	144	60	204	10,18%	7,31%	9,12%
58	136	40	176	9,61%	4,87%	7,87%
59	120	43	163	8,48%	5,24%	7,29%
60	84	223	307	5,94%	27,16%	13,73%
61	87	35	122	6,15%	4,26%	5,46%
62	61	28	89	4,31%	3,41%	3,98%
63	70	12	82	4,95%	1,46%	3,67%
64	41	11	52	2,90%	1,34%	2,33%
65	178	17	195	12,58%	2,07%	8,72%
66 - 68	69	12	81	4,88%	1,46%	3,62%
69 - 71	24	8	32	1,70%	0,97%	1,43%
> 72	24	3	27	1,70%	0,37%	1,21%
	1.415	821	2.236	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-26 Број нових корисника старосне пензије по годинама старости и полу за 2007. год.

	Старосне у 2007.			Старосне у 2007. (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
21 - 30	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
31 - 35	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
36 - 40	0	1	1	0,00%	0,06%	0,02%
41 - 45	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
46 - 50	26	3	29	0,92%	0,19%	0,66%
51 - 55	269	289	558	9,56%	17,96%	12,62%
56	123	75	198	4,37%	4,66%	4,48%
57	224	77	301	7,96%	4,79%	6,81%
58	219	71	290	7,78%	4,41%	6,56%
59	146	68	214	5,19%	4,23%	4,84%
60	153	684	837	5,44%	42,51%	18,92%
61	168	113	281	5,97%	7,02%	6,35%
62	121	42	163	4,30%	2,61%	3,69%
63	102	30	132	3,62%	1,86%	2,98%
64	70	33	103	2,49%	2,05%	2,33%
65	856	57	913	30,42%	3,54%	20,64%
66 - 68	201	36	237	7,14%	2,24%	5,36%
69 - 71	67	17	84	2,38%	1,06%	1,90%
> 72	69	13	82	2,45%	0,81%	1,85%
	2.814	1.609	4.423	100,00%	100,00%	100,00%

Табела 5-27: Број нових корисника старосне пензије по годинама старости и полу за 2008. год

	Старосне у 2008.			Старосне у 2008. (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
21 - 30	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
31 - 35	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
36 - 40	4	0	4	0,09%	0,00%	0,07%
41 - 45	5	2	7	0,11%	0,10%	0,11%
46 - 50	106	35	141	2,44%	1,83%	2,25%
51 - 55	355	352	707	8,16%	18,40%	11,28%
56	199	89	288	4,57%	4,65%	4,60%
57	217	70	287	4,99%	3,66%	4,58%
58	265	61	326	6,09%	3,19%	5,20%
59	254	89	343	5,84%	4,65%	5,47%
60	222	701	923	5,10%	36,64%	14,73%
61	265	188	453	6,09%	9,83%	7,23%
62	211	98	309	4,85%	5,12%	4,93%
63	157	43	200	3,61%	2,25%	3,19%
64	136	31	167	3,13%	1,62%	2,67%
65	733	55	788	16,84%	2,88%	12,58%
66 - 68	534	52	586	12,27%	2,72%	9,35%
69 - 71	332	23	355	7,63%	1,20%	5,67%
> 72	336	24	360	7,72%	1,25%	5,75%
грешка	21	0	21	0,48%	0,00%	0,34%

	Старосне у 2008.			Старосне у 2008. (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
	4.352	1.913	6.265	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-28 Број нових корисника инвалидске пензије по годинама старости и полу за 2006. год

	Инвалидске у 2006.			Инвалидске у 2006. (%)		
Број година	Мушкарци	Жене	Укупно	Мушкарци	Жене	Укупно
0 - 20	0	0	0	0,00%	0,00%	0,00%
21 - 30	4	1	5	0,30%	0,23%	0,28%
31 - 35	34	5	39	2,52%	1,16%	2,19%
36 - 40	60	14	74	4,45%	3,24%	4,15%
41 - 45	123	43	166	9,12%	9,95%	9,32%
46 - 50	253	128	381	18,75%	29,63%	21,39%
51 - 55	439	147	586	32,54%	34,03%	32,90%
56 - 60	317	81	398	23,50%	18,75%	22,35%
61 - 65	99	11	110	7,34%	2,55%	6,18%
> 66	20	2	22	1,48%	0,46%	1,24%
	1.349	432	1.781	100,00%	100,00%	100,00%

Извор: Фонд ПИО РС[129]

У наредним табелама дати су подаци о просјечном броју година које лице проведе као пензионер.

Табела 5-29 Просјечан број година које лице проведе као пензионер (старосне и инвалидске пензије), по полу, од 2001-2008. године

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Просјечан број година проведених као пензионер	Мушкарци	14,11	15,67	16,17	16,41	16,29	16,54	16,72	16,62
	Жене	9,37	16,82	18,26	17,85	19,07	19,24	19,14	19,19

Табела 5-30 Стопа раста просјечног броја година које лице проведе као пензионер, по полу, од 2001-2008. године

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Стопа раста просјечног броја година које лице проведе као пензионер	Мушкарци	-	11%	3%	2%	-0,7%	2%	1%	-0,6%
	Жене	-	79%	8%	- 2%	6,8%	1%	-0,5%	0,2%

Извор: Фонд ПИО РС

[129] Напомена: Подаци о новим корисницима инвалидских пензија по годинама старости и полу, за 2007. и 2008. годину нису били доступни из Фонда ПИО РС.

5.3.5 Анализа основних демографских показатеља пензијског система у РС

Један од основних параметара пензијског система је **рацио системске зависности (број пензионера према броју осигураника),** чије се негативне тенденције у РС могу пратити из табеле која слиједи.

Табела 5-31 Број осигураника и број пензионера 2001- 2009. год.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Број пензионера	179.640	181.961	183.101	186.053	189.523	194.508	198.926	204.905	213.575
Број осигураника	277.158	280.915	286.180	287.115	283.711	284.587	294.945	305.360	294.647
Број пензионера/број осигураника	0,65	0,65	0,64	0,65	0,67	0,68	0,67	0,67	0,72
Број осигураника/број пензионера	1,54	1,54	1,56	1,54	1,50	1,46	1,48	1,49	1,38

Извор: Фонд ПИО РС

Однос броја осигураника према броју пензионера, односно инверзни однос, као тзв. рацио системске зависности је неповољан и погоршава се. Разлози оваквог стања су вишеструки и налазе се у домену **економских и демографских промјена**. Ратна дешавања и транзиција довели су до великих привредних поремећаја и проблема у запошљавању. До 2000. године услови за пензионисање су били знатно либералнији, али ни извршене параметарске реформе нису у довољној мјери зауставиле погоршање овог односа. И даље су присутни покушаји да се путем пензионисања рјешавају различити аспекти незапослености и социјални проблеми различитиг група осигураника (стечајеви, вишак запослених, привилегована права итд.). Значајан је и утицај негативних демографских промјена, које ће, како је то анализирано у поглављу: Демографкси аспекти пензијског система Републике Српске, још интензивније испољити у наредном дугорочном периоду.

И друге транзицијске земље сусрећу се са **сличним тенденцијама.** Тако је нпр. у 2000. години однос броја осигураника и пензионера у Хрватској износио око 1,4%, у Словенији 1,7, а у Србији 1,6. Утицај оваквих промјена на финансијску одрживост пензијског система РС је евидентан, што потврђују и подаци о односу прихода и расхода Фонда ПИО, презентовани у поглављу: Основни показатељи система пензијског и инвалидског осигурања РС - Приходи и расходи Фонда ПИО .

У овом дијелу Стратегије извршиће се оцјена још неких демографских аспекта пензијског система у РС и то за 2007. годину, за коју је као базну утврђена процјена броја становника. За пројекције пензијског система у смислу кретања броја пензионера и броја осигураника од посебне важности су **индикатори старења популације**. Старење популације мјери се индикаторима као што су: промјена просјечне старосне доби популације; учешће старијих (65 и више) у популацији и **рацио старосне зависности**, који се, уобичајено дефинише као однос популације 65+ и радне популације (15-64). Рацио старосне зависности посебно је важан са фискалног становишта, јер указује на број

потенцијалних пензионера у поређењу са бројем уплатилаца у пензијски систем (осигураника). Ови индикатори се виде у наредној табели:

Табела 5-32 Системска и старосна зависност за 2007. год.

ОПИС	2007. година
Број лица са 65 година и више	224.743
Број лица од 15 до 64 године	867.368
Број лица са 65 година и више/број лица од 15 до 64 године	25,91%
Број осигураника/број лица од 15 до 64 године	34,00%
Број осигураника/број лица са 65 година и више	131,24%
Број пензионера/број лица са 65 година и више	88,51%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске, Фонд ПИО РС, Процјене Радне групе

У Републици Српској, **рацио старосне зависности,** у 2007. години износио је **25,9%.** Релевантне међународне студије показују да је рацио старосне зависности у сталном порасту широм свијета, тј. да се све већи број земаља суочава са овом демографском појавом. У земљама ЕУ15 , нпр. овај рацио је већ међу вишим у свијету и са просјечних 26,7%, (колико је износио 2000. год.) удвостручиће се се до 2050. год. (нпр. Шведска: са 29,6% на 46,1%; Грчка са 28,3% на 58,7% итд.).[130] Земље југо-источне Европе у 2000. год. биљежиле су рацио старосне зависности од 20%, а процјењује се да ће се исти повећати за 130% до 2050. год. Слични су показатељи и за земље централне и источне Европе.[131]

Релативни показатељи приказани у претходне двије табеле представљају уобичајене показатеље за оцјену стања пензијског система. Међутим, ограничење је представљала чињеница **да се није могла извршити временска компарација по овим параметрима за пензијски систем РС због недостатка података о броју становника у претходном периоду.** Овај проблем детаљно је анализиран и образложен у поглављу Демографски аспекти пензијског система РС. Ипак, и овако статички посматрани показатељи за базну 2007. годину (која је као таква коришћена у моделу) показују лоше стање релевантних односа у пензијском систему РС, а посебно однос броја осигураника и броја пензионера, као и **стопа економске зависности** (број лица са 65 година и више/број лица од 15 до 64 године).

[130] *Pension Reform in Europe: Process and Progress;* pg.4.; Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank, 2003

[131] *Pension Reform in Southeastern Europe / Linking to Labor and Financial Markets Reforms;* Holzmann, MacKellar and Repansek; The World Bank, 2009.

5.4 Основни макроекономски подаци потребни за пројекције пензијског система

У оквиру овог дијела дати су основни макроекономски показатељи РС у периоду 2001-2008. година, који су послужили као основа за макроекономске препоставке и пројекције у наставку ове Стратегије.

Табела 5-33 Номинални и реални БДП

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
БДП (номинални) (у милионима КМ)	3.617	4.126	4.430	5.008	5.617	6.499	7.357	8.469	…
БДП (реални) (у милионима КМ)	3.356	3.842	4.283	4.733	5.358	6.102	6.918	7.810	…

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске, Документ оквирног буџета и Економска политика 2010. године

Табела 5-34 Инфлација

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Стопа инфлације (%)	2,2%	2,4%	1,3%	2,2%	4,1%	4,7%	4,3%	5,6%	0,3%

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске

Табела 5-35 Просјечна нето плата и стопа раста просјечне нето плате

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Просјечна нето плата (КМ)	309	347	379	423	465	521	585	755	788
Стопа раста просјечне нето плате	-	12,30%	9,22%	11,61%	9,93%	12,04%	12,28%	29,05%	4,37%

Извор: Фонд ПИО и Републички завод за статистику Републике Српске

5.5 Основни финансијски подаци пензијског система потребни за пројекције

Промјене у броју осигураника и броју пензионера, презентоване и анализиране у претходним поглављима утичу и на финансијске аспекте функционисања пензијског система у РС. У наставку се дају подаци о укупним приходима и расходима Фонда ПИО у периоду 2001- 2008. година.

5.5.1 Приходи Фонда ПИО

Приходи Фонда ПИО биљеже неуједначену, али значајну динамику раста, што потврђују подаци из нередне табеле:

Табела 5-36 Укупни приходи Фонда ПИО и њихова структура од 2001-2009. год.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009
Приходи Фонда ПИО по основу доприноса (у милионима КМ)	212,03	239,30	243,66	300,26	337,63	425,38	478,74	610,79	640,55
Учешће прихода по основу доприноса у укупним приходима	91,18%	71,73%	74,56%	72,58%	73,42%	75,88%	76,09%	78,57%	79,74%
Стопа раста прихода по основу доприноса (%)	-	12,86%	1,82%	23,23%	12,45%	25,99%	12,54%	27,58%	4,87%
Трансфери из буџета РС (у милионима КМ)	19,30	91,47	81,79	109,00	117,98	126,83	139,27	160,00	160,00
Учешће трансфера из буџета РС у укупним приходима	8,30%	27,42%	25,03%	26,35%	25,66%	22,62%	22,14%	20,58%	19,92%
Стопа раста трансфера из буџета РС (%)	-	373,94%	-10,58%	33,27%	8,24%	7,50%	9,81%	14,88%	0
Приходи из других извора (у милионима КМ)	1,20	2,82	1,33	4,46	4,24	8,41	11,14	6,64	2,78
Учешће прихода из других извора у укупним приходима	0,52%	0,85%	0,41%	1,08%	0,92%	1,50%	1,77%	0,85%	0,35%
Стопа раста прихода из других извора (%)	-	135,00%	-52,84%	235,34%	-4,93%	98,35%	32,46%	-40,39%	-58,13%
Укупни приходи Фонда ПИО РС (у милионима КМ)	232,53	333,59	326,78	413,72	459,85	560,62	629,15	777,43	803,33
Стопа раста укупних прихода Фонда ПИО РС (%)	-	43,46%	-2,04%	26,61%	11,15%	21,91%	12,22%	23,57%	3,33%

Извор: Фонд ПИО РС и пројекције Радне групе

У структури прихода Фонда ПИО доминирају приходи по основу доприноса, али значајан раст биљеже и трансфери из буџета који су у 2008. години достигли ниво од 160 мил. КМ или 20,58% у структури укупних прихода.

5.5.2 Расходи Фонда ПИО

Расходи фонда ПИО презентовани у наредним табелама, посматрани су са више аспеката:

- структура и динамика укупних расхода,
- структура расхода по основу пензија, те
- висина минималне и просјечне пензије у РС.

Табела 5-37 Укупни расходи Фонда ПИО и стопе раста расхода од 2001-2009. год.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Пензије (у милионима КМ)	233,91	271,71	306,21	377,77	436,96	506,36	569,94	761,66	857,31
Стопа раста пензија (%)	-	16,16%	12,70%	23,37%	15,67%	15,88%	12,56%	33,64%	12,56%
Административни трошкови Фонда ПИО (у милионима КМ)	11,56	11,02	10,15	9,36	8,82	9,64	10,99	16,85	15,29
Стопа раста административних трошкова (%)	-	-4,67%	-7,89%	-7,78%	-5,77%	9,30%	14,00%	53,32%	-9,26%
Остали расходи Фонда ПИО (у милионима КМ)	16,4	17,59	18,56	21,85	25,03	32,72	31,51	39,83	44,52
Стопа раста осталих расхода Фонда ПИО (%)	-	7,26%	5,51%	17,73%	14,55%	30,72%	-3,70%	26,40%	11,78%
Укупни расходи Фонда ПИО РС (у милионима КМ)	261,87	300,32	334,92	408,98	470,81	548,72	612,44	818,34	917,12
Стопа раста укупних расхода Фонда ПИО РС (%)	-	14,69%	11,52%	22,11%	15,12%	16,55%	11,61%	33,62%	12,07%

Извор: Фонд ПИО РС

Напомена: Административни трошкови Фонда ПИО обухватају: бруто плате и накнаде радницима и материјални трошкови (струја, комуналије,ПТТ, и сл). Остали расходи обухватају трошкови сахране пензионера, дистрибуцију пензија, здравствено осигурање пензионера, помоћ удружењу и камате на коришћена кредитна средства за исплату пензија.

Остали расходи Фонда ПИО обухватају: здравствено осигурање пензионера, трошкови обраде пензија (Пошта, банке - за дистрибуцију пензија), капитални трошкови Фонда, лиценце за софтвере и сл.

Табела 5-38 Укупни расходи Фонда ПИО по врсти пензије и полу од 2001-2009. год

		2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Старосне	Мушкарци	92,26	107,78	115,42	150,37	174,41	202,06	209,84	276,14	336,03
	Жене	29,31	34,04	37,66	48,68	56,59	67,01	89,93	124,06	118,68
Породичне	Мушкарци	65,60	76,10	87,32	114,47	132,56	151,65	172,12	227,07	247,22
	Жене									
Инвалидске	Мушкарци	34,55	39,77	36,90	46,81	53,92	63,71	68,64	41,66	120,46
	Жене	12,19	14,03	13,99	17,44	19,48	21,93	29,42	92,73	34,92
Укупно (у милионима КМ)		233,91	271,71	306,21	377,77	436,96	506,36	569,94	761,66	857,31

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-39 Минимална пензија у РС и стопа раста минималне пензије од 2001-2009. год

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Минимална пензија (КМ)	80	80	85	90	90	103	135	160	160
Стопа раста минималне пензије	-	0,00%	6,25%	5,88%	0,00%	14,44%	31,07%	18,52%	0%

Извор: Фонд ПИО РС

Табела 5-40: Просјечна пензија у РС и стопа раста просјечне пензије од 2001-2009. год.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009
Просјечна пензија (КМ)	104,94	120,20	133,26	162,87	185,39	209,83	230,10	297,37	319,88
Стопа раста просјечне пензије	-	14,54%	10,87%	22,22%	13,83%	13,18%	9,66%	29,24%	7,57%

Извор: Фонд ПИО РС

5.5.3 Анализа финансијских показатеља постојећег пензијског система у РС

Потреба за реформом пензијских система резултат је, у значајној мјери, све већих буџетских притисака за потребе финансирања пензија, а што се континуирано погоршава усљед старења популације. Трошкови јавних пензија у већини земаља Западне Европе далеко су већи у поређењу са другим индустријским земљама приближно истог степена развоја. Просјечни трошкови пензија, као проценат БДП-а за 15 ЕУ земаља у 2000.г. достизали су 10,4%. Просјек за Аустралију, Канаду, Републику Кореју, Јапан, Нови Зеланд и САД у истој години износио је тек око 5,3%. У Европској унији само је Ирска имала овако низак однос пензијских расхода и БДП-а (4,6%). Аустрија и Италија имају највеће издатке за пензије: око 14% БДП-а. Већина земаља из Централне и Источне Европе имају изузетно високо учешће пензијских расхода у БДП-у (Пољска – око 14%, Словенија и Хрватска: око 13%; Бугарска: око 8%), са изузетком Румуније чији пензијски расходи износе тек 5,1% БДП-а[132].

Табела 5-41 Финансијски показатељи постојећег пензијског система РС од 2001-2008. год

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
БДП (у милионима КМ)	3.617	4.126	4.430	5.008	5.617	6.499	7.357	8.489	…
Укупни приходи Фонда / БДП (%)	6,43%	8,09%	7,38%	8,26%	8,19%	8,63%	8,55%	9,16%	...
Приходи Фонда ПИО по основу доприноса / БДП (%)	5,86%	5,80%	5,50%	6,00%	6,01%	6,55%	6,51%	7,20%	...
Трансфери Фонду ПИО / БДП (%)	0,53%	2,22%	1,85%	2,18%	2,10%	1,95%	1,89%	1,88%	...
Пензије / БДП (%)	6,47%	6,59%	6,91%	7,54%	7,78%	7,79%	7,75%	8,97%	...
Укупни расходи	7,24%	7,28%	7,56%	8,17%	8,38%	8,44%	8,32%	9,64%	...

[132] *Pension Reform in Europe: Process and Progress*.; Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank, 2003

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Фонда ПИО / БДП (%)									
Укупни приходи Фонда ПИО – Укупни расходи (Дебаланс PAYG система) (у милионима КМ)	-29,34	33,27	-8,14	4,74	-10,96	11,90	16,71	-40,91	…
Дебаланс PAYG система / БДП (%)	-0,81%	0,81%	-0,18%	0,09%	-0,20%	0,18%	0,23%	0,48%	…

Извор: Републички завод за статистику Републике Српске; Фонд ПИО РС
Напомена: за 2009. годину нису били распосложиви подаци о БДП

Један од најчешће коришћених индикатора у пензијским анализама, који показује степен у којем пензијски систем омогућује одржање прихода у старости у складу са оним што се зарађивало прије пензионисања, јесте стопа замјене. У међународном контексту, стопа замјене рачуна се за пуни радни стаж (40 година), за радника одређеног професионалног профила и са датим нивоом зараде (хипотетичка стопа замјене). Међутим, хипотетичка стопа замјене није репрезентативна за све раднике, јер велики број радника не задовољава задати професионални критеријум, не уплаћује диоприносе пун радни стаж и сл. Такође, Европска комисија користи стопу замјене која се рачуна као однос последње зараде прије пензионисања и прихода у години прије пензионисања, и то за хипотетичког радника са 40 година радног стажа и константним просјечним примањима. У недостатку адекватне стастистике, као показатељ животног стандарда пензионера користи, често, и агрегатни/макро индикатор као однос просјечне пензије и просјечне нето плате.

Табела 5-42 Просјечна стопа замјене пензијског система РС од 2001-2009. год

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Просјечна стопа замјене пензијског система	33,96%	34,64%	35,16%	38,50%	39,87%	40,27%	39,30%	39,39%	40,59%
Стопа замјене за пуни стаж осигурања	53,58%	47,96%	58,69%	57,42%	62,06%	55,33%	59,00%	56,76%	53,58%

Извор: Фонд ПИО РС

Из табеле је видљиво да се стопа замјене пензијског система РС, мјерена као однос просјечне пензије и просјечне нето плате, након периода раста (2001 – 2004. година), стабилизовала али на још увијекл недовољно прихватљивом нивоу. Поређења ради, наводи се да је стопа замјене у Словенији (мјерена као однос просјечне старосне пензије и просјечне нето плате) 1970. год. износила 63%, 1990. год. 89%, док је 2000 године стопа замјене износила 76%[133]. У Србији, нпр. ова стопа износи 70% за оне који су доприносили

[133] *Мировинска реформа у Средњој и Источној Европи*, Књига 2 – Реструктурирање јавних сустава мировинског осигурања и анализа случаја Републике Чешке и Словеније (Уредила Elaine Fultz), International Labour Office Central and Eastern European Team.

пуни радни стаж[134], док је рацио просјечне пензије према просјечној нето плати у Хрватској у 2003. години износио око 40% (пад са 58%, колико је ова стопа износила 1990-их година)[135]. Ревидирана Конвенција о минималним стандардима социјалне сигурности Међународне организације рада препоручује стопу замјене у износу 45%, док Ревидирани Европски код о социјалној сигурности (који се за сада не примјењује) сугерише стопу замјене од 66%.[136]Ови стандради су циљни за европске земље, али још увијек дио земаља није ратификовао ове документе или их не примјењује у цијелости, јер су стандарди социјалне сигурности, не само у овом сегменту, постављени врло високо.

5.6 Релевантне карактеристике постојећег пензијског система и претпоставке пројекција

Основна карактеристика постојећег PAYG пензијског система у Републици Српској, као и у другом БиХ ентитету, је да је он **90-их година, усљед ратних дешавања у БиХ и распада бивше СФРЈ, већ претрпио слом или колапс**. Могло би се чак сликовито рећи да је PAYG пензијски систем у Републици Српској „заштићен“ од новог или додатног колапса, јер је он „попут балона који је већ издувао, те као такав не може поново издувати“. Тренд смањења броја осигураника у односу на број пензионера, као кључни индикатор или детерминанта PAYG система, је убрзан ратом и његовим посљедицама, а послијератни ниво запослености још није достигао предратни ниво (само једна трећина радно способне популације је запослена у „формалном“ сектору). Нажалост, економска реалност у Републици Српској (и у БиХ у цјелини) је током поратних година била таква да се кроз наплату доприноса нису могла обезбиједити потребна средства за исплату пензија утврђених на основама релативно дарежљивог закона, „наслијеђеног“ из предратног периода. Ни додатна средства из буџета Републике Српске нису била довољна, те су пензије почеле значајно да касне што је озбиљно угрожавало егзистенцију пензионера. Ради заустављања стварања дугова и уредне исплате пензија у складу са реалним економским могућностима, Канцеларија ОХР је иницијално наметнула, а касније је и у Закон о пензијском и инвалидском осигурању у Републици Српској (као и у ФБиХ) уграђен **члан 162**. Овим чланом се исплата пензија на мјесечном нивоу врши у складу са расположивим средствима (прикупљени доприноси плус буџетска средства). Ово „јединствено“ рјешење онемогућава стварање дефицита, односно омогућава да PAYG пензијски систем функционише у условима фискалне равнотеже. Наравно, посљедица примјене члана 162. је да ће у условима недовољних средстава за иплату пензија према „рјешењима“ (односно на основу Закона), коефицијент исплате бити мањи од „1“, што је најчешће и био случај од увођења овог члана до данас. Међутим, члан 162. Закона не разрјешава проблеме функционисања PAYG система у Републици Српској, него се проблем стварања дефицита, замјењује са проблемом пада просјечне стопе замјене,

[134] *Улога пензијског система у одржавању нивоа прихода у старости* – мерење и међународна поређења, Катарина Станић, Квартални монитор бр. 13 април – јун 2008

[135] *Pension Reform in Europe:* Process and Progress, Robert Holzmann, Mitchell Orenstein and Michal Rutkowski, The World Bank, 2003

[136] *Aging Population, Pension Funds, and Financial Markets* - Regiona Perspectives and Global Challenges for Central, Eastern, and Southern Europe, pg. 20.; Robert Holzmann; The World Bank 2009

посматране као однос просјечне пензије и просјечне нето плате[137] (енгл. *replacement rate*). Овај показатељ је у 2008. години износио око 40%, што је поред осталог резултат и примјене члана 162. Закона.

Пројекције у наставку су засноване на актуелним рјешењима Закона о ПИО у Републици Српској, укључујући и примјену члана 162.[138]

Други проблем функционисања постојећег закона, који се у наставку укратко елаборира, је непотпуна валоризација, која долази до изражаја у условима када се не примјењује члан 162. Закона. Праксу постојећег PAYG система у Републици Српској карактерише **„кашњење“ у процесу усклађивања или валоризације пензија** засновано на доста комплексним правилима/формули за утврђивање висине пензије (тзв. Valorization Tax). Наиме, старосне пензије се утврђују на основу сљедећих формула:

1. Основна пензија = Фактор стажа × Пензијски основ
2. Усклађена пензија=Коеф. из чл. 162 × (Основна п. - Минимална п.) + Минимална п.

Према постојећем Закону, фактор стажа у претходној формули, за лице које је остварило пуни радни стаж, износи 75%, што је еквивалентно обрачунској стопи (енгл. *Accrual rate*) од 1,88% (1,88%=75%/40 година).

Пензијски основ се према постојећем Закону прорачунава као функција „историје“ плата које је појединац зарадио током свог радног вијека. Актуелни Закон у Републици Српској је преузео концепт пензијског законодавства из бивше СФРЈ, да појединац који је зарађивао просјечну плату током цијелог радног вијека има пензијски основ који је једнак просјечној плати у години пензионисања. Овакав концепт се означава као тзв. **„пуна“ валоризација**, тј. прорачун пензијског основа на основу појединачних историјских плата које су у потпуности ажуриране/валоризоване на основу историјског раста просјечне плате.

Међутим, у пракси у Републици Српској ова валоризација је непотпуна или дјелимична. Оваква пракса валоризације остварених плата има за резултат тзв. скривено умањење пензијског основа за око 25%. Овакво умањење пензијског основа је „скривено“ у условима примјене поменутог члана 162. јер ће пензиони систем бити уравнотежен (неће стварати дефицит) независно од тога да ли су пензије и пензијски основ у потпуности или само дјелимично валоризовани у складу са Законом (тј. пензије ће бити исплаћене у висини расположивих средстава, без обзира колике су обрачунате и валоризоване пензије). Међутим, уколико се анализира и сагледа функционисање PAYG система у

[137] Постоје и друга значења стопе замјене као једног од веома важних индикатора пензијских система. Видјети шире у, К. Станић, *Улога пензијских система у одржању нивоа прихода у старости – мерење и међународна поређења*, Квартални монитор бр. 13, април-јун 2008.

[138] Представници међународних финансијских институција, са којима је контактирала радна група и други ино консултанти сугеришу задржавање овог члана и убудуће, у додатно реформисаном PAYG пензијском систему у Републици Српској.

Републици Српској у условима када се „искључи“ ефекат члана 162.Закона, „скривено опорезивање“ има снажан утицај на висину дефицита или стопе замјене.

У сарадњи са надлежним институцијама (Фондом ПИО, Заводом за статистику и ресорним министарствима), те уз екстерну консултантску помоћ, утврђене су одговарајуће претпоставке, обезбијеђен адекватан симулациони модел и на основу тога извршене пројекције постојећег система ПИО, као и симулације разматраних реформских опција. На тај начин су припремљене одговарајуће основе и подлоге за доношење одлука у вези са оцјеном одрживости и реформом пензијског система у Републици Српској.

У првој фазе коришћен је одговарајући **симулациони модел Свјетске банке, познат под акронимом PROST**, који је у корисничкој форми стављен на располагање кроз реализацију SITAP пројекта. Након извршених анализа и симулација, закључено је да се овај модел не може користити за даље пројекције пензијског система у РС, јер је модел општег карактера и није прилагођен специфичностима сваке појединачне земље. Поред тога, у оквиру истог пројекта је, иницијално у функцији актуарске обуке, **коришћен модел „BiH_PenSim“**, развијен од консултанта Patrick Wiese[139], који је у дјелимично био прилагођен карактеристикама пензијског система Републике Српске (и ФБиХ). Увиђајући значај одговарајућег симулационог модела, како за потребе оцјене одрживости постојећег система ПИО, тако и креирања и доношења одлука о реформи, али и за даље управљање и евентуалне даље корекције извршене реформе пензијског система, током 2008. године, уз консултантску помоћ фирме LunchVal Systems Worldwide, Inc. (која је ангажовала г-дин P. Wiese), развијен је одговарајући симулациони модел, прилагођен потребама пензијског система система Републике Српске (**„*A Model of Republika Srpska's Pension system*“), који остаје у власништву Владе РС**.

Претпоставке за симулације модела

Коришћени симулациони модел пројектује будуће стање пензијског система као функцију одговарајућих економских и демографских претпоставки које дефинише и у систем уноси корисник модела. Ради лакшег праћења резултата симулација и разумијевања кључних претпоставки у наставку се даје кратко објашњење кључних претпоставки и њиховог утицаја на резултате симулација.

Три кључне претпоставке су:

1. **Стопа укупног фертилитета**

Стопа укупног фертилитета (СУФ) се добија као сума специфичних стопа фертилитета, а представља број живорођене дјеце по једној жени у фертилитетном добу (просто

[139] Косултант P. Wiese је свој генерички модел за симулацију пензијског система, прилагодио и за потребе БЈР Македоније, те је такав модел био основа за симулације и доношење одлука у вези са недавном реформом пензијског система у Македонији.

обнављање становништва обезбјеђује СУФ између 2,1 и 2,5 дјеце, зависно од морталитета). Виша СУФ ће у дугом року обезбиједити већу популацију, обнављање становништва и радне снаге те повољнији однос броја осигураника и броја пензионера. Међутим, пораст СУФ нема утицај на текуће функционисање пензијског система, јер је потребно око 25 година да би се осјетили позитивни ефекти повећања СУФ на пензијски систем.

2. Очекивано трајање живота

Продужење очекиваног трајања живота, иако друштвено пожељна појава, има неповољан утицај на PAYG, али и капитализовани пензијски систем, уколико се не изврше одговарајућа прилагођавања система. Ако се продужава животни вијек, пензионери ће примати пензију дуже вријеме, те ће бити потребна већа средства за исплату таквих пензија (или ће, у случају Републике Српске и дејства члана 162. доћи до смањења стопе замјене, усљед аутоматског смањења нивоа пензија).

3. Однос броја осигураника или уплатилаца доприноса према радно способном становништву

Овај индикатор директно детерминише обухват и има велики утицај на одрживост пензијског система. Повећање овог односа тренутно повећава масу доприноса и побољшава функционисање PAYG система. Међутим, овај ефекат није трајан, него привремен, јер по правилу након великог „таласа“ осигураника ће услиједити такође велики „талас“ пензионера.

У наставку се детаљније образлажу демографске и економске претпоставке потребне за симулацију и праћење ефеката пензијског система у дугом року.

Демографске претпоставке

Демографске претпоставке за потребе пројекције и симулације ефеката постојећег пензијског система у Републици Српској, као и каснијих реформских опција, су развијене у сарадњи са експертом за демографију (проф. др Б. Ђурђев). Оне су детаљно елаборирane у четвртом поглављу ове Стратегије, а у наставку се наводе претпоставке о стопи укупног фертилитета и очекиваном трајању живота, као кључним демографским претпоставкама за потребе коришћеног симулационог модела. При томе су и демографске и економске претпоставке дефинисане кроз три сценарија.

Табела 5-43: Претпоставке о укупном фертилитету TFR/СУФ

Претпоставке о фертилитету	Стање 2007.	Претпоставке				
		2017.	2027.	2037.	2047.	2057.
Опадајући	1,25	1,25	1,10	1,00	1,00	1,00
Константан	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25	1,25
Растући	1,25	1,40	1,70	1,90	2,10	2,10

Сценарио "растуће" стопе укупног фертилитета, се преферира као жељени, зато што је та стопа повољнија за функционисање и перформансе пензијског система, али и зато што обезбјеђује одрживи демографски развој преко тзв. стационарног становништва (становништва чије су сљедеће генерације исте величине као и постојеће). Сматра се да је то витални интерес Републике Српске и очекује се да ће надлежне институције Републике Српске у сарадњи са Демографским савјетом, осмислити и реализовати пронаталитетни приступ, политику и програм, који ће обезбиједити барем такав циљни демографски развој.

Међутим, за потребе реалног сагледавања функционисања постојећег система пензијског осигурања у Републици Српској у дугом року, као основни сценарио се, ипак, користи константна **стопа укупног фертилитета СУФ или TFR**. То ће у комбинацији са осталим претпоставкама бити разматрани "основни" сценарио, док ће опадајућа стопа укупног фертилитета одређивати "песимистички", а растућа "оптимистични" сценарио пројекција.[140]

Табела 5-44: Претпоставке о очекиваном трајању живота

Очекивано трајање живота	Стање 2007.	Претпоставке				
		2017.	2027.	2037.	2047.	2057.
Опадајући	73,9	75,7	76,3	76,9	77,5	78,1
Константан	78,6	80,0	80,6	81,2	81,8	82,4
Растући	77,3	77,7	78,3	78,9	79,5	80,1

Извор: Процјене радне групе (Проф. др Бранислав Ђурђев)

Економске претпоставке

Економске претпоставке су краткорочно базиране на Документу оквирног буџета и Ревидираном документу оквирног буџета РС, и кориговане за процјену ефеката свјетске економске кризе на привреду РС.

Треба имати у виду да дугорочне пројекције, за које не постоји искуство и пракса израде у нашој земљи, имају за циљ да успоставе основне односе и укажу на трендове кретања анализираних података, а не да рачунају њихове егзактне величине. У том смислу у табели која слиједи, дају се резултати извршених пројекција основних економских претпоставки у РС (стопа инфлације, стопа раста плата, стопа раста реалног БДП-а и стопа незапослености).

[140] О очекиваним стопама фертилитета и наталитета би се могло расправљати из различитих аспеката. Не улазећи у такве расправе, и не доводећи у питање сценаријуме пројекција, ипак ћемо указати на одређене податке и оцјене. Иако је просјечна укупна стопа фертилитета у Европи око 1,5 - подаци презентовани у Извјештају Европског фонда за побољшање живота и радних услова („Фертилитет и питања која су везана за породицу у проширеној Европи") указују да је просјечан жељени број дјеце 2,17 што је знатно изнад текућег нивоа стопе укупног фертилитета. Наведени подаци би могли бити индикација потенцијала за повећање фертилитета у Европи. У мјери у којој је тачна оцјена да је у Републици Српској, као и на цијелом Балкану, стопа укупног фертилитета детерминисана више економским разлозима, а да је жеља да се има потомство, најмање на нивоу „проширене" Европе, могло би се закључити, да у складу са опоравком економије и бољим животним условима, постоји потенцијал за значајније повећање наталитета и фертилитета, тако да ни наведени оптимистични сценарио не би требао бити „немогућа мисија" у Републици Српској.

Табела 5-45: Економске претпоставке

Показатељи	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2025.	2080.
Стопа инфлације	4,3%	5,6%	3,1%	2,7%	2,6%	2,5%	2,5%
Стопа раста плата	7,7%	21,4%	-10,0%	0,0%	0,0%	3,0%	3,0%
Стопа раста реалног БДП-а[141]	6,5%	7,2%	-3,0%	0,0%	1,0%	4,0%	4,0%
Стопа незапослености[142]	35,1%	...					10,0%

Извор: Министарство финансија, Званични подаци за 2007. и 2008. годину; Документ о оквирном буџету, процјена за период 2009.-2011; Процјене Радне групе за преостали период пројекције.

Поред наведених претпоставки, резултати симулација су показали да је од кључног значаја за индикаторе пензијског система однос између броја осигураника за које се уплаћују пензијски доприноси и броја становника који чине радно способну популацију (15 - 64 године). Према расположивим подацима, тај однос је у 2007. години био свега 34%, што је резултат високе стопе незапослености и присутне финансијске недисциплине у области радних односа.[143] Стога је у симулацијама, као циљне вриједности овог „односа“ или индикатора пензијског система, претпостављено достизање нивоа од 50% (колико данас има Хрватска) у 2050. години, и 70% (колико данас има Словенија) у 2080. години. При томе, као и у цијелом моделу за остале индикаторе, раст овог односа до задатих или циљних вриједности се одвија по линеарној стопи.

На бази изабраних година конвергенције односа броја осигураника и радне снаге, модел израчунава године конвергенције просјечне нето плате и реалног БДП-а пер цапита.

Табела 5-46: Године конвергенције изабраним земљама

Године конвергенције изабраним земљама		
	Хрватска	Словенија
Реална просјечна нето плата	2026. год.	2050. год.
Реални БДП по глави становника	2059. год.	2100. год.
Однос осигураника и радне снаге	2050. год.	2080. год.

Остале претпоставке

Остале претпоставке на којима се заснивају пројекције постојећег система пензијског и инвалидског осигурања су:

- стопа раста БДП је једнака збиру стопа раста осигураника /уплатилаца доприноса/ и стопи раста плата (ова претпоставка одржава константан однос тзв. покривеног рачуна плата у односу на БДП),

[141]Стопа раста реланог БДП, дата у оквиру наведених макроекономских претпоставки ради општег оквира, није касније коришћена за пројекције, већ је утврђена као ендогена варијабла, у односу на стопу раста плата и осигураника, као једна од опција *A Model of Republika Srpska's Pension system,*а што је образложено код осталих претпоставки.

[142] Претпостављено је да ће се, као резултат раста економије и смањења сиве економије, стопа запослености умјерено повећавати током периода пројекције док стопа незапослености не падне на ниво од 10%.

[143] Ради се о проблему рада на „црно“ и/или пријављивању мањих зарада него што су стварно исплаћене (што умањује доприносе).

- задржавање постојећег учешћа буџетског трансфера у БДП за потребе пензијског система од 1,89% из 2007. године до краја периода пројекције,[144]
- задржавање стопе преваленсе инвалидских пензија[145] из 2007. године до краја периода пројекције и
- задржавање стопе преваленсе породичних пензија[146] из 2007. године до краја периода пројекције.

Ради лакшег праћења и компарације ефеката касније разматраних опција реформе постојећег (PAYG) пензијског система у Републици Српској, са **дугорочним пројекцијама постојећег система без реформи,** подсјећа се да се пројекције презентоване у наставку заснивају на сљедећим важним карактеристикама постојећег (PAYG) система:

- просјечна старосна доб приликом одласка у пензију је 61 година за мушкарце и 59 година за жене, те остају непромијењене током цијелог периода пројекције.
- стопа доприноса за пензијско и инвалидско осигурање је 24% на нето плату[147] (или еквивалентна стопа на бруто плату), те остаје непромијењена током цијелог периода пројекције.

Однос минималне пензије у односу на просјечну нето плату износи 19% и остаје непромијењен током цијелог периода пројекције.

5.7 Пројекције демографских показатеља

У наредним табелама овог поглавља даје се пројекција демографских показатеља по сва три сценарија фертилитета: константан, опадајући и растући. Надаље, за сваки од ових сценарија фертилитета претпостављено је да нема промјена у постојећим законским рјешењима пензијског система.[148]

---

[144] Оваква претпоставка предвиђена је због потребе очувања достигнутог нивоа финансијске стабилности буџета РС, а у складу је и са преузетим обавезама према међународним финансијским институцијама.

[145] Стопа преваленсе представља преовлађујућу или претежну стопу одређене карактеристике пензијског система. Тако стопа преваленсе инвалидских пензија у кориштеном симулационом моделу представља проценат грађана Републике Српске одређене старости и пола који примају инвалидске пензије.

[146] Стопа преваленсе породичних пензија у кориштеном симулационом моделу представља број породичних пензионера одређене старости и пола, подијељен са бројем особа исте старости и пола који већ немају старосну или инвалидску пензију. На примјер, ако од 1000 жена старих 80 година, њих 500 има породичну пензију, а 200 старосну или инвалидску пензију, стопа преваленсе породичне пензије ове старосне групе жена је 500/800. Ова претпоставка је важна за симулациони модел јер му „допушта“ да прорачуна број породичних пензија као резултат промјена стопа преваленсе старосних и инвалидских пензија.

[147] Модел се заснива на нето платама и стога и стопи доприноса на нето плате.

[148] Подсјећамо још једанпут да су из базе података Фонда ПИО РС добијени **различити подаци о броју пензионера по врсти пензије и полу, у односу на податке по врсти пензије, полу и годинама старости**, што се може примијетити поређењем одговарајућих табела. И овај примјер показује, већ више пута у Стратегији истакнут, релативно висок степен непоузданости и нестандардизираности подтака Фонда ПИО, који се односе на број и структуру пензинера и осигураника. Због тога доградња и развој информационог система морају бити један од приоритетних задатака Фонда ПИО РС. Скреће се пажња да је **приликом моделирања коришћен број пензионера по врсти пензије, полу и годинама старости,** јер модел захтијева и податке о годинама старости.

Табела 5-47: Пројекције популације за константну СУФ/TFR

Популација (у 1000) (TFR, СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Укупна популација	1.286	1.270	1.209	1.122	1.012	896	779	665	560
Становништво млађе од 18 година	235	225	180	156	129	108	91	76	64
Становништво од 18 до 64 године	826	823	765	672	592	500	420	347	293
Становништво са 65 година и више	225	223	264	294	290	288	268	242	203
Осигураници	295	302	306	291	276	250	238	220	205
Старосни пензионери	95	98	123	142	154	164	164	156	145
Инвалидски пензионери са 65 год и више	18	18	22	25	25	24	22	20	17
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	20	21	21	19	18	15	13	10	9
Породични пензионери	73	76	85	87	83	75	65	54	42
Укупан број пензионера	205	213	251	272	279	278	264	241	212

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-48: Структура популације за константну СУФ/TFR

Категорије популације као % укупног броја становника (TF/СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Укупна популација	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Становништво млађе од 18 година	18,3%	17,7%	14,9%	13,9%	12,8%	12,0%	11,7%	11,4%	11,4%
Становништво од 18 до 64 године	64,2%	64,8%	63,3%	59,9%	58,5%	55,9%	53,9%	52,2%	52,3%
Становништво са 65 година И више	17,5%	17,5%	21,8%	26,2%	28,7%	32,1%	34,4%	36,4%	36,3%
Осигураници	22,9%	23,8%	25,3%	26,0%	27,3%	27,9%	30,5%	33,0%	36,6%
Старосни пензионери	7,4%	7,7%	10,2%	12,6%	15,2%	18,3%	21,1%	23,5%	25,9%
Инвалидски пензионери са 65 год И више	1,4%	1,4%	1,8%	2,2%	2,4%	2,7%	2,9%	3,1%	3,0%
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	1,5%	1,6%	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%	1,5%	1,6%
Породични пензионери	5,6%	6,0%	7,0%	7,8%	8,2%	8,3%	8,3%	8,1%	7,4%
Укупан број пензионера	15,9%	16,8%	20,7%	24,3%	27,5%	31,0%	33,9%	36,2%	37,9%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-49: Пројекције популације за опадајућу СУФ/TFR

Популација (у 1000) (TFR/СУФ1,25 – 1,00)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Укупна популација	1.286	1.270	1.206	1.110	987	857	727	599	481
Становништво млађе од 18 година	235	225	177	144	109	84	66	51	39
Становништво од 18 до 64 године	826	823	765	671	587	486	393	306	240
Становништво са 65 година и више	225	223	264	294	290	288	268	242	202
Осигураници	295	302	306	291	274	243	222	194	168
Старосни пензионери	95	98	123	142	154	164	164	156	143
Инвалидски пензионери са 65 годи и више	18	18	22	25	25	24	22	20	17
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	20	21	21	19	18	15	13	10	8

Популација (у 1000) (TFR/СУФ1,25 – 1,00)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Породични пензионери	73	76	85	87	82	74	64	53	41
Укупан број пензионера	205	213	251	272	278	277	264	240	209

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-50: Структура популације за опадајућу СУФ/TFR

Категорије популације као % укупног броја становника (ТФР/СУФ 1,25 – 1,00)	**2007.**	**2010.**	**2020.**	**2030.**	**2040.**	**2050.**	**2060.**	**2070.**	**2080.**
Укупна популација	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Становништво млађе од 18 година	18,3%	17,7%	14,7%	13,0%	11,1%	9,8%	9,1%	8,4%	8,1%
Становништво од 18 до 64 године	64,2%	64,8%	63,5%	60,5%	59,5%	56,7%	54,0%	51,1%	49,9%
Становништво са 65 година і више	17,5%	17,5%	21,9%	26,5%	29,4%	33,6%	36,9%	40,4%	42,0%
Осигураници	22,9%	23,8%	25,4%	26,2%	27,8%	28,3%	30,6%	32,4%	34,9%
Старосни пензионери	7,4%	7,7%	10,2%	12,8%	15,6%	19,1%	22,6%	26,1%	29,7%
Инвалидски пензионери са 65 год и више	1,4%	1,4%	1,8%	2,2%	2,5%	2,8%	3,1%	3,4%	3,5%
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	1,5%	1,6%	1,7%	1,7%	1,8%	1,7%	1,8%	1,7%	1,7%
Породични пензионери	5,6%	6,0%	7,0%	7,8%	8,4%	8,6%	8,8%	8,9%	8,4%
Укупан број пензионера	15,9%	16,8%	20,8%	24,5%	28,2%	32,3%	36,3%	40,0%	43,3%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-51: Пројекције популације за растућу СУФ/TFR

Популација (у 1000) (TFR/СУФ 1,25 – 2,10)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Укупна популација	1.286	1.271	1.220	1.159	1.084	1.020	963	917	887
Становништво млађе од 18 година	235	226	191	191	187	189	195	194	197
Становништво од 18 до 64 године	826	823	765	674	607	543	501	481	483
Становништво са 65 година і више	225	223	264	294	290	288	268	242	207
Осигураници	295	302	306	292	283	272	284	305	338
Старосни пензионери	95	98	123	142	154	164	164	157	151
Инвалидски пензионери са 65 год іивише	18	18	22	25	25	24	22	20	17
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	20	21	21	19	18	15	13	11	11
Породични пензионери	73	76	85	88	84	76	67	56	45
Укупан број пензионера	205	213	251	273	279	279	267	245	225

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-52: Структура популације за растућу СУФ/TFR

Категорије популације као % укупног броја становника (ТФР/СУФ 1,25 – 2,10)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Укупна популација	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Становништво млађе од 18 година	18,3%	17,8%	15,7%	16,5%	17,3%	18,5%	20,2%	21,1%	22,2%

Категорије популације као % укупног броја становника (ТФР/СУФ 1,25 – 2,10)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Становништво од 18 до 64 године	64,2%	64,7%	62,7%	58,1%	56,0%	53,3%	52,0%	52,5%	54,5%
Становништво са 65 година и више	17,5%	17,5%	21,6%	25,4%	26,8%	28,2%	27,8%	26,4%	23,3%
Осигураници	22,9%	23,8%	25,1%	25,2%	26,1%	26,6%	29,5%	33,2%	38,1%
Старосни пензионери	7,4%	7,7%	10,1%	12,2%	14,2%	16,0%	17,1%	17,1%	17,0%
Инвалидски пензионери са 65 год и више	1,4%	1,4%	1,8%	2,1%	2,3%	2,4%	2,3%	2,2%	2,0%
Инвалидски пензионери са мање од 65 год	1,5%	1,6%	1,7%	1,6%	1,6%	1,5%	1,4%	1,2%	1,3%
Породични пензионери	5,6%	6,0%	6,9%	7,5%	7,7%	7,4%	6,9%	6,1%	5,1%
Укупан број пензионера	15,9%	16,8%	20,6%	23,5%	25,8%	27,4%	27,7%	26,7%	25,4%

Извор: Пројекција на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

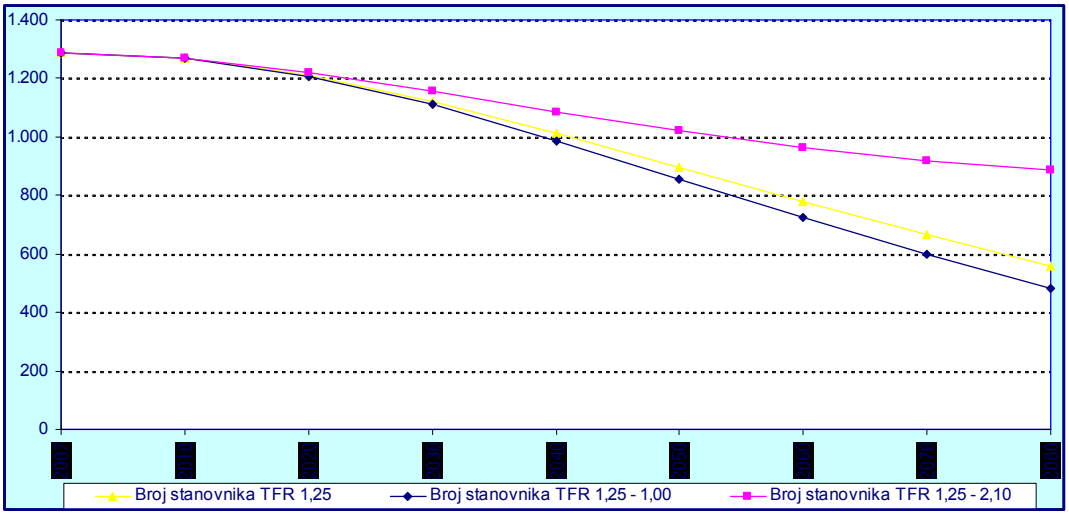

Извор: Пројекција на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-1: Пројекције броја становника за различите сценаријуме СУФ/TFR

Презентовани резултати симулација кретања укупног броја становника (укупне популације), као и његове старосне структуре, затим укупног броја осигураника и укупног броја пензионера, те структуре пензија током периода пројекције, указују на сљедеће основне закључке:

- Неповољни демографски трендови ће довести до смањења укупног броја становника, односно укупне популације у свакој од симулираних варијанти висине укупне стопе фертилитета (константне стопе од 1,25% - *основни сценарио*, опадајуће стопе са 1,25% на 1% на крају периода пројекције – *песимистични сценарио* и растуће стопе са 1,25% на 2,10% на крају периода пројекције – *оптимистични сценарио*). Наравно, најнеповољније стање је у случају песимистичног сценарија – свега 481.000 становника 2080. године, односно око 560.000 према константној стопи, или око 887.000 према растућој укупној стопи фертилитета.
- Старосна структура становништва се такође погоршава:

  - Смањује се учешће становништва млађег од 18 година (са 18,3% у 2007. години на 11,4% у 2080. години, према основном, односно на 8,1%, према песимистичном сценарију),
  - Смањује се учешће становништва од 18 до 64 године (са 64,2% у 2007. години на 52,3% у 2080. години, према основном, односно на 49,9%, према песимистичном сценарију),
  - Повећава се учешће становништва старијег од 65 година (са 17,5% у 2007. години на 36,3% у 2080. години, према основном, односно на 42,0%, према песимистичном сценарију),
  - Према оптимистичном сценарију повећава се учешће становништва млађег од 18 година на 22,2%, док се учешће становништва од 18 до 64 године смањује на 54,5%, а становништва старијег од 65 година такође повећава на 23,3%.
- Укупан број осигураника, према основном и песимистичном сценарију, након почетног раста, опада на око 205.000, односно 168.000, док према оптимистичном сценарију уз одређене осцилације ипак расте на око 338.000 у 2080. години. Ипак, учешће броја осигураника у укупном броју становника се повећава са 22,9% у 2007. години, на 36,6% према основном, 34,9% према песимистичном и 38,1% према оптимистичном сценарују, у 2080. години.
- Укупан број пензионера према основном и песимистичном сценарију, након раста током већег дијела периода пројекције, на крају периода пројекције се приближно враћа на на ниво из 2007. године (212.000, односно 209.000), док према оптимистичном сценарију смањење почиње 2060. године и 2080. достиже 225.000. Без обзира на наведени тренд кретања укупног броја пензионера, учешће пензионера у укупном броју становника се повећава у сваком од разматраних сценарија и то са 15,9% у 2007. години, на 37,9% према основном, 43,3% према песимистичном и 25,4% према оптимистичном сценарију у последњој 2080. години пројекције.
- Као што је већ образложено у поглављу демографски аспекти пензијског система РС, до готово идентичних пројекција, на основу истих полазних података и истих демографских претпоставки, дошло се и коришћењем другог модела за пројекције становништва (програм:Mortapak Lite).

У наставку ће се извршити анализа демографских и показатеља пензијског система за сценарио константног фертилитета, који ће бити коришћен у свим даљим пројекцијама пензијског система.

Табела 5-53: Пројекције демографских показатеља за константну СУФ/TFR

Пројекције демографских показатеља TFR/СУФ1,25	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Број пензионера	205	213	251	272	279	278	264	241	212
Број осигураника	295	302	306	291	276	250	238	220	205
Број лица са 65 година и више	225	223	264	294	290	288	268	242	203
Број лица од 18 до 64 године	826	823	765	672	592	500	420	347	293
Број пензионера/број осигураника	0,69	0,71	0,82	0,93	1,01	1,11	1,11	1,10	1,03

Пројекције демографских показатеља TFR/СУФ1,25	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Број осигураника/број пензионера	1,44	1,42	1,22	1,07	0,99	0,90	0,90	0,91	0,97
Број лица са 65 година и више/број лица од 18 до 64 године	0,27	0,27	0,35	0,44	0,49	0,58	0,64	0,70	0,69
Број осигураника/број лица од 18 до 64 године	0,36	0,37	0,40	0,43	0,47	0,50	0,57	0,63	0,70
Број осигураника/број лица са 65 година и више	1,31	1,35	1,16	0,99	0,95	0,87	0,89	0,91	1,01
Број пензионера/број лица са 65 година и више	0,91	0,96	0,95	0,93	0,96	0,97	0,99	1,00	1,04

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"[149]

Резултати симулација презентовани у претходној табели (систематизовани према основном сценарију константне стопе укупног фертилитета) потврђују очекивано погоршање уобичајених индикатора који детерминишу функционисање пензијског система:

- повећање броја пензионера у односу на број осигураника, са 0,69 у 2007. години, на 1,03 у 2080. години,
- посматрано обрнуто, смањење броја осигураника у односу на број пензионера, са 1,44 у 2007. години, на 0,97 у 2080. години,
- повећање броја лица старијих од 65 година у односу на број лица од 18 до 64 године, са 0,27 у 2007. години, на 0,69 у 2080. години,
- смањење броја осигураника у односу на број лица старијих од 18 до 65 година, са 1,31 у 2007. години, на 1,01 у 2080. години.

Наглашава се поново, да до погоршања наведених индикатора пензијског система долази и под претпоставком повећања броја осигураника у односу на број лица од 18 до 64 године, са 0,36 у 2007. години, на 0,70 у 2080. години, што је једна од кључних претпоставки симулација (достизање овог циљног учешћа у 2080. години). Наравно, овакво циљно стање није остварив само по себи, већ подразумијева успјешно провођење низа сложених мјера економске политике.

Показатељ обухвата пензијског система, мјерен као однос броја пензионера и лица старијих од 65 година, показује повећање са 0,91 у 2007. години, на 1,04 у 2080. години, што представља ријетки позитивни индикатор, а значи већи обухват те категорије становништва пензијским осигурањем.

5.8 Пројекције макроекономских показатеља

У наставку су дате пројекције основних макроекономских показатеља, који су коришћени за све симулације пензијског система извршене у оквиру ове Стратегије, а на бази претходно образложених економских претпоставк. У припреми Стратегије варирани су

[149] 2007. година се разликује у односу на претходну анализу, јер је коришћен број пензионера из базе по полу, који се разликује од укупног броја пензионера, што је претходно већ објашњено.

различити сценарији макроекономских показатеља, али је опредјељење да се за потребе израде коначне Стратегије користе презентовани показатељи као најреалнији са становништа: конзистентности са демографским претпоставкама, достигнутог нивоа економске развијености РС, пројекција Документа оквирног буџета РС и Ревидираног документа оквирног буџета, процјене ефеката економске кризе, и др. Треба имати у виду да је отежавајућу околност за ову врсту пројекција представљала чињеница да се у РС и БиХ не израђују макроекономске пројекције за период дужи од 3 године.

Табела 5-54: Пројекције макроекономских индикатора

Макроекономски индикатори (КМ, дефлационирано са CPI) (TFR/СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
БДП (у милијардама)	7,4	7,6	8,5	10,7	13,6	16,6	21,2	26,3	33,0
БДП per capita	5.720	6.022	7.061	9.524	13.475	18.511	27.209	39.555	58.922
Стопа раста становништва		-0,4%	-0,6%	-0,9%	-1,1%	-1,3%	-1,5%	-1,6%	-1,8%
Стопа раста запослености		0,2%	-0,6%	-0,7%	-0,9%	-1,3%	-1,7%	-1,1%	-1,3%
Стопа раста реалних плата		0,0%	1,9%	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%
Стопа раста БДП-а		0,0%	1,6%	2,5%	2,2%	1,8%	1,9%	2,5%	2,2%
Стопа инфлације		2,7%	2,5%	2,5%	2,5%	2,5%	2,5%	2,5%	2,5%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

5.9 Пројекције финансијских показатеља постојећег пензијског система без реформе

5.9.1 Укупни приходи Фонда ПИО

Наредне табеле синтетизују резултате симулација очекиваних прихода Фонда ПИО Републике Српске уколико би током периода симулације важиле одредбе актуелне регулативе обавезног пензијског осигурања (постојећи Закон о пензијском и инвалидском осигурању), у условима претпостављеног основног сценарија константне стопе укупног фертилитета, те економских и осталих претпоставки које су унешене у кориштени симулациони модел.

Табела 5-55: Пројекције прихода Фонда ПИО према постојећем Закону као % БДП-а

Као % БДП-а (TFR/СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG Систем									
Доприноси	6,51%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%	7,00%
Буџетски трансфери	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%
Остали приходи	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%	0,15%
Укупни приходи	8,55%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-56: Пројекције прихода Фонда ПИО према постојећем Закону у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ (TFR /СУФ1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG Систем									

У милионима, дефлационирано у КМ (TFR /СУФ1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Доприноси	479	535	598	748	954	1.161	1.484	1.842	2.310
Буџетски трансфери	139	145	162	202	258	314	401	498	625
Остали приходи	11	12	13	16	21	25	32	40	50
Укупни приходи	629	692	772	967	1.233	1.500	1.917	2.380	2.985

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Претходно објашњена пројекција очекиваног броја осигураника (види поглавље 5.7) представља кључну детерминанту очекиваних прихода Фонда ПИО, уз претпоставку да ће буџетски трансфери задржати исто релативно учешће у БДП од 1,89% (види поглавље 5.6), као и остали приходи (0,15%). При томе, очекује се повећање релативног учешћа доприноса на 7% у 2010. години и задржавање тог учешћа до краја периода пројекције. У складу са наведеним, долази до повећања учешћа укупних прихода Фонда ПИО са 8,55% у 2007. години на 9,04% БДП у 2010. години, а затим се задржава достигнуто учешће до краја периода пројекције. Наведени „сценарио" ће за резултат имати сљедеће очекивано кретање поменутих „елемената" прихода Фонда ПИО током периода пројекције у милионима КМ у сталним цијенама из 2007. године:

- раст прихода по основу доприноса са 479 милиона КМ у 2007. години на 2.310 милиона у 2080. години,
- раст прихода по основу буџетских трансфера са 139 милиона КМ у 2007. години на 625 милиона у 2080. години,
- раст прихода по основу осталих прихода са 11 милиона КМ у 2007. години на 50 милиона у 2080. години,
- раст укупних прихода са 629 милиона КМ у 2007. години на 2.985 милиона у 2080. години.

5.9.2 Расходи Фонда ПИО РС

Подаци презентовани у наредним табелама синтетизују резултате очекиваних симулација расхода Фонда ПИО РС, уколико би током периода симулације важиле одредбе актуелне регулативе обавезног пензијског осигурања (постојећи Закон о пензијском и инвалидском осигурању), у условима претпостављеног основоног сценарија константне стопе укупног фертилитета, те економских и осталих претпоставки које су унешене у кориштени симулациони модел, укључујући задржавање релативног учешћа осталих расхода у БДП од 0,58%. При томе су очекивани расходи пројектовани у пуном очекиваном износу, али и уз примјену члана 162. Методолошки, као и за приходе, резултати симулација су презентовани у релативним (% БДП) и апсолутним (милиони КМ у сталним цијенама) подацима.

Табела 5-57: Пројекције расхода Фонда ПИО према постојећем Закону као % БДП-а

Као % БДП-а (TFR/СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG Систем									

Као % БДП-а (TFR/СУФ 1,25)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Износ потребан за минималну пензију свих пензионера	4,52%	4,93%	5,72%	6,53%	7,04%	7,75%	7,76%	7,65%	7,24%
Укупни расходи на пензије прије примјене члана 162	8,23%	8,98%	10,68%	12,43%	13,64%	15,34%	15,64%	15,70%	15,14%
Укупни расходи на пензије након примјене члана 162.	7,75%	8,47%	8,47%	8,47%	8,47%	8,47%	8,47%	8,47%	8,47%
Остали расходи	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%	0,58%
Укупни расходи након примјене члана 162.	8,32%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%	9,04%
Укупни расходи прије примјене члана 162.	8,80%	9,56%	11,26%	13,01%	14,22%	15,92%	16,22%	16,27%	15,71%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-58: Пројекције рсхода Фонда ПИО према постојећем Закону у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ (TFR/СУФ 1,25)	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060	2070	2080
PAYG Систем									
Износ потребан за минималну пензију свих пензионера	332	377	489	698	960	1.285	1.645	2.014	2.388
Укупни расходи на пензије прије примјене члана 162.	605	687	912	1.329	1.860	2.544	3.316	4.130	4.995
Укупни расходи на пензије након приимјене члана 162.	570	648	723	905	1.154	1.404	1.795	2.228	2.794
Остали расходи	43	44	49	62	79	96	122	152	191
Укупни расходи након примјене члана 162.	612	692	772	967	1.233	1.500	1.917	2.380	2.985
Укупни расходи прије примјене члана 162.	648	731	962	1.391	1.939	2.640	3.438	4.282	5.186

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Резултати симулација очекиваних расхода указују на сљедеће закључке:

- **укупни расходи без примјене члана 162.** Закона би са почетних 8,23% БДП у 2007. години порасли на 15,14% у 2080. години, односно са 605 милиона КМ на 4.995 милиона КМ.
- поређењем са претходно анализираном пројекцијом укупних прихода, уочава се значајан дефицит. Он би се појавио већ 2010. године (9,56% учешће расхода у БДП, у односу на 9,04% учешћа прихода), а временом би се повећавао, због задржавања релативног учешћа укупних прихода у БДП на нивоу од 9,04%.

Иако ће наведени дебаланс или дефицит бити експлицитно исказан и анализиран кроз приказ осталих резултата симулације функционисања постојећег пензијског система у РС, већ сада је очигледно да пројектовани приходи неће моћи „покрити" очекиване или пројектоване расходе, те да је систем финансијски одржив тек уз примјену члана 162. Наиме, захваљујући механизму садржаном у члану 162. **укупни расходи Фонда ПИО уз примјену овог члана** би са почетних 8,32% БДП у 2007. години порасли до 9,04% у 2010.

години, након чега би задржали тај релативни однос према БДП током цијелог периода пројекције. То је управо релативно учешће и пројектованих укупних прихода у БДП током периода пројекције, што обезбјеђује и једнакост или уравнотеженост и апсолутног износа укупних прихода и укупних расхода (у КМ), и онемогућава стварање дефицита, што и јесте суштина примјене члана 162. Наравно, „цијена“ оваквог уравнотежења пензијског система у Републици Српској су ниже пензије и нижи однос или коефицијент просјечне пензије према просјечној плати, о чему ће још бити ријечи.

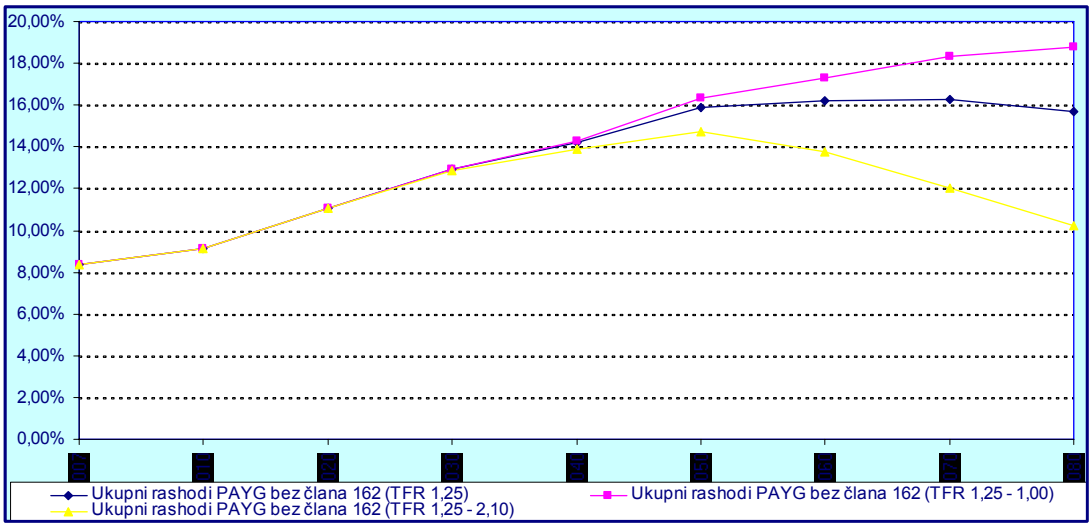

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

Графикон 5-2: Пројекције укупних расхода Фонда ПИО без примјене члана 162. за различите сценаријуме СУФ

Претходни графикон указује како би се кретали и какво би било релативно учешће укупних расхода Фонда ПИО у односу на БДП, без примјене члана 162. у различитим демографским сценаријима, односно различито кретање стопе укупног фертилитета током периода пројекције. Као што се логично могло претпоставити, песимистични сценарио (пад СУФ на 1,00 на крају периода пројекције) би за посљедицу имао највећи раст учешћа укупних расхода у БДП од преко 18%; основни сценарио (константна СУФ од 1,25) 15,71% и оптимистични сценарио (раст СУФ на 2,10) нешто изнад 10%. Резултати наведених симулација на најбољи начин илуструју утицај демографских кретања у дугом року на функционисање PAYG пензијског система.

Поред тога, имплицитни пензијски дуг се данас сматра битном компонентом дугорочне одрживости укупних јавних финансија. Он је мјера стања PAYG пензијског система, чија процјена и дугорочне пројекције чине важан фактор у анализи финансијске одрживости пензијског система. Имплицитни пензијски дуг представља акумулирана пензијска права која ће постати ефективна и експлицитна у будућности, а која су заснована на укупно извршеним уплатама током радног стажа осигураника. Имплицитни пензијски дуг дефинише се као обим обавеза пензијског система доспјелих до сада. Ове скривене обавезе владе, које су резултат обећања осигураницима да ће, по основу данас уплаћених доприноса, сутра примати пензије, углавном се не квантификују нити јавно објављују,

што отвара бројна питања у вези са макроекономским стањем једног друштва и утицајем ове компоненте дуга на макроекономску стабилност.

Утврђивање вриједности имплицитног пензијског дуга далеко је комплексније од његовог појмовног одређења. Ипак, и најранији покушаји мјерења овог дуга у индустријализираним земљама указују да се ради о износу дуга неколико пута већем од БДП-а тих земаља. Почетна претпоставка за утврђивање нивоа имплицитног пензијског дуга јесте посједовање свеобухватне евиденције уплаћених доприноса, на бази којих се утврђују и укупна права осигураника стечена до датума утврђивања дуга. Када су у питању матичне евиденције Фонда ПИО РС, утврђено је да оне не садрже податке о радном стажу до 1992. године, за осигуранике који су до тада радили на територији Републике Српске. Матичне евиденције поменутог периода налазе се у агенцији ЕРЦ ЗИПО, Сарајево, Федерација БиХ. Ова агенција, уз наплату провизије, податке о стажу сваког осигураника доставља Фонду ПИО само у конкретним предметима, тј. појединачно за осигураника за којег Фонд ПИО, као носилац осигурања, затражи податке рјешавајући по захтјеву за пензионисање тог осигураника. Из наведеног произилази да за оцјену имплицитног пензијског дуга Републике Српске нису испуњене полазне претпоставке располагања свеобухватним матичним евиденцијама осигураника, које питање је неопходно ријешити у међуентитеским односима влада и ресорних министарстава.

5.9.3 Кофицијент за уравнотежење постојећег пензијског система РС (Коефицијент исплате пензија)

Наредна табела и графикон илуструју дејство члана 162. Закона на функционисање постојећег PAYG система преко коефицијента за његово уравнотежење. Као што је већ речено, механизам садржан у члану 162. спречава стварање дефицита или дебаланс између укупних расхода и укупних прихода пензијског система у Републици Српској, али он није „чаробни штапић“ који рјешава његове суштинске проблеме. „Цијена“ оваквог уравнотежења пензијског система су ниже исплаћене пензије, што се, поред смањења односа просјечне пензије и просјечне плате, као важног индикатора пензијског система, ефектуира и као „коефицијент исплате“ који у таквим околностима мора бити мањи од 1 (један) или 100%.

Коефицијент за уравнотежање представља инструмент који произилази из примјене **члана 162. Закона**, а утврђује се тако што се од укупних прихода Фонда ПИО у обрачунском периоду, одузима износ потребан за исплату минималних пензија и ставаља у однос према средствима потребним за исплату пензија (обавезе за исплату)**.**

Табела 5-59: Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR

Коефицијент за уравнотежење PAYG система (члан 162)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR/СУф 1,25	87,1%	87,4%	55,3%	32,8%	21,6%	9,5%	9,0%	10,1%	15,6%
TFR/ СУФ 1,25 – 1,00	87,1%	87,4%	55,3%	32,8%	20,7%	6,4%	2,2%	0,0%	0,0%
TFR / СУФ1,25 – 2,10	87,1%	87,4%	55,3%	33,0%	24,5%	18,5%	28,8%	48,8%	75,9%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

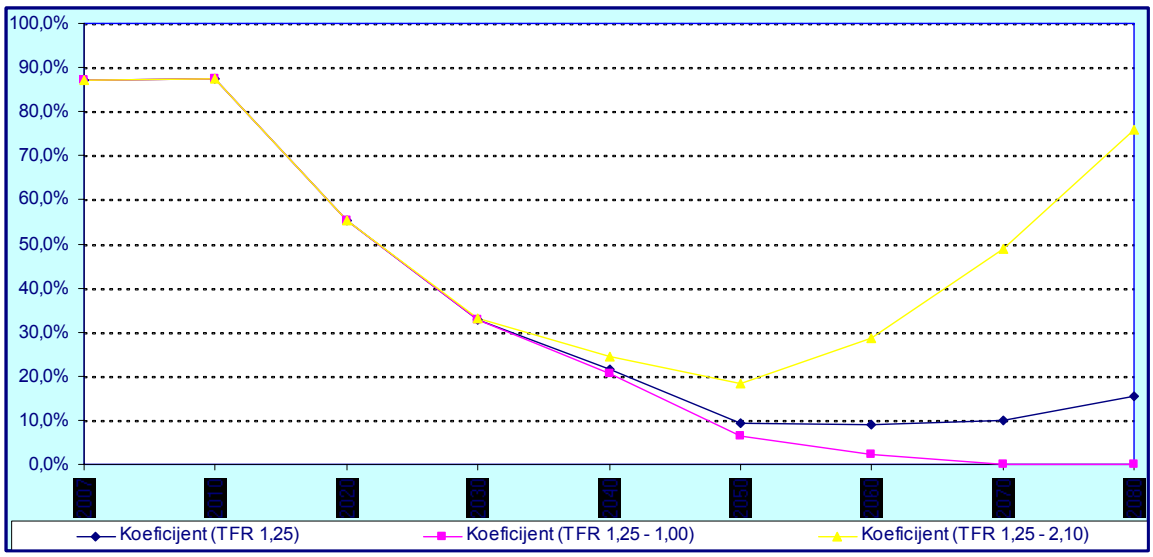

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-3: Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег PAYG система у зависности од СУФ

Као што резултати симулација указују, вриједности овог коефицијента током периода пројекције би:

- Са почетних 87,1% у 2007. години, краткорочно порасле на 87,4% у 2010. години, а затим опадале на 55,3% у 2020. и око 33% у 2030. години **према свим разматраним демографским сценаријима** (константна, опадајућа и растућа СУФ).
- Разлике у кретању овог коефицијента према разматраним сценаријима постају очигледне током преосталог периода пројекције:
  - према **основном сценарију** (константна СУФ) коефицијенат за уравнотежење PAYG пензијског система у Републици Српској опада све до 2060. године када би износио најнижих 9,0%, а након тога незнатан раст на 10,1% у 2070. и на 15,6% у 2080. години,
  - према **песимистичном сценарију** (пад СУФ на 1,00) коефицијенат за уравнотежење PAYG система у Републици Српској константно опада до нулте вриједности у 2070. години.[150]
  - према **оптимистичном сценарију** (раст СУФ на 2,10) коефицијенат за уравнотежење PAYG система у Републици Српској опада до 2050. године када би износио најнижих 18,5%, а након почео да расте до 75,9% у 2080. години.

Презентовани резултати симулације финансијске одрживости постојећег пензијског система Републике Српске указују на цијену те финансијске одрживости, односно укупне

[150] Нулта вриједност коефицијента значила би да у просјеку сви пензионери примају пензију која је мања од минималне пензије. За детаљније објашњење коефицијента и начина његовог утврђивања погледати поглавље 6.5.

неодрживости или прецизније речено немогућности да се будућим пензионерима исплате пензије на основу стечених права у складу са важећим законским прописима.

5.9.4 Дефицит постојећег пензијског система РС

Уобичајени начин анализе и оцјене PAYG пензијског система је сагледавање и мјерење његове дугорочне одрживости преко уравнотежености расхода и прихода, односно стварања или нестварања и висине дефицита, како у апсолутном изразу, тако и релативно, у односу на БДП. Резултати симулације очекиваног функционисања PAYG пензијског система у Републици Српској у периоду 2007. до 2080. године, на основу овог индикатора, а то значи **у условима када се не би примијенио члан 162. Закона** презентовани су у табелама и на графикону у оквиру овог поглавља.

Табела 5-60: Пројекције дефицита постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR као %БДП-а

Дефицит PAYG система (% БДП-а)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR /СУФ1,25	0,22%	-0,08%	-1,99%	-3,86%	-5,15%	-6,87%	-7,17%	-7,23%	-6,67%
TFR / СУФ1,25 – 1,00	0,22%	-0,08%	-1,99%	-3,87%	-5,25%	-7,31%	-8,24%	-9,26%	-9,70%
TFR / СУФ1,25 – 2,10	0,22%	-0,08%	-1,99%	-3,85%	-4,84%	-5,70%	-4,72%	-2,99%	-1,21%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-61: Пројекције дефицита постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR / СУФ1,25	16	-6	-170	-413	-702	-1.139	-1.521	-1.902	-2.201
TFR / СУФ 1,25 – 1,00	16	-6	-170	-413	-710	-1.177	-1.633	-2.150	-2.622
TFR / СУФ 1,25 – 2,10	16	-6	-170	-412	-677	-1.027	-1.193	-1.092	-658

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Резултати симулација **дефицита PAYG пензијског система ПИО** у Републици Српској током периода пројекције у оквиру претпостављених демографских сценарија указују на сљедеће очекиване трендове:

- Сваки од разматраних сценарија ће довести до стварања дефицита, који се јавља већ у 2010. години, да би 2020. године достигао 170 милиона КМ за сваки од сценарија СУФ, односно 1,99% у односу на БДП,
- Највећи дефицит би настао:
  - у 2070. години у случају **основног** сценарија (константна СУФ) и износио би 7,23% у односу на БДП, или 1.902 милиона КМ. Иако би у 2080. години дефитит номинално порастао на 2.201 милион КМ, његово релативно учешће у односу на БДП би се смањило на 6,67% ;
  - у 2080. години (последњој години пројекције) у случају **песимистичног** сценарија (пад СУФ на 1,00) и износио би 9,70% у односу на БДП, или 2.622 милиона КМ;

у 2050. години у случају **оптимистичног** сценарија (раст СУФ на 2,10) и износио би 5,70% у односу на БДП, или 1.027 милиона КМ. Током наредног периода пројекције очекује се релативно смањење учешће дефицита у односу на БДП на „свега“ 1,21% у 2080. години, док би апсолутни износ дефицита наставио да расте током наредних 10 година (до 2050. године) а затим се очекује и његово смањење.

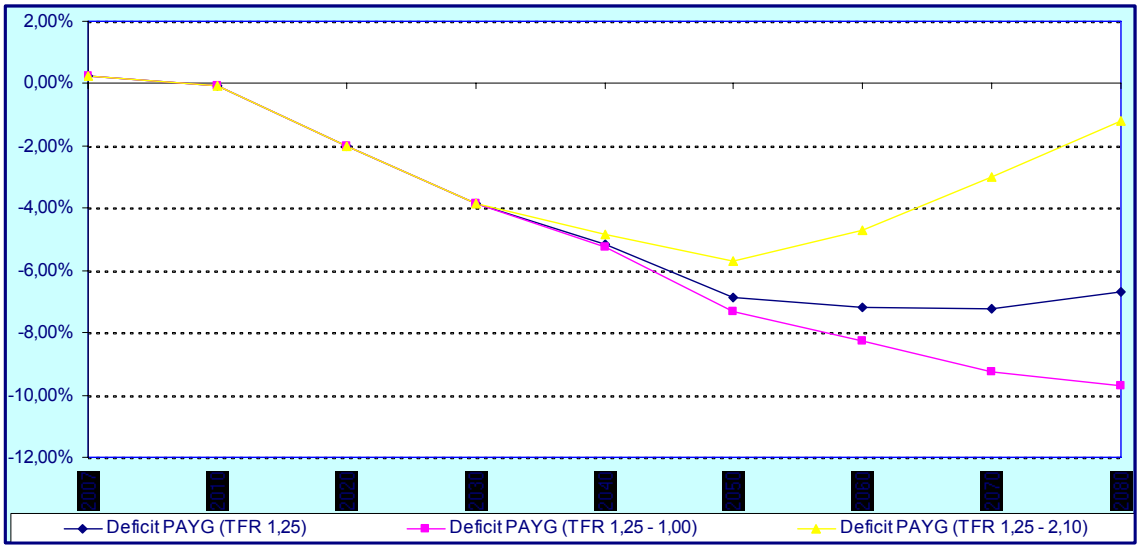

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

Графикон 5-4: Пројекције дефицита постојећег PAYG система у зависности од СУФ као % БДП-а

Графички приказ, логично, јасније указује на пројектовано кретање дефицита PAYG система ПИО у Републици Српској мјерено његовим учешћем у очекиваном БДП: (1) **песимистични сценарио** би за резултат имао континуирано повећање дефицита до максималних 9,70% на крају периода пројекције; (2) **основни сценарио** би за резултат имао повећање дефицита до максималних 7,23% у 2070. години, а затим смањење на 6,67% у 2080. години; (3) **оптимистични сценарио** би за резултат имао повећање дефицита до максималних 5,70% у 2050. години, а затим континуирано смањење све до 1,21% на крају периода пројекције.

5.9.5 Укупна издвајања из буџета потребна за уравнотежење постојећег пензијског система РС

Поред претходно елабориираних показатеља или индикатора, за оцјену одрживости постојећег пензијског система Републике Српске, у дугом року могу бити веома корисни и показатељи чије су симулације презентоване у наставку. Хипотетички посматрано, један од начина да се пензије током периода пројекције, засноване на пројекцијама прихода и расхода и сету свих осталих претпоставки и пројекција, исплаћују у складу са стеченим правима, је да се Фонду ПИО обезбиједе додатна буџетска средства, а то значи **да се не би примијенио члан 162**. **Закона.**

Табела 5-62: Пројекције потребних укупних буџетских трансфера постојећег PAYG система у зависности од СУФ / TFR као % БДП-а

Укупни буџетски трансфери потребни за уравнотежење PAYG система (% БДП)	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR/ СУФ 1,25	1,67%	1,98%	3,88%	5,76%	7,04%	8,76%	9,07%	9,12%	8,56%
TFR/СУФ 1,25 – 1,00	1,67%	1,98%	3,88%	5,76%	7,14%	9,20%	10,14%	11,16%	11,60%
TFR / СУф1,25 – 2,10	1,67%	1,98%	3,88%	5,74%	6,73%	7,60%	6,61%	4,89%	3,10%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-63: Пројекције потребних укупних буџетских трансфера постојећег PAYG система у зависности од СУФ/TFR у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR/ СУФ 1,25	123	151	331	615	960	1.453	1.922	2.400	2.826
TFR / СУФ 1,25 – 1,00	123	151	331	616	966	1.482	2.008	2.589	3.134
TFR / СУФ 1,25 – 2,10	123	151	332	615	941	1.368	1.672	1.782	1.687

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Укупни буџетски трансфери потребни за уравнотежење постојећег PAYG система у Републици Српској током периода пројекције би се морали повећати са полазних 1,67% БДП[151] и износили би:

- према **основном** сценарију (константна СУФ) максималних 9,12% БДП у 2070. години,
- према **песимистичном** сценарију (пад СУФ на 1,00) максималних 11,60% БДП у последњој години пројекције,
- према **оптимистичном** сценарију (раст СУФ на 2,10) максималних 7,60 % БДП у 2050. години.

[151] Текући буџетски трансфер износи 1,89% БДП-а, али због суфицита исказаног у Фонду ПИО у 2007. години, у износу од 41,7 милиона КМ или 0,57% ГДП-а, модел приликом рачунања умањује почетни износ трансфера за износ суфицита.

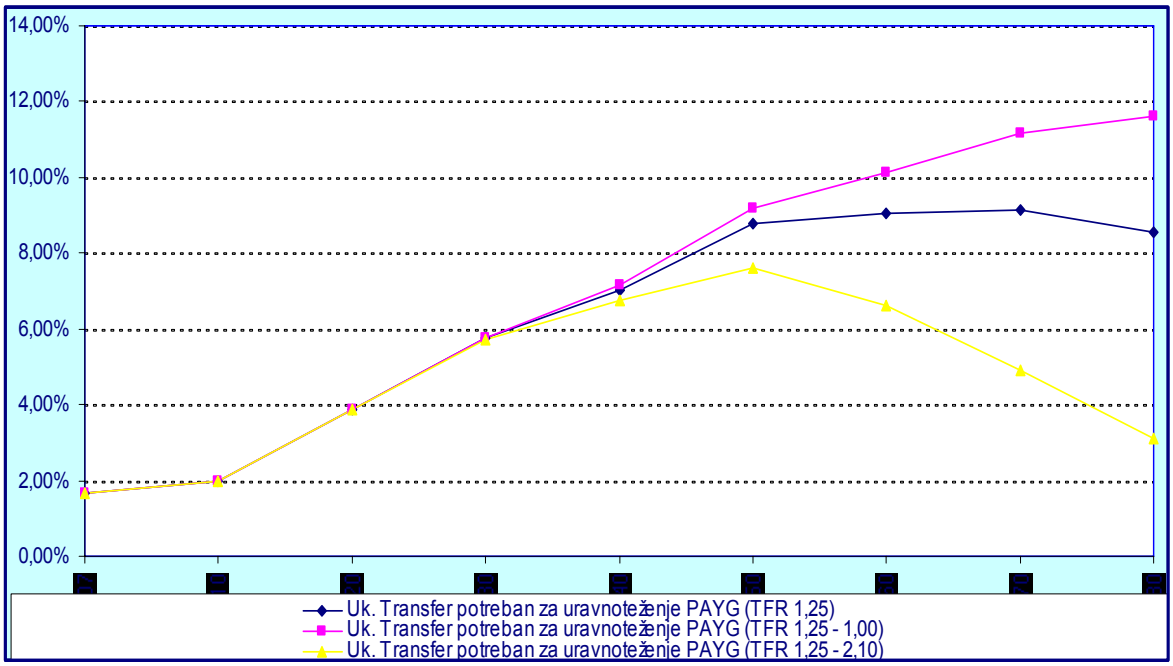

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-5: Пројекције потребних укупних буџетских трансфера постојећег PAYG система у зависности од СУФ као % БДП-а

Графички приказ јасније указује на пројектовано кретање учешћа потребних укупних буџетских трансфера за уравнотежење пензијског система међугенерацијске солидарности РС: (1) **песимистични сценарио** би за резултат имао континуирани раст ових трансфера до максималних 11,60% на крају периода пројекције; (2) **основни сценарио** би за резултат имао повећање ушешћа буџетских трансфера до максималних 9,12% у 2070. години а затим смањење на 8,56% у 2080. години; (3) **оптимистични сценарио** би за резултат имао повећање учешћа буџетских трансфера до максималних 7,60% у 2050. години, а затим континуирано смањење све до 3,10% на крају периода пројекције.

5.9.6 Стопа доприноса потребна за уравнотежење PAYG система

Сљедећи, више хипотетички, него реално могући, начин уравнотежења постојећег пензијског система РС је и прилагођавање, односно, у условима претходно елаборираног очекиваног дефицита током периода пројекције, повећање стопе доприноса за пензијско и инвалидско осигурање. Подаци и резултати симулације овог начина уравнотежења, презентовани у претходно наведеној табели и графикону, указују колика стопа доприноса би била потребна, те пружају реалну основу за оцјену колико би она додатно оптеретила послодавце са становишта бруто плата, те да ли би у датим околностима била прихватљива или не. При томе не треба заборавити да виши трошкови зарада значе мању конкурентност привредног амбијента и могу имати негативне импликације на привлачење инвестиција и укупни раст и развој.

Табела 5-64: Пројекције потребне стопе доприноса на нето плату у зависности од СУФ/TFR

Стопа доприноса на нето плату	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR/СУФ 1,25	30,72%	31,30%	37,83%	44,26%	48,65%	54,55%	55,61%	55,79%	53,88%
TFR/СУФ 1,25 – 1,00	30,72%	31,30%	37,82%	44,28%	49,01%	56,06%	59,27%	62,77%	64,28%
TFR/ СУФ 1,25 – 2,10	30,72%	31,30%	37,84%	44,19%	47,61%	50,56%	47,19%	41,27%	35,16%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Резултати симулације потребне висине стопе доприноса за уравнотежење постојећег пензијског система РС током разматраног периода указују да би са полазних 30,72% у 2007, односно 31,30% у 2010. години стопа доприноса према: (1) **песимистичном сценарију** (пад СУФ на 1,00) морала континуирано расти све до максималних 64,28% на крају периода пројекције; (2) **основном сценарију** морала континуирано расти до максималних 55,79% у 2070. години, да би се у незнатно смањила на 53,88% у 2080. години; (3) **оптимистичном сценарију,** као и у случају претходних индикатора, морала расти до максималних 50,56% у 2050. години, а затим би се континуирано смањивала до 35,16% на крају периода пројекције.

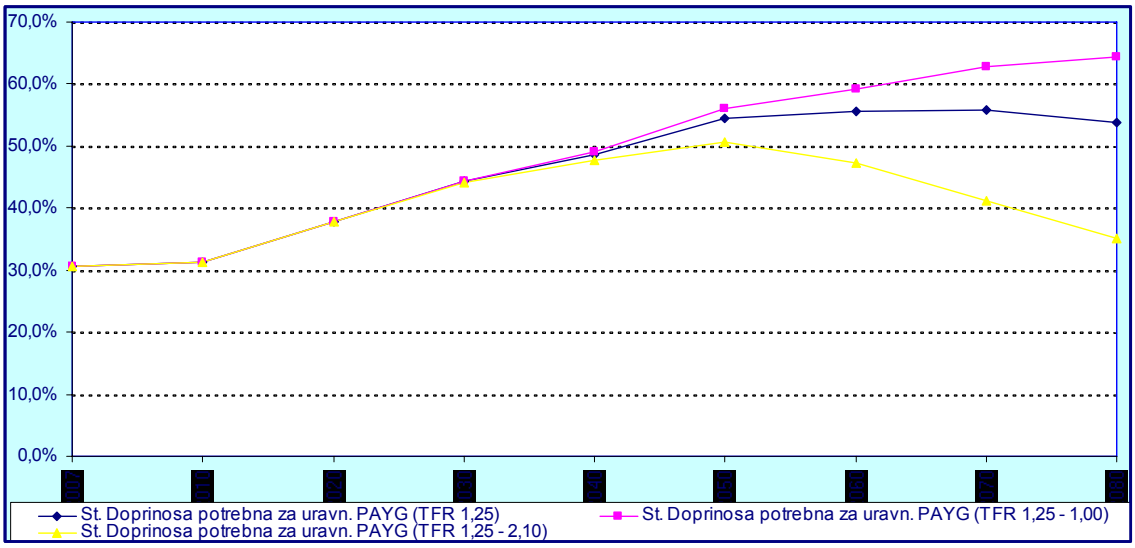

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-6: Пројекције потребне стопе доприноса на нето плату у зависности од СУФ

Пројектовани потребни нивои стопе доприноса су, очигледно, превисоки и не могу бити прихваћени као „реформска" опција финансирања дугорочне уравнотежености постојећег пензијског система међугенерацијске солидарности РС.

5.9.7 Однос просјечне пензије и просјечне нето плате (просјечна стопа замјене)

У наредној табели су презентовани резултати симулације очекиваног односа просјечне пензије и просјечне нето плате, као једног од најчешће коришћених индикатора за оцјену пензијских система, према постојећем Закону, односно уз примјену члана 162. У табели су систематизоване вриједности овог индикатора током периода пројекције за поједине врсте пензија (минималну, старосну, инвалидску, породичну и укупну) и то за разматране демографске сценарије (различите вриједности СУФ), а на графикону је приказано кретање односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате за разматране демографске сценарије. При томе је симулација изведена уз претпоставку да је „укључен" члан, односно механизам уравнотежења из члана 162.

Табела 5-65: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне нето плате према постојећем Закону у зависности од СУФ/TFR

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR/ СУФ 1,25									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	46,9%	47,6%	39,8%	33,3%	29,9%	26,1%	25,9%	26,3%	28,1%
Инвалидска пензија	36,6%	36,8%	31,9%	28,4%	26,6%	24,6%	24,6%	24,8%	25,7%
Породична пензија	31,6%	30,8%	27,1%	25,2%	24,4%	23,7%	23,6%	23,7%	24,1%
Укупно (PAYG)	39,6%	39,6%	34,1%	29,9%	27,8%	25,2%	25,2%	25,5%	27,0%
TFR 1,25 – 1,00									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	46,9%	47,6%	39,8%	33,3%	29,6%	25,1%	23,8%	23,1%	23,1%
Инвалидска пензија	36,6%	36,8%	31,9%	28,4%	26,5%	24,1%	23,4%	23,1%	23,1%
Породична пензија	31,6%	30,8%	27,1%	25,2%	24,4%	23,5%	23,2%	23,1%	23,1%
Укупно (PAYG)	39,6%	39,6%	34,1%	29,9%	27,6%	24,5%	23,6%	23,1%	23,1%
ТФР 1,25 – 2,10									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	46,9%	47,6%	39,8%	33,3%	30,8%	28,9%	32,2%	38,6%	47,4%
Инвалидска пензија	36,6%	36,8%	31,9%	28,4%	27,1%	26,1%	27,9%	31,3%	36,0%
Породична пензија	31,6%	30,8%	27,1%	25,2%	24,6%	24,2%	24,9%	26,2%	28,0%
Укупно (PAYG)	39,6%	39,6%	34,1%	29,9%	28,4%	27,2%	29,8%	34,8%	42,0%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

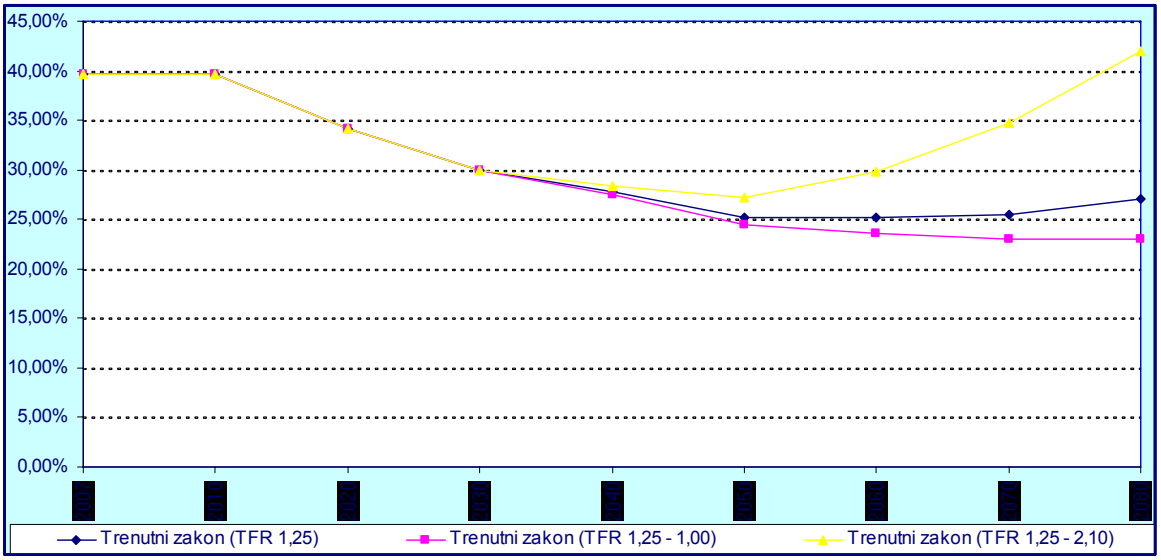

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-7: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне нето плате према постојећем Закону у зависности од СУФ

Резултати симулација указују да однос просјечне укупне пензије према просјечној нето плати са полазних 39,6% у 2007. и у 2010. години:

- према **песимистичном сценарију** континуирано опада до свега 23,1% у 2070. и 2080. години као последњој години пројекције,
- према **основном сценарију** опада до минималних 25,2% у 2050. и 2060. години, а затим се повећава до 27,0% у 2080. години;
- према **оптимистичном сценарију** опада до минималних 27,2% у 2050. години, а затим континуирано расте све до 42,0% на крају периода пројекције.

У циљу разматрања и оцјене могућих сценарија функционисања постојећег пензијског система међугенерацијске солидарности РС током разматраног периода пројекције, у оквиру овог подпоглавља посматран је и очекивани однос просјечне укупне пензије и просјечне нето плате у условима када је члан 162. Закона „искључен", али уз претпоставку да се укупна недостајућа средства за уравнотежење пензијског система, односно за исплату пензија у складу са стварно стеченим правима (75% просјечне нето плате за пуни радни стаж), обезбјеђују из буџета.

Табела 5-66: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне нето плате ако је члан 162. искључен, у зависности од СУФ/TFR

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR /СУФ1,25									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	47,3%	48,6%	52,2%	53,8%	54,4%	54,6%	54,7%	54,9%	55,1%
Инвалидска пензија	36,5%	36,8%	37,9%	38,6%	39,2%	39,6%	39,8%	40,0%	40,1%
Породична пензија	31,3%	30,7%	29,7%	29,4%	29,3%	29,4%	29,4%	29,5%	29,6%
Укупно (PAYG)	39,6%	40,0%	42,2%	43,6%	44,6%	45,7%	46,5%	47,3%	48,3%

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
TFR 1,25 – 1,00									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	47,3%	48,6%	52,2%	53,8%	54,4%	54,6%	54,7%	54,9%	55,1%
Инвалидска пензија	36,5%	36,8%	37,9%	38,6%	39,2%	39,6%	39,8%	40,0%	40,1%
Породична пензија	31,3%	30,7%	29,7%	29,4%	29,3%	29,4%	29,4%	29,5%	29,6%
Укупно (PAYG)	39,6%	40,0%	42,2%	43,6%	44,7%	45,7%	46,5%	47,4%	48,3%
TFR/СУФ 1,25 – 2,10									
Минимална пензија	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%	23,1%
Старосна пензија	47,3%	48,6%	52,2%	53,8%	54,4%	54,6%	54,7%	54,9%	55,1%
Инвалидска пензија	36,5%	36,8%	37,9%	38,6%	39,2%	39,6%	39,8%	40,0%	40,1%
Породична пензија	31,3%	30,7%	29,7%	29,4%	29,3%	29,3%	29,4%	29,5%	29,5%
Укупно (PAYG)	39,6%	40,0%	42,2%	43,5%	44,6%	45,6%	46,4%	47,1%	48,0%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-8 Пројекције односа просјечне пензије и просјечне нето плате ако је члан 162. искључен, у зависности од СУФ

Као што се могло и очекивати овакав „сценарио" би, према сваком од разматраних демографских сценарија, обезбиједио континуирани лагани раст односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате до ниова од око 48% у последњој 2080. години пројекције. Међутим, „цијена" обезбјеђења оваквог нивоа овог индикатора у РС су висока укупна издвајања из буџета (и релативно у односу на БДП и у апсолутном изразу), као што је већ наглашено у поглављу 5.9.5.

5.9.8 Резиме пројекција постојећег пензијског система

Претходно елабориране пројекције постојећег пензијског система међугенерацијске солидарности РС упућују на сљедеће основе закључке:

- због неповољних демографских кретања према основном сценарију (константна СУФ), **укупни очекивани расходи Фонда ПИО премашују очекиване приходе** (очекивани приходи задржавају током периода пројекције учешће у БДП од 9,04%, а расходи расту на 15,14% у последњој 2080. години пројекције);
- наведени дебаланс укупних расхода и укупних прихода би, уколико се не би примјењивао механизам уравнотежења расхода и прихода Фонда ПИО прописан чланом 162., довео до **очекиваног дефицита** који би максимално износио: (1) 7,23% у односу на БДП и то у 2070. години у случају основног демографског сценарија, (2) 9,70% у односу на БДП и то у 2080. као последњој години пројекције у случају песимистичног демографског сценарија (пад СУФ на 1,00) и (3) 5,70% о односу на БДП у 2050. години у случају оптимистичног демографског сценарија (раст СУФ на 2,10);
- уколико би се очекивани пројектовани дефицит постојећег пензијског система „покривао“ из буџета, укупни буџетски трансфери би се са полазних 1,67% БДП према: (1) **песимистичном демографском сценарију** континуирано повећавали до максималних 11,60% на крају периода пројекције; (2) **основном демографском сценарију** повећали до максималних 9,12% БДП у 2070. години, а затим би се смањили на 8,56% у 2080. години; (3) **оптимистичном демографском сценарију** повећали до максималних 7,60% у 2050. години, а затим би се континуирано смањивали све до 3,10% на крају периода пројекције,
- уколико би се очекивани пројектовани дефицит постојећег пензијског система „покривао“ повећањем стопе доприноса за ПИО, она би са полазних 30,72% у односу на нето плату у 2007. односно 31,30% у 2010. години морала према: (1) **песимистичном демографском сценарију** континуирано расти све до максималних 64,28% на крају периода пројекције; (2) **основном демографском сценарију** расти до максималних 55,79% у 2070. години, а затим би се незнатно смањила на 53,88% у 2080. години; (3) **оптимистичном демографском сценарију** повећати до максималних 50,56у 2050. години, а затим би се континуирано смањивала све до 35,16% крају периода пројекције;
- однос просјечне укупне пензије према просјечној нето плати, у условима непримјењивања члана 162. и хипотетичког „финансирања“ укупног дефицита средствима из буџета Републике Српске, би са полазних 39,6% у 2007. и у 2010. години, континуирано растао до нивоа од око 48% у последњој 2080. години пројекције у сваком од разматраних демографских сценарија;
- примјена механизма уравнотежења постојећег пензијског система РС према члану 162. Закона би, током периода пројекције, претходно наведене проблеме стварања дефицита „трансформисала“ у финансијску уравнотеженост, али уз „цијену“ нижег коефицијента исплате пензија. Вриједност овог коефицијента (а то значи

висина исплаћених пензија прилагођена расположивим средствима за исплату, а не на основу стечених права у складу са важећим законским прописима) би са почетних 87,1% у 2007. години, краткорочно порасла на 87,4% у 2010. години, а затим опадала на 55,3% у 2020. и око 33% у 2030. години **према свим разматраним демографским сценаријима.** Разлике у кретању овог коефицијента према разматраним сценаријима постају очигледне током преосталог периода пројекције:

- према **основном сценарију** коефицијенат за уравнотежење постојећег пензијског система РС опада све до 2060. године када би износио најнижих 9,0%, а након тога би незнатно растао на 10,1% у 2070. и на 15,6% у 2080. години,
- према **песимистичном сценарију** коефицијенат за уравнотежење опада до нулте вриједности од 2070. године, што значи да у просјеку сви пензионери примају пензију која је мања од минималне пензије.
- према **оптимистичном сценарију** коефицијенат за уравнотежење опада до 2050. године када би износио најнижих 18,5%, а након тога би почео да расте све до 75,9% у 2080. години.

- анализа и елаборација додатно презентована у поглављу 5.9.5 указује да би цијена напуштања примјене механизма уравнотежења расхода и прихода Фонда ПИО РС прописаног чланом 162. Закона била врло висока, те да би то била веома неизвјесна и скупа реформска опција.
- у варијанти оптимистичког сценарија фертилитета, који је остварив само уз изузетан успјех пронаталитетне политике, и уз остварење свих макроекономских пројекција и постигнуте конвергенције према сусједним земљама, у смислу побољшања учешћа осигураника према радној снази, стопа замјене опада од 2020. до 2070. године, а онда се постепено повећава у дугом року. Пад се појављује зато што се позитиван утицај пројектованог економског опоравка надвладава негативним демографским трендовима. Нето резултат је да се, ипак, постепено погоршава однос осигураника и пензионера који у крајњем утиче на кретање стопе замјене.

5.10 Основни правци реформе пензијског система Републике Српске

Процес значајнијих реформи пензијског система у Републици Српској је започео 2000. године, кроз одговарајуће параметарске реформе, које су од стране представника Свјетске банке оцијењене као једне од најрадикалнијих у окружењу. Функционисање пензијског система у Републици Српској је током последњих неколико година било предмет посебне пажње надлежних органа, пензионерске популације, као и домаће стручне и научне јавности. Поред тога, на ову проблематику је било фокусирано неколико подпројеката у

оквиру тзв. SITAP пројекта.[152] Међутим, овај пројекат, односно његови сегменти који су се односили на систем пензијског и инвалидског осигурања, нису понудили коначна рјешења и опције реформе, нити су друштвене околности биле такве да се у вријеме његовог окончања донесу одговарајуће одлуке у овој, социјално веома осјетљивој, области.

Стога је Влада Републике Српске 2007. године формирала интерресорну Радну групу за израду Стратегије реформе пензијског ситема у РС. Радна група је темељито и одговорно приступила реализацији постављеног задатка, а као резултат досадашњег њеног рада су већ усвојени:

- **Закон о Пензијском резервном фонду Републике Српске и**
- **Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима.**

Ради се о врло значајним сегментима пензијске реформе, којима се по први пут у историји пензијског система РС, пензијски систем трансформише из једностубног у вишестубни, у складу са савременим тенденцијама организовања пензијских система у земљама тржишне привреде. Такође, успостављањем Пензијског резервног фонда РС ствара се капитализирана резерва система обавезног текућег пензијског осигурања, за случај негативних демографских тенденција. Илустрације ради, наводи се, да се реформа у Словенији зауставила углавном на овом нивоу, а да Србија још увијек нема демографски резервни фонд, чије би успостављање, по мишљењу експерата, представљало значајан успјех.

У наставку Стратегије презентују се резултати извршених пројекција пензијског система РС, под претпоставкама:

- извршених додатних параметарских реформи пензијског система међугенерацијске солидарности,
- увођења II стуба обавезног капитализираног приватног пензијског осигурања.

Тиме је понуђен оквир за укупну реформу пензијског система РС.

5.11 Реформа постојећег PAYG система

5.11.1 Опције даље реформе постојећег PAYG система

Иако су, као што је већ наведено, параметарске реформе пензијског система у Републици Српској (као и у ФБиХ) реализоване у претходном периоду биле свеобухватне, те као такве од стране међународних експерата оцијењене као „најрадикалније“ у окружењу, оне нису могле разријешити све проблеме са којима се сусреће систем пензијског осигурања РС. Оваква оцјена је реална и у складу је са актуелним теоријским и практичним

[152] SITAP пројекат је реализован у периоду од 2003. до 2007. године и био је усмјерен на систем здравственог и пензијског осигурања у БиХ. Финансиран је кроз IDA кредит и уз финансијску подршку Свјетске банке.

приступом, који полази од става да су реформе пензијског система стални процес трагања за новим могућностима његовог побољшања и истовремено инструмент за његово прилагођавање актуелним и очекиваним демографским трендовима и економским условима у којима пензијски систем функционише, или се очекује да ће функционисати у будућности.

У овом поглављу резимирају се основни проблеми са којима се сусреће и који ће и даље пратити постојећи систем пензијског осигурања РС се огледају у сљедећем:

1. **учешће броја осигураника,** тј. уплатилаца доприноса у радно способном становништву веома је ниско (лоше стање у привреди, која још увијек није достигла предратни ниво развијености и запослености),
2. **ниска стопа покривености** пензијским системом унутар радно способног становништва, а такође и ниска стопа покривености старијег становништва,
3. **механизам за балансирање расхода и прихода (члан 162. Закона)** је предупријединио стварање великих дефицита. Међутим, као што је претходна симулација дугорочних ефеката постојећег система међугенерацијске солидарности, показала, умјесто стварања дефицита, проблем оваквог система се трансформише у проблем ниског коефицијента за исплату пензија (који у „базном" сценарију[153] око 2060. године пада на свега 9,7%), или ниске стопе замјене – односа просјечне пензије према просјечној плати (који у „базном" сценарију и уз процијењено повећање животног вијека у истом периоду пада на 25,3%). Овакав модел уравнотежења пензијског система пребацује све економске и демографске ризике са државе на појединца. То значи да појединац не може да има јасну представу какву ће стопу замјене добити када оде у пензију, јер ће стопе замјене флуктуирати у зависности од економских и демографских промјена. Надаље, ако се однос броја запослених и пензионера додатно погорша у будућности, онда ће дистрибуција пензија доћи под још већи притисак (јер ће коефицијент за прилагођавање додатно смањити пензије према минималним пензијама),
4. **ниска очекивана стопа повратa** – што само потврђује познату чињеницу да PAYG системи не функционишу добро када је стопа раста становништва негативна. Познато је да је одржива стопа повратa у PAYG систему једнака расту плата плус раст броја становника. Ако је раст броја становника негативан, одржива стопа повратa је мања од раста плата. Тренутно је стопа укупног фертилитета (СУФ) у РС око 1,25. Ако би СУФ остала на овом нивоу у будућности, стопа раста броја становника би на крају била изједначена са негативних 1,8% годишње, тако да би одржање интерне стопе повратa (енг. Internal Rate of Return - IRR) у PAYG систему било једнако расту плата минус 1,8%. То је јако ниско, што практично значи да би били потребни већи доприноси да би се финансирао низак ниво

[153] Под базним сценаријом се подразумијева СУФ од 1,25 током цијелог периода пројекција, уз остале непромјењене претпоставке.

пензијских права. Чак иако СУФ драстично порасте (нпр. до 2,1), PAYG систем не би био претјерано привлачан механизам обезбјеђивања пензијских прихода,

5. **међугенерацијска неправичност** – постојећи систем ПИО није у потпуности и адекватно валоризовао претходне плате приликом израчунавања пензија, а такође ни досљедно индексирао пензије. Док члан 162. Закона осигурава да пензијски систем буде избалансиран без обзира на то како се пензије израчунавају или индексирају, досљедна примјена формуле за израчунавање права и досљедна индексација су нужни ради осигуравања да свака група пензионера има правичан третман. С обзиром да старији људи добијају мање него што им припада унутар укупних пензијских ресурса, њихова стопа сиромаштва може бити већа него код млађих пензионера,
6. **ниске стопе замјене** - просјечна пензија у РС је око 39% просјечне нето плате. Без анкете по домаћинствима и анализе сиромаштва, тешко је извести закључке о адекватности таквих пензија, али у односу на многе друге европске земље, стопа замјене од 39% је релативно ниска. Ипак не треба заборавити да се ради о показатељу просјечне стопе замјене, а не стопе замјене која узима у обзир пензионере са пуним радним стажом.

Трагајући за одговорима на питања да ли и у ком правцу мијењати поједина актуелна рјешења у пентзијском систему РС, прибављене су релевантне информације о упоредивим PAYG системима, прије свега, у Србији и Хрватској, које су дио јединственог наслијеђа бивше СФРЈ у овом домену, али и у другим земљама у транзицији. Веома темељито су анализирана сва постојећа рјешења у области пензијског система компарирана су са упоредивом праксом у поменутим земљама и формулисани су **одговарајући приједлози за даљу доградњу**.

Не умањујући значај свих претходно поменутих приједлога за даљу доградњу и побољшање функционисања постојећег пензијског система РС, резултати симулација указују да су од кључног значаја за стабилизацију система (мјерено уобичајеним индикаторима на основу којих смо оцјењивали и функционисање постојећег система заснованог на актуелном Закону) сљедеће три реформске опције:

1. **повећање ефективне старосне границе за одлазак у пензију**, са садашњих 61 годину за мушкарце и 59 година за жене, на 63 године и то постепено у периоду од 2009. до 2017. године,
2. замјена постојећег начина или формуле за израчунавање права на пензију са (њемачким) **системом бодова** уз прихватање економске реалности стопе замјене од 70% (1,75% x 40 година) за пуни радни стаж од 40. година,
3. промјена начина **индексације пензија према „швајцарској“ формули**.

Поред побројаних елемената који се укључују у квантификације, тј. симулације ефеката реформе, на систем ће, дефинитивно, позитивно утицати:

- предузимање мјера за побољшање функционисања постојећег система у домену инвалидског осигурања, проширења круга обавезно осигураних лица и
- унапређење система **наплате доприноса** (примјена ELMO пројекта - види поглавље 3.2.5.).

(1)-Разлози за повећање ефективне старосне границе за одлазак у пензију

Пракса потврђује да постојећа законска рјешења омогућавају појединцима да кроз различите „канале“ одлазе у пензију прије него што остваре пуни радни стаж или године живота. Стога је просјечна старост одласка у пензију и за мушкарце и за жене нижа од оне прописане Законом. Иако у условима дејства члана 162. не постоје фискални разлози за повећање старосне границе за одлазак у пензију (јер се пензијски систем „аутоматски“ уравнотежује), ипак постоје **два разлога** за ову промјену у постојећем PAYG систему. **Први је**, да се елиминише „неправичност“ коришћења ресурса пензијског система. Наиме, уколико је могућ ранији одлазак у пензију, дио ресурса се усмјерава ка млађим особама (које би могле још да раде и одложе коришћење пензије) и тиме умањују средства за потребе особа/пензионера који су заиста старији, који не могу више да раде и који су стога социјално угроженији. Кроз успоравање раста броја (млађих) пензионера, помјерањем ефективне старосне границе за одлазак у пензију на 63 године, ресурси пензијског система се усмјеравају на старије особе од 65 година које су више подложне сиромаштву у односу на особе у доби између 55 и 64 године старости. **Други разлог** је што се тиме неутралише ефекат продужења животног вијека усљед очекиваног смањења стопа морталитета, као демографског тренда. У таквим околностима се продужава и период примања или исплате пензије, што доводи до притиска на или смањења стопа замјене. Стога је наведена мјера повећања просјечне старосне доби за одлазак у пензију повремено уобичајена, иако непопуларна, у већини PAYG система са циљем да се неутралише ефекат смањења стопа морталитета или продужења животног вијека на стопу замјене.

Резултати симулације продужења просјечне доби за одлазак у пензију, презентовани у оквиру укупних симулација у сљедећем поглављу, више него очигледно илуструју ефекат ове реформе PAYG система у Републици Српској.

Опоненти или критичари овакве мјере обично указују да се тиме онемогућава запошљавање младих људи јер старији заузимају радна мјеста, а поставља се и питање какав је њихов радни учинак. Оваква аргументација наравно има смисла у кратком року. Међутим, при томе треба имати у виду да је ова мјера предвиђена у року од наредних 30 година, те да она објективно нема значајнији утицај на запошљавање у кратком року, док значајно побољшава пензијски систем. Поред тога, приликом разматрања ове мјере треба имати у виду очекиване демографске трендове који ће у дугом року значити смањење контигента радно способног становништва и старење укупног становништва.

(2)-Разлози за нови начин израчунавања пензија

Постојећи начин или формула за израчунавање висине пензије садржана у актуелном Закону је наслијеђе бивше СФРЈ. Та формула (енгл. *Benefit formula*) полази од циљне

стопе замјене или односа просјечне пензије и просјечне плате од 75% за пуни радни стаж од 40 година, што је еквивалентно укупној обрачунској стопи (енгл. *Accrual rate*) од 1,88%. Међутим, усљед ниског нивоа постратне запослености, економија и пензијски систем Републике Српске није у могућности да финансира тако високу стопу замјене, те је услиједила примјена члана 162. Закона која смањује пензије на економски одржив ниво. У таквим околностима „обећана“ стопа замјене од 75% је неостварива. Стога се логично наментнуло питање одрживости обећане стопе замјене. Разматране су двије могуће опције:

a) тренутно свођење формуле за израчунавање пензија на ниво који је усклађен са текућом економском реалношћу, и
b) постепено кориговање обећане стопе замјене са садашњих 75% на 50% током наредних 40 година.

(a) Аргументација „за и против“ тренутне корекције формуле за израчунавање пензија

Иако нова формула за израчунавање висине пензија, прилагођена економским реалностима и могућностима економије и пензијског система Републике Српске, неће елиминисати потребу за задржавањем члана 162, она ће отклонити или значајно смањити јаз између пензија чија се висина утврђује на основу садашње формуле и пензија које се у пракси заиста исплаћују.

Сљедећи разлог за корекцију постојеће формуле је непотпуна валоризација остварених плата на годину пензионисања („скривено опорезивање“ пензија) у условима њене актуелне примјене о чему ће бити ријечи на крају овог поглавља. Непотпуна и неконзистентна валоризација остварених плата током времена је доводила у неравноправан положај поједине генерације запослених или пензионера, јер није реално утврђивала висину њиховог пензионог основа. Више је него очигледно да је ријеч приступу или политици која на дуги рок није социјално прихватљива, те да би га због тога требало што прије кориговати. Расположиви подаци о исплаћеним пензијама указују да је „права или реална“ формула она која одговара обрачунској стопи од око 1,25%, а не 1,88% што произилази из Закона. Другим ријечима, након дејства члана 162, пензионери у Републици Српској примају пензије које одговарају обрачунској стопи од 1,25% уз пуну валоризацију остварених плата током радног вијека. При томе „пуна“ валоризација значи да су појединачне зараде валоризоване тако да 100%-тно одражавају историјски раст просјечне нето плате, а не само дјелимично уз „кашњење“ од годину или двије, што се дешава у пракси.

Наведена корекција формуле је, технички посматрано, могућа и кроз одговарајуће увођење бод система, што се у Стратегији препоручује, уз вриједност једног бода једнаку 1,25% просјечне нето плате. Математички, бод систем са наведеном вриједношћу је идентичан или еквивалентан досадашњој формули са линеарном обрачунском стопом од 1,25% уз „пуну“ валоризацију остварених плата. Симулације корекције бенефит формуле

нису потребне, јер ова реформска опција нема утицај на ниво просјечне пензије, у условима примјене члана 162. Закона. Међутим, у случају укидања механизма из члана 162, непотпуна валоризација постаје важна, а резултати симулација таквог сценарија су презентовани на крају овог поглавља.

(б) Аргументација за и против постепеног кориговања обећане стопе замјене са садашњих 75% на 50% током наредних 40 година

Ефекат овакве реформе постојећег пензијског система би на крају довео до истог резултата – признавања реално могуће стопе замјене од 50%, али не одмах, него тек након 40 година. При томе се суштински ништа битно не би промијенило, изузев што би се само формално стопа замјене постепено смањивала. Стога је логично питање да ли таква реформа има смисла. Њен крајњи ефекат би било стално подсјећање јавности током наредне 4 деценије на чињеницу да PAYG систем није у могућности да обезбиједи „обећану“ стопу замјене. Уз то, одлагање да се неадекватност формуле или начина за утврђивање пензија разријеши тренутно, отвара могућност да се током бројних избора током наредних деценија, реформе PAYG система врате назад у смислу „лако датих обећања“ која реално нису остварива, а да при томе не угрозе опстанак и развој економије Републике Српске. Надаље, оваква реформа PAYG система може створити погрешан утисак да ће будуће генерације имати мање повољан третман у односу на садашње, мјерено интерном стопом приноса PAYG система за различите генерације, што симулације не потврђују.

Због наведене аргументације предлаже се да се, умјесто постепеног смањења стопе замјене током дужег периода у будућности, постојећи пензијски систем међугенерацијске солидарности реформише замјеном постојећег начина или формуле за израчунавање права на пензију са (њемачким) системом бодова, и то једнократним свођењем начина или формуле за израчунавање висине пензије, уз бар дјелимично прихватање економске реалности стопе замјене од 70% (1,75% x 40 година) за пуни радни стаж од 40. година.

(3)-Разлози за промјену индексације пензија у исплати

У складу са преовлађујућом праксом у већини земаља, а имајући у виду потребу да се очува реална вриједност пензија, предлаже се да се пензије инкдексирају према тзв. швајцарској формули (50% према расту плата и 50% према инфлацији). Ова проблематика детаљно је објашњена у поглављу под називом "Одређивање висине пензија, усклађивање пензија, обрачунска стопа и стопа замјене".

5.11.2 Симулација ефективног повећања старосне границе на 63 године + „швајцарска“ индексација + корекција формуле за израчунавање пензија

У наредним табелама дате су симулације реформе постојећег пензијског система, на основу базног сценарија (СУФ- TFR 1,25), под слиједећим претпоставкама:

1. **предузимање мјера за повећање ефективне старосне границе за одлазак у пензију, са садашњих 61 годину за мушкарце и 59 година за жене, на 63 године и то постепено у периоду од 2009. до 2017. године,**
2. **промјену начина индексације пензија према „швајцарској“ формули, и**
3. **замјену постојећег начина или формуле за израчунавање права на пензију са (њемачким) системом бодова уз бар дјелимично прихватање економске реалности стопе замјене од 70% (1,75% x 40 година) за пуни радни стаж од 40. година.**

Табела 5-67 Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег и реформисаног PAYG система

TFR /СУФ 1,25	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	87,1%	87,4%	55,3%	32,8%	21,6%	9,5%	9,0%	10,1%	15,6%
Реформисани PAYG систем	87,1%	89,7%	69,8%	50,2%	40,7%	22,9%	22,7%	24,1%	34,4%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

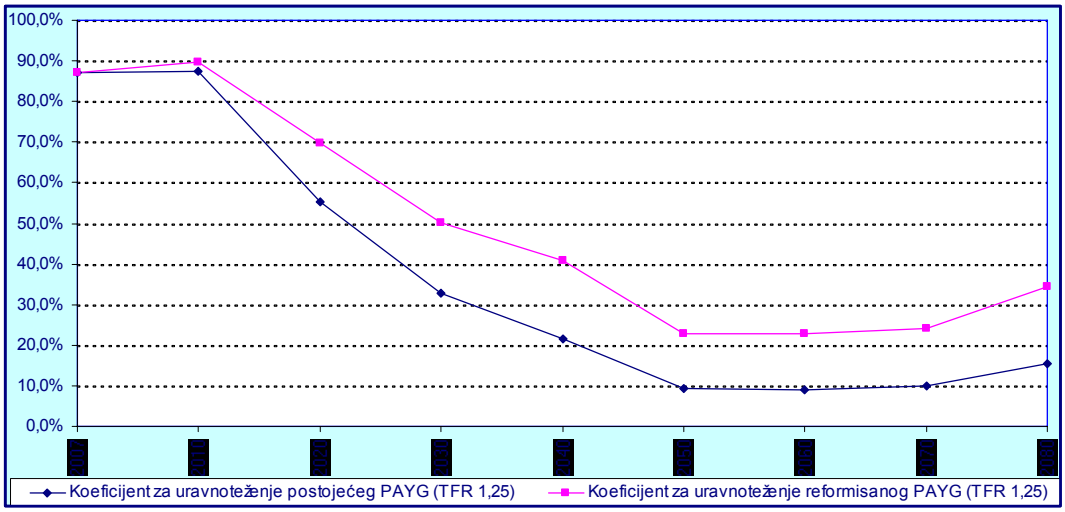

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

Графикон 5-9: Пројекције коефицијента за уравнотежење постојећег и реформисаног PAYG система

Види се да комбиновани ефекат разматаних реформи побољшава постојећи пензијски систем јер обезбеђује више вриједности коефицијена за уравнотежење PAYG пензијског система у Републици Српској, а то значи више исплаћене пензије него што би могле бити исплаћиване уколико се постојећи PAYG не би реформисао. Реформисани PAYG систем обезбјеђује повећање овог коефицијента у 2080. последњој години пројекције (према

основном демографском сценарију константне СУФ) на 34,4% (у односу на свега 15,6% колико би износила његова очекивана вриједност уколико би постојећи систем остао нереформисан).

Табела 5-68: Пројекције дефицита/суфицита постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

Као % БДП-а	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	0,22%	-0,08%	-1,99%	-3,86%	-5,15%	-6,87%	-7,17%	-7,23%	-6,67%
Реформисани PAYG систем	0,22%	0,02%	-1,08%	-2,06%	-2,50%	-3,53%	-3,55%	-3,51%	-2,95%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-69: Пројекције дефицита/суфицита постојећег и реформисаног PAYG система у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	16	-6	-170	-413	-702	-1.139	-1.521	-1.902	-2.201
Реформисани PAYG систем	16	1	-92	-221	-341	-586	-752	-922	-974

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Као што се могло и очекивати, разматране реформе постојећег пензијског система РС, побољшавају перформансе система мјерено и очекиваним дефицитом. То је логично јер коефицијент за уравнотежење PAYG система мјери његове перформансе ако се примјењује члан 162.Закона, а дефицит система уколико се овај члан не примјењује (уколико је искључен).

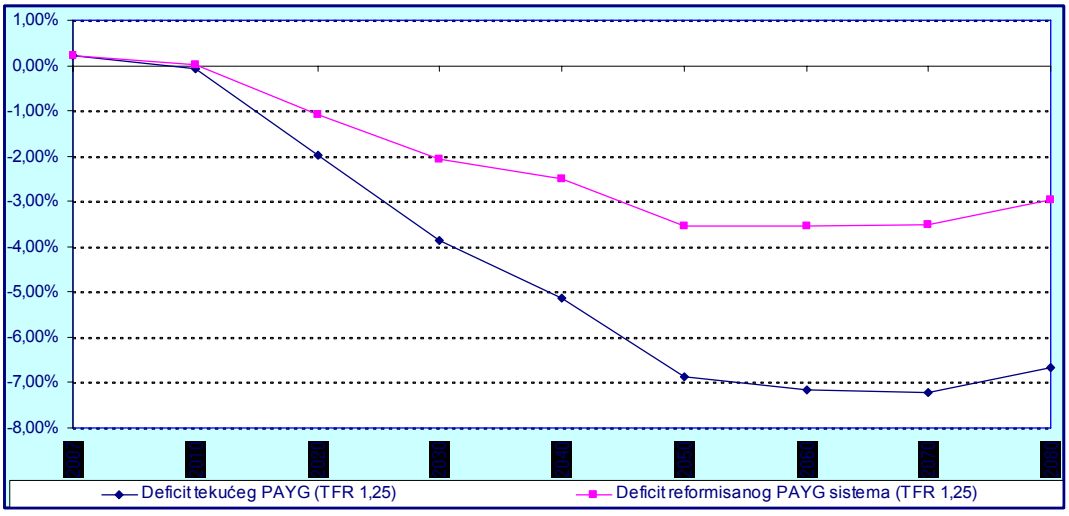

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-10: Пројекције дефицита/суфицита постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

Резултати симулација односно очекиване вриједности укупног дефицита реформисаног у односу на нереформисани PAYG систем у Републици Српској, су повољнији и потврђују оправданост разматраних реформи.

Табела 5-70: Пројекције потребних издвајања из буџета постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

Као % БДП-а	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	1,67%	1,98%	3,88%	5,76%	7,04%	8,76%	9,07%	9,12%	8,56%
Реформисани PAYG систем	1,67%	1,88%	2,97%	3,96%	4,39%	5,42%	5,44%	5,40%	4,84%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Табела 5-71: Пројекције потребних издвајања из буџета постојећег и реформисаног PAYG система у мил. КМ

У милионима, дефлационирано у КМ	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	123	151	331	615	960	1.453	1.922	2.400	2.826
Реформисани PAYG систем	123	143	254	423	599	900	1.154	1.420	1.598

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

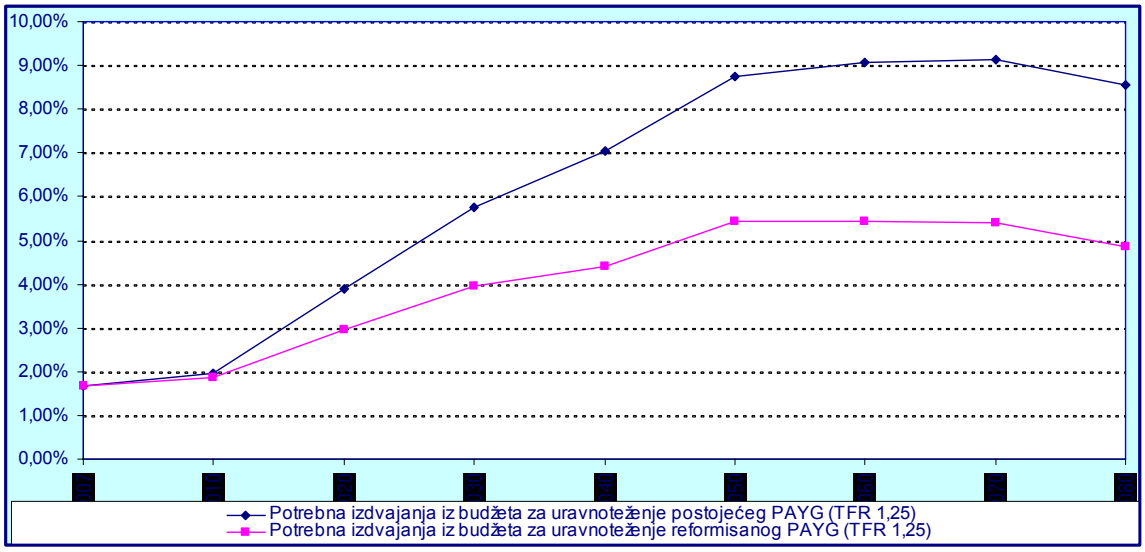

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-11 :Пројекције потребних издвајања из буџета постојећег и реформисаног PAYG система као % БДП-а

Разматране реформе постојећег пензијског система ПИО у Републици Српској имају позитиван ефекат и на смањење потребних издвајања из буџета Републике Српске ради уравнотежења расхода и прихода пензијског система. Као што показују подаци презентовани у претходној табели и графикону, очекује се да ће предузете реформе смањити износ потребних издвајања из буџета за покриће дефицита PAYG система са 8,56% у односу на БДП, на 4,84% (што укључује и константних 1,89% БДП-а трансфера из буџета, као дату претпоставку), односно са 2.826 милиона КМ, на 1.598 милиона КМ у 2080. као последњој години пројекције.

Симулација потребне стопе доприноса постојећег и реформисаног пензијског система потребне за финансијско уравнотежење дата је у наставку.

Табела 5-72: Пројекције потребне стопе доприноса постојећег и реформисаног PAYG система

Стопа доприноса на нето плату	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем	30,72%	31,30%	37,83%	44,26%	48,65%	54,55%	55,61%	55,79%	53,88%
Реформисани PAYG систем	30,72%	30,95%	34,70%	38,09%	39,57%	43,11%	43,18%	43,03%	41,13%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

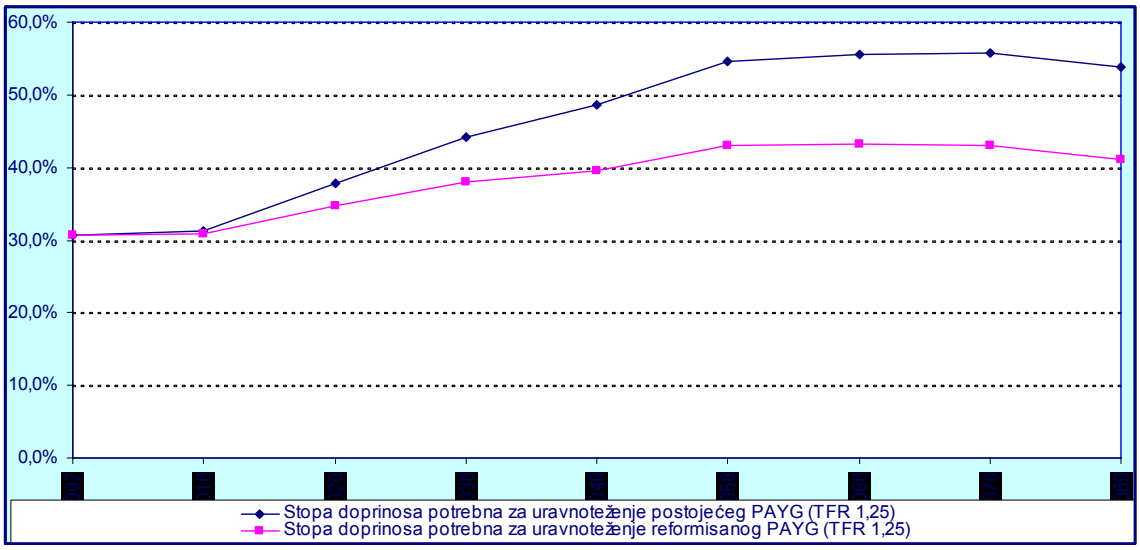

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-12: Пројекције потребне стопе доприноса постојећег и реформисаног PAYG система

Очекиване дугорочне перформансе реформисаног пензијског система РС се, према резултатима симулација презентованим у претходној табели и графикону, побољшавању мјерено и висином потребне стопе доприноса за уравнотежење расхода и прихода пензијског система. Наиме, симулације указују да би предузете реформе могле смањити потребну стопу доприноса са 53,88% у односу на нето плату, на 41,13% (према основном демографском сценарију – константна СУФ-TFR) у 2080. као последњој години пројекције.

Табела 5-73: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате постојећег и реформисаног PAYG система

Однос просјечне пензије и просјечне нето плате	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
PAYG систем (члан 162. укључен)	39,6%	39,6%	34,1%	29,9%	27,8%	25,2%	25,2%	25,5%	27,0%
Реформисани PAYG систем (члан 162. укључен)	39,6%	40,2%	35,6%	31,0%	29,0%	26,4%	26,3%	26,6%	28,2%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

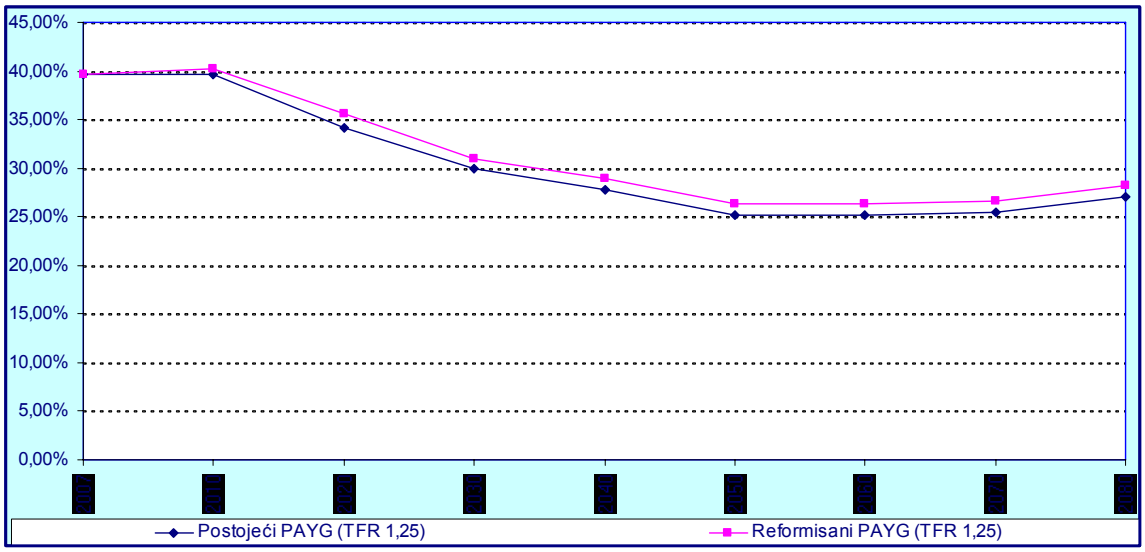

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-13: Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате постојећег и реформисаног PAYG система

Разматране реформе у условима када дјелује механизам уравнотежења расхода и прихода PAYG система, указују на очекивано побољшање односа просјечне укупне пензије према просјечној нето плати у односу на нереформисани PAYG систем (са 27,0% на 28,2%).

5.11.3 Резиме симулација ефеката реформисаног пензијског система међугенерацијске солидарности у РС

Имајући у виду све извршене симулације, квантитативно је доказано да су даље параметарске реформе пензијског система РС неопходне. Без њих, систем генерише економски неприхватљиве дефиците, или је неповољан за пензионерску популацију.

У оквиру поглавља Стратегије под називом: 'Препоруке и приједлози за доградњу пензијског система међугенерацијске солидарности', елаборирane су потребне измјене у постојећој правној регулативи, како би се провеле додатне параметарске реформе. **У овом дијелу Стратегије, извршене су квантификације оних сегмената предложених параметарских реформи који се могу непосредно финансијски мјерити,** а који се огледају у**:**

1. **предузимању мјера за повећање ефективне старосне границе за одлазак у пензију,** са садашњих 61 годину за мушкарце и 59 година за жене, на 63 године и то постепено у периоду од 2009. до 2017. године,
2. **замјена постојећег начина или формуле за израчунавање права на пензију са (њемачким) системом бодова** уз бар дјелимично прихватање економске реалности **стопе замјене од 70%** (1,75% x 40 година) за пуни радни стаж од 40. година,
3. **промјена начина индексације пензија према „швајцарској" формули.**

На крају, предлаже се задржавање механизма усклађивања прихода и расхода пензијског система (члан 162. актуелног Закона) ради спречавања стварања евентуалних дефицита и неповољног утицаја на економију Републике Српске у цјелини. Такође сматра се да у функцији одржавања конкурентности наше економије и спречавања негативних утицаја на тржиште рада, те омогућавања појединцима и њиховим послодавцима да издвајају средства на име пензијске штедње (као допуну пензијским приходима из PAYG система), **треба задржати постојећи ниво стопе доприноса.** Мудрост и вјештина економске политике, посматрано кроз призму пензијске политике, је да пронађе одговарајући баланс између потребе да се убрза привредни раст и бриге за пензионерску популацију. У том контексту поменути механизам, операционализован кроз члан 162, би требало да спријечи притиске за повећање стопе доприноса (или буџетских трансфера ради исплате текућих PAYG пензија), те представља својеврсну брану од нереалног увећања обавеза за пензије које би могло угрозити стабилност и развој економије Републике Српске.

5.12 Увођење обавезног капиталног II стуба пензијског осигурања

Претходна елаборација суштине функционисања, предности и недостатака и посебно досадашњих искустава појединих земаља у вези са увођењем II стуба, указују на кључна питања која треба размотрити приликом избора стратегије или модалитета увођења обавезног капиталног пензијског осигурања и доношења одлуке о његовом увођењу или неувођењу у било којој земљи у датим околностима.

Кључна питања која се уобичајено разматрају приликом увођења II стуба су:

- Да ли увођење II стуба може побољшатати функционисање пензијског система? Да ли је реално очекивати и које позитивне ефекте његовог увођења?
- Које инвестиционе могућности су расположиве за штедњу акумулирану на индивидуалним рачунима у приватним пензијским фондовима? Да ли је постојеће тржиште капитала и његов реално очекивани развој ограничење за II стуб?
- Колика ће бити очекивана стопа замјене и какви су остали кључни индикатори пензијског система у дугом року у односу на предвиђене реформе PAYG система?
- Која је цијена увођења II стуба, колики је очекивани транзициони трошак?

- Који је оптималан иницијални прилив средстава у други стуб у односу на БДП (0,25%; 0,5%; 1,0%; ...)? Тај прилив треба бити довољан за стварање критичне масе средстава неопходних за одржавање ниских административних трошкова, али не смије бити превелики да изазове фискални шок у PAYG систему.
- Како утврдити и прописати висину административних трошкова и накнада, тако да оне буду стимулативне за управљаче пензијских фондова, али и да не доведу у питање исплативост II стуба мјерену нето стопом приноса?
- Како се може остварити оптималан „улазак“ осигураника у II стуб: путем процеса обавезног прелажења (у којем неки запослени, испод одређене старосне границе морају да се укључе у други стуб, док је запосленима преко одређене старосне границе забрањено укључивање), или путем добровољног процеса прелажења? Ако је процес добровољан, како се могу дизајнирати подстицаји или контра-подстицаји да се осигура оптималан број осигураника (чланова) и прилив средстава?
- Како ће се финансирати транзиција у систем са два стуба? Како временски управљати транзиционим трошком?
- Осигураници у систему са два стуба треба да имају право да задрже минималну или основну пензију из PAYG система, јер ће запослени укључени у систем са два стуба плаћати нижу стопу PAYG доприноса. Који су "исправни" нивои минималне или основне пензије из првог стуба новог двостубног система?
- Да ли и какве гаранције за приносе из II стуба и ануитете су потребне и прихватљиве?
- Како би требало регулисати инвестициону политику, регулацију и супервизију приватних пензијских фондова?
- Како права на инвалиднине треба да функционишу у новом систему? Да ли средства по основу доприноса инвалида треба да се трансферишу у PAYG систем, и да онда PAYG систем обезбјеђује инвалиду пуно PAYG право?
- Тржиште ануитета ће бити неопходно када други стуб заживи, тако да осигураници имају могућност претварања својих средстава из II стуба у ануитет. Шта се може урадити да се охрабри раст тржишта ануитета?

Као што се види, питања су бројна и комплексна. **Према томе, одговори нису нити једноставни, нити једнозначни.** Полазне претпоставке сваке реформе се током њене примјене мијењају, у складу са специфичним условима конкретне земље и глобалним промјенама. Тренутна економска криза је најбољи примјер који то практично потврђује. Досадашња искуства земаља које су провеле ову врсту реформе, показују да се и уз најбоље моделе и симулације ефеката стварност разликује од очекивања. То се прије свега односи на опасност недослиједности у примјени параметарских реформи, које су битан предуслов успјешности цијелог концепта реформе пензијског система.

У наставку се дају резултати симулације ефеката увођења II стуба, који дају основне одговоре на постављена питања.

5.12.1 Разматране опције увођења обавезног капиталног II стуба пензијског осигурања

У наставку су разматране опције евентуалног увођења II стуба у пензијски систем РС и симулирани њихови очекивани ефекти. Примарни критеријум је било трагање за опцијом која:

- ће за резултат имати II стуб умјерене величине (примјерене околностима економије и пензијског система Републике Српске),
- неће представљати превелики додатни фискални терет, те која неће угрозити функционисање PAYG система и
- ће омогућити млађим људима да дијелом диверзификују и индивидуализују своју будућу пензију, те да она буде зависна од висине уплаћених доприноса.

Основни оквир за увођење II стуба у пензијски систем Републике Српске треба да представља:

- Претпостављена је динамика реформе тако да је правни оквир реформе усвојен током 2009. године, а II стуб би се се уводи почетком 2010. године, што се кроз модел симулира, полазећи од базне 2007. године. Сада је јасно да, због бројних отежавајућих околности приликом израде ове Стратегије, **почетна година за увођење II стуба неће бити 2010. година, како је симулирано, већ 2011. или 2012 година. То, међутим, не мијења препоруке и приједлоге дате у Стратегији**.
- Ефекти увођења II стуба се сагледавају **у односу на ефекте већ реформисаног PAYG система,** уз претпоставку да се не примјењује члан 162. Закона, јер је то једини методолошки начин да се утврди **износ транзиционог трошка**.
- У II стуб улазе сви новозапослени и тренутно запослени **млађи од 25, 30 или 35 година** (симулиране су све ове старосне границе), док је опција добровољног уласка одбачена јер може довести до значајнијих одступања очекиване висине транзиционог трошка. Избор старосне границе треба бити заснован на временској алокацији транзиционог трошка.
- Задржан је постојећи ниво **укупне стопе доприноса од 24%** на нето плату (односно еквивалентни ниво на бруто плату), од чега се **8% усмјерава у II стуб** (1/3 укупне стопе, што је уобичајен однос и у другим земљама које су увеле II стуб), а преосталих 16% се и даље усмјерава за финансирање I (PAYG) стуба. Имајући у виду да се из I стуба и даље исплаћују инвалидске и породичне и дио старосних пензија, оваква подјела стопе доприноса конзистентна је постојећој вриједносној структури укупних пензија. Дакле, примијењен је модел увођења II стуба преусмјеравањем дијела доприноса који су до тада уплаћивани у PAYG систем.
- Уколико осигураници укључени у II стуб оду у **инвалидску пензију**, њихови доприноси се из II враћају у I стуб који ће им исплаћивати инвалидску пензију.

- Пензија за осигуранике који примају пензију само из I стуба (PAYG) се утврђује према **бод систему**.
- Пензија коју осигураници укључени у II стуб примају из I стуба (PAYG) система **износи 50% пензије коју би примили да су укључени само у I (PAYG)** стуб (зато што „чланови“ укључени и у II стуб плаћају мању стопу доприноса у I стуб).
- Задржан је **годишњи ниво буџетских трансфера** за финансирање пензија из PAYG система од **1,89% БДП,** током цијелог периода пројекције (као у симулацијама PAYG система).
- Претпостављена **просјечна стопа приноса на штедњу у II стубу износи 2,25%** годишње (референтна каматна стопа на обвезнице старе девизне штедње РС).
- За финансирање транзиционог трошка предвиђен је **додатни „транзициони“ буџетски трансфер** који има за циљ да заштити постојеће пензионере од пада пензија и стопе замјене због преусмјеравања дијела доприноса у II стуб.
- За **додатну буџетску подршку потребно је обезбиједити средства која су једнака проценту и износу преусмјерених доприноса у II стуб,**
- и на тај начин, као функција доприноса за II стуб треба да буду дефинисана у Закону. То наравно не значи да ће се доприноси за II стуб користити за финансирање реформе (иако се то кроз превелико или доминантно инвестирање пензијских фондова у државне обвезнице, суштински у пракси дешава). Иницијално, у првој години реформе, буџетски трансфер (на мјесечном нивоу, ради исплате пензија) треба да износи 100% преусмјерених доприноса (на примјер, ако доприноси у вриједности 0,5% БДП „оду“ у II стуб, буџет треба да обезбиједи средства PAYG систему у потпуном износу од 100% од 0,5% БДП), док ће се тај проценат током времена смањивати и, у складу са суштином оваквог финансирања транзиционог трошка нестати 2060. или 2080. године (према симулираним реформским опцијама).
- Веома је важно, ради избјегавања накнадних притисака или промјена којима би се из политичких разлога могли непотребно повећавати такви трансфери и угрозити ефекте реформе, да сва будућа буџетска финансирања буду експлицитно утврђена Законом на почетку реформе. Уколико би се, на примјер, донијела одлука да се транзициони трошак финансира из буџета током наредних 50 година, дакле да траје до 2060. године, у закону би требало регулисати да мјесечни транзициони буџетски трансфери буду једнаки мјесечном проценту или износу доприноса који су уплаћени у II стуб. Иницијално у првом мјесецу реформе, тај проценат износи 100%. Овај проценат ће се смањивати по линеарној стопи од 2% годишње, што је еквивалентно 1/6 % мјесечно. Ова стопа ће омогућити да се почетних 100% сведе на 0% у педесетој години од почетка реформе, чиме транзициони трошак односно потреба његовог даљег финансирања нестаје.

Кроз напријед предложени оквир увођења II стуба (реформске опције) дати су генерални одговори на претходно наведена питања:

- како остварити оптималан «улазак» осигураника у II стуб,
- како ће се финансирати транзиција,
- колико би требао бити ниво минималне или основне пензије из првог стуба, након увођења II стуба.
- како ће бити ријешене инвалидске пензије након увођења II стуба?

Одговори на остала постављена питања су највећим дијелом дати кроз симулације разматраних опција увођења II стуба чији се резултати презентују у наставку.

5.12.2 Симулације разматраних опција увођења обавезног капиталног II стуба пензијског осигурања

Симулација очекиваних резултата увођења II стуба је заснована на претпоставци да се не примјењује члан 162. Закона, јер је то методолошки начин да се утврди износ транзицијског трошка.

Године обавезног преласка у II стуб - 25:

Претпоставке за увођење II стуба	
2010	Година почетка функционисања 2. стуба
25	Године старости за прелазак у други стуб
8%	Стопа доприноса за други стуб (% на нето плату)
2060	Временски период додатних уплата из буџета
Укупан стаж	Број година стажа које се признају у другом стубу

Табела 5-74: Пројекције транзицијског трошка и укупних буџетских трансфера ако је граница за улазак у II стуб 25 година старости

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Досадашњи буџетски трансфери	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%
Додатни буџетски трансфери	0,00%	0,30%	0,60%	0,72%	0,69%	0,47%	0,00%	0,00%	0,00%
Укупни буџетски трансфери (досадачњи + додатни)	1,89%	2,19%	2,49%	2,62%	2,58%	2,36%	1,89%	1,89%	1,89%
Укупни буџетски трансфери потребни за баланс I стуба	1,67%	2,17%	3,71%	5,14%	6,01%	7,08%	5,51%	4,55%	3,68%
Транзициони трошак	0,0%	0,3%	0,7%	1,2%	1,6%	1,7%	0,1%	-0,8%	-1,2%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Године обавезног преласка у II стуб - 30:

Претпоставке за увођење II стуба	
2010	Година почетка функционисања
30	Године старости за прелазак
8%	Стопа доприноса за II стуб (% на нето плату)
2060	Временски период додатних уплата из буџета
Укупан стаж	Број година стажа које се признају у II стубу

Табела 5-75: Пројекције транзицијског трошка и укупних буџетских трансфера ако је граница за улазак у II стуб 30 година старости

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Досадашњи буџетски трансфери	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%
Додатни буџетски трансфери	0,00%	0,54%	0,80%	0,90%	0,81%	0,47%	0,00%	0,00%	0,00%
Укупни буџетски трансфери (досадачњи + додатни)	1,89%	2,43%	2,70%	2,79%	2,70%	2,36%	1,89%	1,89%	1,89%
Укупни буџетски трансфери потребни за баланс I стуба	1,67%	2,42%	3,97%	5,41%	6,26%	6,24%	5,01%	4,33%	3,62%
Транзицијски трошак	0,0%	0,5%	1,0%	1,5%	1,9%	0,8%	-0,4%	-1,1%	-1,2%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Године обавезног преласка у II стуб - 35:

Претпоставке за увођење II стуба	
2010	Година почетка функционисања
30	Године старости за прелазак у II стуб
8%	Стопа доприноса за други стуб (% на нето плату)
2060	Временски период додатних уплата из буџета
Укупан стаж	Број година стажа које се признају у II стубу

Табела 5-76: Пројекције транзицијског трошка и укупних буџетских трансфера ако је граница за улазак у II стуб 35 година старости

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Досадашњи буџетски трансфери	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%	1,89%
Додатни буџетски трансфери	0,00%	0,79%	1,01%	1,07%	0,93%	0,47%	0,00%	0,00%	0,00%
Укупни буџетски трансфери (досадачњи + додатни)	1,89%	2,68%	2,91%	2,97%	2,83%	2,36%	1,89%	1,89%	1,89%
Укупни буџетски трансфери потребни за баланс I стуба	1,67%	2,66%	4,22%	5,67%	6,21%	5,69%	4,71%	4,22%	3,61%
Транзицијски трошак	0,0%	0,8%	1,3%	1,7%	1,8%	0,3%	-0,7%	-1,2%	-1,2%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Подаци презентовани у претходним табелама синтетизују резултате симулација разматраних опција увођења II стуба уз варирање **старосне границе** за обавезни улазак у II капитализовани стуб пензијског осигурања (25, 30 и 35 година). Наведени подаци презентују **процентуално учешће у БДП** током периода симулације:

- додатних буџетских трансфера који су неопходни због увођења II стуба, односно преусмјеравања дијела доприниоса у II стуб за осигуранике који у њему (обавезно) учествују,
- укупне буџетске трансфере (досадашње и додатне),
- укупне буџетске трансфере потребне за финансијско уравнотежење првог стуба,
- транзициони трошак.

На основу укупних улазних података, претпоставки и политика кориштени симулациони модел омогућава креирање различитих табеларних и графичких приказа резултата очекиваних ефеката функционисања пензијског система у Републици Српској. У

наредним поглављима су презентовани неки од одабраних очекиваних индикатора разматраних укупних реформи постојећег PAYG система, који могу послужити као релевантна основа за извођење оцјене о очекиваним ефектима разматраних реформи те њихове оправданости и прихватљивости.

5.12.3 Резиме анализираних опција увођења II стуба пензијског осигурања

5.12.3.1Додатни буџетски трансфери

У наставку се даје графички приказ (очекиваних) потребних додатних буџетских трансфера уколико би се према претходно елаборираном сценарију увео II обавезни капитализовани пензијски систем.

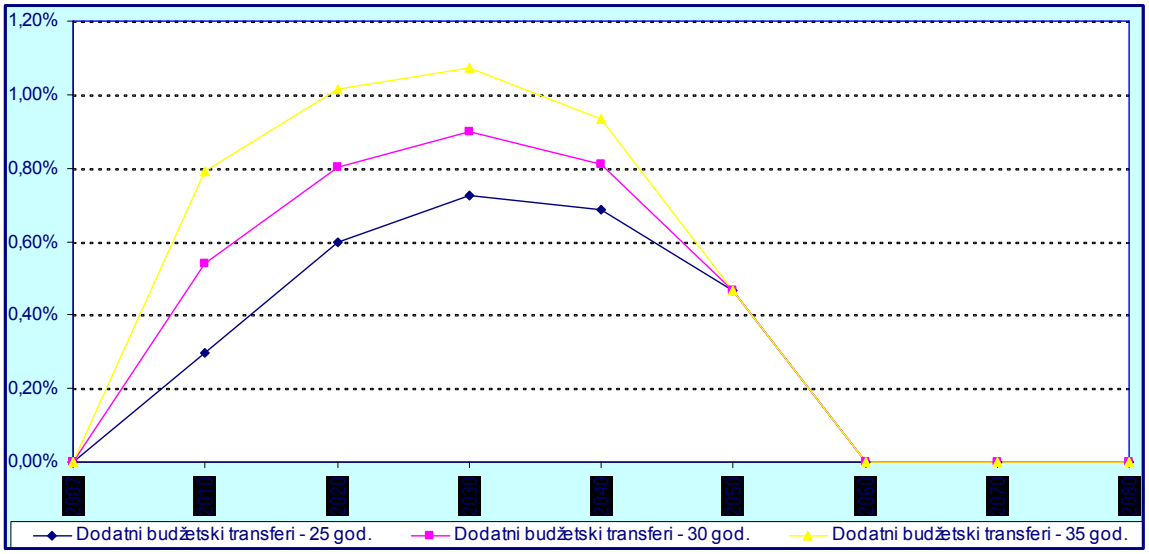

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-14: Додатни буџетски трансфери у I стуб у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Трансфери из буџета су:

- највећи уколико би „старосна граница" за улазак у II стуб била 35 година, и износили би максималних 1,07% БДП у 2030. години (јер би се у односу на остале разматране „старосне границе" већи укупни доприноси преусмјерили у II стуб),
- за „старосну границу" од 30 и 25 година, додатни буџетски трансфери би логично били мањи и износили би 0,90% и 0,72% БДП, респективно,
- у складу са претпоставкама симулација, додатни буџетски трансфери су пројектовани до 2060. године.

5.12.3.2 Буџетски трансфери потребни за уравнотежење првог стуба

Наредни графикон омогућава сагледавање и компарацију ефеката увођења II стуба на висину и динамику потребних очекиваних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба).

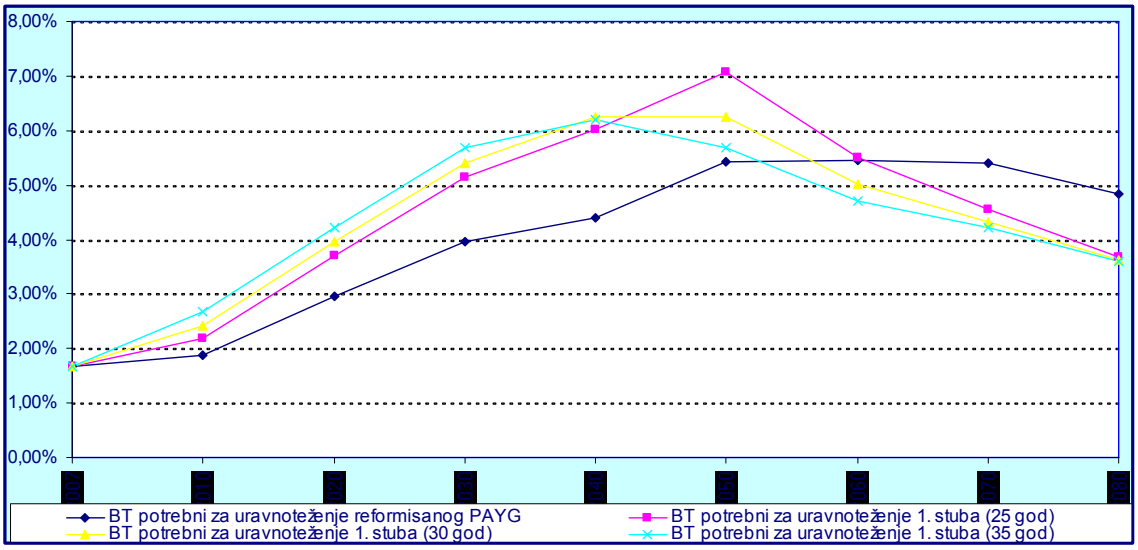

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-15: Додатни буџетски трансфери потребни за равнотежу првог стуба у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Приказани су разматрани модалитети различитих старосних граница увођења II стуба у односу на реформисани PAYG без увођења II стуба. Графикон указује на сљедеће основне оцјене и закључке:

- очекивани потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба) су током првог дијела периода пројекције **виши**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб. То је логично јер, поред дефицита PAYG система, треба да покрију и дио додатног дефицита који настаје усљед преусмјеравања дијела доприноса у II стуб,
- међутим, након што почну да опадају, очекивани потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење реформисаног PAYG система (I стуба) су током другог дијела периода пројекције **нижи,** уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб (без обзира на одабрану „старосну границу", али уз различиту временску динамику, односно пресијецање „линије" потребних буџетских трансфера само за реформисани PAYG систем),
- у случају увођења II стуба уз „старосну границу" од 25 година, потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године нижи у односу на остале двије „старосне границе", а затим већи до краја периода пројекције, а свој максимум достижу у 2050. години и износе 7,08% БДП,

- у случају увођења II стуба уз „старосну границу“ од 30 година, потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године нижи у односу на „старосну границу“ од 35, а виши у односу на „старосну границу“ од 25 година, а затим обрнуто до краја периода пројекције, док свој максимум достижу у 2040. години и износе 6,26% БДП,
- у случају увођења II стуба уз „старосну границу“ од 35 година потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба су до 2040. године, виши у односу на остале двије „старосне границе“, а затим нижи до краја периода пројекције, а свој максимум достижу у 2040. години и износе 6,21% БДП,
- за сваку од разматраних „старосних група“ потребни буџетски трансфери за финансијско уравнотежење I стуба се смањују након достизања наведених максималних износа, а на крају периода пројекције (2080. година) се готово изједначавају.

5.12.3.3 Транзициони трошак

Транзициони трошак је, иако не једини, један од кључних фактора приликом разматрања оправданости и оцјене могућности увођења II стуба као једне од разматраних реформских опција. Симулације висине и временске алокације очекиваног транзиционог трошка увођења II стуба у пензијски систем РС, су потврдиле претходно разматране законитости описане у посебном поглављу ове Стратегије које се односи на теорију транзиционог трошка.

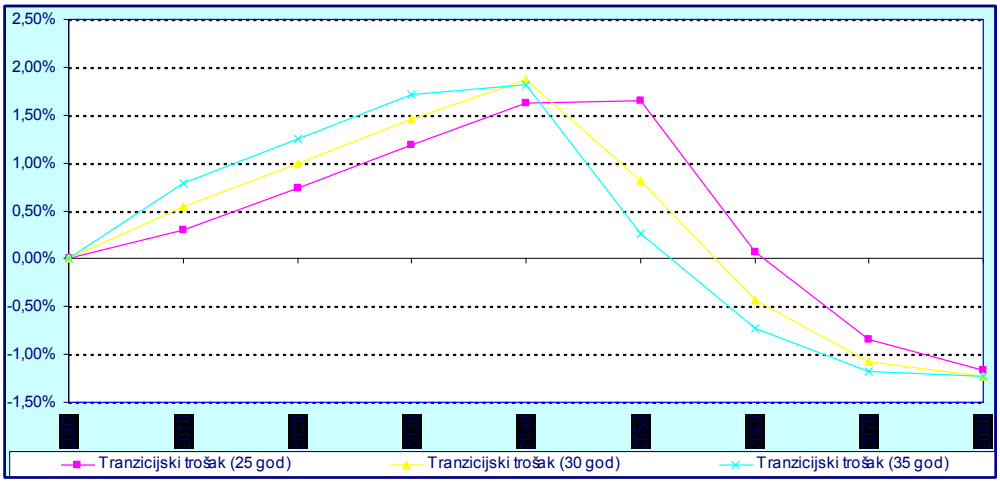

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

Графикон 5-16: Износ транзиционог трошка као % БДП-а у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

Претходни графикон илуструје квантификације очекиване висине и временске динамике транзиционог трошка уколико би се II стуб увео у складу са до сада разматраним претпоставкама. Графикон указује на сљедеће основне оцјене и закључке:

- очекивани транзициони трошак расте током првог дијела периода пројекције и то:

- за старосну границу од 25 година до 2050. године у којој достиже учешће од 1,7% БДП,
- за старосну границу од 30 година до 2040. године у којој достиже учешће од 1,9% БДП,
- за старосну границу од 35 година до 2040. године у којој достиже учешће од 1,8% БДП;

- очекивани транзициони трошак опада током другог дијела периода пројекције и коначно престаје и то:
  - за старосну границу од 25 година након 2060. године (најкасније у односу на остале двије старосне границе),
  - за старосну границу од 30 година након 2050. године (временски „између“ остале двије старосне границе),
  - за старосну границу од 35 година након 2050. године (најраније у односу на остале двије старосне границе).

Према томе, симулације потврђују законитост да ће одабрана нижа старосна граница уласка осигураника у II стуб имати за резултат нижи транзициони трошак у почетним годинама, али ће дуже трајати.

5.12.3.4 Однос просјечне пензије и просјечне плате

Резултати симулације очекиваног односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате, као једног од кључних индикатора за оцјену пензијских система, за разматране реформске опције (реформисани I стуб и увођење II стуба), презентоване у претходној табели и графикону, указују на сљедеће основне закључке:

- најниже очекиване вриједности односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате током периода пројекције би се могле очекивати за реформисани PAYG систем у условима примјене механизма уравнотежења расхода и прихода прописаног чланом 162. Закона (јер би се пензије исплаћивале у висини расположивих средстава и биле ниже у односу на висину утврђену на основу права стечених у складу са законским прописима),

Табела 5-77 Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

	2007.	2010.	2020.	2030.	2040.	2050.	2060.	2070.	2080.
Реформисани постојећи PAYG	39,6%	40,2%	35,6%	31,0%	29,0%	26,4%	26,3%	26,6%	28,2%
Реформисани PAYG – члан 162. искључен	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	37,3%	37,3%	37,6%	38,1%
II стуб – 25 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	37,0%	35,9%	36,1%	36,6%
II стуб – 30 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,6%	36,2%	35,5%	36,0%	36,6%
II стуб – 35 година	39,6%	40,1%	40,1%	38,6%	37,3%	35,7%	35,3%	36,0%	36,6%

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system“

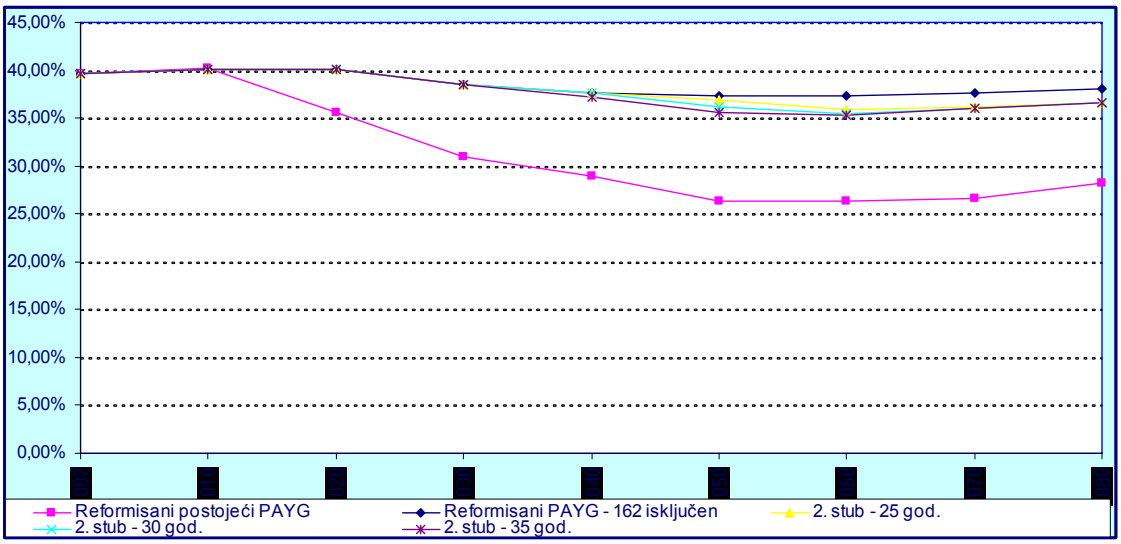

Извор: Пројекције на бази модела „A Model of Republika Srpska's Pension system"

Графикон 5-17 Пројекције односа просјечне пензије и просјечне плате у зависности од старосне границе за улазак у II стуб

- реформисани PAYG систем ПИО у условима када је члан 162. „искључен" би обезбиједио више и релативно стабилне вриједности овог индикатора пензијског система, у распону од 38,1% до 40,1% (јер се пензије у прорачун укључују у висини права стечених на основу Закона),
- приближно исте вриједности односа просјечне укупне пензије и просјечне нето плате, као и за реформисани PAYG систем без механизма из члана 162., могу се очекивати и након увођења II стуба, према било којој од разматраних „старосних граница" уласка осигураника у II стуб, што значи да уз претходно елаборирано побољшање осталих параметара или индикатора пензијског система у Републици Српској, неће погоршати однос просјечне пензије и просјечне нето плате.

5.12.4 Приједлог модела обавезног капитализованог II стуба пензијског осигурања у Републици Српској

Претходно разматране симулације реформских опција увођења обавезног, II капитализованог стуба у пензијски систем Републике Српске и њихово комбиновање са већ размотреним реформама постојећег пензијског система - PAYG система (I стуб) упућују на сљедеће основне закључке:

- **увођење II стуба има своју цијену условљену потребом да се надомјести дио доприноса који се у складу са разматраном реформском опцијом преусмјеравају у обавезни II стуб** за оне кориснике који ће у њему

учествовати[154]. Та „цијена“ се може анализирати и оцјењивати из угла фискалне оправданости или прихватљивости на основу очекиваних потребних додатних буџетских трансфера и/или транзиционог трошка;

- резултати симулација указују да би **потребни додатни буџетски трансфери** за разматране „старосне границе“ уласка у II стуб били максимални у 2030. години и то: (а) 1,07% БДП за старосну границу од 35 година, (б) 0,90% БДП за старосну границу од 30 година и (ц) 0,72% БДП за старосну границу од 25 година;
- **очекивани транзициони трошак** би растао током првог дијела периода пројекције и то до 2040. године за старосну границу од 30 и 35 година и износио би максималних 1,9% БДП и 1,8% БДП годишње, респективно, док би за старосну границу од 25 година растао до 2050. године и износио би максималних 1,7% БДП. Након тога, очекује се смањење транзиционог трошка и његов нестанак након 2050. године за старосне границе од 30 и 35 година (и то прије за старосну границу од 35. година), односно након 2060. године за старосну границу од 25 година. Симулације висине и динамике транзиционог трошка су потврдиле да избор ниже старосне границе уласка осигураника у II стуб има за резултат нижи транзициони трошак у првим годинама реформе, али и његово дуже трајање (укупни транзициони трошак остаје непромијењен);
- на основу резултата очекиваних ефеката разматраних реформских опција увођења II стуба преферира се и предлаже да **старосна граница** за улазак осигураника у обавезни II стуб пензијског осигурања у Републици Српској буде **30 година**;
- очекивани ефекти разматраних реформских опција увођења II стуба на висину и динамику **потребних очекиваних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног PAYG система** (I стуба) у односу на рефомисани PAYG систем без увођења и II стуба указују:
  - да су ови трансфери током **првог дијела периода пројекције виши**, уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб. То је логично јер, поред дефицита PAYG система, треба да покрију и дио додатног дефицита који настаје усљед преусмјеравања дијела доприноса у II стуб,
  - међутим, након што почну да опадају, ови трансфери су **током другог дијела периода пројекције нижи,** уколико се према разматраном сценарију уведе II стуб (без обзира на одабрану старосну границу, али уз различиту временску динамику, односно „пресијецање линије“ потребних буџетских трансфера само за реформисани PAYG систем),
  - за сваку од разматраних старосних граница ови трансфери се смањују након достизања наведених максималних износа, а на крају периода пројекције (2080. година) се готово изједначавају;

[154] Кроз анализе одустало се од опције која би недостајућа средства доприноса за финансирање обавеза PAYG система (I стуба) обезбиједила преко увећања стопе доприноса, јер се сматра да би то био превелики терет за послодавце и да би умањио конкурентност привреде у Републици Српској.

- као **ефекат увођења II стуба**, након повећања потребних буџетских трансфера за уравнотежење реформисаног пензијског система - PAYG, може се **очекивати њихово смањење и пад и испод нивоа који би био потребан уколико се не би увео II стуб према разматраном сценарију, истина након релативно дугог периода**. Сматра се да је, уз услов финансијске односно фискалне одрживости и прихватљивости висине и динамике транзиционог трошка током периода у коме је пројектован, дакле на дуги рок, ово значајан аргумент у корист увођења обавезног II стуба капитализованог пензијског осигурања;
- анализа **стопе замјене (просјечне укупне пензије у односу на просјечне нето плате)**, у условима реформисаног I стуба и увођења II стуба (према било којој од разматраних старосних граница уласка осигураника), показује да овај индикатор има приближно исту и релативно стабилну вриједности (у распону од 38,1% до 40,1%), као и у условима реформисаног PAYG систем без механизма из члана 162. Закона. **То значи да комбинованом реформом неће доћи до погоршања стопе замјене**, док би без провођења било какве реформе стопа замјене значајно пала.

Из свега наведеног могу се дати одговори на дио питања која су у уводном дијелу овог поглавља дефинисана као релевантна за **доношење одлуке о увођењу II стуба капитализованог пензијског осигурања** у Републици Српској.

1. На основу укупних истраживања и дугорочних симулација функционисања постојећег PAYG система и компарације са педложеним реформским опцијама (параметарска и системска реформа), **сматра се да увођење II стуба, као дио укупне реформе, може да буде прихватљиво и пожељно за Републику Српску. Наравно, под условом да се постигне потребни политички и консензус одговарајућих социјалних партнера, те да се утврди да ли је процијењени транзициони трошак (као цијена увођења II стуба) фискално подношљив, како са становишта укупног износа, тако и са становишта трајања)**. Кључни аргумент за овакав закључак је очекивани **негативни демографски тренд** (смањење и старење популације) и очекивање да ће II стуб бити средство спречавања пада **интерне стопе приноса пензијског система** у условима ниске стопе укупног фертилитета, што је детаљно објашњено у дијелу стратегије која се односи на циљеве и начине функционисања пензијског система[155].

   Подсјећања ради, одржива интерна стопа приноса PAYG система је једнака збиру стопе раста плата и стопе раста запослености. При томе је у дугом року раст запослености функција стопе фертилитета – уколико је она ниска, долази до смањења укупне популације и усљед тога до пада запослености (негативне стопе раста). Због наведене законитости, негативан раст запослености доводи до

[155] Као што је познато, одржива интерна стопа приноса PAYG система је једнака збиру стопе раста плата и стопе раста запослености. При томе је у дугом року раст запослености функција стопе фертилитета – уколико је она ниска, долази до смањења укупне популације и усљед тога до пада запослености (негативне стопе раста). Због наведене законитости, негативан раст запослености доводи до снижења интерне стопе приноса (умањење стопе раста плата) и стопе замјене PAYG система

снижења интерне стопе приноса (умањење стопе раста плата) и стопе замјене PAYG система.

Ипак, у теорији је присутно и гледиште да увођење обавезног капитализованог пензијског система **не даје коначан одговор на негативне демографске трендове**, па се инсистира на доминацији и **радикалнијим реформама система текућег финансирања**. Такође, најновија емпиријска истраживања у већем броју земаља, такође, указују на **слабије перформансе фондова II стуба** од очекиваних, што се једнако наводи као ризик овакве реформе пензијског система.

2. **Остали ефекти** увођења II стуба (повећање штедње, привредни раст и боље функционисање тржишта радне снаге), су релативно неизвјесни. То потврђују теоријске расправе на ову тему, искуства појединих земаља, као и поуке најновије финансијске кризе, који су елаборирани у овој Стратегији.
3. Увођење II стуба пензијског система увијек се доводи у вези са **степеном развијености домаћег тржишта капитала**. Поставља се питање инвестиционих могућности које су расположиве за штедњу акумулирану на индивидуалним рачунима у приватним пензијским фондовима. Ова проблематика, односно оцјена степена развијености тржишта капитала и укупног финансијског тржишта у РС анализирана је у оквиру студије под називом "Добровољни пензијски фондови у РС: потребе и перспективе". Укратко, достигнути степен развоја финансијског тржишта у Републици Српској, упркос чињеници да су се у последње вријеме појавиле и обвезнице које је емитовала Република Српска и поједине општине, поготово у актуелним кризним условима, не дају довољно могућности за улагања капиталних пензијских фондова. Наиме, у првим годинама тржиште би могло, преко обвезница и депозита, да „апсорбује“ инвестиције капитализованих пензијских фондова. Досадашња пракса транзицијских држава показује да највећи дио портфеља капитализованих пензијских фондова (добровољних и обавезних) чине депозити и дужничке хартије од вриједности, прије свега државне обвезнице, што је, у последње вријеме, предмет све већих критика, јер држава на овај начин финансира дио транзиционог трошка. Међутим, посматрано средњорочно и дугорочно, поред повећања понуде дужничких хартија од вриједности потребно је континуирано, и снажније него у претходном периоду, унапређивати сегмент власничких хартија од вриједности. Пракса појединих земаља (Пољска, Хрватска), такође, показује да постоји повратни позитивни утицај пензијских фондова (обавезних и добровољних), као и других институционалних инвеститора, на развој финансијског тржишта. У каснијим фазама реформе (период исплате пензија) ограничавајући фактор може бити неразвијено тржиште осигурања (ануитета).
4. Питања висине **административних трошкова и накнада**, инвестиционе политике пензијских фондова, институција регулације и супервизији, као и потребних гаранција за приносе из II стуба, могу се подешавати и усмјеравати адекватном законском и подзаконском регулативом, уважавајући специфичности сваке земље, као и потребе страна укључених у ове процесе.

Уколико се уведе II стуб, потребно је континуирано **пратити трошкове пензијских фондова** овог стуба, односно приносе које остварују капитализовани пензисјки фондови, како би се у случају система који генерише високе трошкове и тиме значајно умањује приносе могло на вријеме реаговати са измјеном законских рјешења. Поред тога, ову реформску опцију треба да прате ефикасне мјере са циљем даљег развоја домаћег тржишта капитала и корпоративног управљања.

6 ПЕНЗИЈСКИ РЕЗЕРВНИ ФОНД РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Рјешењем Владе РС, којим је именована Радна група, утврђена је, као засебан задатак, обавеза предлагања новог начина управљања акцијама Фонда ПИО, које је овај фонд стекао у процесу приватизације државног капитала у предузећима.

Иако се управљање "приватизационим" портфељом Фонда ПИО, може сматрати засебном цјелином у односу на реформу пензијског система, понуђена и усвојена рјешења по овом питању упућују на међусобну повезаност ових, наизглед самосталних, цјелина.

Радна група је средином 2007. године израдила студију под насловом **"Управљање акцијама из портфеља Фонда за пензијско и инвалидско осигурање Републике Српске"**, коју је разматрала и усвојила Влада РС. Такође, на тему управљања поменутим акцијама организовани су и округли столови, те вођена стручна расправа.

У студији је, на основу анализе досадашњег начина управљања портфељом Фонда ПИО (који се односи на регулаторни оквир, организациону структуру Фонда ПИО,односно Сектора задуженог за ове активности, начина процјене вриједности портфеља, корпоративног управљање, финансијских и других резултата итд.) извршена оцјена остварених ефеката.

С тим у вези је закључено да постојећи законски оквир и практична рјешења заснована на њему, не обезбјеђују основне претпоставке за рационално и ефикасно управљање портфељом Фонда ПИО. Извршене анализе су показале да су почетна рјешења у смислу формирања сектора у оквиру Фонда ПИО брзо превазиђена и да свако даље одлагање избора новог модела организовања и управљања има вишеструке негативне посљедице по портфељ Фонда ПИО.

Након анализирања међународних искустава модела управљања резервним пензијским фондовима, те разматрањем алтернативних модела управљања портфељом Фонда ПИО (са анализом и оцјеном позитивних и негативних карактеристика) предложен је нови приступ управљања портфељом, који раздваја текуће пословање Фонда ПИО од управљања портфељом.

Усвајањем **Закона о Пензијском резервном фонду Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске", број 73/08)** имовина Фонда ПИО стечена у складу са прописима о приватизацији државног капитала у предузећима, и средства стечена управљањем том имовином, уносе се као оснивачки улог Фонда ПИО у **Пензијски резервни фонд РС (ПРЕФ),** који се формира као затворени инвестицини фонд, а којим, даље, управља друштво за управљање.

Законом је прописано да се ПРЕФ оснива ради обезбјеђења **дугорочне финансијске одрживости обавезног пензијског осигурања**, те да се добит остварена пословањем Резервног фонда, може користити искључиво за финансирање текућих пензија и реинвестирање ради капитализације и увећања имовине ПРЕФ-а. Дјелатност ПРЕФ-а је

улагање у хартије од вриједности и другу имовину, уз уважавање начела сигурности, дисперзије ризика, ликвидности и профитабилности, а ради увећања имовине.

Из наведеног произилази да је "приватизациона" имовина Фонда ПИО стављена у функцију дугорочне одрживости обавезног пензијског осигурања, те да су оснивањем ПРЕФ-а, као демографског резервног фонда, створени предуслови за стварање капиталних резерви за дјелимично финансирање дефицита фонда међугенерацијске солидарности, насталог усљед демографских и других поремећаја.

7 УВОЂЕЊЕ ДОБРОВОЉНОГ КАПИТАЛИЗОВАНОГ „III СТУБА“ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА

Добровољни пензијски фондови спадају у тзв. III стуб пензијског осигурања, који, како сам назив указује, представља добровољну компоненту пензијског система. То подразумијева да је штедња у овим фондовима базирана на добровољности чланова, те да не постоји законска обавеза уплате пензијских доприноса у ове фондове.

Добровољна пензијска штедња може се институционално организовати на различите начине, укључујући намјенску штедњу у банкама, осигуравајућим друштвима и сл. Концепт оснивања посебних пензијских фонодова, као специфичних инситуционалних инвеститора на тржишту капитала, широко је прихваћен у земљама у транзицији, а основна правила њиховог пословања утврђена су и директивама Европске уније.

За потребе оцјене оправданости увођења добровољног капитлизованог пензијксог осигурања, Радна група је средином 2008. године израдила студију под називом **"Добровољни пензијски фонодви у Републици Српској: потреба и перспективе"**, о којој је вођена и широка јавна расправа у градовима Републике Српске.

Како се у недостатку адекватног законског уређења ове области отвара простор за манипулацију лицима вољним да, на добровољној основи, намјенски штеде за старост, те стварају могућности за одлив капитала из земље, то се Радна група одлучила да, и прије утврђивања свеобухватне стратегије реформе пензијског система у РС, предложи Влади и Народној скупштини усвајање законског оквира који уређује област добровољних пензијских фондова.

Поред наведеног, цијенило се да добровољна компонента пензијског осигурања не може на било који начин негативно да утиче на обавезно пензијско осигурање, ма како оно у будућности било организовано. Сасвим супротно, стало се на становиште да добровољни пензијски фондови нуде неопходну диверсификацију пензијских извора, тј. креирање личног пензијског портфеља, доприносе развоју тржишта капитала и економије уопште.

У складу са наведеним, усвојен је **Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима ("Службени гласник Републике Српске", број 13/09), и донесени су подзаконски акти неопходни за функционисање ове врсте пензијских фондова.**

На крају, треба имати у виду да је Народна скупштина Републике Српске усвојила и **Закон о измјенама и допунама Закона о порезу на доходак ("Службени гласник Републике Српске", број 120/09)**, којим је утврђено умањење пореске основице за износ уплаћеног пензијског доприноса за добровољно пензијско осигурање до 1.200 КМ годишње.

З А К Љ У Ч Ц И

Дугорочна финансијска одрживост пензијског система Републике Српске је угрожена!

Систем се одржава у равнотежи захваљујући готово јединственом законском рјешењу да се пензије исплаћују до нивоа остварених прихода Фонда ПИО, тј. прикупљених доприноса и примљених буџетских трансфера.

Цијена оваквог уравнотежења, дугорочно посматрано, пада на терет пензионерске популације, јер буџетски трансфери и повећање стопе доприноса имају своја објективна ограничења. **У кратком и средњем року побољшање може да се обезбиједи**:

- убрзанијим привредним растом,
- повећањем запослености и зарада,
- већим обухватом осигураника,
- спречавањем пријевременог пензионисања,
- смањењем сиве економије,
- побољшањем фискалне дисциплине, тј. наплате доприноса.

Ипак, у дугом року, преовладава утицај негативних демографских тенденција. Уз постојећу стопу фертилитета од 1,25 (што је и реална претпоставка за будући период) учешће старог становништва (65+) у укупном становништву биће двоструко веће у наредних 50 година. **Размјере старења и смањења броја становништва** Републике Српске су драматичне и најозбиљније позивају на хитно утврђивање **пронаталитетне политике**, не само ради пензијског система!

Пензијски систем, упркос економском напретку, без реформи тешко може да одговори на ове изазове.О реформама размишљају готово све европске земље, а и друге широм свијета.

Реформа пензијског система у Републици Српској започела је 2000. године, параметарским промјенама радикалног карактера, поготово ако се изврши поредећење са земљама у окружењу.До данас, ефекти тих промјена су изгубљени у значајној мјери, као посљедица накнадног проширивања пензијских права, које није биоло усклађено са реалним изворима финансирања. **Резултати се огледају у томе да је пензијски систем Републике Српске оптерећен превеликим бројем пензионера у односу на број запослених, прераним пензионисањем и различитим облицима привилегованих права**.

Зато, **треба наставити са параметарским реформама са циљем финансијске консолидације система, кроз:**

- проширење круга осигураника,
- пооштравање услова за остваривање права на пензију,

- промјену начина одређивања и усклађивања пензија,
- правичније редистрибуције средстава у систему међугенерацијске солидарности преко обрачунске стопе,
- редефинисања привилегованих права и увођење више реда и контроле у област инвалидских пензија,
- промјену система регистрације, контроле и наплате доприноса и сл.

Као одговор на демографске трендове и пријетећи раст дефицита постојећег пензијског система, уз опасност погоршања стопе замјене (однос просјечне пензије према просјечној плати), **поред параметарских реформи, увођење обавезног капитализованог стуба пензијског осигурања (тзв. II стуб) представља могућу реформску опцију системског карактера.** За успјешну реализацију оваквог реформског приједлога потребно је да се испуне **бројне и комплексне претпоставке** од којих је назначајнија фискална подношљивост транзиционог трошка (као цијене увођења II стуба), како са становишта укупног износа, тако и трајања. Имајући у виду специфичне економске, демографске и социјалне услове Републике Српске, треба пажљиво одмјерити старосну границу за улазак осигураника у II стуб, преферирајући генерације млађе од старосне доби 30 година. Функционисање овог стуба пензијског осигурања заснивало би се на преусмјеравању дијела (око 1/3) постојећег пензијског доприноса на индивидуалне рачуне осигураника. Овакво преусмјеравање доприноса не смије ићи на штету постојећих пензионера, нити на терет будућих пензионера који у потпуности остају осигураници I стуба међугенерацијске солидарности. То значи да је потребно обезбиједити **додатне, дугорочне (мјерено деценијама) и стабилне изворе финансирања транзиционог трошка.**

Процјењује се да би ефекти увођења II стуба били, прије свега, усмјерени ка **спречавању погоршања основних параметара пензијског система.** Социјално није прихватљиво погоршање стопе замјене (однос просјечне пензије и просјечне плате), а са друге стране економски није прихватљиво повећање стопе доприноса (која би по пројекцијама постојећег пензијског система без реформе, требала достизати и 50%, да би се постигла финансијска равнотежа).

Остали ефекти који се, обично, везују за II стуб (повећање домаће штедње, привредни раст, боље функционисање тржишта радне снаге и тржишта капитала) оствариви су, али је у нашим условима тешко процијенити њихове реалне домете. Наиме, сваки од напријед побројаних сегмената не зависи само од капитализоване пензијске штедње, већ и од низа других фактора који само у синергетском дјеловању могу, уз истовремену досљедну примјену прописа, да обезбиједе очекиване ефекте.

Од посебног значаја за успјех пензијске реформе је постизање **општег политичког и друштвеног консензуса** уз активно учешће свих социјалних партнера. Поред тога, реформа образовања и промјена свијести, односно образаца понашања у потрошњи и штедњи, су важнији него што на први поглед може да се учини.

Пензијска реформа је комплексан, дугорочан и континуирани процес, који захтијева стално праћење, процјену и прилагођавање демографским, економским и социјалним

околностима. Компаративна искуства других земаља, мишљења стручњака и препоруке међународних институција које се баве пензијским реформама (Свјетска банка, Међународна организација рада итд.) неспорно потврђују да **не постоји универзални и идеални пензијски систем ни модел реформе.**

Истовремено, без трајне посвећености и дисциплине органа и институција које проводе реформу, овај процес осуђен је на неуспјех!

ДОДАТАК 1

Стратешки и оперативни циљеви и мјере за реализацију Стратегије

Стратешки циљеви пензијске реформе	Оперативни циљеви	Мјере за остварење циљева
1. Обезбјеђење стабилних прихода и смањење сиромаштва популације старих (прерасподјела потрошње)	Повећаање броја осигураника	- проширити круг обавезно осигураних лица (7 нових категорија осигураника). - увести продужено осигурање - повећање броја запослених - смањење сиве економије
	Рјешавање финансирања и редефинисање обима привилегованих права	- прецизно утврдити обавезе Републике у смислу члана 199. Закона - догорочно из система ПИО издвојити преостале привилегије бораца (гарантовани пензијски основ) и давања по том основу везати за Закон о правима бораца - елиминисати вишеструка давања по истом основу
	Успостављање ПРЕФ-а	- досљедна примјена Закона о ПРЕФ-у (Пензијски резервни фонд)
2. Повећање обухвата тј. покривености популације 65+ пензијским осигурањем	Повећање друштвене одговорности за старе	- постепено дугорочно смањивање доње границе стажа осигурања за остваривање права на старосну пензију са 20 на 15 година - одредити више нивоа загарантоване пензије зависно од дужине пензијског стажа - дугорочно размотрити могућност увођења социјалне пензије - у систем осигурања укључити нове категорије осигураника које остварују доходак
3. Враћање повјерења у пензијски систем	Правичнија прерасподјела и транспарентнији обрачун пензијског основа	систем коефицијената валоризације за обрачун пензијског основа и одређивање износа пензије замијенити "бод системом", који обезбјеђује: - правичнију прерасподјелу постојећег обима средстава, - директнију везу доприноса и пензије - „пенализирање" пријевременог пензионисања, - рјешавање проблема дестимулативне обрачунске стопе без потребе да се врши усклађивање коефицијената валоризације, - једноставно лимитирање највише пензије - стимулисање дужег рада
	Спречавање злоупотреба у	- нова дефиниција инвалидности

Стратешки циљеви пензијске реформе	**Оперативни циљеви**	**Мјере за остварење циљева**
	остваривању права на инвалидску пензију	- унаприједити примарну здравствену заштиту - обавезе органа вјештачења - додатне контроле посебне експертске медицинске комисије - сарадња са референтним здравственим установама - увођење накнадних контролних прегледа - побољшање функционалне дијагностике органа вјештачења - осавремењавање листе и класификације ТО и професионалних болести
	Боља организација Министарства рада и Фонда ПИО	- формирање Ресора за пензијски систем у Министарству рада - осавремењивање информационих технологија у Фонду ПИО - ажурирање и комплетирање база података у Фонду ПИО - преузимање комплетних матичних евиденција из Сарајева (ЕРЦ ЗИПО Сарајево) - побољшање кадровске структуре Фонда ПИО - оријентисаност Фонда ПИО према клијентима и транспарентност у раду - примјена стандардизоване методологије индикатора пензијског система и извјештавања о стању система
4. Обезбјеђење дугорочне одрживости и финансијске стабилности пензијског система у условима демографских и економских промјена,	- Креирање и примјена реалне пронаталитетне политике	- усклађивање рада и родитељства (приватног живота), - снижавање психолошке цијене материнства, - промоција репродуктивног здравља младих, - борба против неплодности- друштвена подршка - здраво материнство, - позитивна популациона клима
	- Успоравање раста броја корисника права, - Усклађивање са демографским тенденцијама (већа актуарска правичност - Повећање ефективне доби пензионисања	- пооштрити услове за остваривање права на старосну пензију – додатни кумулативни услови година живота - могућност наставка рада након 65 година живота (слободно регулисање радник-послодавац), уз укључивање доприноса у пензијски основ
	Усклађивање обима права са економским могућностима	- прописати обавезно усклађивање (индексацију) на годишњем нивоу и то, општег бода према кретању плата, а пензија према збиру половина стопе кретања плата и стопе инфлације - пооштравање услова за остваривање привилегованих права - размотрити могућност раздвајање финансирања привилегованих права

Стратешки циљеви пензијске реформе	Оперативни циљеви	Мјере за остварење циљева
5. Побољшање система јавног финансирања (повећање ефикасности прикупљања доприноса)	Повећање обухвата осигураника који плаћају доприносе и смањење рада „на црно“	-Јединствен систем регистрације, контроле и наплате доприноса путем Пореске управе РС („ЕЛМО пројекат“)- потпуна примјена
6. Допринос економском расту и националној штедњи	Функционисање актуарске јединице у оквиру Министарства финансија	-редовно извјештавање Владе и Народне скупштине у вези са стањем у пензијском систему и могућности за увођење додатног обавезног пензијског осигурања –II стуба (континуирано праћење финансијских и демографских параметара)
	Подстицање оснивања добровољних пензијских фондова и штедње кроз добровољне фондове (III стуб)	-увођење додатних пореских олакшица за уплате доприноса кроз добровољне пензијске фондове
	Потпуно функционисање и јачање Пензијског резервног фонда.	- успостављање организационих цјелина, усвајање подзаконских аката, активно управљање портфељом Пензијског резервног фонда и надзор над радом Друштва за управљање пензијским резервним фондом.
	Подизање свијести о значају штедње за старост у току радног вијека.	-реформа наставних програма у на свим нивоима образовања у циљу увођења програма едукације из области личних финансија.
7. Повећање индивидуалне одговорности и ризика осигураника,	Увођење капитализованог пензијског осигурања	- додатни порески и други подстицаји за III стуб - стално актуарско и демографско праћење и анализа могућности увођења II стуба

ДОДАТАК 2

Акциони план реализације Стратегије

Параметарске реформе:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Март 2010.	Влада РС усваја Стратегију реформе пензијског система у РС	Влада РС	ПЛАНИРАСЕ
Април 2010. - Мај 2010.	Скупштина РС усваја Стратегију реформе пензијског система у РС	Скупштина РС	ПЛАНИРАСЕ
Април 2010. - Мај 2010.	Влада РС формира радну групу за израду новог Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Министарство рада	ПЛАНИРАСЕ
Мај 2010. - Јун 2010.	Округли сто у вези реформе пензијског система у РС	Влада РС	ПЛАНИРАСЕ
Новембар 2010. -Децембар 2010.	Успостављање нове организационе јединице у Министарству рада	Влада РС	ПЛАНИРАСЕ
Новембар 2010. –март 2011.	Реорганизација Фонда за пензијско-инвалидско осигурање РС	Фонд ПИО	ПЛАНИРАСЕ
Јануар 2011.	Усваја се Нацрт Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Скупштина РС	ПЛАНИРАСЕ
Фебруар 2011. - Април 2011.	Јавна расправа Закон о пензијско-инвалидском осигурању РС	Министарство рада	ПЛАНИРАСЕ
Мај 2011.	Усвајање Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС	Скупштина РС	ПЛАНИРАСЕ
Мај 2011 - континуирано	Континуирана едукација у вези новог Закона о пензијско-инвалидском осигурању РС (циљне групе: Савез синдиката, Удружење пензионера, Савез послодаваца, Привредна Комора, медији, итд.)	Министарство рада	ПЛАНИРАСЕ

Параметраске реформе и II стуб:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Новембар 2009.	Успостављена актуарска јединица у оквиру Министарства финансија која ће пратити стање у пензијском систему (демографски и актуарски аспект), као и могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања	Министарство финансија	ИЗВРШЕНО
Мај 2011. - континуирано	Актуарска јединица једном годишње подноси извјештај Влади РС у вези могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања у РС.	Министарство финансија	ПЛАНИРАСЕ
Мај 2011. - континуирано	Актураска по потреби организује јавне и стручне расправе у вези могућности за увођење обавезног капитализованог пензијског осигурања у РС (циљне групе: Савез синдиката, Удружење пензионера, Савез послодаваца, Прив. Комора, институције финансијског тржишта, медији, итд.)	Министарство финансија	ПЛАНИРАСЕ

III стуб:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Јул 2008.	Објављена Студија о добровољни пензијским фондовима	Радна група	ИЗВРШЕНО
Децембар 2008.	Усвојене измјене Закона о порезу на доходак грађана	Народна скупштина	ИЗВРШЕНО
Јануар 2009.	Усвојен Закон о добровољним пензијским фондовима и пензијским плановима	Скупштина РС	ИЗВРШЕНО
Јун 2009.	Усвојени подзаконски акти неопходни за оснивање Друштава за управљање пензијским фондовима и пензијских фондова	Агенција за осигурање	ИЗВРШЕНО
Април 2010.	Припрема измјене закона који регулишу порезе и доприносе у циљу већих пореских олакшица за послодавце и осигуранике који би уплаћивали доприносе кроз добровољне пензијске фондове	Министарство финансија	ПЛАНИРАСЕ
Април 2010.	Усвајање измјене "пореских" закона	Народна скупштина	ПЛАНИРАСЕ
Јун 2010. - континуирано	Разговори са потенцијалним оснивачима друштава за управљање и добровољних пензијских фондова, и презентовање нових пореских олакшица	Агенција за осигурање	ПЛАНИРАСЕ

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Јун 2010. - Септембар 2010.	Округли сто у сарадњи са републичким педагошким заводом на тему осавремењивање наставних програма у основним и средњим школама у вези едукације о потреби штедње	Министарство просвјете	ПЛАНИРАСЕ
Септембар 2011.	Нови наставни планови у основним и средњим школама	Министарство просвјете	ПЛАНИРАСЕ

Пензијски резервни фонд Републике Српске - ПРЕФ:

Датум	Опис	Носиоц активности	Статус
Мај 2007.	Објављена Студија о избору модела управљања портфељом Фонда ПИО	Радна група	ИЗВРШЕНО
Август 2008.	Усвојен Закон о пензијском резервном фонду РС	Народна скупштина РС	ИЗВРШЕНО
Новембар 2008.	Одлука о оснивању Друштва за упрвање ПРЕФ-ом	Фонд ПИО РС	ИЗВРШЕНО
Децембар 2008.	Усвојен Статут Друштва за управљање пензијским резервним фондом и статут резервног пензијског фонда	Фонд ПИО РС	ИЗВРШЕНО
Фебруар 2010.	Изабран Надзорни одбор Друштва за управљање пензијским резервним фондом	Влада РС	ИЗВРШЕНО
Април – Мај 2010.	Избор Управе Друштва за управљање ПРЕФ-ом	Надзорни одбор Друштва	ПЛАНИРАСЕ
Јун 2010. - Август 201.0	Успостављање свих сектора у оквиру Друштва за управљање и усвајање свих правилника неопходних за почетак рада	Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом	ПЛАНИРАСЕ
Септембар 2010.	Почетак активног управљања са портфељом пензијског резервног фонда	Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом	ПЛАНИРАСЕ

ДИНАМИЧКИ ПРЕГЛЕЕД АКЦИОНОГ ПЛАНА

	Остварено					Планира се											
Активност / период	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**Јан 2010**	**феб. 2010**	**мар. 2010**	**апр. 2010**	**Мај 2010**	**Јун 2010**	**Јул 2010**	**Авг. 2010**	**сеп. 2010**	**окт. 2010**	**нов. 2010**	**дец. 2010**	**2011**	**2012 - конт**
Објављена студија - управљања портфељом Фонда ПИО	мај: Радна група за реформу пенз. система																
Објављена студија о добровољни пензијским фондовима		јул: Радна група за реформу пенз. система															
Усвојен Закон о ПРЕФ-у		август: Народна Скупштина РС															
Одлука о оснивању Друштво за управљање ПРЕФ-ом		новембар: Фонд ПИО															
Одлука о оснивању ПРЕФ		новембар: Фонд ПИО															
Усвојен Статут ДУИФ-а и Статут ПРЕФ-а		новембар: Фонд ПИО															
Измјене закона о порезу на доходак		децембар: Народна Скупштина РС															
Усвојен Закон о добровољним пенз. фондовима			јануар: Народна Скупштина РС														

	Остварено					Планира се											
Активност / период	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**Јан 2010**	**феб. 2010**	**мар. 2010**	**апр. 2010**	**Мај 2010**	**Јун 2010**	**Јул 2010**	**Авг. 2010**	**сеп. 2010**	**окт. 2010**	**нов. 2010**	**дец. 2010**	**2011**	**2012 - конт**
Усвојени подзаконски акти за III стуб			јун: Агенција за осиг.РС														
Успостављена актуарска јединица			новембар: Влада РС														
Изабран Надзорни одбор ДУИФ-а					Влада РС												
Усвајање Стратегије реформе пензијског система						Влада РС											
Припрема измјене закона за додатне пореске олакшице III стуб							Влада РС										
Усвајање Стратегије реформе пензијског система							Народна скупштина РС										
Избор радне групе за нови закон о ПИО РС							Влада РС										
Избор Управе ДУИФ-а							Надзорни одбор Друштва за управљање ПРЕФ-ом										
Округли сто у вези реформе пензијског система у РС								Влада РС									

	Остварено					Планира се											
Активност / период	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**Јан 2010**	**феб. 2010**	**мар. 2010**	**апр. 2010**	**Мај 2010**	**Јун 2010**	**Јул 2010**	**Авг. 2010**	**сеп. 2010**	**окт. 2010**	**нов. 2010**	**дец. 2010**	**2011**	**2012 - конт**
Успостављање нове организационе јединице у Министарству рада														Влада РС			
Реорганизација пословања Фонда ПИО РС														Фонд ПИО			
Усвајање измјене закона за додатне пореске олакшице III стуб							Народна Скупштина РС										
Презентација потенцијалним оснивачима друштава за управљање III стуба									Агенција за осигурање РС								
Успостављање организационе структуре ДУИФ-а									Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом								
Активно управљање ПРЕФ-ом												Управа Друштва за управљање ПРЕФ-ом					
Округли сто реформа наставних планова и програма у основним и средњим школама													Влада РС				
Нацрт новог Закона о ПИО РС																јануар 2011: Народна Скупштина РС	
Јавна расправа новог Закона о фонду ПИО																фебруар - април 2011: Влада РС	

	Остварено					Планира се											
Активност / период	**2007.**	**2008.**	**2009.**	**Јан 2010**	**феб. 2010**	**мар. 2010**	**апр. 2010**	**Мај 2010**	**Јун 2010**	**Јул 2010**	**Авг. 2010**	**сеп. 2010**	**окт. 2010**	**нов. 2010**	**дец. 2010**	**2011**	**2012 - конт**
Усвајање новог закона о ПИО РС																Мај 2011.: Народна Скупштина РС	
Нови наставни планови и програми у основном и средњем образовању																Влада РС	
Актуарска јединица - извјештаји о могућности за II стуб																Влада РС	
Актуарска јединица - редовне стручне расправе о могућностима за II стуб																Влада РС	
Континуирана едукација у вези новог закона о ПИО РС и континуирано унапређење првог стуба																Влада РС	

ДОДАТАК 3

Основни индикатори пензијског система Републике Српске

Опис		Стање у 2007.г. као базној за пројекције
Стопа доприноса на бруто плату		17,0%
Становништво млађе од 18 година / укупна популација		18,3%
Становништво од 18 до 64 године / укупна популација		64,2%
Становништво од 65 година и више / укупна популација		17,5%
Број осигураника / радна снага		34,0%
Однос броја осигураника и пензионера		1,48
Број лица са 65 година и више / број лица од 15 до 64 године		27,0%
Број осигураника / број лица од 15 до 64 године		36,0%
Број пензионера / број лица са 65 година и више		91,0%
Просјечна старост корисника старосне пензије на дан остваривања права	М	61,5
	Ж	59,0
Просјечан број година које лице проведе као пензионер	М	16,3
	Ж	18,8
Однос просјечне пензије и просјечне плате		39,3%
Однос просјечне пензије за пуни стаж осигурања и просјечне плате		59,0%
Учешће најниже пензије у просјечној пензији		58,7%
Учешће најниже пензије у просјечној плати		23,1%
Учешће броја корисника старосних пензија у укупном броју корисника		45,4%
Учешће броја корисника породичних пензија у укупном броју корисника		36,4%
Учешће броја корисника инвалидских пензија у укупном броју корисника		18,2%
Учешће броја корисника старосне пензије за пуни стаж осигурања у укупном броју корисника		7,0%
Износ средстава за старосне пензије у укупним пензијама		52,6%
Износ средстава за породичне пензије у укупним пензијама		30,2%
Износ средстава за инвалидске пензија у укупним пензијама		17,2%
Учешће прихода по основу доприноса у укупним приходима Фонда ПИО РС		76,1%
Учешће трансфера из буџета РС у укупним приходима Фонда ПИО РС		22,1%
Учешће прихода из других извора у укупним приходима Фонда ПИО РС		1,8%
Укупни приходи Фонда ПИО / БДП		8,6%

Опис	**Стање у 2007.г. као базној за пројекције**
Приходи Фонда ПИО по основу доприноса / БДП	6,5%
Трансфери из буџета РС Фонду ПИО / БДП	1,9%
Трансфери из буџета РС Фонду ПИО / буџет РС	10,0%
Укупни расходи пензија без годишњег усклађивања и без примјене члана 162 / БДП	8,2%
Укупни расходи пензија са годишњим усклађивањем и без примјене члана 162 / БДП	12,4%
Укупни расходи пензија након примјене члана 162 / БДП	7,8%
Укупни расходи Фонда ПИО без годишњег усклађивања и без примјене члана 162 / БДП	8,8%
Укупни расходи Фонда ПИО са годишњим усклађивањем и без примјене члана 162 / БДП	13,0%
Укупни расходи Фонда ПИО након примјене члана 162 / БДП	8,4%

ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

АКТУАРСКА ПРАВИЧНОСТ (енгл. actuarial fairness) - метод за одређивање осигуравајућих премија на основу стварних ризика који су укључени.

АНУИТЕТ (енгл. annuity) – мјесечни новчани прилив (исплате) по одређеној стопи, које могу укључивати одређене одредбе за заштиту од инфлације и које се исплаћују све док не дође до неког неочекиваног догађаја, обично смрти корисника или примаоца породичне пензије.

ВАЛОРИЗАЦИЈА ЗАРАДА (енгл. valorization of earnings) - метод реевалуације зарада у складу са унапријед одређеним факторима, како што су укупни раст плата или просјечни раст плата, с циљем прилагођавања у односу на промјене цијена, нивоа плата, или економског раста. У PAYG системима пензије се обично заснивају на одређеном проценту просјечне плате. Према томе, просјечна плата се обрачуна у току одређеног временског периода, који се креће од просјека за цијелу каријеру до последње плате. Ако је период за који зараде историјски улазе у формулу за обрачун давања дужи од посљедње плате, стварне плате које су зарађене се обично реевалуирају како би се прилагодиле у односу на те типове промјена.

ДАВАЊА ТЕСТИРАНА У ОДНОСУ НА СРЕДСТВА (енгл. means-tested benefit) - давање које се плаћа само ако је доходак примаоца испод одређеног нивоа.

ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА (енгл. demographic transition) - историјски процес промјене демографске структуре до којег долази са падом стопа наталитета и морталитета, што резултира повећаним удјелом старијих лица у односу на млађа.

ДЕФИНИСАНА ПРАВА (енгл. defined benefit - DB) - пензијски план-систем у којем се ггарантује да ће пензија бити исплаћена у складу са прописаном формулом (нпр. године стажа и висина плате). Може бити финансиран фондовски или текуће (нефондовски), а може бити у "условно" финансиран (номинални, нефинансијски – енгл. notional/non financial).

ДЕФИНИСАНИ ДОПРИНОСИ (енгл. defined contribution - DC) - пензијски план-систем у којем се периодични доприноси прописују, а давања зависе од уплаћених доприноса и повратa оствареног на инвестиције. Може бити финансиран фондовски или номинални/нефинансијски.

ДОПРИНОСИ (енгл. contributions)- уз порезе, основни начин финансирања програма социјалне заштите. Доприноси су дио плате, који уплаћаују послодавци и запослени. Уплаћују се у посебне фондове којима се финаснира социјална заштита (здравствени фонд, пензијски фонд или фонд за заштиту незапослених).

ЕВРОПСКА СОЦИЈАЛНА ПОВЕЉА (енгл. Europen Social Charter) – Основни документ Вијећа Европе о социјалним правима. Прва повеља је усвојена 1961. год. , а Измијењена Повеља 1966. године. Предвиђене су три категорије социјалних права: за све грађане једне земље, за запослене и за посебне категорије. БиХ је 2002. потписала Повељу , која је у фази ратификације.

ЕВРОПСКИ ЗАКОНИК СОЦИЈАЛНЕ СИГУРНОСТИ (енгл. Europen Code of Social Security)- документ Вијећа Европе намијењен хармонизацији и унапређењу европског законодавстав у области социјалне сигурности. Усвојен је 1961. године,а ревидиран 1990. године.

ЗАКОНСКА ДОБ ЗА ПЕНЗИОНИСАЊЕ (енгл. legal retirement age) - нормална доб за одлазак у пензију која је утврђена прописима који уређују област пензија.

ИМПЛИЦИТНИ ПЕНЗИЈСКИ ДУГ (НЕТО) (енгл. (net) implicit pension debt) - вриједност неизмирених пензијских потраживања од јавног сектора умањено за акумулиране пензијске резерве.

ИНВАЛИДНОСТ - трајне промјене у здравственом стању осигураника проузроковане повредом на раду, професионалном болешћу, повредом ван рада или болешћу, које се не могу отклонити лијечењем или мјерама медицинске рехабилитације, због којих је настао губитак или смањење способности за рад.

ИНДЕКСАЦИЈА - ПРИЛАГОЂАВАЊЕ НАГОРЕ (енгл. indexation - uprating) - повећање давања у односу на одређени индекс, обично раст цијена, раст просјечне зараде или комбинација.

КОЕФИЦИЈЕНТ ЗАВИСНОСТИ У СИСТЕМУ (енгл. system dependency ratio) - број лица која примају пензије из одређеног пензијског плана подијељен са бројем радника који доприносе истом плану у току истог периода.

КОЕФИЦИЈЕНТ ЗАВИСНОСТИ У СТАРИЈОЈ ДОБИ (енгл. old-age dependency ratio) - удио старијих лица у односу на лица радне доби. Коефицијент зависности у старијој доби може се односити на број лица старијих од 60 подијељен, нпр бројем лица старости од 15 до 59, број лица старијих од 65 подјељен бројем лица старости од 20 до 59 итд.

КОЕФИЦИЈЕНТИ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ – инструмент којим се износи плата и основица осигурања доводе на ниво године на коју се усклађују пензије тако да остану у истом односу према просјечној плати као из године која се валоризује.

ЛИЧНИ БОДОВИ – код бод система производ личног коефицијента осигураника и његовог пензијског стажа,

ЛИЧНИ КОЕФИЦИЈЕНТ – збир годишњих личних коефицијената подијељен са периодом за који су обрачунати.

МИНИМАЛНЕ ПЕНЗИЈСКЕ ГАРАНЦИЈЕ (енгл. minimum pension guarantee) - гаранције које пружа влада да доведе пензије на одређени минимални ниво, можда кроз "надопуњавање" акумулације капитала која је неопходна за финансирање пензија.

НЕФИНАНСИЈСКА (НОМИНАЛНА) ДЕФИНИСАНА ДАВАЊА (ПЛАН) (енгл. nonfinancial (national) defined-benefit (plan) – NDC) - пензијски план са дефинисаним давањима, а који је нефондовски (осим потенцијалног резервног фонда).

НЕФИНАНСИЈСКИ (НОМИНАЛНИ) ДЕФИНИСАНИ ДОПРИНОСИ (ПЛАН) (енгл. nonfinancial (notional) defined-contribution - пензијски план са дефинисаним давањима који опонаша структуру фондовског плана са дефинисаним нивоом доприноса, али остаје нефондовски (осим потенцијалног резервног фонда).

НОМИНАЛНИ (НЕФИНАНСИЈСКИ) КАПИТАЛ (енгл. notional (or nonfinancial) capital) - вриједност индивидуланог рачуна у датом тренутку који одређује вриједност ануитета у тренутку пензионисања или вриједност трансфера у случају преласка на други план или у другу земљу.

НОМИНАЛНИ (НЕФИНАНСИЈСКИ) РАЧУНИ (енгл. notional (nonfinancial) accounts) - индивидуални рачуни код којих се номинални доприноси плус каматне стопе које су доспјеле евидентирају и одређују номинални капитал (односно, обавезу према друштву).

ОБАВЕЗНО ОСИГУРАНА ЛИЦА - лица у радном односу, лица која самостално обављају занатско предузетничку дјелатност (предузетници), лица која обављају свештеничку дјелатност или вјерску службу и лица по престанку радног односа за вријеме док примају новчану накнаду.

ПЕНЗИЈА – право из пензијског и инвалидског осигурања које се признаје у зависности од настанка осигураног случаја,

ПЕНЗИЈСКА СТОПА ОБУХВАТА (енгл. pension coverage rate) - број радника који активно доприносе јавном обавезном доприносном или пензијском плану, подијељен са процијењеном величином радне снаге или бројем становника радне доби.

ПЕНЗИЈСКИ ОСНОВ - просјечан износ нето плата и накнада односно нето основица осигурања, на које је уплаћен допринос (у РС почев од 01.01.1970. године до године која претходи години остваривања права.

ПЕНЗИЈСКИ СТАЖ – све утврђене врсте стажа.

ПЛАН СА ТЕКУЋИМ ФИНАНСИРАЊЕМ, (енгл. Pay-as-you-go - **PAYG** план) - у најужем смислу, метод финансирања пензијског плана по којем се текући одливи на пензијска давања исплаћују из текућих прихода од намјенског пореза/доприноса, често пореза/доприноса на плате.

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ – разлика између броја живорођених и умрлих у посматраном периоду. Израчунава се : број живорођених – број умрлих.

ПРОЈЕКЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА – врста моделирања демографске будућности на бази предпоставки, које у вријеме настанка могу али и не морају да изгледају вјероватне.

ПРОСЈЕЧНА ЕФЕКТИВНА СТАРОСТ ЗА ПЕНЗИОНИСАЊЕ – (енгл. average effective retirement age) - стварна просјечна старост при пензионисању, узимајући у обзир пријевремено пензионисање и посебне режиме.

ПРОФЕСИОНАЛНИ ПЕНЗИЈСКИ ПЛАН (енгл. occupational pension scheme) - аранжман у којем послодавац обезбјеђује пензијска давања запосленима.

ПРОЦЈЕНЕ СТАНОВНИШТВА - израђују се да би обезбједиле потребне податке о укупном броју становника по полу и старости у годинама након пописа. Основни разлог процјењивања становништва јесте прилично дуг међупописни период (од 10 година) у коме се дешавају значајне промјене у становништву.

РЕЛЕВАНТНИ ПЕРИОД (енгл. vesting period) - минимално вријеме које је неопходно за квалификовање за пуно и неопозиво власништво над пензијским давањима.

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА (енгл. social security) – закони, мјере и праксе којима се појединци штите од главних ризика у животном циклусу (болест, повреда, инвалидност, губитак посла, смрт).

СОЦИЈАЛНИ ДИЈАЛОГ (енгл. social dialogue) – сви облици преговарања, консултација и размјене информација између социјалних партнера (бипартитни дијалог), те социјалних партнера и представника владе (трипартитни дијалог).

СПЕЦИФИЧНА СТОПА МОРТАЛИТЕТА –годишњи број умрлих у одређеној старости на хиљаду становника те старости.

СПЕЦИФИЧНА СТОПА ФЕРТИЛИТЕТА – број живорођених од Х старости мајке на број жена старости Х. Израчунава се: укупан број живорођених у посматраном периоду посматране групе / укупан број жена у посматраној старости. Нпр: укупан број живорођених са старости мајке од 30 година / укупан број жена у старости од 30 година.

СТАЖ ОСИГУРАЊА – вријеме проведено у осигурању за које је плаћен допринос за пензијско и инвалидско осигурање као и докупљени стаж у складу са Законом.

СТОПА ДАВАЊА (енгл. benefit rate) - однос просјечне пензије и просјечне плате, који би могао да се изрази у односу на просјечну плату за цијелу привреду или конкретну плату или последњу плату појединца.

СТОПА ДОСПИЈЕЋА (енгл. accrual rate) - стопа по којој се пензијска права акумулирају у односу на зараде по години стажа у плановима који су везани за зараде. Нпр, једна шездесетина посљедње плате.

СТОПА ЗАМЈЕНЕ (енгл. replacement rate) - вриједност пензије изражена као проценат плате радника у току основног периода, као што су последња година или више прије пензионисања или просјечна зарада у току цијелог радног вијека. Такође, представља просјечну пензију за групу пензионера, изражену као проценат просјечних плата групе.

СТОПА ЗАВИСНОСТИ (енгл. dependency ratio) – однос економски активног и неактивног становништва. Број становника млађи од 15 и старији од 65, подијељен са бројем становника 15-64 године.

СТОПА МОРТАЛИТЕТА (ОПШТА) - број умрлих на 1000 становника. Израчунава се: број умрлих у посматраном периоду / укупан број становника у том периоду * 1000.

СТОПА НАТАЛИТЕТА – број живорођених на 1000 становника. Израчунава се : број живорођених у посматраном периоду / укупан број становника у том периоду * 1000

СТОПА ФЕРТИЛИТЕТА (ОПШТА) - годишњи број живорођених на хиљаду жена у фертилном периоду тј. у старости од 15-49.

СТОПА УКУПНОГ ФЕРТИЛИТЕТА – сума специфичних стопа фертилитета, која представља број живорођене дјеце по једној жени у фертилном периоду. Да би се обезбједио ниво простог обнављања становништва потребно је да једна жена, зависно од морталитета роди између 2.1 и 2.5 дјеце.

УСКЛАЂИВАЊЕ ПЕНЗИЈА – институт којим се све пензије, без обзира у којој су календарској години остварене, сваке године повећавају или смањују на законом прописан начин.

ФОНДОВСКИ ПРИСТУП (енгл. funding) - акумулација средстава унапријед за испуњење будућих пензијских обавеза.

СКРАЋЕНИЦЕ

БДП – бруто домаћи производ

ELMO –Enabling Labour Mobility (Пројекат USAID)

ILO – International Labour Organization , Међународна организација рада

IRR- Internal Rate of Return – интерна стопа рентабилности

OECD – Organization for Economic Cooperation and Development

PAYG – Pay As You Go

ПРЕФ- Пензијски резервни фонд

SITAP – Social Insurance Technical Assitance Project (Пројекат Свјетске банке)

Стратегија – Стратегија реформе пензијског система у РС

SUF/ TFR – стопа укупног фертилитета, Total Fertility Rate

ФОНД ПИО – Фонд за пензијско и инвалидско осигурања РС

ФОНД ЗДРАВСТВА- Фонд здравственог осигурања РС

WB – World Bank, Свјетска банка

ЛИТЕРАТУРА

1. Alibegović, J. Et al. 2006, Social Protection and Social Inclusion in Croatia, The Institute of Economics, Zagreb.
2. Анализа демографске ситуације и спровођење пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској, 2008, Влада РС, Министарство за породицу омладину и спорт, Савјет за демографску политику, Бања Лука.
3. Ansley, C. 195, Increases in Expectation of Life and Population Growth, Proceedings of the Conference of the International Union for the Scientific Study of Population, Vienna.
4. Anušić, Z. Et al, 2003, Pension Reform in Croatia, Social Protection Discussion Paper Series, No.0304, The World Bank.
5. Бајец, Ј. И Станић, К. 2006, Колики је стварно дефицит пензионог система у Србији?, Квартални монитор економских трендова и политика у Србији, бр. 13, FREN, 2005 BARR, N, Pensions: overview of the issues, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No.1, 1-14.
6. Балетић, W.A. Полазишта за популацијску пронаталистичку политику у Хрватској, Загреб.
7. Балетић, W.A. 1999, Становништво и развој, Загреб.
8. Barr, N. Diamond, P. 2006. „The Economics of Pensions“, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 22, No. 1.
9. Barr, N. 2000, Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choises, IMF Working paper 139. August, Washington, D.C.
10. Bateman, H. Kingston, G. Piggott, J. 2001, “Administrative costs and charges”, Chapter 7 in the same authors, Forced Saving: Mandatory Private Retirement Provision, Cambridge University Press.
11. Bongaarts, J. 1975, Why High Birth Rates Are So Low. Population and Development Review, Vol. 1, No, 2, pp. 289-296.
12. Bouvier, L.F., C.E. Davis, 1982, The Future Racial Composition of the United States. U.S. Government Printing Office, Washington D.C.
13. Chawla M. G. Betcherman, A. Banjeri и сарадници, Из црвеног у сиједо, Свјетска банка, Washington
14. CICRED, 2005, Policy Implications of Age-Structural Changes, Comittee for International Cooperation in National Research in Demography, Paris.
15. Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 censuses of population and housing, 2006, United nations economic Commission for Europe, United nations New York and Geneva.
16. Demeny, P. 1986, Pronatalist Policies in Low-Fertility Countries: Patterns, Performance, and Prospects. In Kingsley Davis, Michael S. Bernstam, Rita Ricardo-Campbel, editors: Below Replacement Fertility in Industrial Societies. Population and Development Review, A Supplement to Volume 12, pp. 335-358.
17. Demeny, P. 2003, Population Policy Dilemmas in Europe at the Dawn of the Twenty-First Century. Population and Development Review, Volume 29, Number 1, pp. 1-28.
18. Демографски развој и популациона политика Републике Српске, 2006. Младост, Бијељина.
19. Ђурђев, Б.С. С. Ђурчић, 2004, Демографски развој града Новог Сада – пројекција становништва града Новог Сада и његових насеља до 2022. године, 228 страница, ЈП "Урбанизам", Завод за урбанизам, Нови Сад.
20. Ђурђев, С.Бранислав. Основне технике у демографији, Друштво демографа Југославије, Београд.
21. Ђурђев, С. Бранислав, 2004, Колико деце треба Србији? Становништво, број 1-4, str. 29-44.
22. Espenshade J. Thomas, 1980, Rising a Child Can Now Cost $85,000. Intercom, Vol. 8, No. 9, pp.9-19.
23. Feldstein, M. 2005, April, Rethinking Social Insurance, NBER Working Paper No. W11250.
24. Harbison, F. S. Warren C. Robinson, 2002, Policy Implications of the Next World Demographic Transition. Studies in Family Planning, Volume 33, Number 1, pp. 37-48.

25. Hernandez, D. H. And Stewart, F. 2008, Countries with Private Defined Contribution Pension Systems, IOPS Working Paper No. 6.
26. Holzmann, R. Orenstein, M. and Rutkowski, M. 2003, Pension Reform in Europe: Process and Progress, The World Bank.
27. Holzmann, R. Palmer, E. 2006, Pension Reform, Issues and Prospects for Non-Financial Defined Contributions (NDC) Schemes, The World Bank; Washington DC.
28. Holzmann, R. 2009, Aging Population, Pension Funds, and Financial Markets - Regiona Perspectives and Global Challenges for Central, Eastern, and Southern Europe, pg. 2, The World Bank, Washington DC.
29. Holzmann, R., Hinz, R. 2005, Old Age Income Support in the 21st Century – An International Perspective on Pension Systems and Reform, The World Bank, Washington DC.
30. Holzmann, Mackellar and Repansek, 2009, Pension Reform in Southeastern Europe / Linking to Labor and Financial Markets Reforms; The World Bank, Washington DC.
31. International Labour Organization, 2009, Извјештај о пензијској реформи у БиХ: Прва процјена.
32. IMF, June , 2007, Chile, Staff Report for the 2007 Article IV Consultation.
33. James, E. and Vittas, D. 1999, Annuity markets in comparative perspective: do consumers get their money's worth?, World Bank Policy Research Working Paper No.WPS 2493.
34. James, E. and Vittas, D. 1999, Novmeber,The Decumulation (Payout) Phase of Defined Contribution Pillars: Policy Issues in the Provision of Annuities and Other Benefits Benefits, World Bank Policy Research Working Paper No. 2464, TheWorld Bank.
35. Кидрич, Д., Каменица, А. , 2007, Консолидовани извјештај Савјетника за пензиону политику БиХ., SITAP Пројекат.
36. Кластерско истраживање вишеструких показатеља социјалног и здравственог стања дјеце и жена у Републици Српској у 2006. години (завршни извјештај), мај, 2007. MICS, UNICEF, Бања Лука.
37. Квартални монитор економских трендова и политика у Србији, 200,. бр. 13, FREN.
38. Марушић Љ. и Шкембер А. Социјални и господарски аспекти увођења обавезног мировинског осигурања на темељу индивидулне капитализиране штедње, Загреб.
39. Матковић Г., Бајец Ј., Мијатовић Б., Живковић Б. и Станић К.; 2009, Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији, USAID и ЦЛДС, Београд.
40. Матковић Г., Бајец Ј., Станић К., Chipae R.. и Ракић Н.; 2009; Пензијски систем у Србији; USAID и ЦЛДС, Београд.
41. Mcdonald, 2006, Low fertility and the state, The Efficacy of Policy, Population and Development Review, pp. 485-510.
42. Mesa-Lago – Myth and Reality of Pension Reform, 2002, The Latin American Evidence, World Development, No. 8.
43. Мијатовић, Б. и Хибер, Д. 2008, Капитализација пензијског осигурања у Србији, ЦЛДС - Центар за либерално-демократске студије, Београд.
44. Мировинска реформа у Средњој и Источној Европи, Књига 2 – Реструктурирање јавних сустава мировинског осигурања и анализа случаја Републике Чешке и Словеније (Уредила Elaine Fultz), International Labour Office Central and Eastern European Team.
45. Modigliani, F. Muralidhar, A. 2004, Rethinking Pension Reform, Cambridge University Press.
46. Munnell, A. Soto, O. 2005, "How much pre-retirement income does social security replace?", Issue in Brief, Center for Retirement Research at Boston College
47. Murray, A. F. 1985, A Global Accounting. Environment, Vol. 27, No. 6, pp. 7-34.
48. M. Murthi, J. M. Orszag, P. R. Orszag, 1999, Administrative costs under a decentralized approach to individual accounts: lesssons from the United Kingdom, Diskussion Paper, Birkbeck College, London.
49. Nickel, C. and Almenberg, J. A. 2006, Pension reforms and capital market development in transition countries, EBRD.
50. OECD, 2007. Latin American Economic Outlook 2008.

51. OECD, Pension Markets in Focus, Issue No 5, December 2008.
52. OECD/ISSA/IOPS, 2008, Complementary and Private Pensions throughoot the World.
53. Orszag, P. R. and Stiglitz, J. 2001, Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems, in New Ideas About Old Age Security, Toward Sustainable Pension Systems in the 21st Century, The World Bank.
54. Palmer, B. December,1989,Tax Reform and Retirement Income Replacement Ratios, The Journal of Risk and Insurance, Vol. 56, No. 4 .
55. Palmer, E. 2007, Pension Reform and the Development of Pension Systems: An Evaluation of World Bank Assistance, Hungary Country Study, The World Bank.
56. Пенев, Г. Замјена генерација у Србији у периоду 1950-2000.
57. Primer, A. 2007, Jousten – Public Pension Reform, IMF, WP/07/28.
58. Рашевић, М. 1997, Фактори природног фертилитета, Становништво, број 3-4, стр. 93-107.
59. Рашевић, М. 2001, Абортус и пронаталитетна политика, Зборник матице српске за друштвене науке, бр. 110-111, стр. 75-82.
60. Roldos, J. 2004, Pension Reform, Investment Restrictions, and Capital Markets, Working Paper, International Monetary Fund.
61. Rudolph, H. R. Rocha, 2005. Enabling conditions for second pillars, World Bank, Vidjeti i radove: Vittas (1998, 1999), Glaessner, Valdes (1998), Impavido, Musalem, Vittas (2002), Holzmann, Hinz (2005).
62. Станић, К. Алтипармаков, Н. Бајец, Ј. , јануар-март 2008, Транзициони трошак увођења обавезних приватних пензијских фондова, Квартални монитор бр. 12.
63. Станић, К. април – јун 2008, Улога пензијског сустема у одржавању нивоа прихода у старости – мерење и међународна поређења, , Квартални монитор бр. 13. Београд.
64. Стратегија за подстицање рађања, 2007, Министарство за рад и социјална питања, Београд.
65. Стратегија за развој породице у Републици Српској 2009.-2014. година, 2008,, Влада РС, Министарство за породицу , омладину и спорт, Бања Лука
66. Teitelbaum, S. M. Winter, M. J. 1985, The Fear of Population Decline, Academic press, Orlando, Florida.
67. Thompson L.H., 2001. Social Protection in Asia and Pacific, edited by I. Ortiz, Asian Development Bank.
68. The World Bank, Administrative Charges in Second Pillar Pensions in ECA , Document of the World Bank.
69. The World Bank, 2007, Извјештај о пензијском систему у БиХ.
70. The World Bank, 2008, Побољшање живота људи у БиХ, извјештај о земљи,
71. UNDP, 2007, Пензијска реформа и системи социјалне заштите у БиХ.
72. United Nations, 2003, Population Newsletter. Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York.
73. United Nations, 2004, State of World Population 2004, UNFPA, New York.
74. United Nations, 2005a, State of World Population 2005, UNFPA, New York.
75. United Nations, 2005b. Population Chalenges and Development Goals. Department of Economic and Social Affairs, New York.
76. United Nations Economic Commission for Europe, Measuring Population and Housing practices of Unece Countries in the 2000 round of Censuses, 2008, United Nations New York and Geneva.

Извори статистичких података

Агенција за идентификациона документа, евиденцију и размјену података Босне и Херцеговине (IDDEEA)

Фонд пензијског и инвалидског осигурања РС

Фонд здравственог осигурања РС

Population Reference Bureau, 2002. Family Planning Worldwide 2002 Data Sheet.

Подаци о природном кретању становништва Црне Горе, monstat.cg.yu

Republic of Macedonia State Statistical Office, Macedonia in figures 2008.

Републички завод за статистику, Демографска статистика, бр. 1 - 11. Република Српска, Бања Лука.

Статистички годишњаци СРБиХ

Статистика образовања, Основно образовање, бр. 1,2,3,4,5,6,7,8 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.

Интернет странице

http://europa.eu.int/comm/eurostat/

www.ilo.org

www.fondpiors.org

www.monstat.cg.yu/menigodisnjipodaci.htm

WWW.OECD.ORG/DOCUMENT/55/0,3343,EN_2649_34853_42161847_1_1_1_1,00.HTML

www.unece.org/pxweb/Dialog/Saveshow.asp

www.worldbank.org

www.zdravstvo-srpske.org

Модели за пројекције

A Model of Republica Srpska Pension System

DemProj, Version 4, 1997. Washington DC: Futures Group – Computer Program for Making Population Projection

Mort Pak –Lite - United Nations Software Package for Mortality Measurment